

**YENİ KAPİTALİZMDE EMEK
POLİTİKALARI VE MEDYA ÇALIŞMA
HAYATINDAKİ İZLERİ: GAZETECİLER
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Ferhat GÖÇER

Doktora Tezi

Eskişehir 2024

**YENİ KAPİTALİZMDE EMEK POLİTİKALARI VE MEDYA ÇALIŞMA
HAYATINDAKİ İZLERİ: GAZETECİLER ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Ferhat GÖÇER

DOKTORA TEZİ

Basın ve Yayın Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Nejdet ATABEK

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Mart 2024

ÖZET

YENİ KAPİTALİZMDE EMEK POLİTİKALARI VE MEDYA ÇALIŞMA HAYATINDAKİ İZLERİ: GAZETECİLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ferhat GÖÇER

Basın ve Yayın Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Bilimleri Enstitüsü Mart 2024

Danışman: Prof. Dr. Nejdett ATABEK

Güncel üretim pratiklerini imleyen yeni kapitalizmin, emeğin morfolojik yapısında yarattığı yıkımın boyutlarının, medya endüstrisinde çalışan gazetecilerin çalışma koşullarında ne tür zorluklar ve sorunlar ortaya çıkardığı, bu çalışmanın esas konusunu oluşturmaktadır. Çalışma üç ana bölüm ekseninde temellendirilmiştir. Birinci bölümde; yeni kapitalizmin hâkim üretim anlayışının; emeği ne şekilde bir belirsizlik rejimine hapsettiği, hangi sosyal güvencelerden yoksun bıraktığı ve uzun vadeli istihdama dayalı süreçleri nasıl ortadan kaldırarak, örgütlü sendikal mücadele pratiklerini boşa düşürdüğü, bütüncül bir yaklaşım çerçevesinde incelenmektedir. İkinci bölümde ise çalışma; küresel iletişim politikalarının tarihsel gelişimine odaklanarak, küresel iletişimin ekonomi politikasında ortaya çıkan tekelleşme ve yoğunlaşmaların medya endüstrisinde ortaya çıkardığı değişim ve dönüşüm süreçlerini incelemektedir. Son olarak da üçüncü bölümde; medya endüstrisinde istihdam edilen gazetecilerin çalışma koşulları içerisinde yaşadıkları sorunlar ve deneyimler, nitel yöntemin fenomenoloji yaklaşımı çerçevesinde incelenmektedir. Çalışma kapsamında; Ankara, İstanbul, Kocaeli ve Eskişehir’de yazılı basında çalışan toplamda 26 gazeteci ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, gazetecilerin güvencesiz bir şekilde çalıştığı, her an işini kaybetme riski altında yaşadığı, örgütlü bir mücadele içerisinde var olamadığı, gelişen teknolojilerle mesleğin değersizleştiği ve sektörde istihdam noktasında daralma yaşanmasının hızlandığı belirlenmiştir. Çalışmada ayrıca, gazetecilerin ağır iş koşullarına sahip olması, düşük ücretlerle uzun saatler çalışmaya zorlanması ve mesleğin bir gelecek vaat etmemesi nedeniyle, sektöre yeni başlayan gazetecilerin mesleği bıraktıkları ve hali hazırda çalışanların da alternatif meslek arayışlarında olduğu araştırma neticesinde belirlenen diğer bulguları oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni kapitalizm, Medya endüstrisi, Gazeteciler, Emek, Dijital teknolojiler

ABSTRACT

LABOUR POLICIES IN THE NEW CAPITALISM AND THEIR TRACES IN MEDIA WORK: A STUDY OF JOURNALISTS

Department of Journalism

Anadolu University Institute Graduate School of Educational Sciences March 2024

Supervisor: Prof. Dr. Nejdett ATABEK

The main theme of this study is the extent to which the new capitalism has destroyed the morphological structure of labour, which is what current production practices represent, and what kind of difficulties and problems arise in the working conditions of journalists working in the media industry. The study is based on three main sections. The first part examines, within a holistic approach, how the dominant production approach of the new capitalism imprisons labour in a regime of insecurity, deprives it of social guarantees and eliminates processes based on long-term employment, thus rendering the practices of organised trade union struggle futile. The second part of the study focuses on the historical development of global communication policies and examines the processes of change and transformation in the media industry as a result of monopolisation and concentration in the political economy of global communication. Finally, the third part analyses the problems and experiences of journalists working in the media industry within the framework of the phenomenological approach of the qualitative method. Semi-structured in-depth interviews were conducted with a total of 26 journalists working in print media in Ankara, Istanbul, Kocaeli and Eskişehir. The study found that journalists work in precarious conditions, live under the risk of losing their jobs at any time, are unable to engage in organised struggle, that the profession has become worthless with the development of technology and that the decline in employment in the sector has accelerated. The study also found that because journalists have difficult working conditions, are forced to work long hours for low pay and have no future in the profession, new journalists are leaving the profession and those already working are looking for alternative jobs.

Keywords: New capitalism, Media industry, Journalists, Labour, Digital technologies

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleşmesi için gösterdikleri sabır ve anlayıştan ötürü, başta değerli aileme ne kadar teşekkür etsem azdır. Çalışma süreci boyunca göstermiş olduğu; akademide eşine az rastlanır olan hoşgörü ve nezaket anlayışı için danışman hocam Prof. Dr. Nejdet Atabek'e sonsuz şükranlarımı sunarım. Çalışmanın her bir satırını tek tek incelemesi ve eleştiriler getirmesi, sağlıklı bir çalışmanın oluşmasına çok önemli katkılar sağladı. Diğer taraftan değerli jüri üyem Prof. Dr. Emre Gökalp'ın süreç içerisinde derinlikli ve özgün bir perspektif sunuşu, çalışmayla ilgili görüş ve kaynak paylaşımı, çalışmayı okuyup, kıymetli eleştiriler sunması, benim için paha biçilmez bir değer oldu. Kendilerine ne kadar teşekkür etsem azdır. Bir başka değerli jüri üyem Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş Ceyhan'a çalışma sürecinin seyrini yakından takip etmesi, aklıma takılan soruları büyük bir nezaket ve sabırla dinlemesi, benim için bulunmaz bir değerdi. Kendilerine sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışma sürecinde eşine az rastlanır, karşılıksız olan dostluğu ve arkadaşlığı için Nazanin Movaffagh'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. İyi ki yolumuz, bir kütüphane köşesinde kesişti. Yıllarca dostluğunu ve kardeşliğini benden esirgemeyen, her anımda yanımda olan, tanımaktan kıvanç duyduğum değerli dostum ve kardeşim Turgay Navdar'a da teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Diğer taraftan değerli arkadaşlarım, Pınar Karhan'a, Rahime Özgün Kehya'ya, Servet Yıldırım'a ve Dursun Can Şimşek'e doktora eğitimimiz süresi boyunca birlikte yaşadığımız, güzel ve kıymetli olan zamanlar için sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ve tabi sevgili genç dostum Sude Şahin'e de heyecanı ve merakı için sonsuz teşekkür ederim. Son olarak da çalışmanın öznesi olan ve bu çalışmayı kolaylaştıran değerli basın emekçilerine, sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışma, kıymetli basın emekçilerine ithaf edilmiştir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	xi
GRAFİKLER DİZİNİ.....	xv
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Problemi	4
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	6
1.3. Araştırmanın Varsayımları.....	7
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	7
2. YENİ KAPİTALİZM VE ÜRETİM İLİŞKİLERİ	8
2.1. 21. Yüzyılda Kapitalizm: Yeni Kapitalizmi Tanımlamak.....	8
2.1.1. Düşünsel ve İdeolojik İnşa Süreci: Neoliberalleşme Evresi	14
2.1.2. Yeni Kapitalizmde Mekânsal Kuruluş: Küreselleşme	16
2.1.3. Yeni Kapitalizmde Sermaye Birikimi ve Emek İlişkisi	20
2.1.4. Yeni kapitalizmin Başarı ve Performansa Dayalı Birey Anlayışı.....	22
2.2. Yeni Kapitalizmde Çalışma Sorunu.....	24
2.2.1. Yeni Kapitalizmde Esnek Çalışmanın Kavramsal Açılımı	27
2.2.2. Yeni Kapitalizmde Çalışmanın Kavram Dağarcığı ve Çıktıları.....	27
2.2.3. Yeni Kapitalizmde Çalışmanın Yarattığı Patoloji	29
2.3. Yeni kapitalizmde Emek ve Emegin Değişen Sömürü Biçimleri.....	31
2.3.1. Emegin Prekaryanlaşması ya da Belirsizliğe Hapsedilmesi.....	35
2.3.2. Emegin Gözetim ve Kontrol Ediliş Pratikleri	38
3. GAZETECİLİĞE İLİŞKİN KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE	41
3.1. Küresel İletişimin Tekno-Politik Gelişimi	41
3.1.1. Dijital Platformların Küresel İletişime Katkıları	49
3.1.2. Küresel İletişimin Ekonomi Politik Yapısı	53

3.2. Türkiye’de Medya Düzeninin Ekonomi Politikası	57
3.2.1. Medya Endüstrisinde Çalışma Koşulları.....	64
3.2.2. Medyada Örgütlenme Sorunu	67
3.2.3. Medyada Bilgi/Fikir Emekçisi Olarak Gazeteci	73
3.3. Dijital Teknolojiler ve Gazeteciliğin Dönüşümü	76
3.3.1. Gazeteciliğin Otomasyona Geçiş Denemeleri.....	78
3.3.2. Gazeteciliğin Geleceğine Yönelik Bir İzlek.....	80
4. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ.....	84
4.1. Araştırmanın Yöntemi	84
4.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	85
4.3. Araştırmanın Veri Toplama Tekniği	86
4.4. Araştırmanın Veri Toplama Süreci	87
4.5. Araştırmanın Veri Analizi	88
5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLARI	90
5.1. Gazetecilerin Tam İstihdamına Yönelik Politikalar.....	90
5.1.1. Gazetecilerin Sektörde İstihdam Güvencesi.....	92
5.1.2. Gazetecilerin Statü Açısından Dikey Hareketliliği	95
5.1.3. Gazetecilerin Çalışma ve İş Sağlığına İlişkin Mevcut Güvence Koşulları.....	97
5.1.4. Gazetecilik Alanında Vasıfların Yeniden Üretim Süreçleri.....	99
5.1.5. Gazetecilerin Gelir Güvencesi	103
5.1.6. Gazetecilerin Temsil ve Hak Arama Mücadelesi.....	106
5.2. Gazetecilik Sektöründe Belirsizliğin Etkileri: Kısa Vadeli Çalışma.....	110
5.2.1. Gazetecilerin Sektöre ve kurumlara İlişkin Güven ve Aidiyet Duygusu.....	112
5.2.2. Gazetecilerin İşe Yaramazlık Kâbusu/Atılmasına Dönük Süreçler ..	115
5.2.3. Gazetecilere Yönelik Performans Baskısı.....	117
5.2.4. Gazetecilerin Yaptığı İşin Sonucuna Dönük Beklenti: Takdir	119
5.3. Gazetecilik Mesleğinin Dinamik ve Değişken Olan Yapısına Uyum Süreçleri	122
5.3.1. Gazetecilerin Alternatif Meslek Arayışları.....	124
5.3.2. Gazetecilerin 7/24 Çalışma İkliminde Gözetim ve Kontrol Pratikleri...	126
5.3.3. Teknolojik Gelişmeler Karşısında Gazetecilerin Mesleki Deneyimleri .	129
5.3.4. Gazetecilerin Gazetecilik Mesleğinin Geleceğine İlişkin Öngörülleri.....	132

SONUÇ	134
KAYNAKÇA.....	145
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 5.1. İstihdam Politikalarına İlişkin Temalar	91
Tablo 5.2. Gazetecilerin İstihdam Güvencesine İlişkin Temalar	92
Tablo 5.3. Statü ve Dikey Hareketliliğe İlişkin Temalar.....	95
Tablo 5.4. Çalışma ve İş Sağlığına İlişkin Mevcut Güvence Koşullarına İlişkin Temalar	98
Tablo 5.5. Vasıfların Yeniden Üretimine İlişkin Temalar	100
Tablo 5.6. Gazetecilerin Gelir Güvencesine İlişkin Temalar	103
Tablo 5.7. Gazetecilerin Temsil ve Hak Arama Mücadelesi Temaları.....	106
Tablo 5.8. Gazetecilik Sektöründe Belirsizliğin Emarelere ilişkin Temalar	110
Tablo 5.9. Gazetecilerin Sektöre ve Kurumlara İlişkin Güven ve Aidiyet Temaları.....	113
Tablo 5.10. Gazetecilerin İşe Yaramazlık Kâbusa İlişkin Temalar	115
Tablo 5.11. Gazetecilere Yönelik Performans Baskısına İlişkin Temalar	117
Tablo 5.12. Gazetecilerin Yaptığı İşin Sonucuna Dönük Beklentiye İlişkin Temalar	120
Tablo 5.13. Gazetecilik Mesleğinin Dinamik Yapısına Uyum Süreçlerine ilişkin Temalar	122
Tablo 5.14. Gazetecilerin Alternatif Meslek Arayışlarına İlişkin Temalar	124
Tablo 5.15. Gazetecilerin 7/24 Çalışma İklimine İlişkin Temalar	127
Tablo 5.16. Teknolojik Gelişmeler Karşısında Mesleki Deneyimlere İlişkin Temalar.....	130
Tablo 5.17. Gazetecilerin Gazetecilik Mesleğinin Geleceğine İlişkin Öngörüler.....	132

1. GİRİŞ

Yeni kapitalizmin özgün karakterini esnek, güvencesiz, kırılgan ve belirsiz iş tanımlarına dayalı üretim yapısı oluşturur. Yeni kapitalizmde bu var olan üretim hayatı, piyasa ve sermaye birikiminin sürdürülebilirliği açısından insan emeğini üretici bir nesne düzeyine eşitleyerek, emeğin kendi içerisinde de rekabetçi piyasa ilişkilerinde olduğu gibi hız ve çabukluk ilkesini yaygınlaştırarak, kesintisiz üretime endeksli bir rekabetçi anlayışı yaratır. Emeğin, yeni kapitalizmde dönüşen doğası evrimci bir kavrayışla adaptasyon sağlayamayanı sistemin dışına iterek hiçliğe hapseder. Emeğin karşılıksız bırakılan değerinin ölçüsü, esneklik, hız, çabukluk, rekabetin meşru anlayışı, kısa sürede çok şey üretmek ve uzun çalışma saatleri gibi pratikler yoluyla belirlenir. Emeği, gözetim ve baskı altında tutan mevcut üretim koşulları; yeni kapitalizmde sermaye ve emek arasındaki gerilimin ilişkisel boyutunu da yansıtır. Emeği, esnek çalışma yaşamına zorlayan yeni kapitalist düzen; gerçekte, hiç kimsenin uzun vadeli istihdam garantisine sahip olmadığı, çalışanların, kurum/şirket içindeki konumlarının değişken koşullara uyumlanma yeteneğine indirgendiği bir iklimi oluşturur. Bu nedenle çalışanlar, kendilerini daha az değerli ve her an kullanılıp atılabilir hissettikleri ağır bir baskıyı ve güçlü bir güvensizlik duygusunu deneyimledikleri bir akışkanlıklar ağında var oluş sergilemeye maruz kalır (İlhan, 2007, s. 287).

Yeni kapitalizmde emeğin düşük ücretli, esnek ve güvencesiz bir sürece mahkûm edilmesi, bir dizi düzenlenmeler yoluyla gerçekleşir: Sayısal, işlevsel ve ücret temelli bu düzenleme ve üretim biçimi, emeğin yeniden metalaşması gibi bir sonucu doğurur. Sayısal esnek emek: Üretimin fabrika ve ülke dışına taşınmasıyla ilişkili bir süreçtir. Finansal kriz, üretim ve istihdamın artması hallerinde dahi işlerin dışarıya, diğer bir deyişle ucuz emek gücüne sahip ülkelere yollanmasıdır (Standing, 2019, s. 66). İşlevsel esnek emek: “İşletmeci, taşeronluk sisteminden faydalanarak bazı işlevlerin başka firmalarca ya da başka yerlerde yapılmasını sağlamak yoluyla şirket içindeki katmanlardan kurtulabilir. Şirket bir şişer, bir daralır, firma bir görevden bir diğerine hareket ettikçe çalışan sayısı artırılır ya da eksiltir” (Sennett, 2017, s. 41). Bu sayede çalışanlar kısa vadeli sözleşmelerle firmaların değişen koşullarına göre ya işe devam ederler ya da kolayca işten çıkarılabilirler. Çalışanlar işlevsel esneklikle birlikte güvencesiz bir şekilde yaşamaya zorlanır. Yeni kapitalizmde emek politikalarının bir diğer vechesini ücret esnekliği oluşturur. Küreselleşme ve neoliberalizmin bir sonucu olarak emek sınıfının gelirinde dramatik bir düşüş söz konusudur (Harvey, 2015).

Sermayenin yüksek kâr marjı hesabının tutması için düşük maliyetli bir yol haritası oluşturmaya başta emek gücünün kademeli olarak ekonomik ve sosyal hak kayıplarını yaşamasına neden olur. Maaşlı kesim, çalıştıkları şirketlerin sağladığı bir dizi hak ve imtiyazı – ikramiyeler, ücretli sağlık izni, sağlık sigortası, ücretli seyahatler, ulaşım ve barınma- giderek kaybetmeye başladı (Standing, 2019, s. 77). Bu durum kapitalizmin neredeyse evrensel ekonomik ve toplumsal form haline geldiği günümüzde her yeri etkisi altına alan bir süreç olarak işlemektedir. Diğer bir deyişle: “Kapitalizm geride bıraktığımız birkaç yüzyıldır Batı’yı kökten şekillendirdi ve bütün yerkürede çoğu insanın yaşamını şekillendirmeye günümüzde de devam ediyor” (Outwaite, 2019, s. 27).

Yeni kapitalizmin esnek, güvencesiz ve örgütsüz emek süreçleri, endüstriyel bir üretim alanı olarak medya sektörü içerisinde de kendini göstermektedir. Bu durum medyada: Siyasal iktidarla ilişkileri, sansür-otosansür, holdingleşme, yandaşlık, güvencesizlik, düşünce özgürlüğü, denetim, niteliksizleşme gibi bir dizi olguların da tartışılmasını beraberinde getirmiştir (Özdemir ve Bulut, 2016, s. 85). Emeğin, medya sektöründe dönüşümü neoliberal politikaların yaygınlaşması süreciyle ilintilidir. Üretim yapısının çokuluslu şirketler yoluyla küreselleşmesini, güvencesizlik ve esneklik gibi uygulamalarla çalışma ilişkilerinin radikal dönüşümü ve buna bağlı olarak sınıfsal yapının yeniden biçimlendirilmesini getirmiştir. Bu durum salt iktisadi bir değişim olarak değil, siyasal, kültürel ve ideolojik boyutlarda da gözlemlenen geniş bir tarihsel dönüşüm olarak cereyan etmektedir ve bu dönüşümün en köklü etkileri medya alanında kendini göstermiştir (Adaklı, 2006). Medya alanında yaşanan holdingleşme, tekelleşme ve çokuluslu şirketlerin yönetim ve kontrolü altına girme süreçleri medya emek piyasasını da diğer çalışma mecralarındaki süreçlere benzer bir yapıya dönüştürmüştür. Bugün medya mecraları gerek kâr marjlarıyla gerekse toplumsal ve ideolojik güç yapısıyla önemli politik ve ekonomik bir aktör olmasına rağmen, emek sömürü çelişkisinin en yoğun olarak yaşandığı bir mecradır. Bu süreçte medya çalışma ortamlarında emeği en yoğun olarak sömürülen kesimi çalışan gazeteciler oluşturmaktadır. Gazetecilik, toplumsal ve tarihsel rolü açısından önemli bir konuma sahip olan meslektir. Baskı, sansür, yasaklama, tutuklama ve gözaltı süreçleri içerisinde var olmaya çalışan gazeteciler, diğer uzmanlık gerektiren mesleklere oranla görece daha riskli bir alanı oluşturmaktadır. Bu durum gazeteciliğin toplumsal bir sorumluluk faaliyeti içerisinde karşılaştığı güvenlik ve hukuki yapıların niteliğini de sorgulanır hale getirmiştir. Gazeteciliğin tarihsel kurulumunda dayanak nokta olarak toplum ve iktidar ilişkilerinin

gelişimine ve seyrine dair kamusal yaşamın bilgilendirilmesi belirleyici ilkeyi oluşturur. Gazetecilerin, toplumsal sorumluluk pratiğini gerçekleştirebilmeleri toplumsal demokrasi, insan hakları ve özgürlük gibi değerlerin yanı sıra maddi yaşamlarına ilişkin gereksinimlerini karşılamalarıyla da ilgilidir. Maddi yaşamı karşılamak mesleki faaliyet süreçlerinde ücret kavramını ortaya çıkarır. Gazeteci, belirli bir ücret karşılığında emeğini satan kişidir. Dolayısıyla gazeteci bir tür fikir/bilgi emekçisidir.

Günümüz gazetecilik kuruluşlarının büyük yatırım gerektirmesi, büyük ekonomik işletmeler, dahası tekeller şeklinde işletilmesi, bu kuruluşlarda çalışan gazetecilerin oynadıkları rolü tartışmalı bir duruma getirmektedir. Gazeteciler, çalıştıkları mecranın sahibi olan şirket ya da grupta ücret karşılığında çalışan kişiler olarak her an işlerini kaybetme riskleri ile karşılaşabilmektedir. Belirli bir ücret karşılığında emeğini satan gazetecinin, çalışma koşulları, meslekte çabuk yıpranması, iş güvencesi ve zihinsel yorgunluk yaşaması (Tokgöz, 2019, s. 138) gazetecilerin emek sömürü çelişkisinden uzak olmadığını gösterir. Yeni kapitalist birikim rejiminde, sermayenin her yerdeliği geniş bir ağ gibi yayılmakta ve temas ettiği her alanı içine alarak dönüştürmektedir. Gazetecilerin ve çalıştıkları medya mecralarının da bu yeni birikim düzeninden bağımsız bir yapı ve alan olmadığı belirtilebilir. Tüm bu gelişmeler çerçevesinde hazırlanan bu çalışmanın konusunu; yeni kapitalizmin birikim rejiminde uygulanan emek politikalarının medya çalışma hayatı içerisinde bulunan gazetecilerin emek süreçlerine ilişkin getirdiği zorluklar ve sorunlar oluşturmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, araştırmanın problemi, amacı, önemi ve varsayımları ifade edilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde, kapitalizmin morfolojik olarak geçirmiş olduğu başkalaşımın, tarihsel bir süreç içerisinde nasıl bir seyir izlediği ve her başkalaşımda emek üzerinde yarattığı tahribatın etkileri ele alınmaktadır. Bu noktada, yeni kapitalizm olarak nitelendirilen mevcut kapitalizmin güncel üretim mantığının genel yapısal unsurları olarak, küreselleşme olgusu başta olmak üzere, sermayenin dolaşım alanını genişleten ideolojik bir süreç olarak neoliberalizm ve teknolojik gelişmeler de ele alınmaktadır. Diğer taraftan tüm bu gelişmelerin emeğin, güvencesiz, esnek, örgütsüz ve belirsiz iş tanımları içerisinde var olmasına nasıl etki ettiği tartışılmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümü, küresel iletişim politikalarının tarihsel gelişimi, bu gelişme ekseninde küresel iletişimin ekonomi politik süreçleri ve dijitalleşmeyle birlikte ortaya çıkan küresel iletişimin bir başka boyutu olan dijital platformlar incelenmektedir.

Üçüncü bölümde ayrıca Türkiye’de neoliberalleşme politikalarının medya endüstrisi üzerinde yarattığı dönüşümler, bu dönüşümlerin medya emekçileri açısından oluşturduğu zorluklar ve mücadele süreçleri incelenmektedir. Son olarak da gazetecilik kimliğinin mevcut yapısal durumuna ilişkin yorum ve tartışmalar ele alınmaktadır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde araştırmanın yöntemi, evreni ve örneklemini, veri toplama tekniği ve verilerin analiz edilme biçimi belirtilmektedir. Çalışmanın beşinci bölümünde de bu araştırma sonucu elde edilen bulgular sunulmaktadır.

1.1. Araştırmanın Problemi

Çeşitli disiplinlerin bugüne kadar yapmış oldukları medya ve iletişim alanına yönelik çalışmalarının büyük bir kısmı; medyanın ekonomik, siyasal, kültürel, teknolojik ve toplumsal yönlerine ilişkin olmuştur. Medyaya ilişkin yapılan bu çok yönlü çalışmalarda medya endüstrisinde çalışan gazetecilere yönelik çok az sayıda araştırma yapıldığı görülmüştür (Seçkin, 2004; Uzunoğlu, 2017; Özkan, 2018; Bulut, 2019). Yeni kapitalizmde esnek, güvencesiz, örgütsüz ve üretken çalışma yaşamının, medya endüstrisinde fikir/bilgi emekçisi olarak istihdam edilen gazetecilerin mevcut çalışma yaşamında nasıl bir dönüşüm yarattığını anlamaya çalışmak bu çalışmanın ana problemidir. Çalışmanın alt problemini ise yeni kapitalizmin işin doğası üzerindeki dönüştürücü yapısını açıklayan; “değersizleştirme”, “esneklik”, “beceri toplumu” “rutinleşme” “işe yaramazlık kâbusu” gibi kavramların gazetecilerin çalışma yaşamında neye karşılık geldiği oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, endüstriyel kapitalizmde emeği korumaya alan bir dizi süreçlerin: 1) Emek piyasası güvencesi: Tam istihdama bağlı bir hükümet politikasında yeterli gelir getirici imkânlar ve istihdam politikaları. 2) İstihdam güvencesi: Keyfi işten çıkarmalara karşı koruma, işe alım ve işten atılmalar konusunda düzenlemeler, kurallara uymayan işveren/kurumlara karşı hukuki ve mali yaptırımlar. 3) İş güvenceleri: Statü ve gelir açısından dikey hareketliliğin sağlanmasına yönelik imkânlar. 4) Çalışma güvenceleri: Güvenlik ve sağlıkta yapılan düzenlemeler, çalışma saatlerinin sınırlandırılması, iş kazalarına ya da iş nedeniyle ortaya çıkan hastalıklara karşı koruma ve iş kazalarından doğan maliyetlerin karşılanması gibi süreçler. 5) Vasıfların yeniden üretimi: Çıraklık ve istihdam eğitimi gibi yöntemlerle vasıf kazanmaya ve işçinin sahip olduğu yeteneklerin kullanılmasına dönük fırsatlar. 6) Gelir güvencesi: Asgari ücret mekanizması, gelir

sınıflandırması, kapsamlı sosyal güvenlik, gelir eşitsizliğini azaltmak ve düşük gelirliilere destek olmak. 7) Temsil hakları: Bağımsız sendikalar ve grev hakkı gibi yöntemlerle emek piyasasında ortak bir ses yükseltebilmek (Standing, 2019, s. 26-28), yeni kapitalizmle birlikte dönüşüm yaşadığı kabul edilerek, bu durumun medya endüstrisinde çalışan gazetecilerin, çalışma yaşamında ortaya çıkardığı sorunlar ve zorlukların nasıl olduğunu anlamak, bu çalışmanın ana problemini oluşturmaktadır.

Bu çerçevede medya çalışma hayatı içerisinde bulunan gazetecilerin emek süreçleri, yukarda belirtilen emeği güvence ve koruma altına alan haklar temelinde ele alınıp şu sorular yoluyla incelenecektir:

- 1) Medya endüstrisinde gazetecilere yönelik mevcut istihdam politikaları nasıldır?
- 2) Medya endüstrinde gazetecilerin istihdam güvencesi nasıl oluşturulmaktadır?
- 3) Medya endüstrisinde gazetecilerin çalışma ve iş güvencesi imkânları nasıl gerçekleşmektedir?
- 4) Medya endüstrisinde gazetecilerin istihdam güvencesinin yasal ve kurumsal boyutları nelerdir?
- 5) Medya endüstrisinde gazetecilerin vasıflarının yeniden üretimi nasıldır?
- 6) Medya endüstrisinde gazetecilerin gelir güvencesi nasıl sağlanmaktadır?
- 7) Medya endüstrisinde gazetecilerin temsil ve meşru hak arama pratikleri nasıldır?

Çalışmanın alt araştırma problemini oluşturan süreçler, şu sorular yoluyla incelenmektedir:

- 1) Haber üretim sürecinde, haberi ortaya çıkarıp onu bir ürün/meta olarak izler/okur kitleye sunan gazetecilerin yaptıkları iş ve ürettikleri ürün arasındaki iletişimin değeri ya da değersizliğini belirleyen süreçler nelerdir?
- 2) Gazetecilerin haber üretim süreçlerinde, esnek çalışma anlayışına ilişkin bir çalışma tarzı mevcut mudur?
- 3) Gazetecilik mesleği, teknolojik gelişmelerden etkilenen mesleklerin başında gelmektedir. Son otuz yılda gelişen dijital iletişim teknolojileri ve bu teknolojilerin haberin üretiminde ve yayınlanma ya da paylaşma mecralarında değişimler yaratmıştır. Bu teknoloji temelli değişim ve dönüşümler, gazetecilerin mesleki pratiklerinde “işe yaramazlık kâbusunu” nasıl yaratmaktadır?

4) Gazeteciler, mesleklerinin doğası gereği bilgi ve beceri açısından sürekli kendisini yenilemek zorunda kalan kişilerdir. “Beceri toplumu” kavramının karşılığı gazetecilerin emek pratiklerinde kendisini nasıl göstermektedir?

5) Teknoloji temelli gözetim ve kontrol uygulamaları yeni idari yönetiminin hâkim yönetim biçimi olarak, gazetecilerin emek pratiklerinde nasıl gerçekleşmektedir?

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Geleneksel kapitalizmin bürokratik iş organizasyonu yapısı, merkezi, hiyerarşik ve iş tanımının sabitliği üzerine kuruluydu. Bu durum zaman ve mekân içerisinde işi, belirginleştiren ve sabit kılan bir çalışma ortaya çıkardı. Günümüz yeni kapitalist üretim sürecinde, sermayenin teknoloji ve kârın devasa hırs istenci ile küresel bir egemenlik oluşmuştur. Daha fazla kâr dürtüsü, çalışma anlayışını ve işin doğasını parçalanmış ve merkezsiz bir yapıya indirgemıştır. Her şeyin hareket ve hız ile ölçüldüğü, iş etiğinin esnekleşme, güvensizleştirme, değişime ayak uydurma ile tanımlandığı bu dönem mesleklerin, bir konuda uzmanlaşmanın da yapısını etkilemiştir. Çalışan sınıfın her şeyi bilme ve hızlı bir şekilde anlık çalışma koşullarına uyum oluşturması beklentisi, sermaye ve kurumlar tarafından bir zorunluluk olarak sunulmaktadır. Yeni kapitalizmin bu çalışma evresinde göz ardı edilen şey; emeğin hiçleştirilmesi ve sömürülmesidir. Artık “uzun vade yok” prensibiyle inşa edilen yeni emek piyasası, emeğin karakterinde de yıkımları beraberinde getirmektedir. Bireyin, kendini değersiz, işe yaramaz ve makine düzeyine indirgenen bir nesne olarak algılamasına yol açan yeni çalışma düzeninde salt bir iş kolu ya da iş alanı değil, ücret karşılığında emeğini satan bütün bir üretici güç etkilenmektedir. Bu çalışmayla amaçlanan; medya endüstrisinde çalışan gazetecilerin yeni çalışma düzenindeki çalışma koşullarını anlamaya ve açıklamaya çalışmaktır.

Bu çalışmanın önemini ortaya koyan başlıca etken, toplumun kamusal alandaki gelişmelerden haberdar olmasını sağlayan gazetecilerin nasıl bir çalışma düzeni içerisinde var olma pratikleri sergilediğini incelemek oluşturmaktadır. Siyasal ve ekonomik iktidarın cezalandırma pratiklerinin doğrudan muhatabı olan gazeteciler, toplumsal yaşamda en çok ötekileştirilen mesleki kesimi de oluşturmaktadır. Dolayısıyla siyaset, ekonomi ve toplumsal süreçlerdeki her değişim ve dönüşümün rüzgârından etkilenen kesimin, madunu veya ötekisi olmaya açık olan gazetecilerin; yeni kapitalizmin üretim dinamikleri içerisinde üretken, örgütsüz, esnek ve güvencesizleştirilen emek

politikaları ile ne derece etkilendiklerini ortaya koymak bu çalışmanın bir başka önemini oluşturmaktadır.

1.3. Araştırmanın Varsayımları

Yeni kapitalizmde emeğin güvencesizleştirilmesi, sendikal yaşamın ortadan kaldırılması, düşük ücretli çalışmanın yaygınlaşması, yeni çalışma düzeninin amentüsü olan tek gerçekliğin belirsizlik olduğu, uzun ve karşılığı ödenmeyen çalışma saatlerinin normalleştiği bir dönem olarak beliren güncel üretim pratiklerinin, medya endüstrisinde çalışan gazetecilerin yaşamında da ciddi sonuçlar yarattığı, çalışmanın varsayımını oluşturmaktadır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıklar

Geniş bir yelpaze olarak işleyen ve çeşitli iş bölümleri ve tanımları içinde barındıran medya endüstrisi, sahip olduğu özellikler açısından birçok farklı faaliyeti de yürütmektedir. Bu çalışma, medya endüstrisinde ulusal ve yerel yazılı basında çalışan gazeteciler ile sınırlandırılmıştır.

2. YENİ KAPİTALİZM VE ÜRETİM İLİŞKİLERİ

Çalışmanın bu bölümünde, kapitalizmin tarihsel olarak ne tür bir ekonomi politik sistem olduğu, kendisini nasıl inşa ettiği ve bu insanın tarihselliğinde hangi aşamalardan geçtiği ilk olarak ele alınan hattı oluşturmaktadır. Diğer yandan, kapitalizmin çalışma yaşamında yarattığı krizin, yeni mekânsal kurulumunda, ideolojik ve teknolojik gelişmelerin nasıl bir merkezi konumda olduğu da bu bölümün bir başka konusunu oluşturmaktadır. Son olarak da, yeni kapitalizmin yarattığı parçalı, esnek, kırılğan ve güvencesiz emek süreçleri ve bu süreçlerin emeğin karakteri üzerinde yarattı patolojik çıktılara ilişkin teorik tartışmalar incelenmektedir.

2.1. 21. Yüzyılda Kapitalizm: Yeni Kapitalizmi Tanımlamak

Kapitalizm, tarihsel olarak kendini üreten ve dönüştürebilen, ekonomi politik bir sistem olarak ‘harekete’ içkin bir ontolojiye sahiptir. Kapitalizmin sahip olduğu bu ontolojik karakter, onun sürdürülebilirliği noktasında yaşamsal önemdedir. Bir başka ifadeyle: “Kapitalizm hareket etmezse biter” (Harvey, 2015, s. 25). Kapitalizmdeki hareket ilkesi, biçimsel ve formasyonel bir dönüşüme ve değişime karşılık gelmektedir. Fakat kapitalizmde hareketin, değiştiremediği ve dönüştüremediği tek şey; yalın sömürü ilkesidir. Bu ilke, kapitalizme nakşolan asli bir motiftir.

19. Yüzyılda kendi toplumsal oluşumunu kurumlar, yeni mesleki alanlarda uzmanlar, kitle medyası/iletişimsel ağları, uzamsal ve düşünsel/ fikirler dolayımıyla inşa eden kapitalizm (Ritzer, 2014; Swingewood, 1998; Thompson, 2013), insanın tarihinde; emek-sömürü çelişkisinin en yoğun yaşandığı toplumsal aşama olarak kabul edilir (Marx ve Engels, 2012). Aynı zamanda toplumsal bir formasyon olan kapitalizm, varlıksal yapısını, yaşadığı krizleri ve bunalımları “ideolojik ve politik” argüman/araçları ile hızlı bir şekilde lehine dönüştürebilmektedir. Kapitalizmin kendi doğasına girift olan krizleri, lehine dönüştürerek aşma çabası, ilk olarak emek sınıfı ve daha sonrasında kurumlar, yapılar ve organizasyonlar üzerinde dramatik bir dizi değişimlere neden olur.

Richard Sennett ve Jonathan Cobb’un *Sınıfın Gizli Yaraları* (2017) adlı çalışmalarında, Amerikan işçi sınıfının var oluş pratiklerinin maddi boyutuna ilişkin açıklayıcı bir anlatı sunarlar. Çalışmanın odak noktası, işçi sınıfının, kapitalist üretim dinamikleri içerisinde vermiş oldukları mücadele stratejilerinin ve mücadele verilen mecraların, kurumsal yapıların ve sendikal örgütlenmelerin uzun koridorları içerisinde nasıl gerçekleştiğidir. Çalışma, işçi sınıfına mensup kişilerle yapılan görüşmelere dayanır.

Çalışmanın ana izleğinde, işçi sınıfının katı bürokratik baskı mekanizmalarından, sendikal yapılara, yerine sabitlenmiş büyük şirketlerden, uzun vadeli çalışma koşullarının niteliğine, emeğin nispeten sabit piyasalarca nasıl yönetildiğine kadar bir dizi gelişmelerden bahsedilir (Sennett ve Cobb, 2017). Bahsi geçen çalışmanın gerçekleştiği dönem 1860’lardan başlayıp 1970’lere kadar militarist bir örgütlenme modeli içerisinde kendisini sürdüren “İlkel kapitalizm” dönemidir (Sennett, 2017: 22). Bu dönemin kapitalist yapısı, işletmelerin, şirketlerin ve istikrarın, uzun ömürlü olması anlayışına sahip bir yönetim becerisi geliştirmiştir. Aynı zamanda kurumların, normların, çalışan emek sınıfının belirli bir iş tanımı ve sorumlulukları çerçevesinde yürütüldüğü, bir ilişkiler ağının hâkim olduğu dönemdir. Emek, bu süreçte katı; ama uzun vadeli olan kurumsal gerçeklere yaslanarak var olmaya çalışmıştır.

Yale Üniversitesin ’de vermiş olduğu bir konferanstan sonra yayınladığı *Yeni Kapitalizmin Kültürü* (2017) adlı çalışmasında Sennett; 1960’ların sonunda *Sınıfın Gizli Yaraları* (2017) adlı çalışmanın yürütüldüğü kapitalist dönemle, 1970 ve sonrasındaki kapitalist dönemin, objektif ve sübjektif farklılıklarına dikkat çeker. 19. Yüzyıl Bismarck Almanya’sında ordu için tasarlanan, katı ve hiyerarşik örgütlenme modeli, sivil toplum içinde uygulanmaya başlanmıştır. Bu süreç, toplumda her bireyin, belirli bir sorumluluk duygusuna karşılık gelerek, toplumsal anlamda kapitalist üretim yapısının, sürdürülebilirlik ve üretkenliğinde de sarsılmaz militarist bir örgütlenme modelini hedeflemiştir. Alman Sosyolog Marx Weber’in, Bismarck Almanya’sındaki kapitalist toplumsal yapının çözümlemesine ilişkin geliştirdiği “Demir Kafes” ve “Bürokratik Toplum” kavramlarını ödüncü olarak analizini gerçekleştiren Sennett, 1970 öncesi militarist tarzda örgütlenen kapitalizmin, istikrar ve uzun ömürlü kurumsal yapılar inşa ederek karmaşadan sağ çıktığını, güven ve dayanıklılık üzerine kurulu bir kültürel üretim formasyonuna sahip olduğunu belirtir (Sennett, 2017). Militarist ve bürokratik bir örgütlenme modeline dayalı olan kapitalist formasyon, çok geçmeden 20. Yüzyılın son çeyreğine doğru büyük bir darbe alarak yerini müphem, kırılgan, istikrarsız, emek ve sermaye ilişkisine teslim eder. Diğer bir deyişle güven, istikrar ve uzun ömürlü bir politik uygulamayla birlikte düşünülen bürokratik kapitalizm büyük bir darbe almıştır (Sennett, 2017, s. 17-32). Bu darbe aynı zamanda “Demir Kafes” olarak, Weber tarafından tanımlanan kapitalist evreden de çıkışının başlangıcını oluşturur. Sennett, 1970 ve sonrasındaki döneme “Yeni Kapitalizm Kültürü” diyerek, demir kafesten çıkışın üç yeni sayfanın açılmasıyla gerçekleştiğini şu şekilde ifade eder:

“Önce büyük şirketlerde, yönetici iktidarından hissedar iktidarına bir geçiş oluştu... Bretton Woods para anlaşması 1970’lerin başında bozulduğunda, muazzam bir yatırım sermayesi fazlası küresel ölçekte salıverildi. Daha önce yerel ya da ulusal girişimlerle sınırlanmış yahut ulusal bankalarda saklanmakta olan servet, artık yerkürede çok daha kolay hareket edebiliyordu” (Sennett, 2017, s. 34).

Hissedar iktidarında ortaya çıkan karmaşık yapı, şirket yönetimde de bir dizi değişiklikler oluşturarak uzun süreli ilişkilerin ve ittifakların öneminden ziyade, kısa süreli bir zaman dilimi içinde, maksimum kârı elde edebilecek bir sürecin mantığını oluşturdu (Dardot ve Laval, 2012). Bu süreç aynı zamanda ikinci yeni sayfa olarak belirtilir:

“İktidarda meydana gelen değişim ikinci bir yeni sayfa açtı. Güçlenmiş yatırımcılar uzun vadede ziyade, kısa vadeli sonuçlar istiyordu. Bennet Harrison’ın “sabırsız sermaye” adını verdiği kadrolar oluştu. Bu kadroların önemli bir özelliği... Şirketlerin, dağıttığı kâr payından çok, şirketlerin hisse bedelini ölçüt almalarıydı. Açık ve akıcı bir piyasada hisse bedelini ölçüt almalarıydı. Açık ve akıcı bir piyasada hisse senetlerini alıp satmak, uzun süre elde tutmaktan daha hızlı-ve daha büyük- kazançlar getiriyordu” (Sennett, 2017, s.35).

Demir kafese, üçüncü ve en büyük darbeyi de kuşkusuz iletişim teknolojileri alanında yaşanan devrimsel nitelikteki gelişmeler aracılığıyla olmuştur. İletişim teknolojilerinin yarattığı ağlar yoluyla, yeni üretim ve tüketim pratikleri dahası yeni varoluş formları da oluşmaya başladı. Elektronik/dijital İletişim ağlarının gelişmesi ve genişlemesi, yeni kapitalizmde sermaye iktidarının yönetsellik anlayışını da kolaylaştıran dinamiklerden birisi oldu (Castells, 2005). Bu gelişmeler çerçevesinde yeni kapitalizm kültürünün, iletişim teknolojilerine olan bağımlılığı da doğrudan gerçekleşti:

“İletişim teknolojisinin gelişmesi, enformasyonun belirsizlikten uzak ve noksansız ifade edebileceği, bütün şirkete özgün haliyle yayılabileceği anlamına geliyordu. Önceden emir komuta zincirinde aşağı doğru sözlü olarak aktarılan komutlar ve kurallar araçlardan geçer ve yorumlanırken, elektronik posta ve türevleri, bu dolayım ve yorumlamayı azalttı. Şirket girdilerini ve çıktılarını haritalandıran bilgisayar programları satış ve personel performansına dair bilgilerin ve projelerin şirketin tepesine doğrudan ve anında iletebilmesini sağladı... Teknoloji devriminin bir başka boyutu olan otomasyon, bürokratik piramidi derinden etkiledi: Bir kurumun tabanı bundan böyle geniş olmak zorunda değildi. Barkod okuyucular, ses tanıma teknolojileri, üç boyutlu obje tarayıcıları... mikro makineler sayesinde şirketler rutin işleri artık verimli bir şekilde dağıtabiliyordu... Hedefinde en alttaki işlevsel katmanları- kurumsal bir erler ordusunu- kesip atmak olan yönetim, böylelikle hem işgücünü azaltabilecek hem de tasarruf edebilecekti” (Sennett, 2017, s. 37-38).

Kapitalizmin bu yeni evresinde, iletişim teknolojileri ve otomasyona dayalı üretim sistemi, beyaz yakalı ve mavi yakalı sınıflar için de ciddi bir iş kaybetme tehlikesi ve iş yaramazlık kâbusunu oluşturmıştır. Kapitalizmin otomasyona dayalı bu evresi “İskarta Hayatlar” gerçeğini ortaya çıkarmıştır (Bauman, 2019). Diğer bir deyişle, kapitalizm bu yeni evresinde safralarını kusarak kitlesel düzeyde iş yaramaz bir hissiyata sahip, işsizler ordusu yaratmaya başlamıştır.

Kapitalizmin kurumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik yapılarındaki değişim ve dönüşümün bir başka açıklaması da yine *Akışkan Modernite* (2018) kavramında kendini ortaya koymaktadır. “Akışkan Modernite”, özünde kapitalizmin içine düştüğü yeni ortamdaki kaygan ilişkilere ve var olma pratiklerindeki kırılgan geçişlere temas eder. “katı” aşama olarak nitelendirilen modernitenin kalbinde, geleceği kontrol etmek ve belirsizliği ortadan kaldırmak arzusu hâkimken. “Akışkan” olarak nitelendirilen evrede içinde yaşanan mevcut dönemin; geleceğin ipotek altında olmadığına garantilenmesine ve geleceğin getirmesi umut edilen ve nihayetinde kesin olan; ama ne oldukları görülemeyen belirsiz ve bilinemez fırsatlardan öncelikli bir şekilde yararlanmaya geçiştir (Bauman, 2018, s. 13-14). Aynı zamanda “Akışkan Modernite” yeni kapitalist evrede her şeyin katılaşp buharlaşmasından ziyade, sıvılaşp akışkanlaşması gerçeğine de temas eder.

“Akışkan Modernite” kavramının oluşumuna zemin hazırlayan birtakım gelişmeler bulunmaktadır: Ağır kapitalizmde (Katı Modernite) mevcut olan rasyonel bürokratik yapı, taylorist yönetim bilimi ve fordist üretim biçimi yerini hafif kapitalizme (Akışkan Modernliğe) teslim etmiştir. Hızın, zamanın ve uzamın kontrol altına alındığı dönem yerini belirsizlikler ağına ve irrasyonel bir toplumsal yönetim ve kontrol modeline bırakmıştır. Postpanoptikon bir kontrolde artık toplumsal özgürleşme isteği, bireysel özgürleşme isteğine dönüşmüştür ki herkes bir anlamda kendisini özgür hisseder. Kurtuluş benliklere indirgenerek, toplumsal başarısızlıkların sorumlusu dışarıda aranmaktan ziyade bireyin kendinde aranmasına başlanmıştır (Bauman, 2018, s. 41-116).

Toplumsal ilişkilerin ve kurumların köktenci bir kavrayışla kendilerini yeniden var ettikleri bu kapitalist evre, özgürleşim arzusunun ve eleştirel düşüncenin bir anlamda öznesini yitirdiği dönemdir. Bu süreci açıklayan “Akışkan Modernite” kavramı, kamusal alanın hayaletler ve içi boş karakterlerle doldurulduğu, kurumların ve devletlerin sorumluluk üstlenmekten kaçındığı, yetki ve yönetimin, tam anlamıyla sermaye ve siyasetçilerin tasarrufuna bırakıldığı bir çağı tasvir eder.

Kapitalizmde yeni olana ilişkin bir başka özgün kavram da *Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantiğı* (1990), adlı çalışmasında Fredric Jameson tarafından ortaya konulmuştur.

Mimari ve estetikte avangard bir özne imgeleminin; özdeş ve tümel olan modernist temaları tersyüz etmesi olarak nitelendirilen büyük kırılma, kapitalizmde postmodern evre olarak nitelendirilir. Bir anlamda gerçekliğin buharlaşması ya da yeni bir illüzyonla sanatsal ve toplumsal sahneye konulması fikrine dayalı olan postmodern kavrayış, sınırları, kuralları ve normları belli bir modern yapıya karşı bir yadsıma olarak kendisini dışavurur. “Postmodern, modern içinde gösterilmezi, bizzat gösterimin kendinde öne çıkaran... Önceden yerleşmiş kurallar tarafından yönetilmez ve belirli yargı aracılığıyla” (Lyotard, 1990, s. 57) kendisini serimler. Bu izlek; kapitalizmin yeni olan evresinde, kültürel ve toplumsal boyutlardaki dönüşümün mantığını da anlatır. Kültürel ve toplumsal alanın mantığında cereyan eden mevcut dönüşümler “kopuş” olarak nitelendirilir:

“Birkaç yıldır, geleceğe yönelik felaket ya da kurtuluş kehanetlerinin yerini çeşitli şeylerin sonunun geldiğine dair görüşlerin aldığı tersyüz olmuş bir mileneryanizm göze çarpmakta (İdeoloji, sanat ya da toplumsal sınıfın sonu; Leninizm, sosyal demokrasi veya refah devletinin ‘krizi’, vb.): Bir arada ele alındığında, belki de bunların tümü, giderek daha sık kullanılan terimle, postmodernizmi oluşturuyor. Bu olgunun varlığına ilişkin savlar, genel olarak 1950’lerin sonlarında ya da 1960’lı ilk yıllarda başladığı kabul edilen radikal bir kopma... Bu kopma büyük çoğunlukla yüz yıllık modern hareketin söndüğü veya ortadan kalktığı... Görüşlerine bağlanmakta” (Jameson, 1990, s. 59).

Kapitalizmin yeni sıfatıyla açıklanmasında bir başka gerekçeyi de 1970’li yıllarda teknoloji alandaki gelişmeler oluşturmaktadır. Mevcut teknolojik gelişmelerin önemli göstergesini de enformasyon ve iletişim alanındaki yaşanan radikal gelişmeler oluşturmaktadır. Alvin Toffler (1980) ve Daniel Bell’le (1976) başlayan sanayi sonrası ve enformasyon toplumu tartışmaları, Manuel Castells (2005), Van Dijk (2016) ve Christian Fuchs (2014) ile devam eden bir süreci oluşturmaktadır. Öyle ki, bu durum kapitalizmde farklı bir dizi adlandırmaları da beraberinde getirmiştir. Temelde bilginin ve teknolojik yapılardaki gelişmelerin toplumsal anlamda, önemini ve gücünü vurgulayan bu adlandırmalar: “Enformasyon Toplumu”, “Enformasyonel Kapitalizm/Bilişsel Kapitalizm”, “Dijital Toplum”, “Ağ Toplumu”, “Bilgi Ekonomisi” ve “İletişim Çağı” şeklinde ifade edilmiştir. Bu teori ya da kavramlar, bahsi geçen yeni toplumsal oluşumun artık klasik kapitalizmin yasalarına, diğer bir deyişle endüstriyel üretimin önceliğine ve sınıf mücadelesinin her yerde mevcut olmasına göre işlemediği tezini de ortaya koyar

(Jameson, 1990, s. 61). Aynı zamanda bahsi geçen kavramlar, kapitalizmin içinde bulunduğu yeni evreyi de tanımlamaya ve açıklamaya çalışmaktadırlar.

Kapitalizmin değişen tarihsel yapısını ve içinde bulunduğu yeni dönemi açıklamada bir başka yaklaşımı da “Çağdaş Kapitalizm” kavramı oluşturmaktadır. Marksist temelli ekonomi politik bir kavrayışa yaslanan bu yaklaşım da kapitalizmin içinde bulunduğu dönemin özellikleri şu şekilde açıklanmaktadır:

“Kapitalist toplumun tüm alanları yeni örgütsel ve rekabetçi zorunluluklara uyum göstermeye zorlanmaktadır; ... Örneğin, kütleli üretim teknolojilerinden mikro elektronik teknolojilere doğru yaşanan değişim, genellikle Fordizmden post-Fordizme geçiş; makroekonomik müdahalenin değişen biçimleri ise Keynesyen devletten neo-liberal devlete geçiş olarak yorumlanmıştır. Sermaye birikiminin öne çıkan belirli özelliklerini tanımlamak, çağdaş kapitalizmin esası olarak kabul edilmektedir”(Albo, 2015, s. 132).

Marksist ekonomi politik içinde yer alan çağdaş kapitalizm tartışmaları, bu nedenle, kapitalist üretim biçiminin genel işleyiş yasaları çerçevesinde güncel gelişmeleri açıklamaya, değerin üretimi, el konulması ve bölüşümüne dair yeni özellikler ile sosyal ve sınıfsal ilişkilerin niteliklerini göstermeye yönelir (Albo, 2015, s. 132).

Öte yandan kapitalizmin değişen yapısına ilişkin bir başka özgün yaklaşım da Claus Offe (1985), Scott Lash ve John Urry (1987) gibi sosyal bilimciler tarafından ortaya konulmuştur. 21. Yüzyıl kapitalizmini tanımlamak için kullandıkları “Yeni Kapitalizm” ya da “Örgütsüz Kapitalizm” kavramıyla, 1970’lerde kapitalizmin geçirdiği kitlesel buhrandan nasıl çıkmaya çalıştığı anlatılmıştır. Örgütsüz kapitalizm, ilk olarak Lash ve Offe gibi sosyologların, mevcut kapitalizmin ekonomik siyasal ve sosyal parçalanma sürecini açıklamak için ortaya koydukları bir kavramdır (Marshall, 1999, s. 564). Kapitalizmin kendini bir tür yeniden inşa etme evresi olarak belirtilecek olan “Örgütsüz kapitalizm” kavramı, şu şekilde ifade edilmektedir: Örgütsüz kapitalizm, örgütlü kapitalizmin bir tür karşıtıdır olarak kendisini kurmuştur. Bu sayede; kapitalizmin yeniden yapılandırma/inşa dönemi anlatılmak istenmiştir (Lash ve Urry, 1987, s. 8).

Örgütsüz kapitalizm, sistemsel bir dağılmadan ziyade yeniden yapılandırılmayı/yeni üretim ve tüketim temelli bir organizasyon oluşturmayı ifade eder. Bu yeniden üretim pratiği, kapitalist toplumsal ve ekonomik formasyonun dinamik bir süreç olarak kendisini inşa etmesidir. S. Lash ve J. Urry’e göre, “örgütlü kapitalizmin sona ermesi” olarak belirttikleri sürecin esas noktasında, kitlesel üretimin içine girdiği derin buhran yer almaktadır. Lash ve Urry, Batılı toplumların hemen hemen büyük bir kısmının 1870 ve

1945 arası dönemleri arasında örgütlü kapitalist bir koşullara sahip olduğunu belirtmektedir. Örgütlü kapitalizmin sahip olduğu koşullarda temel parametreleri: Ulusal yapılar içerisinde yoğunlaşan ekonomik süreçler, fabrikalarda Taylorist bir idari yönetim ve üretimde Fordist kitlesel üretim ve üretimin mekânlarını da sanayi kentleri oluşturmaktaydı(Kumar,1999,s.65). Örgütsüz kapitalizm ise; emeğin küreselleşmesinde genel artışı ve kapitalizmin yer kürede her alana sızarak yayılmasını simgelemektedir. Örneğin: Örgütsüz kapitalizm, küçük kentlerde, kırsal alanlarda, endüstrinin ve hizmet sektörünün gelişmesi; finans sektörünün hizmetten ayrı bir yapı olarak oluşması ve aynı firmanın dünyanın çeşitli bölgelerinde, farklı ürünleri üretmesi gibi süreçleri, imleyen bir karakterdedir (Bellek, 1999, s.172). Diğer bir deyişle örgütsüz kapitalizm, endüstriyel kapitalizmin sahip olduğu ilişkilerin bütünü dıışarıda bıraktığı, emeği, tam anlamıyla kuşatan yeni soğurma pratiklerinin toplamıdır.

Kapitalizmin 20. Yüzyılın son çeyreğinde başlayan yeniden yapılandırma evresinin oluşumuna ortam hazırlayan önemli bir dizi başka gelişmeler de bulunmaktadır. Bu gelişmelerin en önemli göstergelerinden birisini de neoliberalizm oluşturmaktadır. Sermaye birikiminin yayılmacı bir politik ideoloji ekseninde şekillenmesine ortam hazırlayan neoliberalizm, bir tür evrensel kuralsızlaştırma (deregölasyon) politikasının teori ve pratiğini oluşturur.

2.1.1. Düşünsel ve ideolojik İnşa Süreci: Neoliberalleşme Evresi

Neoliberalizm, kapitalizmin yeniden yapılandırma sürecinin bir sonucu olarak, sosyal devlet politikalarının çöküşüyle, eşzümreml bir zaman diliminde ortaya çıkmıştır. Neoliberalizm, kapitalist devletin ekonomik alanda; üretim, tüketim, dağıtım ve düzenleyici bir misyona sahip olması yaklaşımını yadsıyarak, kamusal hizmetlerin; ulaşım, sağlık, eğitim vb. alanlarda tek düzenleyici ve işleticisi olarak, özel şirketlerin hâkim olması gerekliliğini savunur. Diğer bir deyişle: “Neoliberalizm yalnızca bir politikalar ve ekonomik yönelimler bütünü değil, toplumsal değerlerin hızla ekonomik değerlere dönüştüğü bir kapitalist birikim aşamasıdır” (Haiven, 2018, s. 60).

Neoliberalizm, bizzat özgürlüğü sömürmeye yarayan çok verimli dahası zekice kurgulanmış bir politik sistemdir (Chul Han, 2020, s. 13). Bu sistem aynı zamanda yeni kapitalist evrede, emek sömürü politikalarının da hızlandırılmasına ve emeğin bir anlamda parçalanmasına yol açmıştır. “Neoliberalizm, sömürünün, şiddetinin ve varlıklı azınlığın gücünün açıkça pekiştiği yeni bir kapitalist ilişkiler biçimini göstermektedir

(Dumenil ve Levy, 2009, s. 9). Bu durumun toplumsal ve emek değeri anlamda çıktısı, sermayenin yerküreyi bir anlamda talan haline dönüştürmesinin önünün açılmasıdır.

Sermayenin coğrafi hareketlilik kazanmasını sağlayan neoliberalizm, bir anlamda yeni emperyalist aşama olarak da tanımlanmayı beraberinde getirir: Neoliberalizm, emperyalizmin bir başka adıdır. Daima yerel elitlerle iş birliği içinde gerçekleşen uygulamaları, ekonomik alanda az gelişmiş ülkelerin değeri ve kaynaklarını sömürme sürecini oluşturur. Bu durum da dünyadaki tüm emekçileri rekabete ve güvencesiz bir ortama sürükler (Dumenil ve Levy, 2015, s. 355-356). Temelde emek-sermaye ilişkilerinin çözülmesini ve emeğin kazanımlarının bir çırpıda yok sayılması üzerine bir dönüşümünü yaratan neoliberalizm, azınlığın hegemonyasını oluştururken, çokluğun/çoğunluğun yoksullaştırılmasını da beraberinde getirmiştir. Neoliberalizmin azınlığın zenginleşmesine ve emeğin ezilmesine yönelik süreç olarak işlemektedir:

“Ulusal sanayilerin ve kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, hem kamu hizmetlerinde çalışan örgütlü işçilerin büyük pazarlık yapılarını parçalar, hem de rakip işverenlerin, imtiyaz hakları ve ihaleler için birbirleriyle yarışırken karşılıklı fiyat kıskarak ücretleri aşağı ittikleri koşulları yaratır. Bu, piyasalaştırma ile özelleştirmenin gerçek amacıdır: Bunlar, sendikal örgütlenmeyi zayıflatacak, güvencesizliği artıracak, ücretleri aşağı çekecek ve refahı çalışan insanlardan şirket zenginlerine doğru yeniden bölüştürecektir mekanizmalardır” (Faulkner, 2014, s. 366).

Kuralsızlaştırmayı evrensel bir kural haline dönüştüren neoliberalizm, sermayenin önünde duran bütün yapısal ve kurumsal sınırların ya da engellerin aşılmasına yönelik, ideolojik ve politik bir paket olarak işler. Neoliberalizmin teorik ve pratik tasavvuru kendisini şu şekilde oluşturur:

“Neoliberalizm her şeyden önce politik-ekonomik pratikler teorisidir. Bu teori insan refahını arttırmanın en iyi yolunun güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasalar ve serbest ticaretin temel alındığı bir kuramsal çerçeve içinde bireysel girişim beceri ve hürriyetlerini serbest bırakmak olduğunu iddia eder. Devletin rolü, bu pratiklere uygun bir kuramsal çerçeve yaratıp, sonra o çerçeveyi korumaktır... Piyasaların düzgün işleyişini gerekirse zorla garantilemek için gereken ordu, savunma, emniyet ve hukukla ilgili yapı ve işlevleri düzenlemelidir” (Harvey, 2015, s. 10).

Diğer yandan neoliberalizm, toplumsal üretim alanlarının hemen hemen her yerine temas etmiş olan yayılcı ve tekeli düşüncesinin de gelişimine imkân yaratmıştır. Özellikle küreselleşmenin itici güçlerinden birini oluşturan neoliberal anlayış: Kuralsız rekabetin yıkıcı etkileri ile her yerde varlık göstererek: İlaç, petrol, ulaştırma, tarım sanayi, finans, yazılım, medya ve özellikle sosyal medya gibi alanlarda oligopol hatta

tekel yönünden güçlü eğilimin varlığının zeminini hazırlar (Harvey, 2015, s. 144). Tüm bu neoliberal sürecin yayılmacı/tekelci ve istilacı bir karakter oluşturmalarını hızlandıran; dahası onun kapitalist bürokratik devletten çıkılmasında en önemli yapı taşlarını inşa eden, pratikleri ve ilkeleri şu şekilde sıralanabilir:

“Gelir, şirket, sermaye ve mülkiyet vergilerinin düşürülmesinin yanı sıra devlet harcamalarının azaltılması; Kamu iktisadi teşekküllerinin özelleştirilmesi; İş gücü ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi; Sosyal giderlerin azaltılması; en azından o güne kadar devletin üstlendiği sosyal güvenlik sisteminin adım adım özel şirket ve kurumlara devredilmesi; Devletin yatırımlardan ve düzenleme görevlerinden çekilmesi ve yönetimin “laissez faire” uyarınca (uluslararası finans) piyasaya bırakılması; Paranın istikrarına öncelik tanınması” (Fülberth, 2014, s. 267).

Kapitalizmin içine girdiği krizin 1970’lerde kurtarıcı reçetesi olarak yazılan neoliberalizm, günümüz sermaye birikiminin coğrafi anlamda işgal ve yağmacı bir sürece dönüşmesinde karşısında bulunan bütün engelleri ortadan kaldırmaktadır. Bir başka söyleyişle: Sermaye, egemenliğini her yerde kesintisiz ve süreklilik halinde kurmak ister ve bunun içinde önünde herhangi bir engelle ya da sorunla karşılaşmak istemez (Harvey, 2019). Bundan ötürü sermaye, dışarısının olmadığı bir dünyayı arzular. Tüm bu sürecin mekânsal kurulumunu oluşturan ise; küreselleşme kavramıdır.

2.1.2. Yeni kapitalizmde mekânsal kuruluş: küreselleşme

Küreselleşme sürecini bir tür ‘yaratıcı yıkım’ olarak belirten Ritzer (2016) Schumpeter’den devraldığı bu kavramla ilgili şunları aktarır: Yaratıcı yıkımın aynı zamanda küreselleşme bağlamında yeniden ele alınması gerekir. Schumpeter, küresel çağdan önce ‘yaratıcı yıkım’ teorisinin yalnızca bir ülkede meydana gelen şeye odaklandığını belirtmiştir. Örneğin; orta batıda kapanan bir fabrika güneyde daha yeni ve daha verimli bir fabrikayla yer değiştiren fabrikaydı, ne var ki, küresel çağda “yaratıcı yıkım” sadece bir ülkenin sınırlarıyla kısıtlı değil küresel ölçekte yeni ve daha verimli olan, başka bir yerde dünyanın çok uzak bölgesinde de yaratılabilmektedir (s. 316). Bu yaratım salt iyimser bir süreçten ziyade toplumların ve coğrafyaların geleceğine ilişkin kötümser sonuçlar da doğurabilir. Küreselleşme bu anlamıyla, toplumların tutarlılıklarını, bütünlüklerini ve birliklerini zayıflatan ekonomik, toplumsal ve politik ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkan bir süreçtir (Urry, 1995, s. 99). Bu süreç aynı zamanda esnek bir tanıma/kavrama sahiptir: “Küreselleşme, yalın toplumsal gerçekleri oldukça aşan spekülasyonlar, varsayımlar, güçlü toplumsal imgeler ve metaforlar üretme kapasitesiyle olağanüstü doğurgan bir kavramdır” (Tomlinson, 2013, s. 13).

Küreselleşme, ekonomik alan başta olmak üzere; politik, kültürel, teknolojik ve bilimsel alanları da kuşatan ve etkileyen bir süreçtir. Mallar, sermaye, insanlar, bilgi, imgeler, suç, kirlilik, moda ve inançlar yerkürede kolayca hareket edebilmektedir, ulus-aşırı ağlar, toplumsal hareketler ve ilişkiler, akademiden cinselliğe kadar hemen hemen tüm alanlarda etkisini göstermektedir (Tomlinson, 2013, s. 12-13). Küreselleşmenin kavramsal olarak her alana temas ediyor olması, her olguyla ilişkilendiriliyor oluşu, kavramın ilk doğuş koşullarını da merak ettiren bir durumdur. Küreselleşmenin tarihsel olarak gelişimi ilk olarak 1970’lerde başlayan bir süreç olarak kendisini gösterir:

“Küreselleşme ilk olarak 1970’lerin ortasında, American Express kredi kartının küresel kapsamının reklamı yapılırken ünlendi. Terim daha sonra finans ve ticaret basınında, esas itibariyle de piyasaların işleyişindeki kontrollerin kalkmasını meşrulaştırmak amacıyla, çığ gibi yayıldı. Bunun akabinde, devletin sermaye akışını düzenleme gücünün azalmasının kaçınılmaz olduğunu göstermekte kullanıldı; ulusal ve yerel işçi sınıfı hareketlerini etkisiz kılmaya ve sendikaların gücünü ellerinden almaya yarayan olağanüstü güçlü bir siyasal araç haline geldi” (Harvey, 2011, s. 27).

Küreselleşmenin toplumsal alanı etkileme süreci aynı zamanda onu, kapitalizmde toplumsal emeği ve değeri yoksullaştıran bir düzen olarak da düşünmeyi gerektirir. Andre Gorz *Yaşadığımız Sefalet* (2001) adlı çalışmasında, kapitalizmin yoksullaştırma ve emeği çalıştırma koşullarının, ontolojik ve politik bir felsefi çözümlemesini gerçekleştirmektedir. Aynı zamanda uzam ve zaman kırılmasına da işaret eden küreselleşme (Harvey, 1999) kavramını, yeni bir yoksullaştırma dalgasının yer kürede hâkim bir süreç olarak işlediğine dikkat çekerek, şunları dile getirir: Küreselleşme bütün ülkelerin piyasalarında rekabetin yoğunlaşmasıdır. Küreselleşme her isteneni meşrulaştırmaya hizmet ederek: Reel ücretlerin aşağı çekilmesine, sosyal güvencelerin yok edilmesine, işsizliğin artmasına, tüm işlerin istikrarsızlaştırılmasına, çalışma yaşamının da kötüleşmesine neden olur (Gorz, 2001, s. 28).

Bu gelişmeler küreselleşme ve neoliberalizmin bütüncül bir yapı içerisinde düşünülmesini de gerektirir. Neoliberalizm Darvinci bir ideoloji olarak, sermayenin tsunami etkisi ile bütün bir toplumsal ve emek değer yapısını bozuma uğratmaktadır ve bunun kurulumunu da küreselleşme ile gerçekleştirmektedir (Bourdieu, 2017). Aynı zamanda küreselleşmeyi de bir mit olarak tanımlamayı beraberinde getiren bu yaklaşım, sürece ilişkin şunları belirtir: Küreselleşme, kelimenin tam anlamıyla bir mit ve etkili bir söylemdir; toplumsal gücü olan, ikna gücüne sahip “devindirici bir düşünce”dir. Refah devletinin kazanımlarına karşı yürütülen mücadelelerin temel silahı yine küreselleşmedir.

Batılı Emekçilerin dünyanın geri kalanında daha az imkâna sahip olan emekçilerle rekabete girmesine ve asgari ücretin olmadığı, işçilerin günde 12 saat çalışıp Batılı bir işçinin maaşının dörtte biri veya on beşte biri kadar maaş aldığı, sendikaların olmadığı, çocukların çalıştırıldığı ülkeler Batı’da çalışan emek sınıfı için sopa olarak gösterilir (Bourdieu, 2017, s. 46). Küreselleşmenin öteki yüzünü gösteren neoliberal paradigmanın, küreselleşmeyle birlikte vaat ettiği bireysel özgürleşim ve toplumsal refahın gelişeceği tezi/söylemi de yanlış bir bilinç inşa etme retoriğinden öte gidemediğini gösterir.

Küreselleşme, aynı zamanda 20. Yüzyıl kapitalizmin emperyal politikalarının bir anlamda devamı niteliğinde bir sürece de karşılık gelir. Kapitalizmin, yumuşak ve örtük şiddeti olarak işleyen küreselleşme; kapitalizmin yeni aşamasında önemli bir sömürü basamağıdır. Marksist ekonomi politik anlayışı, küreselleşmenin emperyalist boyutunu şu şekilde aktarır:

“Geçmiş yüzyıldaki krizlerinin ve spazmların çerçevesi emperyalizmdi; bugünkülerin çerçevesi küreselleşmedir. Ne biri ne de öteki yoktan var oldu; ikisi de mevcut kapitalist güçlerce yaratıldı, milliyetçilikle yönlendirildi, zamanlarının teknolojileriyle işletildi; iki çağ arasında pek çok fark olmakla birlikte, ikisi de güçsüz kesimlerin, iktidarın taleplerine karşı koyamaması yönünden ortaktır. Küreselleşme de emperyalizm gibi pervasız, kararsızlık oluşturan bir süreçler takımıdır. İkisi de kapitalizmin gelişmesi için vazgeçilmez nitelikte, ciddi, alabildiğine yaygın ve eş anlı değişimler gerektirmiştir” (Dowd, 2008, s. 261-262).

Küreselleşmeyle birlikte sermayenin hareket edebilir bir yapıya evrilmesi, yerel kurum ve organizasyonların da işlev ve önemini tartışılır bir niteliğe dönüştürdü. Küreselleşmeyle birlikte ulus-devlet paradigmasının önem mi yoksa güç mü kaybettiği sorusuna ilişkin şunlar ifade edilebilir: Üretim ve mübadelenin asli unsurları – para, teknoloji, insanlar ve metalar- yerel sınırları giderek daha hızlı ve kolay aşıyor; ulus-devletler bu akışı düzenleme gücünü ve ekonomi üzerindeki kontrolünü kaybediyor (Hardt ve Negri, 2015, s. 15). Ulus devlet paradigmasının yerine çokuluslu küresel şirket ya da finansal yapılarının, belirleyici bir güce sahip olması yeni tür bir egemenlik biçimine de işaret eder. Dünyanın şirketleşmesi ya da şirketler ile yönetilmesi olarak da kavranabilecek olan bu süreç, neoliberal idari aygıtların uygulamalarıyla işlerlik kazanmaktadır. Örneğin; küresel şirket ve finans gruplarının neoliberal politikalar yoluyla kamusal alanın boşaltılması başta olmak üzere, kamusal kaynakların ve toplumsal zenginlikleri nasıl soğurduğunu, yaptırım gücünün olması ve politik/idari karar alma süreçlerinde doğrudan etkilerinin bilgisi, şu söylemler yoluyla aktarılabilir:

“Neoliberal idari aygıtın kamusal alanı boşaltması, en başta somut olarak zenginliğin kamusal alandan özel alana taşınması olarak görülmelidir. Neoliberal rejimler her biri modern devlet bürokrasilerinin merkezi unsurları olmuş sektörlerle hizmetleri, petrol şirketleri, tren yolları, şehirlerdeki toplu taşımacılık ağları, hatta hapisaneler de dahil olmak üzere özelleştirmektedirler... Kamusal alanı boşaltma projesinin ikinci hedefi, çeşitli dışsal ve içsel baskılarla idari devlet aygıtlarının temel işlevlerini dönüşüme uğratmaktır. Dışsal unsurlara örnek olarak sermayenin hareketi çeşitli küreselleşme süreçlerinin desteğiyle birlikte, ucuz emek maliyetlerinin veya avantajların ve kaynaklara yakınlığın peşinde koşarken ulus-devletlerin geleneksel denetim yapılarından paçayı sıyırmaktır. Devletin koyduğu düzenlemelerden kurtulmaları genelde, rekabetin girmesiyle yahut her tür demokratik karar alma iddiasını rutin biçimde rafa kaldıran çokuluslu şirketlerin şantajlarıyla birlikte gerçekleşir. Yerel yönetimler ve ulusal hükümetler şirketlerin istihdamı başka yerlere kaydırma tehdidi karşısında sürekli ne kadar aciz olduklarını ilan ederler. Küresel finansın mantığı böylece politik karar alma süreçlerine hâkim olup, yönetimin bütün çerçevesini ulusal hükümetlerle ve diğer politik yapılardan uzaklaştırır” (Hardt ve Negri, 2019, s. 292-293).

Küreselleşmeyi yaratan bir diğer önemli yapısal dalga da iletişim ve medya teknolojileri alanında yaşanan köklü değişimlerdir. Çokuluslu şirketlerin finansal yatırım ve sermayelerinin akışını sağlayan bu teknolojiler, aynı zamanda yer kürenin bir bütün haline gelmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Temelde sermaye iktidarının gelişimine ve her yerdeliğine zemin hazırlayan teknolojik gelişmeler, yeni kapitalizmin üretim pratiklerindeki nitel ve nicel çıktıları da anlamının ön koşullarından birini oluşturmaktadır.

Teknoloji, küreselleşme ve sermaye arasındaki güçlü ilişki ve etkileşim boyutlarının mantığında şunlar öne çıkmaktadır: Küreselleşme olarak tanımlanan sermayenin genişleme süreci, sermayenin dolaşımının küresel düzeyde gerçekleşmesiyle mümkündür. Fakat bu sürecin gerçekleşmesine olanak sağlayacak asıl unsur, finansal altyapı teknolojileri ile medya ve iletişim teknolojileri gibi araçların inşa edilmesiyle mümkündür (Harvey, 2011, s. 83–86). Küreselleşmenin iletişim ve yeni teknolojiler temelinde gelişimi, küresel ölçekte eşitsizliğin üretilmesinde bu araçlara sahip olanlar ve olmayanlar diye bir ayırım ortaya çıkarır. Küreselleşme teknolojik araçları kullanmaktadır ve teknoloji çok az sayıda insana büyük faydalar sağlarken, dünya nüfusunun üçte ikisini de dışarda bırakır ya da kenara iter (Bauman, 2012, s.77).

Küreselleşmenin tarihsel ve yapısal gelişmesinin bütününe bakıldığında, toplumsal alanda yaratmış olduğu yaygın sonuçlarına dair şunlar ifade edilebilir: “Küreselleşmenin

getirdiği şeyler, geleneksel kültürlerin ve geçim araçlarının bir kenara atılmasını dayatarak, kontrolden çıkması an meselesi olan huzursuzluk ve öfke dalgalanmasına yol açmasıdır” (Dowd, 2008, s. 265).

2.1.3.Yeni Kapitalizmde Sermaye Birikimi ve Emek İlişkisi

Kapitalizmin diğer bir önemli bileşenini, sermaye birikimi ve artı-değerin yaratılmasında emeğin üretim/sömürü pratiği oluşturmaktadır. Yeni kapitalizmin tarihsel oluşumunda harç işlevi gören neoliberalizm, küreselleşme ve teknolojik gelişmeler, temelde emeğin üretim formunu ve sermayenin birikim yapısını belirleyen önemli faktörleri oluşturmaktadır. Kapitalizm bir meta dolaşımıysa, bu sermayenin içinde doğdu koşulları da etkileyen bir ilişkiye karşılık gelir. Sermayenin çıkış noktası olarak işaret edilen temel olgu, metaların dolaşıma sokularak sermayenin tarihsel yapısını da belirleyen ve dahi, dünya ticareti ve dünya pazarına açılıyor olması, gerçeği vardır (Marx, 2013, s. 151). Sermayenin ne olduğunun ve nasıl oluştuğunun genel bilgisini şu şekilde ifade edilebilir:

“Bir miktar paranın üretim araçlarına ve emek gücüne dönüşmesi, sermaye olarak iş görecektir bir miktar değer yapacağı ilk harekettir. Bu dönüşüm piyasada, yani dolaşım alanında olur. Hareketin ikinci aşaması, yani üretim süreci, üretim araçları, değerleri kendilerini meydana getiren unsurların değerini aşan, yani başlangıçta yatırılmış bulunan sermaye ile birlikte bir artık değeri içeren metalara dönüşür dönüşmez tamamlanmış olur. Bu metaların da yeniden dolaşım alanına sokulması gerekir. Bu, bu metaların satılmaları, değerlerinin para olarak gerçeklik kazanması, bu paranın yeniden sermayeye dönüşmesi, bu hareketin durmadan yenilenmesi demektir. Sürekli birbirini izleyen aynı aşamalardan geçerek oluşan bu döngü sermayenin dolaşım hareketini oluşturur” (Marx, 2013, s. 545).

Bu yaklaşımda sermayeye ilişkin ayırt edici özgün taraf, onu teknik bir olgudan ziyade toplumsal üretim ilişkilerinin bir yansıması olarak resmetmesidir ve sermayeyi, kendinden özerk bir yapı olarak değil, belirli bir tarihsel bağlamda oldukça spesifik toplumsal üretim ilişkilerinin bir dışavurumu olarak kavranmış olması söz konusudur (Ghosh, 2015, s. 51).

Sermaye, meta ve değer üreten araçlar üzerinde gelişen bir tür sahiplik yapısı olarak kendini serimler. Bu durum toplumsal alanda bir yarılmaya, diğer bir deyişle toplumsal sınıfların oluşmasına zemin oluşturur. Bir yandan, belli bir ücret karşılığında emeğini satanlar, diğer yandan bu emeği satın alan ve satın alınan bu emek dolayısıyla yaratılan artık değere sahip olanlar ortaya çıkar. Toplumsal sınıfların oluşumunda zemin katı bu

ilişki biçimi oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, sermaye ve emek arasındaki gerilimin çıkış noktası bu iki karşıtlık üzerinden hareket eder (Mandel, 1998).

Kapitalizmin güncel evresinde, sermayenin yaygın/bölgesel bir alana nüfus edebiliyor olması, aynı zamanda emek üzerinde çeşitli baskı ve sömürü stratejilerinin de uygulanabiliyor olduğunun bilgisini vaaz eder. Tarihsel maddeci kavrayışı, coğrafya, tarih ve uzam ile ilişkilendirerek, kapitalist sermaye birikiminin çözümlemesini yapan ekonomi politik perspektif, sermayeye ilişkin şunları belirtir:

“Sermaye birikimi hep son derece coğrafi bir mesele olmuştur. Coğrafi yayılma, uzamsal düzenlemeler ve eşitsiz coğrafi gelişmenin bünyevi imkânları olmasaydı eğer, kapitalizm bir siyasal-ekonomik sistem olarak işlerliğini çoktan kaybederdi. Belirli bir coğrafi bölgede aşırı sermaye birikimi olarak tezahür eden kapitalizm, içsel çelişkilerini aşmak için “uzamsal çözüme başvurur... Farklı bölgeleri ve toplumsal oluşumları, kapitalist dünya pazarına eşitsiz bir şekilde katar. Küresel sermaye birikiminin tarihsel coğrafyası bu suretle yaratılmıştır” (Harvey, 2011, s. 40).

Dolayısıyla bu süreç; sermayeyi ulusun sınırlarının dışında düşünmeyi zorunlu kılar. Öyle ki, sermayenin bu özelliğine ilişkin şu şekilde bir görüş belirtilebilir: Dünya tarihinin yapısı perspektifinden bakıldığında daha da netleşen gerçek, sermaye yapısının oluşumu tek bir ulusun değil, dünya sisteminin bir ürünü olmasıdır (Karatani, 2019, s. 23-24). Sermayenin ulusal devlet sınırlarının ötesinde, küresel ağ oluşturmaları; aynı zamanda kapitalizmin birikim ve sürekli genişleme dürtüsünün bir tür dışavurumunu da oluşturur. Sermaye birikirken salt çizgisel bir doğrultuda kâr değil, aynı zamanda toplumsal ortak zenginliğine yönelik, yıkım ve sömürüyü de beraberinde getirir. Diğer bir deyişle, sermaye özünde, çalıştırdığı ve sömürdüğü emek gücü aracılığıyla zenginlik üreten bir sistemdir (Hardt ve Negri, 2011, s. 148). Sermayenin ontolojik yapısı, sömürü ve kâr istenciyle hareket ederek birikirken, aynı zamanda toplumsal emeğin yoksunlaşma ve yoksullaştırma politikaları da artarak çoğalır:

“Sermaye biriktikçe ister düşük ister yüksek maaş alsın, işçinin durumu kötüye gitmek zorundadır... Sefalet birikimi, servet birikimine tekabül eden zorunlu koşul haline gelir. O halde bir kutupta servet birikimine tekabül eden zorunlu koşul haline gelir. O halde bir kutupta servet birikimi, karşı kutba, yani kendi ürününü sermayeye dönüştüren sınıfa sefalet birikimi, emeğin cefası, kölelik, cehalet, vahşileşme ve ahlaki yozlaşma getirir aynı zamanda” (Marx’dan akt, Harvey, 2011, s. 44).

Sermaye ve emek arasındaki tarihsel çelişkilerin, toplumsal alanda yarattığı çatışma ve gerilim, toplumun bütün yapıtaşlarına nüfus etmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi; sermaye biriktikçe, emeğin sefalet birikimi de artar.

2.1.4.Yeni kapitalizmin Başarı ve Performansa Dayalı Birey Anlayışı

Modern toplumsal kurumların değişen ve dönüşen yapısı, özgül koşulları içerisinde kendine özgü olan birey anlayışını da beraberinde inşa eder. Mevcut önermenin somutlaması, yabancılaşma kavramında kendisini en iyi şekilde açık eder. Yabancılaşma, kapitalist toplumsal sisteme geçişle birlikte bireyin, toplumsal ve üretim ilişkileri içerisinde konumlanışını/karakterini ve varlığını açıklayan bir kavramdır. Yabancılaşma kavramı, bireyin kapitalist üretim sürecinde beliren başkalaşımına karşılık gelir ve kavramın gerçekliği ve işleyişi şu şekilde ifade edilir:

“İşçi ne kadar çok zenginlik üretir, üretimi erk ve hacim bakımından ne kadar artarsa, o kadar yoksul duruma gelir. Ne kadar çok meta üretirse, o kadar ucuz bir meta olur. İnsanların, dünyasının *değersizleşmesi*, nesnelerin dünyasının *değer kazanması* ile orantılı olarak artar. Emek sadece emtia üretmekle kalmaz; genel olarak emtia ürettiği ölçüde, kendi kendini ve işçiyi de *meta* olarak üretir. Bu olgu sadece şunu dile getirir: Emeğin ürettiği nesne, onun ürünü, *yabancı bir varlık*, üreticiden bağımsız bir erk olarak, ona karşı koyar. Emek ürünü, bir nesne içinde saptanmış, bir nesne içinde somutlaşmış emektir, emeğin nesnelleştirilmesidir. İktisat aşamasında emeğin bu edimleşmesi, işçi için *kendi gerçekliğinin yitirilmesi* olarak, nesnelleşme nesnenin yitirilmesi ya da nesneye *kölelik* olarak, sahiplenmeye *yabancılaşma*, *yoksunlaşma* olarak görülür” (Marx, 2011, s. 140).

Yabancılaşma kavramı, kapitalizmin özel mülkiyet dolayımıyla yarattığı bireyin bir tür betimlemesidir. Bu betimleme, aynı zamanda kapitalist toplumsal yaşamın organizasyonunda birey- toplum ve yapılar arasındaki ilişkilerin anlaşılması için de önemli bir analiz birimi olarak yer edinir. Eş deyişle: Kapitalist üretim, bireyin, fiziksel ve zihinsel yapısı ile ait olduğu toplumsal süreç üzerindeki yıkıcı etkisini “yabancılaşma” kavramıyla gösterir (Ollman, 2015, s. 213) ve kapitalist üretim sürecinde, bireyin toplumsal yaşamı ve koşullarında yaşadığı trajedi bu kavram yoluyla kendisini serimler.

Yabancılaşma kavramının oluşmasında merkez kuvvet işlevi gören asli bileşen sermayedir. Sermaye hem emek süreçlerinde hem de emek piyasasındaki denetim ve kontrolü arttırmak için teknolojik gelişmelere önemli derecede destek vermiştir. Sermayenin teknoloji dolayımıyla oluşturduğu kontrol: “Yalnızca maddi verimliliği değil istihdam edilen emekçilerin öz disiplinini, piyasaya arz edilen emeğin kalitesini,

emekçilerin kültürel alışkanlıklarını ve kendilerinden beklenen iş ve almayı umdukları ücret hakkındaki fikirleri de kapsar” (Harvey, 2015, s. 112).

Kapitalizm, sermaye birikiminde teknolojik gelişmelere bağımlı olarak üretim kârlılığını artırır. Bu durum otomasyona dayalı bir sürece karşılık gelir. Otomasyona dayalı üretim sistemi emekçiye güçsüzleştirdiği gibi onu aynı zamanda işsizliğe de iter. Sermaye, canlı emeğin üretim dışına itilmesinin ve otomasyona dayalı üretimi yaygınlaştırma isteğinin sebeplerine ilişkin şunlar işaret edilebilir: Çalışan robotlar hastalanmaz, karşılık vermez, işe geç kalmaz, grev yapmaz ve ücret artışı için herhangi bir talepte bulunmaz (Harvey, 2015, s. 113).

Teknoloji ve otomasyon temelli sermaye birikiminin, gelişmiş ülkelerde yaygınlaşması ve gelişmekte olan ülkelerde de yaygınlık kazanmaya başlaması, emek açısından ciddi bir sorun olarak belirir. “Dünya halklarının giderek daha geniş kesimleri sermaye tarafından ihtiyaç fazlası ve yedek diye nitelenip üretici emekçiler olarak saf dışı edilecek ve hem maddi hem de psikolojik olarak ayakta kalabilmek için büyük zorluklarla boğuşacaklar” (Harvey, 2015, s. 115). Sermayenin, teknoloji ve otomasyon ile sınırlarını çizdiği çalışma yaşamı, emek açısından her geçen zaman dilimi içerisinde daha yoğun sorunlar oluşturacağı bir süreçtir:

“Otomasyon herkesin üzerine çökmek üzeredir-her sanayi koluna, geniş bir meslekler yelpazesine ve üniversite mezunları kadar yüksek okul diploması olmayanların da üzerine bütün ağırlığıyla yığılacak...Piyasalarımızın işlemesini sağlayan tüketiciler büyük ölçüde ya bir işi olan ya da işi olanlara bağımlı yaşayan kişilerdir” (Harvey, 2015, s. 115).

Sermayenin ilkel birikim hırsının yarattığı sonuçların başında: Emeğin toplumsal anlamda geleceği ön görememe, güvenceden yoksun, esnek ve kırılğan bir yaşama hapsedilmiş olma korkusu gelmektedir. Bu durum, kapitalizmin güncel evresinde, sermaye ve emek ilişkisinin teknoloji temelinde dönüşümüyle birlikte; emekçinin de dönüştüğü ve bu dönüşümün, yeni bir birey tipolojisi/karakteri oluşturduğu tezini ortaya çıkarır:

“Yeni kapitalizm, genelde okunaksız bir iktidar rejimidir... Sabırsız, mevcut ana odaklanan bir toplumda, hangi özelliklerimizin kalıcı değer taşıdığına nasıl karar verebiliriz? Kısa vadeye kilitlenmiş bir ekonomide nasıl uzun vadeli hedeflere sahip olabiliriz? Her an parçalanen veya sürekli olarak yeniden şekillendirilen kurumlarda, karşılıklı sadakat ve bağlılık nasıl sürdürülebilir? Bunlar yeni, esnek kapitalizmin karakter konusunda karşımıza çıkardığı sorunlardır” (Sennett, 2016, s. 10-11).

Yeni kapitalizmin iktidar rejimindeki okunaksız/müphem ilişkilerin oluşumunda, yeni teknolojiler ve otomasyona dayalı üretim pratiklerinin önemli bir noktaya karşılık gelmektedir. Emek piyasasının aşındırılma deneyimleri ve emeğin değersizleştirilmesi ile bireyin, oluş ve var oluş koşulları da değişmiştir. Yeni kapitalizmin birey tipolojisi “başarı ve performans” endeksli bir hale dönüşmüştür. Bu bir anlamda, bireyin yaşamını sürdürmesi için yeni bir var olma stratejisi olarak da işaret edilir. Sermaye iktidarının bir tür zorlayıcı ilişki biçimi olarak beliren bu süreç; birey üzerindeki toplumsal ve kurumsal sorumlulukların terk edilerek, “başarı ve başarısızlık” edimlerinin bireye indirgenmesidir. Diğer bir deyişle, bireyin maddi yoksunluğu ve yoksullaşmanın nedeni; toplumsal güçlerden ziyade, bireyin sergileyeceği “başarı ve performansla” açıklanmaktadır. Bu süreç; birey için bir tür içe patlama olarak kendisini “Başarı ve performans” dayalı yaşayan birey anlayışı, şu şekilde resmedilebilir:

“Geç modernitenin başarıya ve performansa odaklı öznesi, kendi dışındaki bir iktidar kurumunun baskısına maruz kalmadığı ölçüde özgürdür. Ama gerçekte bir kul kadar da özgürlükten yoksundur. Dış baskı nihayet aşıldığında, içerideki basınç devreye girer. Başarıya ve performansa odaklı yaşayan özne, bir depresyon geliştirir. Şiddet azalmadan sürmektedir. Yalnız ağırlık noktası içeri kaymıştır... Şiddet giderek içselleştirilir... Öteki’nin veya düşman’ın olumsuzluğunu üzerinden atar ve insanın kendisine yönelir” (Chul Han, 2020, s. 10-11).

Yeni kapitalizmin “başarı ve performans” dayalı birey anlayışı; sürekli bir kriz haline içkindir. Sistemsel bir zorlamadan ziyade rızaya dayalı bir şekilde itaat edilen ve içselleştirilen bir süreç olarak da kendisini sergiler.

2.2. Yeni Kapitalizmde Çalışma Sorunu

İnsanın tarihi bir anlamda çalışmanın da tarihini oluşturur. “Çalışma”, insan toplumu için; en kadim ve doğal eylem olarak varoluşsal bir zorunluluktur. İnsanlığın en eski ve doğal yükü olarak tanımlanan “çalışma” eylemi aynı zamanda bir külfet ve zorunluluk olarak görülür (Arendt, 1994). Otomasyona geçişle birlikte fabrikaların boşalması ve insanlığın en eski, en doğal sorunu olan çalışmanın bu külfetinden ve zorunluluğundan da kurtulacağı varsayılır; fakat bu kurtuluş negatif bir kurtuluşa kapı açar (Arendt, 1994, s. 13).

Modern dünyanın çalışmayı kutsayan methiyeleri, çalışmanın toplumsal anlamda yeniden tanımlanması ve yorumlanması sorununu da ortaya koymuştur. Geleneksel anlamda çalışmak, daha çok toplum fertlerinin kendi gönençleri ya da maddi varlıklarının sürdürülebilmesi noktasında “temel ihtiyacın karşılanması” ve “bireysel mutluluğun”

önemi anlayışıyla gerçekleşiyordu. Bu çalışma anlayışının en somut örneği “zanaatkârlık” mesleğinde kendini göstermektedir. Zanaatkâr; kendi içinde bulunduğu ve kendisi içinde yer aldığı ve kendisi için yaptığı bir işle ilgilenir; yaptığı işten duyduğu memnuniyetler kendi ödülleri (Sennett, 2019, s. 54). Zanaatkârlık, sanayi toplumuna geçişle birlikte çözülmeye, giderek makine ve tekniğin yarattığı baskın üretim biçimiyle ezilmeye başlamıştır. Zanaatkârlıktan arda kalan; zanaatkârın üretim sürecinde bireysel mutluluğu ve yaptığı işle girdiği iletişimsel ilişki anlayışıdır. Zanaatkârlık sürekli, temel insan dürtüsüne, kendi iyiliğin için bir işi ya da görevi güzel kılma arzusuna işaret eder (Sennett, 2019, s. 21).

Zanaatkârlığın kadim çalışma kültürü ve anlayışı, kapitalizmin geliştirdiği çalışma anlayışıyla karşıtlık içermektedir. Kapitalizmde çalışmak, bireysel mutluluktan ziyade; emekçinin, bir tür yaşamının devamlılığını sürdürmesinde zorunlu bir yükümlülük olarak belirir. Çalışmak, kapitalizmde artık bir tür ücretli kölelik olarak varlığını oluşturur. Bu durum kapitalizmde ücret anlayışını doğurur. Ücret anlayışının çıkış yasaları, bir tür çatışma temellinde gerçekleşir: Ücret, işçi ile kapitalist arasındaki savaşım yoluyla belirlenir. Kapitalist için bir zaferdir. İşçi yaşamak için kapitaliste muhtaç olduğu gibi; kapitalist daha uzun süre yaşamak için işçiye muhtaç değildir. Kapitalistler arasındaki iş birliği alışılmış ve etkin, işçiler içinse yıkıcı ve yasaktır. Bu durum işçinin yaşamsal devamlılığı için aşırı çalışmasını zorunlu kılarak, onu bir tür köleci çalışma koşullarının kollarına atar (Marx, 2011, s. 88-91). İşçi mevcut çalışma anlayışında zamandan (kendini gerçekleştirmek için gerekli olan boş vakit) ve özgürlüğünden de vazgeçerek, üreten bir varlık olarak bir makine düzeyine indirgenir. Bu sürecin toplumsal ve tarihsel olarak nasıl işlediğinin bilgisi ve kapitalizmde çalışmanın trajedisi şu diyaloglarla daha net gösterilebilir:

Soru- Adın ne?

Cevap- Ücretli.

S.- Anan baban kimler?

C.- Babam da ücretliydi, dedem de ceddin de ama daha daha büyük ceddin serf ve köleydi. Annemin adı ise sefalet.

S.- Nereden gelir, nereye gidersin?

C.- Sefaletten gelir yoksulluğa giderim, arada da bedenimin yeni ilaçlar ve sermayenin imtiyazlarını tedavi eden doktorların araştırma konuları için deney tahtası olduğu hastanelere uğrarım.

S.- Nerede doğdun?

C.- Babam ve iş arkadaşlarının inşa ettiği bir evin çatı katında, tavan arasında.

S.- Hangi dine mensupsun?

C.- Sermaye dinine.

S.- Dinin sana ne gibi vazifeler yüklüyor?

C.- Başlıca iki vazifem var: feragat ve çalışma vazifeleri (Lafargue, 2018, s. 39).

Ücretli çalışma, kapitalizminin içinde bulundu yeni kapitalist evrede de varlığını sürdürmeye ve korumaya devam eder; birçok insanın beslenme, giyinme ve barınma ihtiyaçlarını karşılamasının yolu ücretli çalışmaktan geçmektedir. Ücretli çalışma, toplumsal gelirin dağıtımında asli unsur olmakla kalmaz, statü sağlamak ve insanların sağlık hizmetinden emekliliğe erişimine kadar en asli temel araçtır ve milyonlarca insan için en önemli toplumsallık kaynağını oluşturur (Weeks, 2014, s. 18).

Yeni kapitalizmde çalışmanın doğası ve süreci, esneklik anlayışıyla kurgulanan bir paradigma üzerinden üretilir. Esneklik, her şeyden önce iş/çalışma sürecinin değişen piyasa koşullarıyla paralel bir yapı içerisinde ilerlemesini vurgular. “Bu örgütlenme biçimi, firmaların/bireylerin varlığını koruyup sürdürebilmelerini değişken piyasa koşullarına adaptasyon yeteneklerine bağlar” (Aytaç ve İlhan, 2008, s. 186). Piyasanın gerekliliklerine göre örgütlenme becerisi geliştirenler, varlıklarını ve kârlarını korumaya alabilirken, piyasanın hızlı değişimine ayak uyduramayan kurumlar/bireyler dramatik bir şekilde piyasa dışına itilirler. Diğer bir deyişle; bir tür yok oluşa terk edilirler. Dolayısıyla, piyasanın değişim ve dönüşümündeki baş döndürücü hızı, kurumları ve bireylerin organizasyon/işleyişinde varoluşsal bir zorunluluk olarak belirir. Bu durumdan kaynaklı olarak kurumlar ve firmalar, sürekli yeniden yapılandırma sürecine giderek; anlık bir zaman dilimi içerisinde istikrar ve uzun vaade anlayışından kopuk bir yapı içerisinde kısa vadeli bir kurtuluş reçetesine sarılarak varlık göstermeye çabalarlar.

Bu durum, yeni kapitalizmde esnek çalışma anlayışının değişen piyasa ilişkilerinde merkezi bir çalışma prensibi olmasının da yolunu açar. Esnek çalışma anlayışı ile çalışmanın doğasında ciddi bir deformasyon da meydana gelir. Çalışmanın, silik ve değersizleşmesi, dahası kullanılıp atılabilir bir nesneye düşürülmesi gerçeği, esneklik anlayışıyla ortaya çıkarır. “Her birimiz fiilen işsiz olduğumuzu, fiilen yeteneklerinin sadece bir kısmı kullanılan kişiler olduğumuzu, *fiilen geçici, dönemlik* ve “*yarım günlük*” işçiler olduğumuzu biliyor, hissediyor ve az çok kavıyoruz” (Gorz, 2001, s. 77). Bu çalışma biçimi aynı zamanda işin, dayanışma ve sosyalleştirme işlevini de askıya alarak, kopuk ve bağlamsız bir ilişkiler ağının da oluşmasını beraberinde getirerek: “Toplumsal bağ”, “toplumsal uzlaşma”, “bütünleşme”, “toplumsallaşma”, “bireysel kimlik” ve “anlam” kaynağı olarak “yeri doldurulamaz”, “vazgeçilemez” tarzından çalışma sürecinde değer atfedilen kavramları dışarı atar. Dönemlik, saatlik ve ücretleri değişken, geçici, esnek, kesintili hale dönüşen bir çalışma sorununu oluşturur (Gorz, 2001, s. 83).

Bu biçimi ile yeni çalışma düzeni, toplumsal bir bütünleşme yaratamayarak, uzun vadeli bir yapıya evirilememektedir. Esnek çalışma, çalışmanın kendisini bir tür “çalışma sorunu” haline dönüştürür.

2.2.1. Yeni Kapitalizmde Esnek Çalışmanın Kavramsal Açılımı

Yeni kapitalizmde esnek çalışma kapitalist şirket/sermayenin kârlılığını, üretim ve verimliliğinin artırmasının teknolojik temelli gelişen önemli bir parçasını oluşturur. Esnek çalışma, “esnek uzmanlaşma” olarak da belirtilen pratikler bütüne gönderme yapar. Esnek uzmanlaşma hızlı gelişen dijital ve endüstriyel teknolojilere ciddi bir bağımlılığı içinde taşır, bu uzmanlaşma içerisinde her şey hıza endekslenmiştir. Örneğin, yeni fikirlerin hızlıca yeni ürünlere, daha yeni fikirlerin daha yeni ürünlere dönüştürülebilir hale gelmesi esnek uzmanlaşmanın temel motivasyonunu ve kültürel yapısını oluşturur, bu durum aynı zamanda işçinin hem vasıflı hem de esnek olmasını gerektirir (Kumar, 1999, s. 61). Diğer bir değişle, piyasanın ve teknolojinin akışkan karakteriyle işçinin değişime açık olması eşsüremlilik gerektirir. Yeni ekonomik organizasyonda bir tür yeni strateji olan esnek uzmanlaşma şu şekilde tarif edilir: Esnek uzmanlaşma sürekli yenilik gerektiren bir stratejidir: Değişimi kontrol altına alma çabası yerine durmaksızın değişime uyum sağlama yoluna gidilir. Bu strateji esnek çok kullanımlı aletlere, vasıflı işçilere ve politika aracılığıyla rekabet biçimlerini ve yeniliği destekleyecek bir sanayi toplumunun inşa edilmesi anlayışına yaslanır (Piore ve Sabel, 1984, s. 258-280). Esnek uzmanlaşma sermayenin yoğunlaşmasını sağlayan ve emeğin sömürüye maruz kalmasına neden olan süreç olarak gelişir. Esnek uzmanlaşma kapitalist şirketler için birikimdir, aynı zamanda bu emek sistemi, emeğin örgütlü gücünü dağıtan, âdemimerkeziyete dayalı prekarite ve güvencesizlik üzerine kurulu emek sistemlerindeki sömürü oranlarını arttıran neoliberal tuzanın bir parçasıdır (Harvey, 2017, s. 74).

2.2.2. Yeni Kapitalizmde Çalışmanın Kavram Dağarcığı ve Çıktıları

Yeni çalışma düzenin “amentüsü” ya da çalışmanın nasıl olması gerektiğine ilişkin “ilmi halinde” bir dizi “kavram dağarcığı” bulunmaktadır. Temelde bu kavramlar: Esneklik, güvencesizlik, hız, çabukluk, rekabet, kırılabilirlik ve belirsizlik (Standing, 2019) gibi; negatif anlamlarla yüklü olan kavramlardır. Yeni çalışma düzeni, aynı zamanda mevcut kavramlar yoluyla betimlenerek, açıklanan bir sürece de karşılık gelmektedir. Diğer bir deyişle; çalışma/üretimin yapısı bu kodların pratiğe dönüşmesiyle

oluşturulmuştur. Yeni kapitalizmdeki var olan bu çalışma biçimi, piyasa ve birikimin sürdürülebilirliği/çıkarları açısından insan emeğini, değersiz üretici bir nesne düzeyine eşitlemektedir.

Çalışmanın, yeni kapitalizmde dönüşen bu doğası; radikal bireyci bir anlayışla üretimi kurgulayarak piyasa koşullarına uyum sağlayamayan bireyi, sistemin dışına iter ve onu yokluğa ve yoksunluğa mahkûm eder. Emeğin karşılıksız bırakılan değerinin ölçümünü, esneklik, hız, çabukluk, rekabetin meşru anlayışı, kısa sürede çok şey üretmek ve uzun mesai saatleri gibi pratikler yoluyla belirlenir. Emeği, gözetim ve baskı altında tutan bu çalışma koşulları; yeni kapitalizmde piyasa ve emek arasındaki gerilimin ilişkisel boyutunu da yansıtır. Bu durum; emeğin kendi içerisinde de rekabetçi piyasa ilişkilerinde olduğu gibi hız ve çabukluk ilkesini yaygınlaştırarak, durmaksızın üretime endeksli bir rekabetçi birey yaratır ve aynı zamanda kişiliğin aşınmasını kaçınılmaz kılar.

Yeni kapitalizmin çalışma düzeninde aşındırılan bireyin değişen karakterine ilişkin temel sürecin mantığında: Şirket/kurumların çalışanlarından hızlı hareket etmeleri, her an değişime hazır olmaları, sürekli risk almaları, düzenlemelere ve biçimsel prosedürlere giderek daha az bağlı kalmalarını talep etmesinden kaynaklanmaktadır (Sennett, 2016, s. 9). Emeği, karşılığı olmayan çalışma yaşamına zorlayan yeni kapitalist düzen; gerçekte, hiç kimsenin uzun vadeli istihdam garantisine sahip olmadığı, çalışanların, kurum/şirket içindeki konumlarının değişken koşullara uyumlanma yeteneğine indirgendiği bir süreçtir. İnsanların kendilerini daha az değerli ve her an kullanılıp atılabilir hissettikleri, bu nedenle de ağır bir baskıyı ve güçlü bir güvensizlik duygusunu deneyimledikleri bir akışkanlıklar ağıdır (İlhan, 2007, s. 287). Bu ağın içerisinde sıkışıp kalan emek, sürekli yeni beceri ve yetenek geliştirmek zorunda bırakılır.

Yeni Kapitalizmde çalışmanın esneklik, hız, çabukluk, kırılganlık, rekabet, güvencesizlik ve belirsizlik temelinde organize olmasının toplumsal sonuçları: “vasıfsızlaştırma”, “beceri toplumu”, “işe yaramazlık kâbusu” gibi bir dizi kavramların oluşmasına ya da ortaya çıkmasına da zemin oluşturur.

Vasıfsızlaştırma; temelde yeni üretim sistemi içerisinde bilgi ve tecrübenin ya da belli bir konuda belli bir takım uzmanlaşmanın ortadan kalmasına işaret eden bir kavramdır. Emeğin, teknoloji ve tekniğin gelişimiyle ekarte edilişi ve tamamen otomasyona dayalı bir üretim sisteminin kurulmasıdır (Ritzer, 2020, s. 130). Bu kurulum; her şeyden önce emeği, değersiz ve karşılıksız bırakan bir akıntıya sürükler. Yeni

kapitalizmde emeğin “vasıfsızlaştırılması”, yapılan işin değersizleştirilmesi ve ortaya çıkan ürünün herhangi bir değer ya da karşılık bulamamasıdır. Mevcut çalışma düzeninde, işin doğası ve bireyin doğası arasındaki belirsizlik “vasıfsızlaştırma” üzerine kurulu bir sürece karşılık gelir (Sennett, 2016). Emeğin bu durumda var olma stratejisi, kesintisiz bir beceri geliştirme haline dönüşür.

Teknoloji ve tekniğin devingen yapısı, işin tanımını ve işin gerektirdiği beceri bilgisini belirsiz bir yapıya dönüştürmektedir. Bu süreç “beceri toplumu” olarak nitelenir. “Beceri toplumu” yeni kapitalizmde çalışmanın bir başka çıktısını oluşturmaktadır. Buna göre; kişinin çalışma becerilerini sürekli yenilemesi gerektiği vurgulanır. Bu değişimin en çarpıcı emaresi “Uzun vade yok” şeklindeki ifadedir. Kişinin çalışma yaşamı süresince becerilerini değiştirmeden ilerlemesi artık mümkün değildir. Becerilerini sürekli yenilemesi gerektiği ilkesi, günümüzde bir işçinin en az on bir iş değiştirmesi ve en az üç defa temel becerilerini yenilemesi ve her an her şeye hazırlıklı olması zorunluluğunu da beraberinde getirir (Sennett, 2016, s. 21). Bu akış içerisinde kişi, baş döndürücü bir hızla değişen piyasa eksenli kurum/şirketlerin talep ve istekleri karşısında yeterli beceri pratiğinde bulunamamasının sonucunda; bir kriz gerçekleşir. Bu kriz, “İşe yaramazlık kâbusu” olarak nitelendirilir. “İşe yaramazlık kâbusu” her şeyden önce becerilerin tükenişidir (Sennett, 2017, s. 73). Bu tükenişin üç temel özelliği bulunmaktadır: küresel emek arzı, otomasyon ve yaşlılığın yönetimidir. Sermayenin, ABD ve Avrupa gibi yüksek ücretli emek piyasasından, daha ucuz emek arzı sunan bölgeleri tercih etmesi, otomasyon/teknolojik gelişmelerin dinamik bir yapıda olup becerilere karşı kayıtsız oluşunu doğurur. Kurumlar ya da şirketlerin, çalışanlarını eğitmek ya da becerilerini geliştirmektense daha ucuza daha genç işçileri çalıştırmak istemesi ve bunun sonucunda; yaşlı çalışanların, bir tür emek piyasasından silinmesini beraberinde getirmektedir. Özetle; bu koşullar bir araya geldiğinde, işe yaramazlık kâbusu bugün pek çok insanın yaşamında maddi bir gerçeklik olarak belirlemektedir (Sennett, 2017, s. 65-73).

2.2.3. Yeni Kapitalizmde Çalışmanın Yarattığı Patoloji

Yeni kapitalizm, bireyin içsel dünyasını ve toplumsal kimliğini önemli ölçüde problemlili bir hale dönüştürmektedir. Çalışma koşullarının/yaşamının dayattığı, açık ya da örtülü baskı ve kısıtlamalar, çoğu zaman, bireyin üstesinden gelemeyeceği kişilik yıkımlarına, karakter aşınmasına yol açmaktadır (Sennett, 2016). Bireyin, kullanılıp atılabilir ya da her an yeri bir başkasıyla ikame edilebilir, çalışma yaşamı içerisinde

bulunuyor olması patolojik bir dizi sonuçları da beraberinde getirir. Bu noktada, yeni kapitalizmde işin, birey üzerinde yarattığı patolojiye ilişkin şu ifadeler oldukça önemlidir:

“İşletmelerde, ofislerde, esnek üretim ortamlarında yaşanan baskı ve yaptırım yöntemleri, önemli psikosomatik rahatsızlıklar meydana getirmekte, nevrotik takılmalara kapı aralamaktadır. Her günkü yoğun iş temposu, işi aksaksız yerine getirme mecburiyeti, yapılan işin sonucunu görememek, her an seyahate hazır olmak, yeni gelişmeleri takip etmek, zamanın ve yeniliklerin gerisinde kalmamak, geçmişten çok geleceğe odaklanmak, her an ulaşılabilir olmak, yeni durumlara adapte olma kapasitesinin yüksek olması, geçicilik ve yer değişikliğini problem etmemek vb. yeni kapitalizmin dayattığı durumsallıklardır. Birey üzerinde kişisel deformasyon, ruhsal gerilim, bunaltı psikozu ve en yaygını olarak da depresif eğilimlerin kök salmasını kaçınılmaz kılar. Yeni kapitalizm aslında baskıyı, sindirmeyi, kısıtlama ve gözdağı vermeyi mekânsal olarak uyguluyor, mekânsal genişleme vaat ederek, işyeri ortamında olmaya zorlamadan, otoriteyi ve iktidarı görünmez kılarak gerçekleştiriyor” (Aytaç ve İlhan, 2008,s. 205).

Kurumların ve yapıların, giderek güçlendiği ve bireyin üzerinde daha çok hüküm sürmeye başladığı yeni kapitalist evrede, bireyin kurumsal yapıların içinde ruhsal iğdişe maruz kalması da kaçınılmaz bir sonuçtur. Kapitalimin bu aşaması; bireyin inançları, duyguları ve geleceği hakkında daha çok söz hakkını kendinde görmesi ve bunu çalışma yaşamında bir tür norm olarak işe sürmesi, bireyin öznelliğini de tüketmektedir. Birey çalışmanın içerisinde kaybolarak bir tür benlik krizi yaşamaktadır. Çalışma, artık bireye istikrarlı bir alan, öngörülebilir bir kariyer, tutarlı bir kişisel ilişkiler bütünü sunamamaktadır ve bu durum bireyin kişisel çöküntülere maruz kalmasına neden olur (Dardot ve Laval, 2012, s. 398-400).

Yeni kapitalizmin “uzun vade yok” retoriği kısa ve anlık yapısal değişimleri içermesi açısından; bireyin kendisini sürekli başarıya güdümlemesini bekler. Bu beklenti hali bireyler tarafından karşılanmadığında da bir tür depresif krize sebep olur. Dartot ve Laval (2012, s. 400) çalışma yaşamında değişen ilişkilerinden kaynaklı depresyon vakalarının 1970 ve sonrasında yedi kat arttığını belirterek, şunları eklerler: Depresyon gerçekte “kendini gerçekleştirme” diktasının arka yüzüdür. Bireyin kendini gerçekleştirme ve kendinden sorumlu olma, emek/çalışma mecrasında kendini daima daha fazla aşma buyruğuna bir cevabıdır, birey hata yapma hastalığından ziyade yetersizlik patolojisiyle ve işlevsizlik evreniyle karşı karşıya kalır. Depresif yaşam artık, çalışma yaşamında bireyin ayrılmaz bir parçası haline dönüşür. Kurumların sürekli bir şekilde dayattığı rekabet baskısını ortadan kaldıramayan birey, zayıf, bağımlı ve gereken düzeyde; diğer bir deyişle bireysel özgür ve sağlıklı yaşamdan mahrum kalan bir varlığa dönüşür. “‘kendini gerçekleştirme’ ve ‘yaşamı başarma’ söylemi, ‘başarısızların’, ‘fukaraların’, bahtsız insanların, yani toplumsal mutluluk normuna erişemeyenlerin damgalanması sonucuna varır” (Dardot ve Laval, 2012, s. 400-401). Toplumsal anlamda

bütün kötücül ruhsal krizlerin sorumlusu ve suçlusu, kurum/şirketlerin pratiklerinden ziyade, bireylerin yapıp ettikleri ile ilişkili olduğu, hâkim söylemin söylemlerinde sıkça vurgulanan önermeler bütünü olur. Bu da toplumsal patolojinin normalleşmesi ve onun bir kültür haline dönüşmesine yol açar.

2.3. Yeni kapitalizmde Emek ve Emeğin Değişen Sömürü Biçimleri

Yeni kapitalizmde emek, değersiz ve atıl bir sürece mahkûm edilerek, yaşamın her noktasında dolaylı ya da doğrudan sömürü pratiklerine maruz kalabilmektedir. Bu durum; emeğin, yeni kapitalizmde örgütlenme ve var olma biçimiyle, yakından ilişkilidir. Emeğin, sınırlarının ve boyutlarının yeni kapitalizmin mevcut üretim biçiminden kaynaklı olarak değişkenlik sergilemesi onun yeniden tanımlanması sorununu da beraberinde getirmiştir. Marx'ın “üretken emek” ve “üretken olmayan emek” olarak geliştirdiği çözümlemesinde, kapitalizmde temelde iki tür emek biçiminin belirleyici olduğu tezi ortaya konulmaktadır. “Üretken emek” kavramıyla Marx; kapitalistler için “artı değer” yaratan, diğer bir deyişle “maddi emek” olarak nitelendirdiği bir emek türünden bahseder. Maddi emek, her şeyden evvel somut bir üretimin çıktısı ve sermaye için kâr yaratan fabrikada çalışan işçinin yapıp ettiklerinin toplamına karşılık gelir. “Üretken olmayan emek” maddi emek sürecinde ortaya çıkan “artı değer” ile kapitalistler tarafından ücreti ödenen emektir. Bu iki emek türü arasındaki ayrıma en yaygın verilen örnek; piyano örneğidir. Üretken emek piyanoyu imal ederken, üretken olmayan emek de onun tuşlarına basan şeklinde tanımlanır (Özgün,2007).

Yeni kapitalizmde emeğin bu ayrımında mevcut olan sınırlar ortadan kalkarak, maddi emek kavramı ters yüz edilerek yeniden tartışılmaya başlanılmıştır. İlk olarak 3. Dalga feminist tartışmalar içerisinde ortaya çıkan “ev içi emek” tartışmaları, asıl işçiliğin fabrikada değil ailede başladığını öne çıkararak görünmeyen emeğin, görünür emek kategorisinde ele alınmasına ilişkin politik bir sürece girişmiştir (Fortunati, 2007). Bu politik süreç aynı zamanda, emeğin yeni bir boyutuna ilişkin tartışmaların hızlanmasını da beraberinde getirmiştir.

İtalyan filozof Maurizio Lazzarato, endüstri sonrası toplumların üretimin yapısında somut olarak bir nesneye karşılık gelmeyen ürünlerin genel yapısal özelliğini “maddi olmayan emek” veya “gayri maddi emek” (malların bilişsel ve kültürel içeriğini oluşturan emek) olarak bir ayrım ekseninde tanıma gider. Gayri maddi emekle, emeğin farklı iki biçimine gönderme yapar. Bir taraftan, malın/ürünün “enformasyonel içeriği” açısından, gayri maddi emek; aracısız emek için gerekli olan becerilerin, artan şekilde siberetik ve

bilgisayar hâkimiyetine dair beceriler gerektirdiği, endüstri sektörü ve büyük firmalarda çalışan emek süreçlerinde gerçekleşen değişimleri ifade eder. Gayri maddi emek ürünün “kültürel içeriğini” üreten etkinlik açısından, normalde “iş” olarak kabul edilmeyen bir dizi etkinliği muhteva eder, örneğin; kültürel ve sanatsal düzeyleri, modayı, zevkleri, tüketici kaidelerini ve daha stratejik olarak kamuoyu oluşturmaya dönük etkinlikler şeklindedir (Lazzarato, 2005, s. 227-228). Gayri maddi emeğin bir diğer özgün yanını da gayri maddi emeğin günümüz kapitalizmde hâkim bir emek türü olması, oluşturmaktadır (Hardt ve Negri, 2015). Bunun nedeni; günümüz yeni kapitalizmin enformasyonel bir ekonomiye dayalı olmasıdır. Enformasyon üretimi üzerine kurulu bir ekonomik üretim biçimi, emeğin yapısında ve özünde zorunlu olarak bir başkalaşımı da beraberinde getirmektedir: Ekonomik anlamda hizmet alanları gelişkin olan bir üretken iletişim modellemesini gün yüzüne çıkarırlar. Birden fazla hizmet alanı bilgi ve enformasyon temelli bir altyapı üzerine veya alışveriş ağı üzerine kuruludur. Hizmet alanının üretim süreçlerinin nihai boyutunda gayri maddi olan bir emek ortaya çıkarır. Bilgi ve enformasyon merkezli ürünlerin ortaya çıkmasından dolayı; tıpkı kültür ürünlerinde olduğu gibi maddi olmayan bir durum oluşur (Hardt ve Negri, 2015, s. 295-296).

Gayri maddi emek, üç farklı forma sahiptir. İlk türü, üretim yapısının enformatik bir noktaya erişmesine neden olan, iletişim teknolojilerini de içine dâhil eden endüstriyel üretimle ilişkili olandır. Örneğin; imalat bir hizmet sayılır, dayanıklı malların üretimsel süreçlerinde maddi olan emek, gayri maddi olan emekle bütünsel bir karaktere bürünür. Bu da emeğin başkalaşımı haline dönüşür. Gayri maddi emeğin tali olan boyutu; yaratıcı olup, zekâ temelli, analitik ve sembolik üretim süreçlerinde ortaya çıkan emek türü şeklindedir. Nihai olarak gayri maddi emeğin üçüncü vechesini, duygulanımsal üretim süreçleri oluşturmaktadır. Bireyler arası iletişime ve somatik olan süreçlere yaslanarak ortaya çıkan emektir (Hardt ve Negri, 2015, s. 298).

Gayri maddi emeğin, en önemi yansımalarından biri de duygulanımsal emektir. Duygulanımsal emek, bireyin duygusal ve bedensel bir şekilde gösterdiği; hareket, davranış veya mimiksel performanslarının toplamıdır. Gayri maddi emeğin ortaya çıkardığı; düşünsel, sembolik, dilsel, yapıtsal ve imajlar totalde duygulanımsal emeği oluşturur (Hardt ve Negri, 2004, s. 122). Emek açısından güncel bir süreci imleyen duygulanımsal emeğin, ontolojik yapısı genel hatlarıyla şu şekilde belirtilebilir:

“Zihinsel olgular olan duyguların aksine, duygulanımlar hem bedene hem zihne aittir. Hatta neşe ve üzüntü gibi duygulanımlar, organizmanın bütünündeki yaşamın o anki durumunu

yanstır, belirli bir beden haliyle birlikte belirli bir düşünce halini de ifade eder. Dolayısıyla, duygulanımsal emek, rahatlık, esenlik, tatmin, heyecan ya da tutku gibi hisleri üreten ya da işleyen bir emektir” (Hardt ve Negri, 2004, s. 122).

Duygulanımsal emek daha çok hizmet alanında görünürlük kazanan bir karakteri sembolize eder. Pazarlama elemanları, halkla ilişkiler temsilcileri, mağaza ya da restoran çalışanları bedensel olarak karşı tarafı ikna ve memnun etmeye dönük yoğun bir çabayla duygulanımsal emek mesaisi harcarlar. Bu süreçlerde sermaye, çalışanlarından duygulanımsal emek açısından uzmanlaşmış olmalarını ister.

Duygulanımsal emeğin ortaya çıktığı bir diğer önemli mecrada iletişim ve medya sektörüdür. İletişim süreçlerinde dilsel ve fikirsel üretim işlemleri, taraflar arasında aynı zamanda duygulanımsal bir ilişki biçimini de ortaya çıkartır. Örneğin; muhabirler, yalnızca haberleri aktarmakla kalmaz, aynı zamanda haberleri ilginç kılarak sunmaya da gayret ederler, bunla birlikte duygulanımsal olarak da dilsel, sembolik ve bilgi ile beraber duygulanımı da yaratmış olurlar (Hardt ve Negri, 204, s. 122-123).

Gayri-maddi emeğe ilişkin yapılan tasniflendirmeye yönelik- enformasyonel, sembolik ve duygulanımsal- Sean Sayers (2018, s. 39-41) şu şekilde bir dizi eleştiri getirir: İmalat endüstrisinde bilgisayar kontrolünün kullanımı enformasyon teknolojisini içerse de bunu gayri-maddi emek olarak tanımlamak yanıltıcıdır. Çünkü otomobil üretiminin birçok yönü, her ne kadar bilgisayarlaşmış olsa da bu süreç, otomobil üretiminin maddi bir süreç olmaktan çıktığı ya da araba işçilerinin artık maddi üretimle uğraşmadığı anlamına gelmez. Söz konusu işçiler bilgisayar/makinaları kontrol etme yoluyla halan daha maddi etkilere sahiptirler ve maddi mal üretirler. İkincil olarak, sembolik işin yalnızca semboller ya da fikirler -mutlak öznel ve somut olmayan çıktılar- yarattığını düşünmek yanıltıcıdır. Bütün emek türleri amaçlı bir şekilde maddeye biçim vererek iş görürler. Sembolik emekte bundan azade değildir, kâğıt üzerinde çizimler yapmak veya herhangi bir bilgisayar sisteminde uyarılar oluşturmak ancak bu yolla somutlaşır ve emek olarak gerçekleşir. Son olarak da gayri-maddi emeğin duygulanımsal içeriğine yönelik süreçler, ekonomik ve sosyal ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesi için gereklidir ve toplumsal ilişkileri üretmeye/ yeniden üretmeye hizmet ettiği için birtakım maddi sonuçlara sahiptir.

Gayri-maddi emeğe ilişkin bir başka karşı sav da emeğin oluşum süreci her ne kadar soyut bir evrede başlasa da ortaya serilişi somut bir yapıyla gerçekleşir şeklindedir. Bu

süreçte emeğin zorunlu olarak kendisini somutlaması gerektiğine diyalektik bir ilişki açısından temas edilmesi yönünde yaklaşılır:

“Maddi olmayan ürün tartışması açısından, kültür ya da hizmet işinin ürünleri, toplumsal üretim ilişkilerini dönüştürücü özelliklerinden dolayı maddidir. Fakat bir sandalye ya da masanın gibi tezahür etmez. Bu tür bir emek ürünü “maddi olmayan”dır yani fiziksel olarak bulunmaz. Ancak toplumsal üretim sürecindeki konumu, üretim süreci ve gerçekliğe etkisi açısından maddidir. Maddi olmayan, maddi olan içinde diyalektik bir yön ya da momenttir. Bilgi, fikir, simge vb. ürünlerden kimisi doğrudan elle tutulur metallerde cisimleşirken kimisi fiziksel olarak elle tutulabilir değildir. Ancak bütün “maddi olmayan ürünlerin üretilmesi için fiziksel bir karşılığı olan bedensel ya da zihinsel emek harcanması gerekir... Dolayısıyla “maddi olmayan” ürünün hem üretim süreci hem de sonrasındaki etkileme süreci tamamen maddidir” (Koşar, 2018, s. 104-105).

Yeni kapitalist ekonomide, gayri maddi emek ve onun türevleri, emeğin değişen ve dönüşen biçimlerinde önemli bir yere karşılık gelmektedir. Bu bağlamda emeğin bir başka uzantısını da “dijital emek” oluşturmaktadır. Enformasyon ve iletişim teknolojilerinin gelişimi sonucunda, emek ve sermaye ilişkileri başta olmak üzere kapitalizmin tarihi açısından devasa sonuçları olmuştur. Bu gelişimin tarihsel sonuçlarından en önemlisi de “dijital emek” kavramı oluşturmaktadır.

Dijital emek süreçleri, iki farklı düzeyde kendisini göstermektedir. İlkinde “uberleşme” olarak bilinen dijital ücretli emek şeklindedir. Dijital emeğin ücretli boyutu: “Kapitalist platformlar, serbest çalışan (freelance) işçiler ile müşteriler arasında yalnızca arabulucu olarak iş görürler. Her biri belirli türden bir hizmet için görselleştirilmiş ve otomatikleştirilmiş bir önyüz (bir web sitesi ya da bir mobil telefon uygulaması) sunar” (Pencole, 2021, s. 101). Kapitalist platformların (uberlerin) yeme, içme, giyim, ev işleri tarzından bir dizi hizmet sunan tarafları da vardır. Aynı zamanda uzman olan kişilerin, mesleki alanları ile ilgili iş arama süreçlerinde sermayeyle karşılaşabileceği mecralar olarak da emek arasında rekabet yaratan yerler olarak işaret edilir (Pencole, 2021, s. 101-102).

Dijital emeğin bir başka biçimini de emeğin karşılığının ödenmemesi oluşturur. Bu durum aynı zamanda bir sömürü olarak kendisini gösterir. Dijital emeğin bu boyutunda, dijital platformlarda data üreten işlemlere ve sosyal etkileşime zemin sağlayan; yorum, tweet, video, fotoğraf, vb. paylaşım platformlarında katılımcıların gerçekleştirdikleri etkinlikler dolaylı ya da doğrudan katılımcıların farkında olmadığı bir şekilde “artı değer” oluşturmaktadır. Bir başka söyleyişle: Kullanıcı türevli oluşturulan içeriğin, ücretsiz

erişim mecrası olan dijital platformların ve online reklamcılıktan kâr sağlayan diğer platformların- Web 2.0, sosyal yazılım, sosyal ağ siteleri gibi kategoriler altında toplanan bir gelişmenin-yükselişiyle birlikte web'deki birikim stratejisi, geleneksel medya-televizyon ve radyo- gibi konvansiyonel kitle medyasında sermaye tarafından işletilen birikim stratejilerine benzemektedir. Örneğin; Facebook'ta fotoğraf ve başka görseller yükleyen, duvar iletileri ve yorum yazan, kişi listesine e-postalar yollayan, arkadaş ekleyen veya başkalarının profillerini gözetleyen katılımcılar, reklam şirketlerine satılan izleyici emtiasını oluştururlar (Fuchs, 2015, s. 152). Geleneksel medya izler kitleleriyle dijital platform kullanıcıları arasındaki temel dikotomi, internet katılımcılarının içerik üreterek, kesintisiz bir iletişimde bulunarak sürekli yeni şeyler yaratmak zorunda olması, dijital tabanlı bir sömürüyü de kaçınılmaz kılmaktadır (Fuchs, 2015, s. 152). Tüm bu süreç, kesintisiz sömürü pratiklerine imkân sağladığı gibi; aynı zamanda internet dolayısıyla dijital bir gözetim ve kontrol olgusunun da gelişimine katkı sunar. Kullanıcılar tarafından ziyaret edilen web siteler ya da sosyal ağlar bir tür data oluşturur. Oluşturulan datalar, kullanıcıların küresel şirketlere pazarlanması (sömürülmesi) durumunu doğurur. Bir başka deyişle, katılımcılar bir tür emtia olarak satılarak kâr yaratır.

2.3.1. Emeğin Prekaryanlaşması ya da Belirsizliğe Hapsedilmesi

Yeni kapitalizmin, toplumsal ve bireysel yaşamın içinde yarattığı en önemli krizlerden birisini de “güvensizlik” duygusu oluşturmaktadır. Güven, bireysel ve toplumsal yaşamın sürdürülebilirliği noktasında kurumsal, kültürel ve tarihsel olarak inşa edilmiş konsensüsü teşkil eder. Birey ve toplumun, karşılaşabileceği olası riskler ve problemler karşısında bu konsensüs, koruyucu bir işlev olarak varlık gösterir. Bu sürecin tersi de kendisini “güvensizlik” olarak ortaya koyar. Güvensizlik: Örneğin, hastalık, doğal felaketler, kazalar, işsizlik, ya da yaşlılık gibi nedenlerle, çalışarak “yaşamını kazanma” koşulunu yitirmiş olmaktır. Aldığı ücret sayesinde geçinebilen bireyin toplumsal aidiyet ilişkisini tartışma konusu haline dönüştürür ve birey/bireylerin kendi kaynaklarından yola çıkarak kendi yaşamına hâkim olmakta yetersiz kalır, birey bu tür krizlere karşı güvende değilse şayet, güvensizlik içinde yaşamaya mecbur bırakılır (Castel, 2004, s. 31).

Yeni kapitalizmin yarattığı “güvensizlik” krizinin en şiddetli ve hissedilir mecrasını emek piyasası oluşturmaktadır. Emeğin geleneksel olarak sabitlendiği çalışma mecralarından (fabrikalar, şirketler ve kurumsal yapılar) soyutlanarak “yersiz yurtsuz”

bir tür göçebe haline dönüştürülmesi süreci, yeni bir sınıfın da ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu noktada, her çağın bir tür kendine has sınıfsal yapısı vardır, kapitalizmin mevcut aşamasında oluşan yeni sınıf “prekarya” olarak kendini açık eder (Standing, 2017). Prekarya kavramının emek piyasasında içeriğini: Elitler, maaşlılar, profesyoneller, teknisyenler, geleneksel işçi sınıfı, işsizler, lümpen ya da alt sınıflar oluşturmaktadır (Standing, 2017, s. 22-23). Prekarya, belirsiz bir sosyal yaşam içinde güvencesiz, geçici işlerde çalışan hiçbir ekonomik sermayesi olmayan büyük bir kitledir.

Prekarya’nın, kavramsal açılımı da bu güvencesiz ve mülksüz sınıfın durumuna ilişkin oldukça açıklayıcı bir sunum oluşturmaktadır: Prekarya, precarious (güvencesiz) ve proletariat (proleter) ifadelerinin bir araya gelmesiyle oluşan bir kavramdır. Prekarya teriminin İtalyanca anlamı; insanların geçici işlerde düşük gelirle çalışmasının da ötesinde bir hayat tarzı olarak varoluşu anlamına gelmektedir (Standing, 2019, s. 24). İlk olarak prekarya ifadesi, 1980’li yıllarda Fransız toplum bilimcilerin geçici işlerde çalışanları ve mevsimlik işçileri tanımlamak için kullanmış olduğu bir kavramdır. Daha sonrasında bu kavram yeni kapitalizmin, ekonomik, siyasi ve teknolojik gelişmeler temelinde emek sınıfının güncel durumunu ve çalışma yapısını açıklamak için kullanılmaya başlanmıştır.

Standing (2019) prekarya’nın oluşum sürecini 1970’li yıllarda ideolojik olarak koşullanmış bir kısım ekonomist-ideologun, politikacıların zihinlerini ele geçirerek başladığını belirtir. Neoliberal doktrinin tezlerini; büyüme ve kalkınmanın rekabet gücüne dayandığı, her şeyin rekabeti ve rekabet potansiyelini artırmak için yapılması ve piyasa kurallarının toplumsal yaşamın her alanına nüfuz etmesi gerekliliği tezlerini kabul ettirmesiyle gelişen bir süreç olarak yorumlar.

Neoliberal politikaların, emek piyasasında önemli bir yıkım yarattığını belirten Standing, İşgücü piyasasındaki esnekliğin ve buna bağlı olarak ortaya çıkan risklerin ve maliyetlerin de emek sınıfının omuzlarına bindirilmesi, şirketlerin/firmaların sosyal korumaya yönelik bütçelerinde kesintiye gidildiğini belirtir. Bunun sonucunda her hangi bir istikrara sahip olmayan ve dünyaya yayılmış milyonlarca kişiyi içine alan küresel bir “prekarya” sınıfının ortaya çıkmasına zemin hazırlayan başlıca neden olduğunu ifade eder (Standing, 2019, s. 11).

Prekarya’nın aynı zamanda “küreselleşmenin çocuğu” olduğunu ifade eden Standing, bu sürecin tarihini, ikinci dünya savaşı sonrasında Sosyal Demokrasi’nin gelişmesi ve güçlenmesine yönelik, neoliberal ideologlar tarafından şiddetle karşı

çıkılmasından sonra geliştiğini dile getirir: Bu ideologlar, planlama ve düzenleme aygıtlarına sahip merkezi hükümetle bir tuttukları devlet mekanizmasından rahatsız olmaktaydı. Küresel düzlemde, koşullar nerede uygunsa yatırım, istihdam ve gelirin de oraya yöneleceğini düşünüyorlardı. Bu ideologlara göre: Özellikle Batılı sanayi ülkeleri, sanayide çalışan işçi sınıfının ve bürokrasideki kamu emekçilerinin 1945 sonrası elde ettikleri bir dizi güvenceleri geri almadığı, sendikaları yola getirmede, sanayisizleşme (hizmet sektörü) sürecini hızlandırmadığı takdirde işsizlik artacak, ekonomik gelişim yavaşlayacak, yatırımlar başka yerlere gidecek ve yoksulluk artacak kehanetinde bulundular (Standing, 2019, s. 18). Bu ideologların öngörülerinin kısmen doğru olduğunu söyleyen Standing, bu öngörülerinin feci sonuçlar da doğurduğunu ifade eder. Örneğin; ülkelerin “emek piyasasında esneklik” tezinin uygulanması sürecinde yaşanan değişimler ve sonuçları burada önemli bir noktayı temsil eder: İstihdamda yaşanan esneklik, firmaların istihdam düzeylerini kolayca ve masrafsız bir şekilde değiştirmesi anlamına gelmekteydi ve bu durum, istihdamın korunması ve istihdamın güvenliğinde azalmadan başka bir şey demek değildi. İş esnekliği ise çalışanların şirket içerisinde bir yerden bir başka yere savrulmasını ve çalışanların sistematik olarak daha güvencesiz hale gelmesine neden olmuştur (Standing, 2019, s. 19). Özetle, piyasaların yaşadığı ekonomik çatlardamaların ya da sorunlarının kaynağında esnek bir üretim ilişkisinin olmamasının yattığı tezi, neoliberalizmin havarileri tarafından sıkça dile getirilir.

Bunun sonucu olarak esnekleşmenin küresel bir rekabet anlayışıyla yaygınlaşması, güvencesiz işlerde çalışan insan sayısının da artmasına neden oldu. Bu durum aynı zamanda eşitsizliğin çoğalması ve toplumsal sınıfların yapısında da önemli bir belirsizliği beraberinde getirdi. Standing’in de (2019, s. 20) dediği gibi: Gerek müreffeh gerekse yükselen ekonomilerdeki milyonlarca insan, yeni bir olgu olarak değerlendirebilecek “prekarya” sınıfına dâhil oldu. Prekarya, toplumun işçi sınıfını oluşturan bir kesim değildi çünkü işçi sınıfı, istikrarlı, sabit-zamanlı ve ileriye dönük ne kadar ilerleyebileceği açıkça belli olan işlerin bulunduğu, sendikalaşmanın olduğu, toplu sözleşmelerin yapıldığı, isimleri ve özellikleri bilinen yerel sermayelerin bulunduğu bir evrene içkindir. Fakat prekaryaya içkin olmak işverenlerin kim olduğunu, geçmişte ne kadar kişiyi istihdam ettiği ve bu sayının gelecekte ne kadar olacağı bilgisine de sahip olmamaktır. Prekarya, bir ‘orta sınıf’ da değil, zira bu sınıftan insanların sahip olması beklenen sabit, sürdürülebilir bir statü, maaş beklentisi ve belli bir takım sosyal haklar/güvenceler söz konusudur. Prekarya, belirsiz, tanımsız ve güvencesiz bir çalışma

yaşamında gelecekle bağı koparılmış bir yapı içerisinde varoluş sergileyen bireylerdir. Diğer bir deyişle: Prekarya olmak, güvencesiz bir varoluş içinde yaşamaya neden olan baskılara maruz kalmak ve deneyimlerin içinden geçmek demektir, iş ya da hayat tarzıyla elde edilen güvenli bir kimlik ve gelişme duygusuna sahip olmamaktır (Standing, 2019, s. 36).

2.3.2. Emeğin Gözetim ve Kontrol Ediliş Pratikleri

Yeni kapitalizmde emeğin gözetim ve kontrol edilişi, aynı zamanda üretim süreci içerisinde bir dizi teknoloji temelli iktidar tekniklerinin de aktif olmasını koşullar. Öyle ki, insanın gelişim ve ilerleme tarihinde iktidar/iktidarların, gözetim ve kontrol pratikleri normal bir edim olarak kabul edilir. İktidarın, gözetim ve kontrolü; nüfusu, tek tek bireyleri ya da sahip olunanlar (maddi zenginlikler) üzerinden belli bir hegemonyayı oluşturmayı kendi açısından, meşru bir süreç olarak normalleştirir. Bu normalleştirme sürecinin en önemli nesnelerini, bilim ve teknik oluşturmaktadır. Bilim ve tekniğin, tarihsel olarak gelişim çizgisi: Üretici güçlerin bilimsel-teknik ilerlemeler yoluyla kurumsallaştırılmış olan artışı, bütün tarihsel dengeleri altüst eden bir süreçtir (Habermans, 2007, s. 35).

Kapitalizmin fordist üretim evresinde, emeğin, fabrika ya da sabit üretim mekânlarında gözetim ve kontrol edilişi daha çok idari ve bürokratik yöneticilerin izlemeleriyle gerçekleşirdi. Gözetlenenin gözetlendiğini düşündüğü bir anlayış ile üretime devam etmesi sağlanırdı. Fakat bilgi ve iletişim/enformasyon teknolojilerinin gelişimiyle birlikte yeni kapitalizmde emeğin gözetim ve kontrolü elektronik bir yolla gerçekleşmektedir. Özellikle bilgisayarların ve elektronik iletişim araçlarının gelişmesi ile paralel olarak iş yerlerinin de değişimi bu durumu kaçınılmaz kılmıştır. Çünkü her ofis çalışanın masasında network sayesinde, elektronik posta ve karmaşık enformasyon sistemleri aracılığıyla onları birbirine bağlayan bilgisayarlar bulunuyor olması gözetimin her yerdeliğine zemin hazırlamıştır (Meiksins, 2003, s. 177). İş için seyahat etmesi gereken çalışanlar, dizüstü bilgisayar, tablet, çağrı cihazları ve cep telefonlarından oluşan elektronik araçlarla donatılmaktadır ve bu durum çalışanların elektronik yolla denetlemeye mahkûm kılmaktadır (Meiksins, 2003, s. 177-188).

Teknolojik araçların gelişmesi ve çeşitlenmesi durumu, on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında çalışanları toplu halde gözetleme ve kontrol etme biçiminden de uzaklaştırarak, gözetim ve kontrolün daha çok bireyselleşmesine neden olmuştur (Lyon, 2006, s. 81). Teknolojik araçların bu denli gelişmesi, bürokratik ve idari yönetimi

görünmez bir noktaya kaydırmıştır. Yeni teknolojik araçlar üst düzey yöneticilere, çalışma sürecinde kimsenin kendini gizleyemeyeceği kadar çok resim sunar (Sennett, 2016, s. 60). Çalışanların, kamusal üretim mekânlarında gözetim ve kontrol ediliş pratikleri, özel alanı da içine alarak bir genişleme göstermiştir. Bireyler, özel alanının içinde de kayıt altına alınmaya başlanmıştır. Kapitalizmde gözetim ve kontrol etme dürtüsü; yalnız veri toplamaya değil, üretme, tüketme ve pazarlamayı da içine alır. Bir başka vurguda olduğu gibi: 7/24 pazarlar ile kesintisiz çalışmaya ve tüketime yönelik küresel bir altyapı yerleşik hale geldi (Crory, 2015, s. 15). Bu sürecin gerçekliğini; e-postalar, tablet ya da bilgisayar kameralarının açık olması, anında erişilebilir olma 7/24 telefonların açık olması zorunluluğu bu değişimin parametrelerini göstermektedir. Aynı zamanda iş yerlerinde bulunan gözetleme kameraları internete bağlanarak ya da çalışanlara verilen aktif kimlik kartları, çalışanların bir andan diğerine nerede olduklarını bağlı oldukları bilgisayara ilemesiyle, fabrikada veya binada bulunduğu yeri bildirmesiyle, yönetici/patronlara günün hangi saatinde nerede ne olduğunun bilgisini aktarır (Lyon, 2006, s. 82-83). Bir başka deyişle: Elektronik denetim, çalışanların her hareketine varıncaya kadar izler ve bu şekilde çalışanlar şirketin bilgi, yönetim, denetim intranet'ine girerek 'dijital sınır sistemi'ne bağlanırlar (Artun, 1999, s. 8). Bu sayede çalışanların gözetimi ve kontrolü anlık olarak paranteze alınır.

Gözetim ve kontrol pratiklerinin yaygın bir olgu olması, temelde kapitalist sistemin üretim verimliliğinin artırılabilmesi içindir. Her şeyden önce kapitalizm, kendi verimliliğini artırabilmek için teknoloji ve emek gücünü en üst düzeyde kullanır. Yeni kapitalizmde bu ikili gereksinim giderek azalmakta ve üretimin merkezine giderek teknoloji geçmektedir. Teknoloji merkezli bir üretim de emeğin üzerinde mutlak bir hâkimiyetin ve denetimin kurulmasına yol açar. Teknoloji dolayısıyla nasıl kontrol ve denetim oluşturduğuna ilişkin şunlar ifade edilebilir: Teknoloji sadece makineleri ve alet edavatı değil, bilgiyi, becerileri, kuralları, düzenlemeleri, prosedürleri ve teknikleri de kapsar. Dolayısıyla teknolojiler yalnızca robotlar ve bilgisayarlar gibi bariz şeyleri kapsamakla kalmaz; montaj hattı, bürokratik kurallar ve kabul görmüş prosedürlerle teknikleri tarif eden kılavuzlar gibi daha az belirgin olan şeyleri de içerir. İnsani bir teknoloji insanlar tarafından kontrol edilir; gayri insani bir teknoloji ise insanları kontrol eder (Ritzer, 2020, s. 166-167). Teknolojinin gayri insani boyutunun rasyonel sistemlerin kendi denetim ve kontrollerini oluşturması sürecinden yararlanması bir başka sosyolojik çözümlemeyi içerir: Rasyonel sistemler için belirsizliğin, öngörülemezliğin ve

etkinsizliğin en büyük kaynağını insanlar oluşturmaktadır. Bu yüzden ya sistem içinde çalışan insanlar ya da bu sistemlerin hizmet verdiği insanlar üzerinde devamlı bir şekilde denetimi artırma çabası hedeflenir (Ritzer, 2020, s.167). Denetim ve kontrol pratiklerinin iş yerlerinde yoğunlaşarak artması, çalışma yaşamında sıradan bir süreç olarak kabul edilir. Haftada yedi gün, yirmi dört saat performans gözetimiyle beraber kölelik, çalışanlar için bir kendin-yap işine dönüşmektedir, gözetim ve denetim teknolojilerinin inşası, işletilmesi ve hizmet vermesi, şirketler için bir yükümlülük olmaktan çıkarak, bütün iş sözleşmelerinde küçük harflerle yazılan bir sürece dönüşmüştür (Bauman ve Lyon, 2016, s. 73).

Bir başka deyişle; yeni kapitalizmde çalışanların her an her yerde yeni teknolojiler dolayısıyla takip, izleme ve kontrole maruz bırakılması ‘normal’ bir hale gelirken, bu durum aynı zamanda çevrim-içi bir çalışma kültürünü de ortaya koymaktadır. Çalışanın 7/24 üretime içkin kılınması ya da mahremiyet/özel alanında da sürekli ve anlık olarak üretime dâhil edilmesi, yaşamın/toplumun fabrikalaşmasına neden olur. “Çalışanlar ve çeşitli şekilde tabi durumda olan tüm insanlar, kendilerini iyi durumda tutmaktan ve kesintisiz bir biçimde işlemeye devam etmeyi garantiye almaktan, tümüyle ve koşulsuz bir biçimde sorumludur” (Bauman ve Lyon, 2016, s. 74). Çünkü herhangi bir etkinlik için dışarı çıkarken evde unutulmuş telefonlar ya da Iphone’lar, çalışanların şirket yönetimiyle olan emir-komuta zincirinde bir kesintiye neden olur, bu da yöneticileri öfkeliendiren bir durumdur. Dolayısıyla, üretim ağının içinde bulunan her birey, aynı zamanda algılanan, gözetilen ve takip edilen bir varlıktır.

3. GAZETECİLİĞE İLİŞKİN KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde, ilk olarak küresel iletişimin olgusunun tarihsel açıdan hangi gelişmeler ışığında ortaya çıktığı ve zaman içerisinde küresel iletişim süreçlerinde ne tür bir ekonomi politik yapının oluştuğu ve bu yapıya yönelik, eleştirel paradigmalardan genel yaklaşımlarının neler olduğunun bilgisi aktarılmaktadır. Diğer yandan, küresel iletişim alanında yaşanan gelişmelerin, medya endüstrisinde yarattığı değişim ve bu değişimlerin gazetecilik mesleği üzerine getirdiği birtakım zorlukların neler olduğu da bu bölümün ele aldığı bir diğer önemli konuyu oluşturmaktadır. Son olarak, gazetecilerin çalışma yaşamında mevcut bir dizi güncel gelişmeler ve bu gelişmelerin, gazetecilik mesleğinin geleceği açısından ne tür olası riskler oluşturacağına dair yaklaşımlar, bu bölüm kapsamında ele alınmıştır.

3.1. Küresel İletişimin Tekno-Politik Gelişimi

İnsanın tarihi; iletişimin de tarihidir. İnsanın, yerkürede var olma mücadelesinde asli öğeyi bir dizi gelişmiş, iletişimsel araç/teknikler seti oluşturur. Aynı zamanda kendi, fiziksel ve öznel dünyasının sofistike yapısını anlamak, açıklamak ve olayları/olguları kayıt altına geçirmek için insan, bu araçlarla yaşamını inşa eder. Bu durum insanın, kendi varlığının devamlılığı noktasında bir zorunluluktur. İnsanın, mağara duvarlarını asimetrik bir şekilde çizip karalamasıyla başlayan mesajı aktarma isteği ve anlamı sabitleme fikri, onun 21. Yüzyılda bütün bir yerkürenin ağlarla iletişime geçmesi sonucunu doğurmuştur. Bu ilerleme, insanın iletişim araçlarıyla olan ilişkisinin bir sonucudur. İletişim araçlarının gelişmiş karakteri, toplum/toplulukların dolaşım becerilerinin önünde beliren, düşünsel ve maddi sınırların aşılmasını gerçekleştirerek, küresel bir iletişim sürecinin de başlamasını oluşturmıştır. Diğer bir deyişle: İletişim araçları, maddi ve sembolik zenginlikler gibi, bireylerin hareket alanlarını tekil toplumlardan/yapılardan çıkararak gittikçe daha büyük bütünlere dâhil olmasını sağlar (Mattelart, 2013, s. 9).

Küresel iletişimin oluş süreci; her şeyden önce maddi ve ideolojik birtakım gereklilikleri önceler. Liberal ve aydınlanmacı aklın, ticari ve düşünsel alanda evrensele yayılma arzusu, küresel iletişimin gelişmesinde itici dürtüyü oluşturan merkezi bir anlayışa karşılık gelir. Modernleşme olarak da tasvir edilecek bu sürecin somut görüngüsünü iletişimin giderek küresel ölçüde ortaya çıkması oluşturmaktadır. İletişimin küresel anlamda gelişimine paralel olarak; ulus devlet sistemlerinin de yavaş yavaş ortaya çıkması, bu yapıların kendi aralarında iletişim kurmalarını zorunlu hale getirmiştir ve bu süreç de iletişim teknolojileri ve ağlarının gelişmesine yönelik önemli anlamda bir katkı

sağlamıştır. John B. Thompson (2019), iletişim ağlarının küresel çapta yaygınlık gösterme tarihini; on dokuzuncu yüzyılın sonu yirminci yüzyılın başlarındaki teknolojik gelişmeler sayesinde gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu noktada Thompson; Avrupa monarşilerinin su altı kablo sistemlerini geliştirmesi; uluslararası haber ajanslarının kurulup yerküreyi belli bölgelere bölerek ayırması ve elektromanyetik tayf tahsisıyla ilgili uluslararası örgütlerin oluşması gibi birtakım gelişmeler üzerinde durulması/odaklanması gerektiğine dikkat çeker.

Thompson, küresel iletişimin gelişimine ilişkin yapısal unsurları şu şekilde sıralayarak açıklar: Telgraf, elektriğin iletişim gücünden faydalı bir şekilde yararlanan ilk iletişim aracıydı. Telgraf sisteminin ilk biçimlerine dair deneyler, on sekizinci yüzyılın sonu ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında yapıldı, ancak ilk elektromanyetik telgraflar 1830’larda geliştirildi. İlk telgraf sistemleri karasaldı ve bu yüzden coğrafi sahaya sınırlı kaldı. Sonrasında geliştirilen denizaltı kabloları ilk başarılarıyla birlikte 190.000 mil denizaltı kablosunun bütün dünyaya döşenmiş olması önemli bir iletişimsel sürecin yerküreye yayılmasını başlattı. Bu denizaltı kablolarının önemli finansörü olan Britanya, denizaltı kablo endüstrisinin yüzde 72’sini elinde bulundurarak iletişim ağının merkezi aktörü haline geldi. Siyasi ve askeri çıkarlar, denizaltı kablolarının gelişmesinde güçlü faktörler olarak öne çıksa da bu kabloların asıl gelişmesi ticari ve iş amaçları doğrultusunda kazançlar elde edilmek için kullanıldı. Bu durum büyük imparatorlukların hızlı iletişimin stratejik olarak ne tür bir öneme sahip olduğunu fark etmesini sağladı. On dokuzuncu yüzyılın sonrasında geliştirilen kablo ağları, bu şekilde ilk küresel iletişim yapısını meydana getirdi. Kapitalist başkentlerde yaşayan bireyler bu sayede, dünyanın farklı noktalarıyla hemen hemen anlık iletişim kurabileceği bir imkân elde etme fırsatı yakaladı. Örneğin, daha önceki iletişim süreçlerinde postaya verilen bir mektubun Hindistan’a erişmesi altı ayı bulabilirken cevabın gelmesi 2 yıla kadar sürebilmekteydi. 1870’lerdeyse bir telgraf, Bombay’a beş saatte ulaşmakta ve cevapta yine aynı gün geri gelmekteydi. 1924’lere gelindiğinde ise bu süre daha da kısalarak 80 saniye gibi bir zaman diliminde küresel dolaşıma girecek bir telgraf iletisi birçok noktaya gönderilebilir hale geldi. Dolayısıyla uzun menzillere rağmen küresel iletişim ilk olarak sistematik bir şekilde gerçekleştirilebilir oldu.

Küresel iletişimin ikincil yapısal karakterini oluşturan en önemli gelişmeyi on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru uluslararası haber ajanslarının ortaya çıkması oluşturmaktadır. Uluslararası haber ajansları bu bağlamda, üç katmanlıydı. İlk olarak

haber ajansları geniş bir coğrafi alanda- başta Avrupa olmak üzere sonra giderek dünyanın diğer kıtalarına erişen- düzenli bir şekilde haber toplama ve yayma faaliyetlerinde bulunmaktaydı. İkinci olarak, haber ajansları dünyayı kendi aralarında anlaşarak özel çalışma alanlarına böldüler ve bu sayede küresel çapta etkin olan çok taraflı bir iletişim ağı oldu. Son olarak da haber ajansları, basınla yakın bir iş birliği içerisinde çalışarak, basılan ve geniş bir kitleye duyurulan içerisinde hikâyesi olan, alıntılı ve enformasyon içeren gazetelerin ortaya çıkmasına ortam oluşturdu. Bu şekilde haber ajansları, toplumların önemli bir bölümüne erişen iletişim ağlarıyla bağlantılı bir güce sahip oldu.

John B. Thompson, *İletişimin Küreselleşmesi (2008)* adlı bir başka çalışmasında; uluslararası haber ajanslarının tarihsel olarak kuruluş, gelişim ve uluslararası konulara olan etkilerine yönelik bir dizi önemli bilgileri şu şekilde açıklar: İlk haber ajansı Paris'te 1835'te Charles Havas'ın girişimiyle kuruldu. İlk olarak Havas, sahip olduğu tercüme bürosunda yabancı ülkelerden topladığı bilgileri Fransız basınına satarak, daha öncesinde var olan tercüme bürosunu bir tür haber kuruluşuna dönüştürmüş oldu. 1840'lara gelindiğinde Havas'ın kurmuş olduğu ajans, Avrupa'da bulunan bir kaç ülkedeki müşterileri için fayton ve konvansiyonel bir yöntem olan güvercin ağı sistemiyle haber sağlayarak, hizmet veriyordu. 1840'ların sonlarına yaklaşıldığında Londra'da Paul J. Reuter ve Berlin'de Bernard Woolf tarafından rakip haber ajansları kuruldu. Haber ajansları bilgiyi daha önce hiç olmadığı kadar hızlı ve uzun menzilli mesafelere telgraf kablo sistemlerini kullanarak ulaştırmeye başladılar. 1850'lere gelindiğinde haber ajansları müşterilerini ellerinde tutmak ve çalışma alanlarını genişletmek için umulmadık bir rekabete tutuştular. Bu durum, çok geçmeden sancılı bir çatışmanın oluşmaması için üç haber ajansı arasında bir anlaşmayla haber dağıtım coğrafyasını kendi aralarında pay edilerek aşıldı. 1869 tarihli Ajans İttifak Anlaşması'ndan doğan yetki/hakla Britanya İmparatorluğu ve Uzak Doğu bölgelerinin haber ağının tekeli Reuters'e verildi. Fransa İmparatorluğu başta olmak üzere, İtalya, İspanya ve Portekiz Havas'a verildi. Alman, Avusturya, İskandinav ve Rus topraklarında bağımsız çalışma da Woolf'a verildi. Ajanslar sahip oldukları ticari kurumsal gücün de etkileriyle üst kurdukları ülkelerin merkezlerinde siyasi, ticari ve diplomatik birtakım bilgiler sağlayarak, belli ayrıcalıklardan da yararlanabiliyordu. Bahsedilen üç haber ajansı karteli Birinci Dünya Savaşı'na (1914-1918) kadar hâkim uluslararası iletişim gücünü ellerinde bulundurmaktaydı. Fakat savaşın akabinde bu üçlü karteli iki Amerikan menşeli olan;

Associated Press (AP) ve United Press International (UPI) gelişmesiyle yıkıldılar. AP, Avrupa ajanslarına Amerika'dan haber tedarik etmesi karşılığında ABD'lerinde haberleri kendine mahsus dağıtma hakkı elde ederek, Avrupa Karteline katıldı.

UPI'da 1907'de AP'nin ABD pazarındaki gücünü kırmak amacıyla kuruldu. Birinci Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında her iki ABD'li ajans Avrupalı diğer ajanslar üzerindeki baskılarını artırarak, faaliyet alanlarını dünya çapında genişlettiler. Öyle ki, 1930'lara gelindiğinde Avrupalı üçlü ajans karteli fiilen sona ermişti; 1934'te Reuters, AP ile ABD'li ajanslara dünya çapında aracısız haber toplama ve yayma izni veren bir anlaşma gerçekleştirdi. Bu durum Reuters'e küresel alanda bir güç sunarken, diğer Avrupalı ajanslarda birtakım değişimleri beraberinde getirdi. 1940'ta Fransa'nın şartlı teslim olması, Havas'ın yok olmasını peşinden getirdi. Havas'ın yerine Ajans France-Presse (AFP) kuruldu. Ardından Almanya'da Nazizm'in yükselişi ve Almanya'nın 2. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkması da Woolf'un sonunu getiren süreç oldu. 1945'den sonra Reuters, AP, UPI ve AFP gibi dört büyük ajansın küresel olarak haber ve bilginin toplanması ve dağıtılmasından sorumlu ajanslar olmasına alan açtı. Bu durum günümüzde de önemini korumaktadır. Dünyanın hemen hemen her yerinde birçok basın ve yayın kuruluşu, uluslararası olduğu kadar kendi yerel coğrafyası içinde gelişen haberleri mevcut dört ajanstan temin etmekte. Aynı zamanda bu ajanslar, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yeni gelişmeleri de kullanarak, yaptıkları finansal ve ticari antlaşmalarla küresel piyasada önemli aktörler olarak ortaya çıktılar ve daha da büyüyerek faaliyet alanlarını çeşitlendirdiler (Thompson, 2008, s. 298-299).

Küresel iletişimin yapısal karakterinde üçüncü gelişmeyi de hiç kuşkusuz, elektromanyetik dalgalar aracılığıyla yeni enformasyon iletişim araçlarının gelişmesi ve elektromanyetik tayf tahsisini düzenleme girişimlerinde sağlanan başarılar oluşturmaktadır. Elektromanyetik dalgaların iletişim amacıyla kullanımı, deniz altında ve karada sabit kabloları kullanma ihtiyacını ortadan kaldırarak iletilerin uzun ve geniş menzillere sağlıklı bir şekilde uzanmasını artırdı. Fakat elektromanyetik dalgaların iletişim amacıyla kullanılması aynı zamanda ulusal ve uluslararası devletler arasında tayf dağıtımını düzenlemeye yönelik yeni bir ihtiyaç sorununu oluşturdu. Her ne kadar bu sorun çeşitli uluslararası kuruluşların -Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (UTB)- girişimleriyle aşılmış olsa da sonuç olarak, elektromanyetik dalgalar yoluyla ileti aktarma kapasitesi ve tayf alanı yönetimiyle ilgilenen ulusal ve uluslararası kurumların oluşumu küresel iletişimin oluşumunda önemli bir mihenk noktası oldu (Thompson, 2019, s. 190-

197). Çünkü giderek artan bilgiyi artık, büyük mesafeler arasında verimli bir şekilde ve sanal olarak iletmek imkânsız olmaktan çıktı. Elektromanyetik iletiler aracılığıyla yapılan iletişimin birçoğu; 1960'lara kadar sadece özel coğrafi mekânlarla, belli ulus devletler ya da kara ve denizdeki gemiler arasındaki bölgelerle sınırlıydı. Fakat asıl olarak küresel iletişimin mutlak anlamda gerçekleşmesi 1960'da ilk yere sabit iletişim uydusunun fırlatılmasıyla gerçekleşti (Thompson, 2008, s. 301). İletişimin küreselleşmesinde bir biriyle ilişkili/ilintili üç tür teknolojik gelişmenin önemine dikkat çeken Thompson (2008), bunlar arasında en önemli gelişmenin yer merkezli uydu sisteminin olduğunu belirterek, teknoloji temelli iletişimin küreselleşmesini şu şekilde anlatır: Yirminci yüzyılın sonunda iletişimin teknolojik gelişmeler ışığında küreselleşmesinde, bir biriyle ilişkili üç gelişme söz konusudur. Bunlardan ilki, elektronik olarak kodlanmış verinin aktarılması için çok daha fazla hacim sağlayan gelişmiş kablo sistemlerinin kullanılması. İkincisi, uzak noktalarla iletişim gerçekleştirebilmek için uydu iletişiminin, genellikle toprağa yerleşik kablo sistemleriyle birlikte kullanmasıdır. Üçüncü ve en radikal değişimi oluşturan gelişme; bilginin dijitalleşmesi, ilişkili elektronik teknolojilerin gelişmesi örneğin; mikro işlemciler vb. bilgiyi depolama ve iletmeye hacmini önemli anlamda genişleterek, bilgi ve iletişim teknolojilerinin bir birine yakınlaşmalarına neden oldu; bu şekilde bilgi farklı iletişim araçları arasında görece daha kolay dönüşecek bir form kazandı. Bu teknolojik gelişmeler, her ne kadar küresel iletişimin gelişmesinde önemli bir rol üstlense de aralarında en dikkate değerini yer merkezli yörüngelere yerleştirilmiş ve birbirleriyle bağlantılı telekomünikasyon uyduları oluşturmaktadır. Telekomünikasyon uyduları sayesinde; telefon, teleks, faks, elektronik posta ve diğer iletişim hizmetleri normal taşınabilir hale geldi. Aynı zamanda telekomünikasyon uyduları, televizyon ve röle istasyonları yayıncılığının dağıtım noktaları olarak da kullanılıyordu. Daha sonrasında güçlü ve hedefi saptırmadan yakalayan sinyaller ileten daha karmaşık uyduların gelişmesi, DBS sistemlerinin (uydu aracılığıyla doğrudan iletişim) ortaya çıkmasına imkân oluşturdu. İlk DBS sistemleri, programları iletmeye 1975'de Amerika'da başladı. Avrupa'da 1986'da başlayan ve 1990'ların başında çeşitli ülkelerde de tasarlanıp sonrasında işletilmeye başlandı. DBS sistemleri, teknik olarak alımlama ve kapsam olarak da ulus ötesi bir dağıtım haline dönüştüler. Aynı zamanda DBS ve diğer teknolojik gelişmeler –kablolu televizyon ve video kayıt cihazları da olmak üzere- aracılığıyla artık; büyük iletişim holdinglerinin küresel pazarı sömürme çabaları daha da kolay hale geldi (Thompson, 2008, s. 303-304). Bu sayede, küresel çapta faaliyet

göstermeye başlayan iletişim holdingleri, medya ve iletişim teknolojilerinin gelişmiş imkânları çerçevesinde küresel piyasalara hızlı bir şekilde nüfuz ederek, iletişimin küreselleşmesinde itici bir güç haline geldi.

İletişimin küreselleşmesinde iletişimsel altyapıyı oluşturan teknolojik yenilikler, sayısal iletişim teknikleri şeklinde ifade edilmektedir. Kapitalizmin yeniden inşa sürecinde de merkezi güç haline dönüşen bu gelişmeler, aynı zamanda “yeni birikim rejimi” olarak kapitalist ekonominin, mevcut aşamasında çok uluslu şirketler yoluyla yeniden yapılandırma çalışmalarını, sermayenin örgütlenişini ve toplumun bütünüyle ekonomikleştirilmesini de içine katan geniş bir sürecin yapısal unsurudur. Dolayısıyla; kapitalizmin yeniden yapılandırılma sürecindeki, temel iletişim ortamını da sayısal iletişim oluşturmaktadır (Geray, 2005, s. 182).

Sayısal iletişimin genel olarak sahip olduğu teknik özellikler ve mevcut olan ağlara getirdiği yenilikler, şu şekilde sıralanabilir: Sayısal iletişimin, görüntü, ses, metin, bilgisayar verileri ve her türlü elektriksel sinyali, sayısal temelde/ortak payda da birleştirebilmesi ilk özelliğini oluşturur. Dönüştürme olarak da adlandırılan bu özellik; telefon ve telgraf hatları üzerinden modemler kullanılarak yapılan bilgisayar iletişiminin sayısallaşan ve önceki kuşak tekniklerle bir arada bulunduğu telekomünikasyon altyapısı üzerinde taşınabilir hale getirmektedir. Bu sayede, bilgisayar ekranı ve klavyesi, televizyon izlemeyi veya radyo dinlemeyi mümkün kılmıştır. İkinci olarak, sayısal araçların üretiminde maliyetlerin azalması; iletişim maliyetlerinin de düşmesini ve aynı zamanda sayısal ağlarda sağlanan verimliliğin artmasıyla da belli bir kapasitede akan enformasyonun miktarının da artmasını gerçekleştirmiştir. Üçüncü olarak uzaklıkların maliyete olan etkilerini düşürerek, daha uygun bir süreci başlatmıştır. Örneğin, internet üzerinden gerçekleşen bir arama, sabit telefonlarla yapılan aramalara kıyasla daha makul seviyeye inmiştir. Dördüncü olarak sayısal iletişim yoluyla, enformasyonun hızında ve miktarında ciddi bir artış kapasitesi gerçekleştirmiştir. Daha önce saatlerce süren iletiyi aktarmak, artık dakikalar hatta saniyeler içinde gerçekleşebilmektedir. Son olarak da sayısal iletişim, iletişim sürecine sayısal aklın katılmasını sağlamıştır. Sayısal sistemlerin akıllı olması hem alıcının hem de vericinin iletişim süreci üzerinde enformasyonu toplama, işleme, sunma ya da almasında esneklik sağlamıştır (Geray, 2005, s. 183-184). Sayısal iletişimin sahip olduğu özellikler ve getirmiş olduğu imkânlar, her şeyden önce kapitalist sermaye birikimi rejiminin çarklarının dönmesi noktasında hayati bir işlev üstlenmiştir. Çok uluslu şirketler başta olmak üzere, küresel iletişim

holdingleri sermaye dolaşımını sayısal iletişim araçları üzerinden etkin bir çabaya dönüştürmüştür. Bu noktada yeni birikim rejiminin iletişimin küresel dolaşımına imkân sağlayan politik evrimi ve uygulamaları önem oluşturmaktadır.

Yeni birikim rejiminin ve küresel iletişim politikalarının tarihsel bir bağlam içerisinde anlaşılmasına yönelik üç farklı dönemselleştirme üzerinden sürecin incelenmesi, şu şekilde gerçekleşmektedir: İlk olarak küresel iletişim kavramının ortaya çıkışından 2. Dünya Savaşı'na kadar olan evre, ilk dönemi oluşturmaktadır. Bu evrede başlıca aktörler ortaya çıkarak, iletişim sürecinde mesajın taşıyıcıdan ayrılması ve hız kazanmasıyla ilk küresel iletişim altyapıları kurulmuş ve küresel iletişim kurumsallaşmaya başlamıştır. 2. Dünya Savaşı'nın bitiminden 1980'lerin ortalarında yeni birikim rejimi / Yeni Dünya Düzeni kavramı yoluyla dünya, ekonomik, siyasi ve toplumsal ilişkilerin yeniden yapılandırılmasına kadar geçen süreç, ikinci evreyi oluşturmaktadır. Bu ikinci evrede bir önceki dönemin aktörlerine, teknolojik gelişmeler başta olmak üzere neoliberal kararlar dâhil olarak, küresel iletişimin kurucu kavramlarında değişimlere sebep olmuştur. Üçüncü evredeyse tüm toplumsal süreçlerde yaşanan piyasalaştırılma politikalarında olduğu gibi; küresel iletişimde piyasa kurallarına tabi kılınmıştır (Başaran ve Yüksel, 2013, s. 20-21). Üçüncü dönem olarak nitelenen evre, aynı zamanda küreselleşmenin de gerçekleşmeye başladığı koşulların maddi boyutuna işaret etmektedir. Aşkın'a (2015, s. 40-41) göre: Bu döneme, dijital iletişim teknolojilerinin gelişmesi, ekonomik noktada ise telekomünikasyon ile radyo-televizyon alanında devlet tekelinin sona ermesi, medya şirketlerinin yatay, dikey ve çapraz olarak büyümeleri ve nihayet az sayıda dev grubun küresel enformasyon akışını kontrol eder konuma gelmesi damga vurmuştur.

Bilgi ve iletişim teknolojisi araçlarının küresel bir akış içerisinde; iktidar oluşturma aygıtı olarak işletilmesi, küresel iletişim alanında bir dizi önemli tartışma ve sorunları da beraberinde getirdi. Küresel iletişim sürecine ilişkin, tartışma ve sorunların merkezinde; bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim ve kullanım, ülkeler ve bölgeler arasındaki ilişkilerin kurulumunda "sayısal eşitsizlik" olarak ifade edilen, yeni bir küresel iletişim düzenin ortaya çıkmasına neden oldu. 1970'li yıllarda başlayan küresel iletişimin eşitsiz dağılımı tartışmaları, gerek haber üretimini yöneten endüstriyel yapılar, gerekse de uluslararası akış ve iletişim dengesizlikleri yönünden, tarihsel olarak bir dönüm noktasını oluşturur (Mattelart, 2013, s. 87).

İletişimin, küresel akış içerisinde dikey bir hareketlilik ekseninde gelişmiş endüstriyel/post-endüstriyel toplumlardan, gelişmekte ya da az gelişmiş olan ülkelere doğru akışını imleyen “sayısal eşitsizlik” kavramı; özünde modernleşme evresini tamamlamaya çalışan toplumların gelişmiş Batılı toplumlara, bilgi ve iletişim teknoloji açısından bağımlılığını yansıtan bir süreçtir. Bu sürecin tarihsel olarak tarafları arasında gelişen tartışmaların ana hatları şu şekildedir: 1950 ve sonrası bağımsızlıklarını kazanan 3. Dünya ülkelerinin oluşturdukları “Bağılantısızlar Hareketi” 1973’de Cezayir’de düzenledikleri bir konferansta “yeni bir evrensel iletişim düzeni” talebini dile getirirler. Bu talep aynı zamanda yeni bir tartışma gündemini oluşturur. Ulusların bilim, eğitim, kültür ve iletişim alanlarında temsilci mecrası olan UNESCO’da bu tartışmalara dâhil olur. Bu tartışmalarda, iletişim üzerine temel yaklaşımlar şunlardır; kültürel bağımlılık veya kültür emperyalizmi tezleri, bir manipülasyon ya da komplonun sonucu olmayıp mutlak bir yapısal problemdir. Merkez ve çevre ülkeler arasındaki her türlü ilişkide eşitsizlik vardır. Bu eşitsizlik, merkezin uyguladığı egemen bir baskı politikasının sonucudur.

UNESCO 1969’da Montreal’de düzenlemiş olduğu bir uzmanlar toplantısında bu eşitsizliğin iletişim boyutuyla ilgili temel olguyu “tek yönlü iletişim” olarak açıklamaktadır. Buna göre, tek yönlü iletişim az gelişmiş ülkelerle öteki ülkeler arasındaki ilişkiler noktasında, tarafların birbirini sağlıklı bir biçimde anlamasını engelleyecek bir sorundur. Bu konu daha sonrasında 1972’de Sovyet temsilcilerin istek ve önerisiyle, önce Unesco ve ardından da Birleşmiş Milletler Genel Meclisine, doğrudan yayın yapan uyduların aktarımını düzenlemek için yeni bir anlaşma önerisinde bulunur. Fakat anlaşma önerisine yalnız, ABD karşı çıkmıştır. Asıl olarak yeni düzenin iletişimsel yapısına yönelik, en önemli tartışmalar; dünyada haber dağıtım tekeli elinde bulunduran uluslararası haber ajanslarının yapmış oldukları yanıltıcı haberlerle başlamıştır. Zamanla bu süreç radyo frekanslarının dağılımı ve ulusların iletişimsel alt yapısı sorunlarını da içine katarak genişlemiştir (Mattelart, 2013, s. 87-88). Küresel iletişim alanında başlayan bu tartışmalar, aynı zamanda birtakım taleplerinde ortaya çıkmasını sağladı. Bir başka ifadeyle: “Büyük haber ajanslarının tahakkümü, uluslararası haber ve bilgi akışındaki diğer eşitsizliklerle birleştiğinde, çeşitli çevrelerden küresel bilgi düzeninin yeniden düzenlenmesine yönelik taleplerin gelmesine yol açtı” (Thompson, 2008, s. 300). Bu doğrultuda: 1976’da Unesco’nun Nijerya’nın başkenti Nairobi’de gerçekleşen 19. Genel Kurulu’nda, Genel Sekreter Amadou-Mahtar M’Brow’a modern toplumda iletişim

sorunlarının bütünü, teknolojik gelişmelerin ve evrensel ilişkilerin yakın gelişmesi çerçevesinde, tüm boyutlarıyla incelemesi görevi verildi. M'Bow, bu görevi Sean MacBride öncülüğünde 16 kişiden oluşan bir komisyona verdi. 1980 yılında MacBride öncülüğündeki komisyon, konuya ilişkin sonuç raporunu Belgrad'da "Bir Çok Ses Bir Tek Dünya" başlığıyla UNESCO'nun 21. Genel Kuruluna sundu. Raporda UNESCO'nun daha önce kullandığı "enformasyonun serbest akışı" ve "basın özgürlüğü" kavramları yerine "serbest ve dengeli akış" ifadeleri kullanıldı. Ayrıca raporda, telekomünikasyon tarifeleri, yönetim prosedürleri, medya ile ilgi araştırmalar, teknolojinin uygulanması, kullanımı ve eğitimi gibi konu başlıklarını içeren birçok öneri belirtildi. Genel olarak raporda uluslararası haber ve enformasyon akışında Batı medyasının egemenliği, bu akışa sahip olmayan ülkelerde, yetersiz iletişim ve teknolojik araçların bir an önce iyileştirilmesi ve mevcut akıştan yararlanması salık verilmektedir (Özdemir, 2005, s. 207-208). Uluslararası haber akışı çok yönlü ve karmaşık bir süreç olarak ele alınmaktadır. Raporda da belirtildiği gibi: Haber ajansları arasında, boyutları nedeniyle özellikle uluslararası alanda geniş bir role sahip haber ajansları vardır. Bunlar; Agence France-Presse (Fransa), Associated Press (ABD), Reuters (İngiltere), Tass (SSCB) ve United Press International (ABD) toplanan haberleri, tüm dünyada birçok dilde dağıtabilecek sisteme/teknolojik gücü ellerinde bulundurmaktadırlar. Her birinin yüzden fazla ülkede ofisi ve binlerce tam zamanlı personeli/yarı zamanlı muhabiri bulunmaktadır. Her biri yüzden fazla ülkedeki gazete, radyo ve televizyon kuruluşlarına abone olan binlerce ulusal ajansa günde yirmi dört saat haber akışı sağlamaktadırlar (MacBride, 1980, s. 11). Bu anlamıyla, haber ajanslarının tekeli bir karaktere sahip olması, gerek ideolojik olarak gerekse de sosyal, kültürel ve ekonomik alanda gelişmiş Batılı ülkelerin hegemonyasını pekiştiren bir sürecin aparatı olabilmektedir. Aynı zamanda haber ajanslarının gelişmiş ülkelerde bulunması, 3. Dünya ülkelerinin sağlıklı, tarafsız ve özgür haber alabilme hakkını da dinamitleyen bir olgudur. Bu durum haberlerin niteliğine yansıdığı kadar niceliğine de yansımaktadır. Batılı haber ajansları, sahip oldukları ayrıcalıklı; 3. Dünya ülkelerine aktarılan haberlerde her türlü sansür ve manipülasyon ya da çarpıtılmış bilgiyi kolaylıkla işleyebilmektedir.

3.1.1. Dijital Platformların küresel iletişime katkıları

Yazının icadıyla başlayan teknoloji dolayımı ile iletişim kurma biçimi, matbaanın gelişmesiyle bilginin kitlesel dolaşımını hızlandırmıştır. Kitap basımının kolaylaşmasını ve genel okur -yazar sayısının artmasını sağlayan matbaa, gazetelerin ortaya çıkmasıyla

başlayan kitlesel haberleşme biçimlerinin oluşmasında da önemli bir maddi temeli oluşturur (Labarre, 2012). Daha sonrasında: “Radyonun icadından televizyonunkine ve multimedya ile bilgi oto yollarının ortaya çıkışına, insanlar arasındaki ilişkiler ve iletişim araçlarında niteliksel olduğu kadar niceliksel olan, giderek daha önemli ve hızlı değişiklikler meydana geldi” (Huisman, 2000, s. 60). Bugün kitlesel iletişim yerini internet gibi; dijital iletişim teknolojileri aracılığıyla kesintisiz bir küresel iletişim biçimine dönüştürmüştür. Dijital iletişim teknolojilerinin sahip olduğu özellikler toplumsal yaşamın; ekonomi politik yapısı başta olmak üzere, kültürel ve düşünsel alanının yeniden şekillenmesi noktasında ciddi etkileri olmuştur. Bu teknolojik gelişmeler içerisinde en önemli olguyu, kuşkusuz internet oluşturmaktadır. İnternet, aynı anda milyonlarca insanın bir ağ ya da ağ tabanlı sanal mecralarda bulunmasına/buluşmasına olanak sağlayan teknoloji olarak, küresel etkileşimin gerçekleşmesine ortam oluşturmaktadır. George Ritzer (2021), 1990’lı yıllardaki yükselişinden bu yana internetin, bilhassa gelişmiş dünyada yaşamın her yönünü derinden etkilediğinin altını çizerek, internet ve küreselleşmeye ilişkin şunları belirtir: İnternet birçok farklı şeyin küreselleşmesini hızlandırmıştır ve kendisi de küreselleşmenin temel bir biçim ve yönüdür. İnternet birçok açıdan küreseldir; ancak en önemlisi kullanıcılarının, Kuzey ve Güney, zengin ve yoksul arasında eşit bölünmemiş olmakla beraber, dünyanın her yerinde var olmasıdır (Ritzer, 2021, s. 568). İnternetin sahip olduğu öneme ve toplumların yaşama biçimlerine olan etkilerine ilişkin bir başka açıklamada şunlar belirtilmektedir:

“Teknolojik gelişmeler malların ve hizmetlerin üretiminin uluslararasılaşmasını hızlandırıyor, artık bu gelişmeye engel olmak mümkün değil. 1980’li yıllardan itibaren iletişim ve enformasyon sistemlerinin altyapısı, telefon görüşmelerini ucuzlaştıracak ve buna bağlı olarak da dünyadaki mübadelelerin yoğunluğunu artıracak şekilde gelişti. Bu teknolojik gelişmelerden biri olan internet; ekonomik, bilimsel ve kültürel mübadeleleri hızlandırdı ve kolaylaştırdı. Bilgisayarların verileri işlemesi konusundaki gelişmeler ve fiber optik ve uydu yayıncılığı alanındaki gelişmeler, mesafelerin kısalmasıyla delokalizasyon politikalarının uygulanmasını kolaylaştırdı ve böylece ekonomik etkinliklerin dünyaya yayılması söz konusu oldu. Enformasyon teknolojileri, internet ve elektronik ticaret; sanayi devriminin yarattığı kadar önemli değişikliklere yol açmaktadır” (Serclens, 2002’den akt. Cheviron, 2014, s. 37-38).

Dijital iletişim teknolojilerindeki mevcut gelişmelerin devrim olarak nitelendirilmesi, iletişimsel eylem ve etkileşimi, zaman ve mekân olarak sınırlandıran yapısal etmenlere bağlı olmaktan kurtarmış olmasından kaynaklanmaktadır. “Bu devrim,

uzam ve zamanda sabitlenmiş iletişim araçları ve bu boyutlar arasında köprü kuran iletişim araçları arasındaki ayrımın sonunun geldiğine işaret etmektedir” (Van Dijk, 2018, s. 17). Bir başka deyişle, dijital iletişim teknolojilerinde yaşanan (özelde internet) radikal gelişmeler, ulusal yapıların aşılmasına, birbirinden farklı toplumların ve kültürlerin, küresel bir düzlemde değişik düzeylerde etkileşim yaşamasına imkân sağlamıştır. Bu süreci hızlandıran, en önemli gelişmelerden bir diğer unsuru da internet temelli ortaya çıkan; dijital platformlar oluşturmaktadır.

Dijital platformlar: Gündelik yaşamın hemen hemen her noktasında karşımıza çıkan önemli bir gerçekliktir. Bu durum, aynı zamanda dijital platformları, ekonomik ilerlemenin ve teknolojik yeniliklerin de itici gücü haline dönüştürmektedir. Genel olarak bir platform, dijital teknoloji ve kültürün mevcut kullanımını tanımlar ve içerik araçlarının çevrimiçi hizmetlerini tanımladığı gibi aynı zamanda medya ve kamusal söylemde bulunan, kullanıcıların yorumlarını da daha geniş bir şekilde açıklamasına da ortam oluşturur. Bir başka ifadeyle dijital platformlar, bir araçtan daha çok bir ortam oluşturucu olarak, sosyal eylemlerin biçimlenmesine zemin oluşturduğu gibi; teknolojik olarak da yazılım, donanım, sosyal etkinliklerin kodlamasına yardımcı bir hesaplama mimarisine hizmet sağlayıcıdır. İlk olarak platform kavramı, hesaplama etkinlikleri için donanım temeli olan bir bilgi işlem altyapısını ifade etmekteydi. Örneğin; bilgisayar sistemlerinde veya akıllı telefonlarda belirli uygulamaların ve işletim sistemlerinin tasarımlarını/kullanımını yakından desteklenmesi için oluşturulan uygulamaları açıklamaktaydı. Daha sonrasında bu süreç sosyal medya olarak bilenen, kullanıcıları belirli bir web tabanlı ve ardından uygulama tabanlı medya ara yüzüne gönderi gönderebileceği, katkı sunabileceği, paylaşım yapabileceği, Facebook, YouTube ya da Twitter gibi siteleri veya platformları ifade eder hale geldi (Jin, 2020, s. 2-4). Netflix, Amazon, Google, Yahoo, Yandex, Bing v.b. çeşitli arama motorları ve kültürel içerik hizmeti sağlayan mecralarda yine platformlar kapsamında ele alınmaktadır.

Dijital platformlar içerisinde genel olarak en etkili denilebilecek, küresel iletişime katkı sunan alanı; sosyal medya platformları oluşturmaktadır. Sosyal medya platformları, kullanıcılara geniş bir yelpaze içinde çeşitli kültür ve coğrafyadan yüzbinlerce farklı kullanıcılarla anlık olarak iletişime geçmesi noktasında önemli bir imkân sağlamaktadır. Sosyal medya platformları, kullanıcıları ağ bağlantılı halklar halinde yeniden organize eder (Gillespie, 2018, s. 5). Bu organizasyon, küresel iletişim alanında topluluklar arasında, hızlı ve kolay bir ileti aktarımına yol açtığı gibi aynı zamanda yeni bir küresel

yurttaşlık kavramının da doğmasına yol açmaktadır. Kullanıcılar politik, kültürel, ekonomik ve sosyal olarak dünyanın farklı yerlerinde ortaya çıkan, krizlere, sorunlara ve konulara ilişkin anlık olarak tepki, yorum ve düşüncelerini kolaylıkla ifade edebilmektedir.

Dijital platformlarda, tıpkı haber ajansları ve diğer iletişim teknolojileri alanında yaşanan gelişmeler örneğinde olduğu gibi; küresel iletişim alanında birtakım eşitsizliklerin yaygınlaşmasına, dahası kültürel emperyalizmin bir başka boyutunu temsil etmektedir. Jin (2020) *Globalization And Media In The Digital Platform Age*, adlı çalışmasında kültür emperyalizminden dijital platform emperyalizmine geçildiğini belirterek, sürecin boyutlarına ilişkin şunları aktarır: 21. Yüzyılın erken evresinde, dijital platformların artan önemi doğrultusunda, platform emperyalizmi olarak bilinen yeni bir emperyalizm türü ortaya çıktı. Sosyal ağ platformlarından –Facebook ve Twitter- kullanıcı tarafından oluşturulan içeriğe –YouTube- yine arama motorlarına –Google- kadar, Amerikan menşeli olan bu platformlar önemli bir güç merkezine dönüşen baskın oyuncularlardır. Aynı zamanda bu platformlar yalnızca dağıtıcılar olarak değil, üreticiler olarak da çalıştıklarından, temelde üretimi ve küresel ticareti vurgulayan kültür emperyalizmi kavramı yerine; platform emperyalizmi denilmesi daha uygun bir kavramlaştırma olur. Çünkü sermaye birikimi ve kültüründe dijital platformların evrimiyle birlikte ABD merkezli olan bu platformlar, platform emperyalizminin ortaya çıkışının ve yükselişinin somut örneklerini oluşturmaktadır. Platform emperyalizmi, müşterilerinin bu platformları satın aldıktan veya üye olduktan sonra da ürüne erişmeye devam etmesi ve erişimin sürekli olarak reklamcılara ve şirketlere satılacak bir emtia haline gelmesine neden olur. Platform emperyalizmi hem maddi hem de ideolojik meseleleri ele alındığında anlaşılabilir. Şöyle ki, sadece teknolojik eşitsizliklerin biçimiyle ilgili değil, aynı zamanda fikri mülkiyet, sembolik hegemonya ve emtia kullanımını ABD’li olan platform sermayedarının elinde toplayarak küresel bölünmenin genişlemesine neden olur. Dolayısıyla bu bölünme, kültürel emperyalizmde olduğu gibi, platform emperyalizminin diğer ülkelerden Amerikan tüketimciliğini, bireyciliğini ve demokrasi anlayışını benimsemesini talep eder (Jin, 2020, s. 45-56). Bir tür yeni ideolojik hegemonya anlayışının da yaygınlaşması olarak işleyen platform emperyalizmi; bireylerin gündelik yaşamının hemen hemen her anında kullandığı/tükettiği bir alan olduğu için kültür emperyalizmin dikey diktasından farklı daha etkin bir güç olarak belirmektedir.

3.1.2. Küresel İletişimin Ekonomi Politik Yapısı

İletişimin küreselleşmesinde ana rolü oynayan, bir başka önemli faktör de iletişim holdingleri tarafından güdülen pratikler oluşturmaktadır. İletişim holdinglerinin kökenleri on dokuzuncu yüzyılda basının yaşadığı aşırı ticarileşmeye geçtiği evreye kadar uzanır:

“Üretime yeni yöntemlerin girişiyle hızlanan ve ilerleyen, gazetelerin iktisadi temellerindeki değişim, medya endüstrisinde uzun dönemli bir birikim ve yoğunlaşma sürecini başlattı. Yirminci yüzyıl boyunca bu süreç, giderek ulus-ötesi bir nitelik kazandı. İletişim holdingleri, çalışmalarını, çıktılarını ülkelerin dışındaki alanlara genişletti: Bazı daha kapsamlı sanayi şirketleri ve finansal şirketler, açıkça kendini gösteren küresel genişleme ve farklılaşma politikalarının bir parçası olarak bilgi ve iletişim sektöründe önemli kazanç elde etti. Şirketlerin birleşmesi, başka bir şirketi elde etme ya da diğer şirket büyütme şekilleriyle, büyük holdingler küresel bilgi ve iletişim ticareti alanında gittikçe artan biçimde varlık gösterdiler” (Thompson, 2008, s. 302).

Küresel iletişim holdinglerin önemli birtakım kazanımları elde etmesi, medya alanında yaşanan teknolojik ve politik gelişmelerin paralelinde gerçekleşen bir zamanlamayla da ilişkilidir. Özellikle: Seksenler ve doksanlardan önce ulusal medya sistemleri, yerli sahipleri olan, radyo, televizyon ve gazete endüstrileriyle bilinirdi. Her ne kadar gazete ulusal bir faktör olarak kalsa da televizyonun durumu oldukça farklıydı. Neoliberal serbest piyasa politikaları, kablo ve dijital uydu TV sistemlerinin olduğu kadar, aynı zamanda TV kanallarının mülkiyetini de özel ve ulus-ötesi yapıların kullanımına açtı (McChesney, 2008, s. 312). Bu gelişmelerin peşinden küreselleşmenin önünde bulunan iki kutuplu dünyanın da sona ermesi ile birlikte bu süreç, daha hızlı ve etkin bir güç elde etmeye başladı. Küresel ticari medyanın sermaye tarafından yoğunlaştırılması, özellikle 1990’larda hızlı bir gelişim göstermiştir. Bilhassa küresel anlamda ortaya çıkan dev çok-uluslu şirketlerin tekelinde bulunan medya endüstrisi, bu dönemde kurumsal gelişimini önemli anlamda tamamlamış bulunmaktaydı. Disney, AOL Time Warner, Viacom, News Corporation, TCI, Bertelsmann, General Electric, Sony, AT&T-Liberty Media ve Vivendi Universal, Seagram gibi, birçok medya sektöründe holdingleşen bu şirketler dünyanın hemen hemen her yerinde faaliyet yürütebilmektedirler (McChesney, 2003, s. 21). Çünkü bu süreçte, kapitalist üretim ve tüketimin geniş bir coğrafi alana yayılması ve çokuluslu şirketlerin yatırımlarının her yerdeliği için medya ve iletişim alanı, önemli bir rol oynamaktaydı. “Medya sahipliğindeki sınırlamaların kaldırılması, karlı Asya ve Avrupa pazarlarında

televizyonların özelleştirilmesi ve yeni iletişim teknolojileri, medya devlerinin ülkeler arası ve ülkelerin kendi içinde, güçlü dağıtım ve üretim şebekeleri kurmalarını mümkün kıldı”(McChesney, 2008, s. 311). Bu da küresel bir medya oligopolünün oluşmasına neden olacak iklimi yarattı: Küresel medya pazarı ABD menşeli hâkim sekiz ulus-ötesi şirketin kontrolü altına girerek – General Electric, AT&T/Liberty Media, Disney, Time Warner, Sony, News Corporation, Viacom ve Seagram, Almanya merkezli Bertelsmann- bu şirketlerin gerek kendileriyle hem de yakın rakipleriyle baskın bir güç olmak için sürekli yarış içerisinde olduğu, küresel bir medya egemenliği düzeni yarattı (McChesney, 2008, s. 311). Diğer yandan da medya ve iletişim alanının, finansal alanlara yapılan yatırımlara kıyasla daha az risk faktörlerine sahip olması, bu sektöre yönelik yatırımların da yoğunlaşarak, artmasını sağlamıştır. Bu artış aynı zamanda belirli bir takım ortaklıkların gerçekleşmesine de zemin oluşturmuştur:

“Medya şirketleri yeni girişimleri, daha çok bir ya da daha fazla şirketin belirli medya projelerine ortak sermayedarlar katmak suretiyle kullanma eğilimi içindedir. Ortak girişimciler çekicidir, çünkü bireysel şirketlerin sermaye talebini ve onların taşıdıkları riski taşımazlar ve şirketlere kaynaklarını çok daha geniş bir alana yayma fırsatı tanırırlar. 10 büyük küresel medya şirketi, her biri çok küçük şirketlerle pek çok ortak girişimlerde bulunmuş olmalarının yanı sıra, 9 dev şirketin yaklaşık altısıysa ortak girişimler oluşturmuştur. Ortak girişimlerin dışında, bu şirketlere doğrudan sahip olma çabası da bu sayede gündeme gelmiştir”(McChesney, 2003, s. 23).

Ticari medya pazarı, hâkim şirketler, küresel sistemlerin maliyetini verimli kılan dijital teknolojiler ve Dünya Bankası, IMF ve Dünya Ticaret Örgütü ile küresel ticari medyanın düzenleyici engellerini ortadan kaldıran ve Amerikan politikaları tarafından desteklenen neoliberal ekonomi uygulamalarının bir sonucu olarak gelişim göstermiştir (Herman ve McChesney, 1997, 70-106). Küresel ticari medya düzenin önünü açan kurumsal ve politik kararların tarihsel olarak genel pratikleri şu şekilde sıralanabilir: Medyada mülkiyet yoğunlaşmasının artması, sürecin küresel medya pazarında bir avuç holding ya da şirketin hegemonyasının önünün açılmasını, kamusal kontrol ve denetimden çıkarılan medya ve telekomünikasyon şirketlerinin, piyasalaştırılması/özelleştirilmesi, çok-uluslu şirketlerin farklı ülkelerin medya ve telekomünikasyon alanında yatırım yapabilmesi noktasında yapısal engellerin ortadan kaldırılmasını, farklı medya ürünlerinin, üretimi ve dağıtımının yöndeşerek tek bir çatı altında toplanması, öte taraftan çeşitli medya şirketlerinin birleşmesi (Held vd., 1999), küresel medyanın ekonomi politik yapısını oluşturmaktadır. Bu sürecin bütün bir

kurgusal ve söylemsel boyutu, serbest rekabetçi piyasa anlayışının refah ve özgürlüklerin gelişimi için yarar sağlayacağı tezi üzerinden gerçeklemektedir. Bu durum, küresel medyada tekellerin oluşmasını da sağlayan önemli dinamiklerden birine karşılık gelmektedir:

“Serbest rekabetin özgürlükleri sağlayacağı varsayımı üzerine kurulu bir retorik ile yürütülen deregülasyon politikaları ile telekomünikasyon ve radyo-televizyon alanlarının özel yatırımcılara açılması; kamusal tekellere son verilmesi, alanda sadece mülkiyet yapısını değiştirmemiş, yatırılan sermayenin kompozisyonunu, sektörün yapısını ve genel görünümünü de kökten değiştirmiştir. Bu değişimler söylemdeki amacın aksine tekelleşme eğilimlerini hızlandırmış, kamusal tekellerin yerini alan dev özel kuruluşlar medya dünyasında kesin bir egemenlik kurmuş ve sonunda günümüzün ‘Global Medya’sı oluşmuştur” (Kaya, 2013, s. 139).

Küresel medya holdinglerinin bu şekilde önemli bir güç ve etki alanı kazanması, sinema ve müzik endüstrisi başta olmak üzere, dijital medya şirketleri ve geleneksel medya kuruluşlarını; televizyon, kitap, dergi ve gazete yayıncılığını hâkimiyeti altına alarak, küresel medya emperyalizmini de ortaya çıkarmıştır. Küresel medya da oluşan mevcut emperyalist yapı; iletişim ve medya alanının despotik bir bilgi/enformasyonel akışı/sunumu gibi; anti-demokratik bir sonucunu doğurmuştur. Doğası gereği, küresel medya holdingleri çıkarları gereği, oldukça tutucu olabilmektedirler. Bir başka ifadeyle: Küresel ticari medya düzeni, kâra giden süreçte değerlere veya geleneklere saygı sunma noktasından oldukça uzak durmaktadır. Fakat sonuçta politik olarak tutucudur; çünkü dünya genelinde mevcut toplumsal düzenden büyük yararlar sağlamaktalar ve mülkiyet ilişkilerinde ya da toplumsal ilişkilerdeki her hangi bir başkaldırı, onların çıkarlarına hizmet etmemektedir. Küresel medya düzeninin, kendi şirket ve ticari çıkarlarına dâhil edemediği gelişmeleri şeytanlaştırması ya da yok sayması, onun anlaşılmasını kolaylaştıran bir göstergedir. Aşırı ticarileşmenin yarattığı bu denetim aynı zamanda, medya ürünlerinin içeriğinde politik önyargıların da ortaya çıkmasına yol açtı. Siyasal etkinlik, yurttaşlık değerleri ve piyasa karşıtı faaliyetler radikalize edilerek, aşırı tüketim, sınıfsal eşitsizlik ve bireycilik, doğal ve faydalı bir şey olarak sunulmaya başlandı. Gazetecilik pratiği de medya patronlarının ihtiyaçlarını karşılama ve onların önyargılarını destekleme yönünde işlemeye başladı (McChesney, 2008, s. 317-319).

Küresel iletişim/medyanın sahip olduğu formasyonun analizine ilişkin en önemli çözümle birimini oluşturan dinamiklerden birisi de “eleştirel ekonomi politik” yaklaşımı oluşturmaktadır. Medya ürünlerinin üretimi, kuşkusuz medya yapılarının sahip olduğu

karakterle de yakından ilişkilidir, medyanın serbest piyasa ilişkileri ekseninde faaliyet yürütmesi, büyük sermayenin mülkiyetinde olması ve medya endüstrisindeki tekelleşme; tarihsel olarak Marksist/eleştirel ekonomi politik yaklaşımın yoğunlaştığı konulardır (Gökalp, 2019, s. 47). Eleştirel ekonomi politik yaklaşım, her şeyden önce toplumsal yaşamın üretim ve bölüşümünden kaynaklı olarak ortaya çıkan, toplumsal sınıfların oluş yasalarını inceleyen tarihsel, bütüncül, değişimden ve eşitlikten hareket eden bir disiplindir. Anaakım ekonomi biliminden farklılaşan eleştirel ekonomi politik, genel ilkeleri ve özellikleri açısından şu şekilde sıralanabilir: “İlki, bütüncüdür (holistic). İkincisi, tarihseldir. Üçüncüsü, merkezi olarak kapitalist teşebbüs ile devlet müdahalesi (public intervention) arasındaki dengeyle ilgilenir. Sonuncusu ve belki de hepsinden önemlisi, adalet, eşitlik ve kamu yararı gibi temel ahlaki sorunlarla ilgilenmek için verimlilik (eficiency) gibi teknik konuların ötesine gider” (Golding ve Murdock, 2014, s. 53). Eleştirel ekonomi politiğin toplumsal üretim ilişkilerini, anlama ve dönüştürmeye yönelik geliştirdiği bu yaklaşım, aynı zamanda endüstriyel bir alan/yapı olarak medyanın: “Çoğunlukla birleşme (consolidation), çeşitlilik, ticarileşme, uluslararasılaşma süreçlerini, izleyicilerin avlanmasında ve/veya reklamcılıkta kâr güdüsünü ve bu sürecin medya pratikleri ve medya içeriği üzerindeki etkilerini inceler” (Boyd-Barret, 2006, s. 1). Bu anlamıyla ekonomi politik, medya ve iletişim süreçlerinde Vincent Mosco (1995)’nin önerdiği ve geliştirdiği; Medya ürünlerinin ve hizmetlerinin metalaşması (Commodification), toplumsal sınırların ve zamanın aşılması noktasında iletişimin mekânsal/uzamsal kurulumu (spatialization), toplumun ve bireyin işlevinde fikirlerin ve eylemlerin genel karakteristik analizinde yapılaşma (structuration) kavramlarıyla birlikte, medya ve iletişim düzeninin analiz edilmesine yönelik önemli araçları (tools) önermektedir. Örneğin, küresel İletişim sürecinin işleyişine ilişkin Herbert Schiller (2006)’in metinlerine dayalı olarak kavramsallaştırılan “medya emperyalizmi” ya da “kültür emperyalizmi” tezi de tam olarak Mosco’nun önermesini doğrular nitelikte bir çözümlemeye karşılık gelmektedir. Schiller’in tezi iletişimin uluslararasılaşmasından hareketle, güç ilişkilerinin dağılımı ve iletişim alanındaki sürecin aktörlerinin, 3. Dünya ülkelerinde sahip olduğu determine edici etkilerini ele alarak, daha küresel bir alan içerisinden bir dizi analiz geliştirmektedir. Boyd-Barret’in de söylediği gibi:

“Schiller,... Ne medya sahipliği ve kontrolü sorununa ne de hatta içeriğe ve daha temel sorunlar olan egemenlik ve bağımlılık, yardım bağlantısı, süper güç çatışması ve medyanın ticarileşmesine çok az bakarak... ‘Üçüncü Dünya’ ülkelerini ‘modernleştirme’ potansiyeline

yöneldiği bir zamanda, bunu uluslararası iletişim alanına uygulayarak ekonomi politığın radikal potansiyelini ortaya koydu” (Boyd-Barret, 2006, s. 4).

Çok uluslu şirketlerin ulus ötesi noktalara erişmesi başta olmak üzere, ABD gibi emperyalist yayılmacı ve istilacı güçlerin kültürel, siyasal, finansal ve teknolojik gelişmeleri, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelere ihraç etmesi/ iletilmesi, ancak uluslararası iletişim ve medya kanallarının aktif bir şekilde kullanılmasıyla mümkündür. Bu önerme, Schiller’in üzerinde yoğunlaştığı merkezi noktayı oluşturmaktadır. Schiller’e göre:

“Ulus-aşırı medya, doğrudan, devlet sınırları içinde ve ötesinde mesajların yaratılması ve iletilmesi görevini yerine getirmektedir... Çeşitli mesaj üretim firmalarını finanse ve kontrol eden güçlü medya şirketleri, hala sadece, uluslararası enformasyon sisteminin bir alt setidir. Sistemin merkezinde, üretim, endüstriyel, finansal ve yönetsel işlevleri yerine getiren (ve bazıları ulus-aşırı medya şirketleri olan) çokuluslu şirketler yer alır... Çokuluslu şirketlerin sahip olduğu enformasyonel faaliyetler, çokuluslu şirketlerin mesaj üretim ve işleme sisteminin özünü oluşturur. Ayrıca, bu mesajların aktığı kanallar vardır. Bunlar, - radyo, televizyon, basın, basım endüstrisi, film ve dergi... -geleneksel medya dolaşımını içerir... Mesajların çoğu, uluslararası iletişim teknolojisi (hardware) (olan); kablo, uydu, yayın imkanları ve basım ekipmanları kullanılarak yayılır” (Schiller, 2006, s. 242-244).

Çok uluslu şirketlerin, geleneksel ve yeni iletişim teknolojileri yoluyla uluslararası iletişim endüstrisinde tekelleşen bir politika izlemesindeki gaye; her ne kadar kâr oranlarını artırmak niyeti olsa da bunun yanında modern dünyanın bilim, teknik ve kültürel mantığını da yoksul ülkelere aktarma isteği vardır. Diğer bir deyişle “kültür emperyalizmi” kipliğini oluşturmaktır.

3.2. Türkiye’de Medya Düzeninin Ekonomi Politikası

Toplumsal bir organizasyon/yapı olarak Türkiye’de medya, 1980’lere kadar ulusal hükümetin/devletin ve görece sınırlı sayıda şahıs sermayesi tarafından düzenlenen politikalar çerçevesinde faaliyet yürüten bir oluşumdur. 1980 ve sonrasında özelleştirme ve serbestleştirme (deregülasyon) politikalarıyla medya, endüstriyel bir yapıya dönüşerek kendi içerisinde farklı sektörlere ayrılmıştır. Yazılı-görsel ve işitsel medya başta olmak üzere, sinema, müzik, eğlence ve internet medyacılığı gibi; birtakım medya mecraları büyük holdinglerin/şirketlerin mülkiyet ve kontrolü altında faaliyet yürütmeye başlamıştır. Bu durum medyada, sermayenin mutlak hâkimiyetini doğurarak, medyanın toplumsal sorumluluğu tezini boşa düşürmüştür. Medya endüstrisi, kâr üreten ve bu kârı da “artı değer” yasasıyla gerçekleştiren kapitalist bir fabrika gibi işletilmeye başlanmıştır.

Özellikle 1980’lerde başlayan özelleştirme kararları, Türkiye’nin küresel ölçekte faaliyet yürüten çok uluslu şirketlerin kolayca pazarına dönüşmesinde önemli bir tarihsel momenttir. Aynı zamanda Türkiye’nin ekonomi politik açıdan neoliberal piyasa ekonomisine de geçişinin göstergesi olan bu süreç, toplumun yapısal/kurumsal boyutlarının da serbestleştirme ve özelleştirme pratikleriyle top yekûn yeniden inşasını beraberinde getirmiştir. Feroz Ahmad’ın (2012, s. 239) ifadeleriyle açıklamak gerekirse: Serbest piyasa ekonomisine geçiş Türkiye için pek çok önemli yeniliği gerektiriyordu. Öncelikli reform alanını 1960’tan beri devletin önemli bir rol üstlendiği/oynadığı üretim alanından çekilmeye ve ülkenin altyapısı, enerji ihtiyacı, karayolu ve ulaşım vb. noktalar üzerinde yoğunlaşmaya karar vermesiydi. Fakat devletin bu alanlardan çekilmesi ve özelleştirme, ekonomide önemli merkezi bir güç olan devlet mülkiyetindeki işletmeleri satın almak için gerekli özel sermayenin olmaması gibi; bir sorunla sınırlıydı. Mevcut özel sermaye sorunun aşılması, yabancı yatırımcıların istilaya davet edilmesiyle gerçekleşti. Bu süreçte yabancı yatırımcılar çok fazla teşvik görüyordu, bunlar artık herhangi bir yapısal engelle karşılaşmıyorlardı; yatırım sermayesini ve kârlarını ülkelerine geri götürme ayrıcalığı sağlanmıştı (Zürcher, 2018, s. 338). Bu uygulamalar bir anlamda, özelleştirme ve serbestleştirme politikalarının sonucu olarak; yabancı sermayenin, bağımsız ve hesap verilebilir bir süreçten muaf ayrıcalıklı karaktere sahip olduğunun da ifade edilişidir.

Türkiye’de devlet mülkiyetindeki işletmelerin sahiplik yapısı, 1980’lerde temelleri atılan özelleştirme uygulamaları neticesinde (ki bu süreç; 2015’lere doğru gelindiğinde önemli ölçüde tamamlanmış bulunmaktaydı) özel sermayenin mutlak kontrolünde olan bir yapıya evrilmiştir. Kamusal işletmelerdeki bu özelleştirmeler ve gelişen yeni teknolojiler, Türkiye’deki medya düzeninde de ciddi dönüşümleri etkileyerek, yeni bir sürecin başlangıcını oluşturmuştur. Örneğin: 1980’li yıllar, medya endüstrisi açısından önemli bir dönemi oluşturmaktadır, medya bu dönemde güçlü sektörler arasında yer aldığı bir sürece girmiştir. Özellikle neoliberal politikaların hâkim bir ideoloji olarak kendini gösteriyor olması, gerek gelişmiş gerekse azgelişmiş ülkelerde medya sektörüne yapılan yatırımlarda önemli ölçüde artış yaratmıştır. Konvansiyonel medyalar dev holding/şirketlerin kontrolüne girerken, yine bu sahiplik yapısının çatısı altında internet gibi; yeni iletişim teknolojileri konvansiyonel medyayla bütünleşerek geniş bir iletişim sektörü oluşturmuştur (Adaklı, 2006, s. 34). Bu dönem içerisinde, medya endüstrisinin neoliberal politikalar ekseninde yeniden tasarlanması ekonomi politik olarak belli bir dizi

pratikler/kurallar çerçevesinde gerçekleşmiştir. Tıpkı diğer sektörlerdeki piyasa/pazar ilişkilerinde olduğu gibi; bu ilişkiler medya alanında da kendisini göstermiştir. John B. Thompson (2013), özellikle medyanın piyasaya konu olmasını, Batı toplumlarındaki gelişmeler üzerinden okuyarak şunları aktarır: Medya endüstrileri büyük değişimler geçirmektedir. Bu değişimlerin gerçekleşmesinde iki boyutlu bir düzey vardır, bunlar; ekonomi politik ve teknolojik gelişmelerdir. Ekonomi politik olarak; medya endüstrileri, çoğu durumda rekabetçi bir piyasada faaliyet gösteren ve çeşitli mali baskılara ve teşviklere tabi olan ticari ve yarı-ticari kuruluşlardır; dolayısıyla medyadaki değişimlerin bir boyutunu ticari ve siyasi gelişmelerdeki süreçler belirlemektedir. Diğer yandan, medya endüstrileri teknoloji ve teknolojik gelişmelere bağımlı olan bir yapıdır (s. 227). Thompson (2013), 1980 ve sonrasında medya endüstrisinde gerçekleşen, değişim ve dönüşümün ekonomi politik boyutunun anlaşılmasına ilişkin dört ana eğilimden bahseder: Medya endüstrisinin (1) yoğunlaşması; (2) çeşitlenmesi; (3) küreselleşmesi ve (4) deregülasyon eğilimi. Medya endüstrisinin yoğunlaşması; medya endüstrisindeki üretici kaynaklar, diğer endüstriyel sektörlerde olduğu gibi; görece az sayıda büyük kuruluşların elinde birikir. Örneğin, ABD’de 1981’de sayısı 46 olan büyük kuruluş/firma, gazete, dergi, televizyon ve film alanında çoğunun hâkimiyetini elinde bulunduruyordu; 1980’lerin sonuna gelindiğinde bu sayı 23 firmanın kontrolüne girdi. Medya endüstrisinde çeşitlenme; büyük şirketlerin, medya alanında daha önce faaliyet yürüten şirketleri bünyesine katarak ya da yeni gelişmelere sermaye yatırımı yaparak farklı sektörlere yönelme veya ürün çeşitliliğini büyütme sürecidir.

Medya alanında çeşitlenme daha çok birbiriyle ilişkili alanlarda -tasarımcılar, basım atölyeleri, dizgi makineleri, kitabevleri vb.- gerçekleştiğinde, şirketlerin, belirli ürünleri geliştirilmesi noktasında maliyetlerin kontrol edilmesine imkân sağlar. Medya endüstrisinin küreselleşmesi; öncelikle medya endüstrileri, işlem ve faaliyetlerinin kapsamı açısından giderek ulus-ötesi iletişim holdinglerinin önemli bir parçasıdır. Medyanın ekonomi politik olarak küreselleşmesi, daha çok iletişim holdingleri arasındaki büyük ölçekli birleşmeler ve devralmaların gerçekleşmesine yol açan bir süreçtir. Örneğin, 1981’de İngiliz gazeteleri The Times ve Sunday Times Kanada merkezli International Thomson Organizasyon tarafından, News International’a satıldı. Japon devi Sony 1987’de ABD merkezli CBS plak şirketi tarafından satın alındı. Medya endüstrileri bu ve benzeri birleşmeler/satın almalar yoluyla belirli şirketlerin yer küreye yayılmasına, diğer bir deyişle; ulus-ötesi bir yapıya dönüşmesiyle sonuçlandı. Medya endüstrisinde

deregölasyon; medyanın deregölasyonu çeşitli endüstriyel sektörlerde rekabeti artırmaya ve ticari çıkarların peşinden gidilmesini haksız yere kısıtladığı düşünölen mevzuatı kaldırmaya yönelik bir girişimin parçasını oluşturur.

Medyanın deregölasyonu, özellikle telekomünikasyon alanında yaşanan yeni teknolojilerin gelişmesiyle teşvik edilen bir süreçti. Çünkü ticari yapılar, gelişen yeni teknolojilerden yararlanmak için serbest bir çerçevenin oluşmasına yönelik etkin bir şekilde baskı politikaları geliştirmiştir. Bu durum medya endüstrisinde yayıncılığı ve yeni teknolojileri ticari kullanımlara açarak, medyada hem yoğunlaşmayı hem de iletişim holdinglerinin yeni küresel enformasyon akışında hâkim rollerinin artmasına neden oldu (Thompson, 2013, s. 227-240). Batılı toplumların medya alanında hızla gelişen deregölasyon, serbestleştirme ve yoğunlaşma politikaları, kısa sürede çeşitli gelişmekte olan ölkelerin kendi gündeminde de yer edinmeye başladı.

Türkiye'deki görece yoksul ve zayıf medya alanı da bu dönem içerisinde önemli gelişmelere konu oldu. 1980'ler Türkiye'sindeki medya ortamı gelişmiş kapitalist ölkelerdeki medya politikalarında gözlemlendiğı gibi; hızla piyasa güçlerine teslim olmaya başlamıştır. Medya yalnız ticari bir güç/yapı olmaktan ziyade aynı zamanda -bu dönem de güç ilişkileri içerisinde önemi daha çok ön plana çıkarak- sermaye ve siyaset kurumu arasında köprü işlevi gören, bu ikili güç yapısının ilişkilerinin seyrini belirleyen ideolojik bir işlevi de yerine getiren bir role sahip olmuştur. Bu durum aynı zamanda "kamusal alanın" etik, özgürleşimci, eşitlikçi ve demokratik bir iletişim/bilgi akışının oluşmasının önüne set çekmiştir. 1980'li yıllardaki medya ortamının değışim seyri genel hatları ile şu şekildedir:

"1980'li yıllarla beraber Türkiye'de, her şeyden önce, oldukça yoksul olan bir medya ortamından nicel olarak gerçekten çok varlıklı bir konuma geçilmiştir. Radyo-televizyon alanından kamu tekeli kaldırılmış, medya sektöründeki sermayenin kompozisyonu ve mülkiyet ilişkileri değışmiş, büyük sermaye ile medyanın "füzyonu" tamamlanmıştır. Bu süreçte devlet-medya ilişkilerinin hem hukuksal çerçevesi hem de bağıntısal konumu yeniden ve farklı bir biçimde kurulmuştur. Geneli itibariyle bu değışim dünyadaki egemen eğilimlerle uyumlu olsa da tarihsel koşullarının özgünlüklerini, en çok da ekonomik gelişimini tamamlayamamış bir ölkenin özelliklerini içinde barındırmaktadırlar... Sermaye birikimi bağlamında gelişmiş kapitalist ölkelerle karşılaştığında çağa uymayan (anakronik) bir konumu olan Türkiye'de, medya sektöründeki sermayenin "vahşî kapitalizm" benzeri görüntüler sergileyen iç çelişki ve çekişmeleri de söz konusu gelişmelere basın sektörü için hiç de arzulanmayacak özel bir "çeşni" katmıştır" (Kaya, 2016, s. 249-250).

Kaya'nın 1980'ler Türkiye'sindeki medya ortamında dikkat çeken gelişmelere yönelik aktardıkları, Türkiye toplumunun ideolojik ve politik denkleminde medyayı köşe taşı bir noktaya taşımıştır. Bu süreç özellikle 2000'li yılların Türkiye'sinde tarihte eşine az rastlanır bir şekilde medyanın yeniden, politik ve ekonomik bir mücadele alanı olarak kamusal gücün ele geçirilmesi noktasında yoğun bir savaşla tekrar gündeme gelmesine neden olmuştur. Türkiye'nin kendi özel koşullarından kaynaklı olarak, 2000'li yıllarda patlak veren ekonomik krizle birlikte koalisyon hükümetinin düşüşü ve iktidar boşluğunun getirdiği belirsizlik ve akabinde 2002'de gerçekleşen genel seçim, AKP'nin tek başına iktidar olmasını sağladı.

“Türkiye’de AKP’nin iktidara gelişi, gümbür gümbür olmasa da hissedilir ve tahmin edilebilir bir şeydi. 2002’deki genel seçime gelindiğinde tüm Türkiye’de 90’ların yorgunluğu vardı. Arka arkaya gelen koalisyon hükümetlerinin başarısızlıkları, Güneydoğu’daki savaş, askeri vesayetin bunalımcı hâkimiyeti, hortumlanan bankalar, peşi sıra gelen ekonomik krizler derken siyaset kurumuna güven yerlerde sürünüyordu. Orta alanda büyük bir boşluk oluşmuştu. Bu boşluğa illaki, birileri dolduracaktı ve o karışıklıkta, AKP belirdi” (Alan,2015, s. 245).

AKP’nin, tek başına iktidarı elde etmesi aynı zamanda Türkiye’de sermayenin tarihsel olarak da el değiştirmesine gidilen sürecin temel parametrelerinden birini oluşturdu. Türkiye’de sermayenin el değiştirmesi sürecinin en görünür alanının ilk pratiğini, medyanın adım adım muhafazakâr sermaye tarafından ele geçirilmesi oluşturmaktadır. AKP döneminin medya ortamında, siyasi ve ekonomik baskı ile gerçekleşen mülkiyet ve kontrol politikalarına ilişkin süreç hakkında şunlar belirtilebilir:

“12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonraki uzun iktidar döneminde ANAP Hükümetleri hem medyanın büyük sermayeye açılmasına hem de bankacılık-finance sektörüyle bütünleşmesine ortam hazırlamıştı. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) döneminde ise medyanın imalat ve hizmet sektörlerinin tamamıyla bütünleştiğini, siyasal iktidarın kendisine organik olarak bağlı bir medya kompleksi yarattığını, medyanın tarihte belki de hiç olmadığı ölçüde araçsallaştırıldığını görüyoruz. Söz konusu medya kompleksinin temel özelliği, siyasi paralelliği de içeren, ama belki ondan da önemlisi, siyasi görüşü ya da yayın politikası ne olursa olsun, AKP iktidarının hedeflerinden sapmamaktır” (Adaklı, 2014, s.19)

AKP’nin 1980 askeri vesayetinin bir tür sivil işbirlikçisi olarak yürütme gücünde bulunan ANAP’ın medyayı düzen ve kontrol etme arzusuna benzer bir harekette, medya politikası izlemesi- daha vahim derecede- medyada yeni bir kültürel ekoloji yaratmıştır. AKP’nin ilk döneminde mevcut medya düzeninin sahiplik yapısında hâkim aktörler olarak görünen gruplarla girdiği mücadele- bu süreçte 2002-2008 tarihlerinde TMSF

etkin bir kamu aygıtı olarak iktidar tarafından tasarruf edildi- onun daha sonraki süreçte Türkiye'nin toplumsal ikliminde nasıl bir medyanın olacağını da ön habercisiydi. AKP'nin iktidara geldiği dönemde: Doğan, Çukurova, Uzan, Sabah, İhlas ve Doğu grupları, medyada faal bir güç olarak hâlihazırda yerlerini önceden almışlardı. AKP'nin medya da ilk kendi medyasını kurma girişimi 2004 yılında TMSF'nin Uzan Grubuna ait Star gazetesini Kıbrıslı bir iş insanına devretmesi ve sonrasında mevcut hisseleri Ethem Sancak'ın almasıyla başlatmış oldu. 2007 seçimlerinin akabinde Ciner grubunun tekelinde olan ATV-Sabah'ın, Çalık grubuna emanet edilmesiyle kendi medya cephesini yavaş yavaş hâkim medya grubu olan Doğan medya grubu karşısında inşa etmeye başladı. AKP'nin medya da ilk uygulaması, Uzan grubu şirketlerine ve sonra da Ciner grubunun kontrolünde olan ATV-Sabah grubu şirketlerine müdahaleyle başlamıştır. TMSF tarafından 1 Nisan 2007 tarihinde ATV-Sabah'a el konulmasıyla beraber AKP'nin medya sektöründe kendi gücünü gösterme çabaları ciddi bir seviyeye ulaşmıştır (Adaklı, 2009, s. 561). AKP'nin arkasına aldığı kamu gücüyle, Doğan medya grubunun üzerine doğru kırdığı direksiyon, birtakım baskı politikalarının da devreye girmesini peşinden getirdi. Doğan medya grubuna ilk olarak verilen rekor vergi cezasıyla, medyayı disipline etme pratiğini gösteren iktidar, 826 milyon liralık ceza faturasını maliye yoluyla, Doğan Yayın Holdinge göndermiş oldu. Bu süreç 1979'da medya sektörüne adım atan Doğan grubunun en palazlandığı bir evrede, ilk defa iktidardan güçlü bir tokat yemesi, Doğan grubunun dramatik bir şekilde medyada küçülme politikası izlemeye başlamasının medyadan giderek silineceğinin de işaret fişeği oldu. AKP eliyle Doğan grubunun bir tür tükeniş ve yok oluşa itilmesi süreci, yalnız vergi cezaları yoluyla değil Gazeteci Ertuğrul Mavioğlu'nun aktardığı gibi başka boyutlarla da gerçekleşti:

“İlk etapta Milliyet ve Vatan gazeteleri Demirören-Karacan ortaklığına satıldı. Star Televizyonunu ise Doğu grubu aldı. Hürriyet gazetesinin de içinde olduğu Hürriyet Medya Towers, Nurol Holding'e satıldı... Doğan Yayın Grubu'ndaki gelişmeler bununla sınırlı kalmadı. Radikal tabloid boya düşürüldü. Genel yayın yönetmenliğine Zaman gazetesi kökenli Eyüp Can Sağlık getirildi...Sinema ve belgeselleriyle sevilen TNT kanalı, dini içerikli fantastik programların yayınlandığı bir kanal haline dönüştürüldü. CNN Türk, Kanal D haber yöneticilerinin arasına, AKP iktidarına yakın bazı isimler yerleştirildi” (Mavioğlu, 2012, s. 54).

AKP'nin medyayı kontrol etme amacı ve medya patronlarının da büyüme istekleri bir araya gelince, iktidar kendi güdümünde bir medya ekolojisini kolay bir şekilde yaratmış oldu. AKP döneminin medya politikaları, medya literatürüne “yandaş medya”

ve “havuz medyası” gibi bir dizi kavramların/sıfatların da girmesine neden oldu. “AKP iktidarı gerek yasalarda yaptığı düzenlemeler gerekse medyaya karşı tutum ve davranışlarıyla kendisine bağlı bir medya oluşturmaya başardı. Bu yeni yapı, kamuoyunda “havuz medyası” ya da “yandaş medya” olarak tanımlanır oldu” (Topuz ve Yaşar, 2021, s. 132). Yine aynı tonda belirtildiği gibi: “AKP iktidarının kamu gücünü kullanarak yarattığı tek tip medya karşılık bulmadı. Vatandaş, aynı kaynaktan çıkan havuz haberlerine itibar etmeyerek, gazete almaktan vazgeçti. İnternet yayıncılığının hızla gelişmesiyle oluşan yeni medya olanakları da bu süreci hızlandırdı (Topuz ve Yaşar, 2021, s. 133). Bu durum, iktidarın aynı zamanda öfkesini de üzerine çekerek, internet ve sosyal medya platformlarına yönelik bir dizi yasal, kısıtlayıcı ve yasakçı uygulamaları da yürürlüğe koymasına neden oldu. Özetle medyanın tarihsel değişimi ve sahip olduğu ideolojik ve politik karakteri, Türkiye toplumunun sahip olduğu formasyonun yeniden üretiminde önemini ve işlevini her daim korumuştur. Özellikle son çeyrek yüzyılı aşkın bir sürede medya, sahip oluğu işlevi endüstriyel bir düzlemde yapmaya başlamasıyla, yatay ve dikey bütünleşmeleri hızlanmış, istihdam ettiği iş gücü (kayıtlı-kayıtsız) hızla çoğalmış ve sistemin egemen fraksiyonlar arasındaki mücadelede önemli bir paylaşım sahası haline gelmiştir (Sönmez, 2010, s. 33). Türkiye’deki medyanın bu gelişmeler ekseninde şekil alması, sahiplik noktasında belli şirket ve holdinglerin medya ortamlarında kontrol ve hâkimiyetlerini de artırmıştır.

Medya endüstrisinde, mülkiyet ve kontrol pratiklerinin dev holding/şirketlerin hâkimiyeti altında olması, medya çalışma ortamında/yaşamında önemli sorunları peşinden getirmiştir. Esnek, güvencesiz, kısa vadeli ve kırılabilir çalışma koşulları/pratikleri, medya endüstrisinde de kendi göstermeye başlamıştır. Medya endüstrisinde emeğin ucuz bir ücretle konumlanması, medya içeriklerindeki kalitenin de düşüşünü beraberinde getirmiştir. Örneğin; gazetecilik pratiklerinde kendini somut olarak gösteren haberin nitel boyutundaki yüzeysellik ve bağlamından kopuk yapısı, her ne kadar mülkiyet ve kontrol ilişkileriyle açıklansa da çalışma yaşamındaki zorlukların da etkisini içinde taşır. Bu durum aynı zamanda; sorgulayan ya da eleştiren bir habercilikten/gazetecilikten ziyade, toplumsal olay ya da gelişmeleri daha magazinsel/sansasyonel bir söylem ve çerçeveye inşa eden, medya kültürünün oluşumuna da ortam hazırlar.

3.2.1. Medya Endüstrisinde Çalışma Koşulları

Medyanın, ulusal ve küresel ölçekte faaliyet yürüten sermaye güçleri tarafından derdest edilmesi, diğer bir deyişle; medyanın genel olarak özel piyasa güçlerine tabi edilmiş olması, medya çalışma ortamında birtakım çelişki ve sorunları da beraberinde getirmiştir. Tıpkı diğer endüstriyel sektörlerde olduğu gibi; emek ve sermaye arasındaki uzlaşmaz karşıtlıklar medya sektöründe de kendini göstermektedir. Medya sektöründeki bu uzlaşmazlık sermaye lehine işleyen yeni bir medya düzeninin de ortaya çıkması anlamına gelir. McChesney (2003, s. 27), tekelci yenedünya kapitalizmi olarak adlandırdığı yeniçağın medya düzenine ilişkin şunları aktarır: Kapitalizmde üretilen medya ürünlerinin, şirket kazançları üzerine doğrudan etki etmesi amaçlanmaktadır. Aynı zamanda basın-yayın ve reklamcılar tarafından hazırlanan piyasa güçlerinin beğenisini kazanacak haberlerin saptanmasına yönelik araştırmalardan büyük ölçüde yararlanırlar ve bu durum gazeteciliğin prensiplerini tehlikeye atan bir süreçtir. Çünkü bu üretim anlayışı; bugün zengin zümreyi hedef alan, onların çıkar ve beklentilerine hitap eden ve topluma düşük kaliteli hizmet sunmayı amaçlayan bir gazetecilik pratiğinin de ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur. Ticari ve siyasi baskının melez bir şekilde harmanlanarak iç içe geçmesi, gazeteciliğin, haber değeri tartışmalı olan, ilgisiz ve ilginç olmayan meselelere yönelmesine neden olmuştur.

Gazetecinin toplumsal anlamda güçlü, ürettiği haberle sorgulayıcı ve denetleyici bir özne olarak kamusal alanda faaliyette bulunması ciddi maliyetleri olan bir ortamı gerekli kılar. Her şeyden önce ticari ve siyasi bir baskı mekanizmasının olmaması gazetecinin kendini güvende hissetmesi için gerekli bir önceliktir. Bu da haberin niteliksel boyutunda toplumsal yararı gözetmesini öncelikli bir noktaya taşır. Aksi durumda; gazeteci ve yaptığı haber, toplumda eğlence kültürünün içeriğine malzeme oluşturur (Franklin, 1997). Gazetecinin ucuz iş gücüne tabi kılınarak, haber/bilgi üretimine zorlanması ve her an işini kaybetme riskiyle yaşıyor olması, şu şekilde ifade edilir:

“Gazeteciliği etkin kılmak yüksek gelir gerektiren bir çabadır ve anonim şirket yöneticileri, kârlarını artırmanın en güvenilir yolu olarak, editör ve muhabirleri, korporatif gazeteler grubunda boş haberler çıkaran kişiler olmaya teşvik eder. Böylece, aldığı aylıklar ve primlerle ün peşinde koşan seçkin haber medyasına ait imtiyazlı gazetecilerin ortaya çıkmasıyla birlikte... Gazeteciler arasında derin bir kutuplaşma gözlenir. Son on yılda, işten çıkartılan haber emekçilerinin sayısında dikkat çeken bir artış gözlemlenmektedir... Yaşanan işsizlikle birlikte, seçkinler zümresinde yer almayan gazetecilerin aldıkları ücretlerde önemli bir düşüş yaşanmış ve düşük ücretlerle işe başlayan genç gazeteciler kendi geçimlerini

sağlayamadıkları için büyük güçlüklerle karşılaşmıştır ve bu durum hala devam etmektedir” (McChesney, 2003, s. 27-28).

Bu gelişmeler, medya endüstrinin ücretli emekçisi olarak istihdam edilen gazetecilerin hemen hemen her yerde karşılaştığı ana sorunsalların başında gelir. Gerek stajyerlik dönemi gerekse de kadrolu çalışma yaşamında gazetecinin varlığını sürdürmesi kısıtlı ekonomik bir gelire bağlanmıştır ve aynı zamanda bu süreç; mesleki dejenerasyonun oluşmasına neden oluşturur. Bu durumun, medya alanında sermaye yoğunlaşmasıyla yakından ilişkili olmasıyla birlikte aynı zamanda gazeteciliğin değersiz bir emek pratiği olarak hâkim söylemde kodlanmasıyla da ilişkilidir. Bir başka ifadeyle; gazetecilik pratiğini cezalandırmanın bir boyutunu, ekonomik şiddet temelli bir uygulama ve politik söylemde kurgulanan ifadeler bütünü oluşturmaktadır.

Medya çalışma yaşamında istihdam daralması ve çalışma yaşamının güvencesizlik tuğlalarıyla örülmesi, yalnızca ticari ve politik baskıların bir neticesi değil; aynı zamanda gelişen teknolojilerin bir sonucu olduğu önermesi ile de açıklanmaktadır. Örneğin, 21. yüzyılda medya alanında ortaya çıkan, iletişim teknolojileri sayesinde habere erişmenin maliyetlerinin ucuzlaması, gazetecilerin emeklerinin görece değersizleşmesine neden olmuştur (Salcatti, 1995). Bir nevi gazetecilik alanında radikal etkiler yaratan dijital iletişim teknolojileri, Sherwood ve O'Donnell (2018) da belirttiği gibi: Gazetecilerin ciddi anlamda işlerini kaybetmelerine sebep olmuştur. Öte taraftan O'Donnell (2017), bir başka makalesinde medya yaşamı içerisinde genç gazetecilerin çalışma sorunlarına ilişkin yaptığı çalışmada dile getirdiği: Medya alanında yaşanan dönüşümler gazetecilerin çalışma biçimlerini de değiştirmiştir, artık uzun süreli çalışma imkânı ortadan kalkmış, yarı zamanlı ya da geçici bir şekilde istihdam etme dönemi başlamıştır. Bu durum gazetecilik alanında küresel anlamda ciddi bir kriz olarak kendini göstermektedir (s. 18-19). Özellikle yeni çalışma düzeninde, “a-tipik” olarak nitelenen emeğin üretime sürülme biçimi, üretim biçimi içerisinde kendini göstermektedir. A-tipik çalışma; çalışma ilişkileri içerisinde kalıcı olmayan iş sürecini tanımlamak için kullanılan yaygın bir kavramdır. Bu kavramın içeriğini tam zamanlı olmayan istihdama dayalı uygulamalar; kısa dönemli sözleşmeler, taşeronlaştırma ve freelance çalışma biçimi oluşturmaktadır. Bu tip bir çalışma biçiminin medya endüstrisinde ve özellikle gazetecilerin çalışma yaşamında yaygın bir süreç olduğu gözlenmektedir (Walters vd. 2006, s. 6-11). Paulussen (2012, s. 195- 203) bu süreci doğrulayarak, medya endüstrisinde gazetecilerin çalışma koşullarının ticari baskı ve dijitalleşme söylemleriyle birlikte; mevcut emeğin bozuma uğradığını,

esnekleştirme ve bireyselleştirmeyle, gazetecilik mesleğinin daha da kötüye dönüşebilme tehlikesinin olduğunu vurgular. A-tipik çalışma ile ilgili olarak da güncel gazeteciliğin habercilik çalışmasının giderek a-tipik, standart dışı istihdam biçimleri ile karakterize edildiğini ve bunu gerçekleştirmek için işlevsel ve zamansal esneklik anlayışıyla sürekli artan bir talep olduğunu belirtir.

Medya endüstrisinde gazetecilerin yaşamış olduğu tüm bu süreç, çeşitli raporlar eşliğinde de doğrulanır niteliktedir. Örneğin, Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS), hazırlamış olduğu 2021-2022 “Basın Özgürlüğü Raporu” adlı yayında, en dikkat çeken gelişmelerden birini de gazetecilerin çalışma yaşamında karşılaştığı güçlükler oluşturmaktadır. Rapora göre: 2022 yılı itibarıyla gazetecilik mesleğini icra eden kişi sayısı Türkiye’de 23.907 olarak belirtilmektedir. Diğer taraftan gazetecilik mezunu kişilerin TÜİK verilerinde genel işsizlik sıralamasında, sosyal hizmetler ve sanat tarihi gibi bölümlerden sonra en çok işsizliğin verildiği bölümlerin başında geldiği ve bunun da sektörde, sektörün temsilcileri ya da patronları tarafından hâlihazırda çalışanlar için bir tür baskı ve tehdit olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Rapor, gazetecilerin çalışma güçlüklerine ilişkin en çok öne çıkan başlıkları şu şekilde sıralamaktadır:

- Medya sektöründe sigortalı olarak çalışmaya başlamanın en az dört ay sürmesi
- Sigortalı ya da kadrolu çalışmaya başlamadan önce gazetecilerin “stajyer” ya da “telifli” bir şekilde çalıştırılarak adil gelirden yoksun bırakılması
- İnternet, ulusal ya da yerel fark etmeksizin medya alanının birçok mecrasında kayıt dışı istihdamın oldukça yüksek olması
- Ücretin belirlenmesinde yönetici ya da işverenin keyfiyetin esas olması
- Sendikal haktan mahrum bırakılması ve uzun çalışma saatleri
- Çalıştıkları kurumda gazetecilerin iş akdinin feshi, işveren ve yöneticilerinin iki dudağı arasında olması (TGS Basın Özgürlüğü Raporu, 2022, s. 13).

Öte taraftan, Gazeteciler Cemiyeti’nin Türkiye çapında 46 ilden ulusal, yerel, internet gibi farklı medya alanlarında görev alan toplamda 317 katılımcıyla gerçekleştirmiş olduğu anket -Gazetecilerin Mesleki Memnuniyeti 2021 Araştırma Sonuç Raporu- gazetecilerin sektörel deneyim içerisinde karşılaştıkları, esnek ve güvencesizlik sorunlarının ne düzeyde olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Çalışma koşullarının temel unsurlarından biri çalışma biçimidir. Gazetecilik alanında ücretli çalışma ve serbest gazetecilik formları en yaygın iki çalışma biçimi olarak öne

çıkılmaktadır. Gazetecilerin üçte biri (yüzde 33,4) bir medya kuruluşunda 212’li olarak (5953 sayılı Basın-İş Kanunu kapsamında) çalışmaktadır. Bir medya kuruluşunda 212 dışında istihdam edilen gazetecilerin oranı ise yüzde 12,9’dur. Bu iki kategori medya alanında ücretli çalışmayı işaret etmektedir. Dolayısıyla araştırmaya katılan gazetecilerin yarıya yakını (yüzde 46,3) ücretli çalışmaktadır. Gazetecilerin beşte biri (yüzde 20,5) ise serbest (freelance) gazetecilik yapmaktadır. Bu iki kategoriyi yüzde 12 ile kendi haber platformunu yöneten gazeteciler takip etmektedir. Emekli gazetecilerin oranı yüzde 9,8, çalışmadığını belirten gazetecilerin oranı ise yüzde 6,6’dır. Bu veri, gazetecilik alanındaki işsizlik açısından oldukça dikkate değerdir” (Gazetecilerin Mesleki Memnuniyeti 2021 Araştırma Sonuç Raporu, 2022, s. 14).

Medya endüstrisinde gazetecilerin esnek ve güvencesiz olarak tanımlanan iş süreçlerine maruz bırakılması, gazetecinin emeğinin yanı sıra kimliğinin de ne olduğunun tartışılmasını yeniden gündeme getirir. Herkesin, mevcut kapitalizmin akışkan ağı içerisinde her şey olabildiği bir noktada, iletişim teknolojilerinin de sağlamış olduğu imkânlar çerçevesinde herkes “gazeteci” olarak kendini tanımlayabilmektedir. Öyle ki, yakın zamanda piyasaya çıkan bir kitabın adı da bu söylemi teyit eder niteliktedir: “Herkes İçin Gazetecilik” (Uzun ve Alemdar, 2019).

3.2.2. Medyada Örgütlenme Sorunu

Gazetecilerin tam anlamıyla sosyal haklarının ve güvencelerinin olmamasında ki, en önemli neden; medya ikliminde tekelleşme ve sendikasılaştırma politikalarının yoğun bir süreç olarak kendini gösteriyor olmasından kaynaklanmaktadır. Medyanın sahiplik yapısı gazetecilik alanında örgütlülüğü yok ederek, gazeteciyi belirsiz bir çalışma rejimine hapis etmeyi amaçlamaktadır. Bir başka sorun da Türkiye’de medyanın örgütlenmesi, genellikle devletin vesayeti altında ve izni ölçüsünde gerçekleşmesidir. Bu sebeple iktidarları denetleme görevini yerine getirdiği zaman gazeteciler, sahip oldukları birtakım hakların, iktidar tarafından geri alınmasıyla sert bir şekilde karşılaşmaktadır (Yılmaz, 2015, s.197). Bu durumdan kaynaklı olarak gazetecilik çalışma yaşamı, güvencesizlik ve sendikasızlık noktasında diğer sektörlere kıyasla başı çeken en önemli iş kolunu oluşturmaktadır.

Türkiye’de gazetecilerin mesleki olarak örgütlenmesi temelde üç şekilde gerçekleşmektedir. İlk olarak sendika, ikinci olarak cemiyet ve dernekler, son olarak da medyanın kendini izleme ve denetlemek için kurduğu kuruluşlardır. Gazetecilerin ilk kurdukları örgütler, daha çok dostluk ve dayanışma gibi; mesleğin genel ahlaki norm ve standartlarını tayin etmek için bir araya gelmesiyle gerçekleşen bir süreçtir. Daha

sonrasında bu gelişmeler sınıf bilincinin de gelişmesiyle emek ve sermaye arasındaki çelişkilere karşı gazetecilerin kendisini koruması amacıyla sendikal bir oluşuma dönüşmüştür (Karahisar, 2012, s. 70).

Türkiye’de gazeteciliğin tarihsel olarak örgütlenmesinin zaman çizelgesini Hıfzı Topuz (2003) şu şekilde aktarmaktadır: Türkiye’de gazetecilerin ilk olarak oluşturdukları mesleki organizasyon/dernek Osmanlı Matbuat Cemiyeti’nin (1917) kurulmasıyla başlar. Derneğin öncelikli tartışma gündemi, gazetecilik mesleği hakkındaki gelişmelerle ilgili konuları ele alarak değerlendirmektir. 1920’de derneğin adı “Türk Matbuat Cemiyeti”, 1930’da “İstanbul Matbuat Cemiyeti” olmuştur. Atatürk’ün isteğiyle derneğin adı “Basın Kurumuna” dönüşmüştür. 1938’de çıkartılan özel bir kanunla “Basın Kurumu” ilga edilince yerine 1939’da “Basın Birliği” adında Türkiye’de beş bölgede-İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Trabzon- olacak şekilde yeni bir örgüt kurulmuştur. Bu örgüt İkinci Dünya savaşı boyunca Türkiye’deki tek gazetecilik meslek örgütü olarak faaliyet yürüten bir oluşumdur. Savaş sonrası dönemde Türkiye’de çok partili döneme geçişle birlikte faşizmden esinlenerek oluşturulan kurumlar tek tek ortadan kaldırılarak, yerine daha demokratik oluşumlar inşa dilmeye başlandı. 1946 yılında yayınlanan bir kanunla, yarı resmi statüde bulunan “Basın Birliği” dağıtılarak, yerine 1946’da Sedat Simavi’nin başkanlığında “Gazeteciler Cemiyeti” kuruldu. Daha sonrasında “Gazeteciler Cemiyeti” 1992’de Bakanlar Kurulu kararıyla “Türkiye Gazeteciler Cemiyeti” olarak adlandırıldı. Cemiyet etkili faaliyetler yürüterek, başta Radyo ve TV yasası olmak üzere Basın Yasası vb. alanlarda öneriler oluşturmıştır. Medyada tekelleşmelere karşı çıkarak, sosyal sorunları dile getiren Cemiyet, gazeteci hak ve sorumluluklarını, iletişim özgürlüğü gibi demokratik hakları da etkili bir şekilde savunmuştur. 1946’da İstanbul merkezli olan “Gazeteciler Cemiyeti’nin” kurulmasının yanı sıra, Ankaralı gazeteciler öncülüğünde “Ankara Gazeteciler Cemiyeti” adlı bir başka oluşum kuruldu. Cemiyet başta basın sarayı olmak üzere, gazetecilerin mesken sorunları gibi birçok sorunu çözerek, önemli projeleri gerçekleştirdi (Topuz, 2003, s. 356-360). Daha sonrasında gazetecilik dernekleri ve cemiyetleri, Türkiye’de hemen hemen her vilayette kurulmaya başlandı. Bu durum gazetecilerin kendi uzmanlık alanlarında da ortaya çıkmaya başladı. Örneğin; parlamento muhabirleri derneği, spor muhabirleri derneği, ekonomi muhabirleri derneği, polis-adliye muhabirleri derneği gibi çeşitli uzmanlık alanlarına göre de bir oluşum gerçekleşti.

Türkiye’de sendikaların kuruluş ve gelişim tarihi de gazeteci sendikalarının kuruluşuyla paralel bir dönemde gerçekleşmiştir. Gazetecilerin ilk sendikal örgütlenme

girişimi 1952’de “İstanbul Gazeteciler Sendikası” adıyla oluştu. 1952’de “Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki İlişkileri Düzenleyen Kanun” gazetecilik mesleğini icra edenlere sendika kurma hakkını tanıdı. Gazeteciler bu düzenleme neticesinde mesleki özlük haklarındaki mücadelede birleşebilecekleri bir sendikal çatı oluşturarak, “İstanbul Gazeteciler Sendikası’nı” kurdu. “o zaman her gazeteden iki temsilci seçilerek hazırlık toplantıları yapıldı ve birkaç ay içinde ilk gazeteciler sendikası kuruldu. Büyük bir hızla gelişen İstanbul Gazeteciler Sendikası’na bir yıl içinde aşağı yukarı bütün gazeteciler üye oldu” (Topuz, 2003, s. 360). Sendika, gazetecilerin sosyal hakları, toplu sözleşme, tazminat, asgari ücretin kabulü, yıllık izin, iş anlaşmazlıkları, grev hakkı gibi birçok alanda önemli kazanımlar elde etti.

1961 Anayasası’nın 15 Temmuz 1963 tarihli 274 -275 Sayılı yürürlüğe giren sendikalar kanunu, işçilerin olduğu gibi gazetecilerinde daha kolay bir şekilde sendika kurabilmesine imkân tanımıştır. 30 Eylül 1963’de İstanbul Gazeteciler Sendikası, Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS) olarak adını değiştirmiştir. TGS İstanbul merkezli bir sendika olarak, Bursa, Eskişehir, Adana, İzmir ve Ankara’da da şubeler kuran sendika, genel kurul, yönetim kurulu, denetim ve disiplin kurulu olmak üzere, dört farklı organdan oluşmaktadır. Gazeteciler adına faaliyet yürüten TGS gazetecilik alanında aynı zamanda tek sendika olma özelliğini taşımaktadır (Öke, 1994, s. 228-229).

TGS eski başkanı olan Şükran Soner, sendikanın kuruluş ve gelişim sürecini şu şekilde anlatmaktadır: Türkiye Gazeteciler Sendikası Federasyonu 1963 yılı olağan genel kurulunda merkezi İstanbul’da olan Türkiye Gazeteciler Sendikasına dönüştü. Bursa, Eskişehir, Ankara, İzmir ve Adana gazeteciler sendikaları da kongrelerini yaparak TGS çatısı altında şube olarak toplandılar. TGS’nin kurulmasından önce 1961 Anayasasıyla birlikte basın çalışanları için önemli bir gelişme yaşandı. Gazete patronlarının keyfi çalıştırmalarına karşı 212 Sayılı Yasa ile gazetecileri korumak üzere geliştirilen değişiklikler, 195 sayılı Basın İlan Kurumu yasası gazete patronlarının tepkisiyle karşılaştı. Dokuz gazete sahibi bu yasanın ardından 10 Ocak tarihinde bir açıklamayla mevcut çıkan yasayı protesto ederek, üç gün gazete çıkarmayacaklarını duyurdu. Gazete patronlarının bu boykot eylemleri, Türk basın tarihi açısından ilk ve en önemli eylem oldu. Gazeteciler kendileri ile dayanışma içerisinde olan basın teknisyenleri ile beraber, sendika çatısı altında; patronların kapattığı gazetelerin yerine üç gün boyunca “Basın” gazetesini çıkardılar. Gazetelerin yazı işleri müdürlerinden yazar ve çizir kadrosuna kadar bütün çalışanların iş birliğiyle çıkarılan Basın gazetesi, gazetecilerin yasal hakları için

birbirleriyle dayanışması, yasaya karşı çıkan patronları zora koydu. 5953 sayılı Basın Yasası, 212 Sayılı Yasa değişiklikleri ile beraber yürürlüğe girerek, yaygın uygulama alanı kazandı. 1960'lı ve 1970'li yılları diğer emekçiler de olduğu gibi basın, yayın, gazetecilik alanlarında da sendikal hakların kullanıldığı, toplu sözleşme düzenin yaşama geçirildiği yıllar oldu. Çok yaygın ve güçlü bir sendikalaşmadan bahsedilmese de bu dönemde büyük gazetelerde, kimi matbaalarda örgütlenme ve sözleşme düzeniyle birlikte çalışanların haklarında önemli kazanımlar oldu (Soner, 2003, s. 341-342). Özellikle 1970'li yıllar, TGS'nin basın çalışanlarını örgütlenme, sosyal, yasal haklarını koruma konularında ve basın sendikacılığının gelişiminde önemli bir dönemi ifade etmektedir. Üçer'in de (2020) belirttiği gibi: Dönemin gazetelerinden Milliyet, Tercüman, Dünya, Son Saat, Ekspres, Akşam, Son Havadis, Hergün, Cumhuriyet, Hürriyet, Yeni Gazete, Ekonomi ve Hayat dergileri ile Anadolu Ajansı TGS ile toplu iş sözleşmesi gerçekleştirmiştir. Sendikasız olan gazeteciler de bu sözleşmelerden yararlanma hakkı elde etmiştir. TGS'nin gazetecilere yönelik kazanımları yalnızca ekonomik koşulları düzenlemekle sınırlı değildi. Aynı zamanda siyasi fikirlerinden ötürü hapse atılan gazetecilerin de serbest kalmaları için önemli bir misyonu yerine getirmiştir.

TGS benzer şekilde, gazetecilik mesleğindeki çalışma koşullarının ağırlığı nedeniyle, mesleki yıpranmaya bağlı olarak erken emeklilik, günlük çalışma süresinin azaltılması gibi konulara da değinmiştir (Üçer, 2020, s. 216). 1963- 1977 yılları arasında gazetecilik mesleği TGS çatısı altında, sendikal açıdan oldukça önemli bir dönemi yaşadı. Fakat sendikal alanda ilk tıkanma bu dönemde Günaydın gazetesiyle başladı. Soner'in aktardıklarına göre: Günaydın'da çalışanlarla sendikanın birçok kez denenen örgütlenme çabası, gazete tarafından birçok kişiyi işten çıkartarak püskürtülüyordu. 12 Eylül öncesi ilk geri adım Yeni Asır örgütlenmesinin, işverenin işçileri istifaya zorlaması ile sona erdirildiği 1978'de atıldı. TGS'nin grev kararı almasına karşı grev oylaması için imza toplanan işveren, hukuksal mağlubiyete uğrayarak, çalışanlarını sendikalardan istifaya zorlamış ve toplu istifa baskısına karşı gazeteciler direnememişlerdir. Yeni Asır, gazetecilerin 12 Eylül sonrası sendikasızlaştırılması açısından ilk kötü denemeyi oluşturmaktadır (Soner, 2003, s. 343).

12 Eylül 1980 askeri cuntasıyla birlikte tolumun depolitizasyon süreci, sendikal örgütlenme yaşamında da ciddi bir kıyıma neden oldu. Sendikaların yasaklanması ya da belli kurallar ekseninde birtakım haklarının gasp edilmesi, işçi sınıfının üzerinde sermaye baskısının askerle birlikte yoğunlaşması bir anlamıyla toplumun sindirilmesine neden

oldu. Bu dönem basın alanında da artan bir baskı ve hak kaybını beraberinde getirdi. “Gazeteciler, işçilere paralel olarak gerçek ücretlerde ciddi kayıplar yaşadılar. Daha vahimi, gazeteciler, kamuoyunu bilgilendirme ve yönlendirme gibi önemli bir işlevle toplumun gözleri önünde olmalarına karşın, çalışan haklarının geriye götürülmesi ve kuralsızlaştırılması da olumsuz örnek olarak neredeyse başı çektiler” (Soner, 2003, s. 343).

1980’li yıllara kadar sektörün bütün bölümlerinde varlığını sürdüren TGS, 12 Eylül’ün getirdiği darbe ortamıyla, bütün emek sınıfının olduğu gibi basın çalışanlarının da sosyal haklar, ücretler ve diğer kazanımlar bakımından kayıplara uğradığı bir dönem olur. 1983 yılında İş Kolları Yasası’nda yapılan bir değişiklikle matbaa işçileri, gazetecilik işkolundan ayrılır, 1984 yılında çıkarılan 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu ile 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu ile medya sektöründe çalışanların sendikal ve sosyal hakları iyice daralmıştır (Adaklı, 2006, s. 297). Bu gelişmeyle birlikte TGS’nin sahip olduğu üye sayısı neredeyse yarı yarıya azalır. Bir anlamıyla basın alanında sendikal yaşamın içini boşaltan mevcut düzenleme ve sonrasındaki gelişmeler, genel olarak şu şekilde gerçekleşmiştir: Gazeteci ve matbaa çalışanlarının ayrımı, basın işletmelerinde, hem 212 Sayılı Yasa gibi gazeteciyi koruyan hem de 1475 sayılı İş Kanunu gibi işleyen yasaya tabi çalışanlar olmasının yolu açılmıştır. Bu ikili durum, basın patronları için 212 Sayılı Yasa’nın istismarına yol açmasına uygun bir iklim yaratır. Mesleğe yeni başlayan gazetecilerin birçoğu diğer kadroda gazeteci değilmiş gibi çalıştırılmaya başlanır. Türkiye gibi basında işsizliğin yüksek seyir izlediği ülkelerde gazetecilerin çoğu bu koşullarda çalışmaya mecbur kalır. Gazetecilerin 212’ye tabi kıdem haklarını kazanmaları için bir işletmede beş yıl çalışma zorunluluğu getirilen yeni bir düzenlemeyle gazeteciler beş yılı doldurmadan farklı şirketlere kaydırılarak gazeteci kadrosu ve tazminat hakkı kazanmadan susturulur. Daha da vahimi gazeteciler bu şekilde taşeronlaştırılır (Alan, 2015, s. 138-139). Gazetecilik mesleği ve gazetecilerin hakları, her ne kadar yasayla koruma altında görünüyorsa da pratikte yasaların mutlak bir bağlayıcılığı söz konusu değildir.

Gazetecilerin sendikal örgütlenmelerine yönelik engellemeler ve kısıtlamaların en kritik evresini 1990’da Milliyet Gazetesi’nde yapılan toplu sözleşme görüşmeleri oluşturmaktadır. Milliyet Gazetesi’nin ilk olarak Aydın Doğan’ın 1979’da ortak olarak girmesiyle gerçekleşen sahiplik yapısındaki değişim, daha sonrasında yine Aydın Doğan tarafından gazetenin bütününe sahip olunmasıyla tamamlanmıştır. Gazetede ücret

artışlarıyla ve iş güvencesiyle ilgili yaşanan sorunların ardından, gazete patronu olan Aydın Doğan, sendikanın ve çalışanların taleplerine karşılık toplu işten çıkarma ve tasfiye ile cevap vermiştir.

“1990’daki toplu sözleşme, sendikanın basından tasfiyesinde önemli bir kilometre taşıdır. TGS ile Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası arasında 20 Ağustos’tan kasım ayına kadar süren görüşmeler sonuçsuz kalınca TGS; Milliyet, Tercüman ve Cumhuriyet gazetelerinde grev kararı alır. Aydın Doğan bu karara karşı lokavt ilan eder ve sendikalaşmaya asıl öldürücü darbeyi, takip eden yıl vurur. Gazetenin teknik kısmını ana bünyeden ayırır ve bu kısımda çalışanları işten ayrılmış gibi gösterir. Kendi taşeron şirketlerine bu çalışanları yeniden işe alırken ise sendikaya üye yapılmamalarını özellikle sağlar. Böylece Milliyet’te bir anda 128 kişi işten ve sendikadan çıkarılmış olur” (Alan, 2015, s. 139).

Milliyet’te gerçekleşen işten çıkarma ve tasfiye sürecinin perde arkasını Adaklı, şu şekilde aktarmaktadır: Milliyet Gazetesi’nde, yönetici olan Kemal Kınacı tarafından yürütülen tasfiye süreci, ilk olarak yönetim kadrosunun istifa etmesiyle başlamıştır. Gazetecilerin noter parasını da gazete yönetimi karşılamış, istifayı reddeden küçük bir grup, tazminatları ödenmek suretiyle işten atılmıştır. Sendika bu şekilde Milliyet Gazetesi’nde salt çoğunluğunu ve 1992’den sonra toplu sözleşme gücünü de kaybetmiştir. Sendikadan başlayan toplu istifaların ve gazetede yaşanan işten çıkarmaların bir başka benzeri de 1994’te yine Aydın Doğan tarafından satın alınan Hürriyet’te de gerçekleşmiştir (Adaklı, 2006, s. 298-299). Gazetecilerin, sendikal tasfiye ve işten çıkarılmalarının gerekçesi olarak, bu mesleğin bireysel bir kimliği taşımasıyla açıklandı. Her ne kadar sermaye tarafından organize edilen bir süreç olsa da bu durumun en vahim hadisesini; sendikasızlaştırılmayı ve güvencesizliği, gazetelerde köşe tutan yazar ve çizeler tarafından desteklenmesi oluşturmaktadır. Özetle 1990’lı yıllar medya alanında yaşanan sermaye yoğunlaşmasının hız kazandığı bir dönem olmakla beraber sendikal yaşama da en sert darbe indirilen zamanı ifade etmektedir.

Türkiye’de medya çalışma yaşamında örgütlenme sorunu 1980’lerde başlayan, 90’larda gelişen ve 2000’li yıllara gelindiğinde de tam anlamıyla bitirilen bir süreç karşılık geldi. 2001 ekonomik krizi ardından tek başına iktidara gelen AKP, hali hazırda gazetecilerin örgütsüz ve güvencesiz çalıştırıldığı bir ortamda medyayı kolayca ele geçirmekte çokta zorlanmadı. “Öyle ki, 2001 ekonomik krizinde gazeteciler, sendikasızlığın en büyük tokadını yerler. Sektör o kadar korunaksızdır ki, yoğun bir tasfiye süreci başlar. Yani seneler 2022’ye gelip AKP iktidar olduğunda, önünde altın bir tepsi gibi bir medya duruyordu”(Alan, 2015, s. 144).

3.2.3. Medyada Bilgi/fikir emekçisi olarak gazeteci

Gazeteci, modern uygarlığın inşa sürecinde kitle iletişim araçlarının gelişimiyle ortaya çıkan, toplumsal bir eyleyici olarak beliren çağdaş bir “Prometheus” tur. Toplumsal alanda, bilginin dolaşımına ve halkın toplumsala ilişkin süreçleri öğrenmesine yönelik bir takım engelleyici güç olarak dikilen, yapısal/kurumsal merkezlerin, çarpık ve dağınık politikalarının toplamına karşılık, kollektif yarardan yana tavır alan gazeteci; modernitenin sofistike yapısı karşısında bir tür aydınlatıcı eylemi yerine getirir. Her ne kadar idealize ya da daktilo edilmiş beklentiler, gazeteci ve gazetecilik ediminden bu doğrultuda olsa da bu beklenti hali, gazeteciliği kuşatan maddi dünyanın basıncından kaynaklı olarak, ekser tezat bir şekilde neşet edebilmektedir. Örneğin gazeteci,-dönemsel atmosferin rengine ya da ruhuna göre değişmekle birlikte- modern iktidar yapılarının gölgesinde onun inanç, düşünce, ideoloji, söylem ve ritüellerini mistik “rahip” gibi; kutsal bir persona/kimlik takınarak, medya mecralarında sistematik bir örgü içerisinde topluma vaaz edebilmektedir. Bu anlamıyla da gazeteci, ideolog işlevi görerek toplumsal mühendislikte “üzerine düştüğüne inandığı rolü” yerine getiren bir iktidar eyleyicisine dönüşebilmektedir. Gazetecinin portresi bu şekilde bir düalite içerisinde resmedilmesi ya da resmediliyor olması, onun topluma yarar sağlayan bir eyleyici olduğu kadar toplumun aleyhine olabilecek bir dizi sosyal ve politik bilançonun müsebbiplerinden birisi olmasına da kapı aralamaktadır. Dolayısıyla bu düalite, gazeteciliğin doğasında en çok tartışılan tarihsel bir sorunsalı da beraberinde getirmektedir.

Buradan yola çıkılarak türetilen “gazeteci kimdir?” Sorusu, pratikte müphem bir tanımı da içinde taşımaktadır. Gazeteci, sembolik bir seçkin olduğu kadar aynı zamanda bir fikir işçisi/emekçi olarak da tanımlanabilmektedir. Genel olarak bir ücret karşılığında emeğini satarak yaşamını sürdürür, bazen de gösterişli tüketimin öznesi -toplumun “yeni aristokratları” veya “yeni seçkinleri” olarak da tanımlanabilmektedirler (Bali, 2020).- ve aynı zamanda da seçkinler zümresinin merkezinde bulunan önemli bir figür olarak kendisini sergileyendir. Hargreaves (2006, s. 17)’inin de aktardığı gibi gazeteci: Küçük gazetelerde, radyo istasyonlarında, dergilerde ve internet haber servislerinde çalışan, ücreti kötü ve bazen de eğitimleri yetersiz genç insanlar olabildiği gibi; televizyon şovları sunan ya da meşhur gazetelerin köşe başlarını tutarak şov dünyasının maaşlarını alan kişiler de olabilmektedir. Bu örüntüsüyle de gazeteci, klasik sınıf tanımının dışına taşarak, mutlak bir çerçeveye konumlanamayacak “akışkan” bir karakter

sergilemektedir. Fakat teorik olarak bakıldığında “gazeteci kimdir?” sorusunun cevabı genelde şu şekilde yapılmaktadır: “Gazeteci, kimliği bilinen, bir referans grubuna bağlı, teknik bilgi ve yetilerle donanmış, topluluk için yansız, tarafsız bilgi veren (evreni saydamlaştıran) ve karşı erk (kamu çıkarının savunucusu) olarak ikili bir işlev görmesi gereken kişidir” (Maigret, 2021, s. 216). Gazetecinin kimliğini, mesleğinin sorumlulukları ekseninde tanımlayan bu yargıya karşılık, bir başka tanım: Gazeteciyi, medya endüstrisinde, emeğini satarak geçimini sağlayan kişi olarak tanımlamaktadır (Tokgöz, 2019, s. 138). Diğer bir deyişle; gazeteci bir işçidir. Medyada işçi-patron karşıtlığı, dijital teknolojilerin de imkânlarıyla gazetecinin, bağımsız kendi namına, kendi platformlarını kurabilmesine karşılık görece, sermaye ve iktidarın boyun eğdirme tekniklerine karşı açık bir direniş sergileyebilmesine alan açmıştır. Fakat genele bakıldığında gazeteci, bu tanımda da olduğu gibi; ekseri bir kuruma bağlı olarak çalışan kişidir.

“Çağdaş haberciliğin hemen hemen tümü, gazetecilerin yaptıklarını sınırlayan ve etkileyen bir şirket ortamında yapılır. İnternet, büyük medya şirketlerine erişemeyen gazetecilerin, listeleme, pod-casting ve web-log teknolojisi (‘blogging’) ile çalışmalarını yayınlatabilmelerini sağlamıştır, ama pek çok gazeteci bir kurum için çalışır ya da serbest çalışıyorsa birkaç kuruma birden iş yapar” (Hargreaves, 2006, s. 101).

Gazetecinin kurumsal bir yapıyla özdeş kılınması, bir takım düzenleme veya yasal ilkelerinde gazeteciyi tanımlamasını gerekli kılar. Örneğin Türkiye’de, 5953 Basın Mesleğinde Çalışanlarla ve Çalıştırılanlar arasındaki ilişkiyi düzenleyen kanunun 1. Maddesi: Haber kuruluşlarında; gazete, internet haber siteleri, haber ve fotoğraf ajanslarında çalışan kimseleri, fikir ve sanat faaliyeti çerçevesinde ele alarak, bu kimseleri gazeteci olarak tanımlar. Gazeteci bu anlamıyla da bir tür fikir ve sanat erbabı olarak, yasal bir söylem etrafında meşru bir tanıma içkin kılınmıştır. Gazeteciyi tanımlama çabası, onun bir meslek erbabı olup olmayacağı sorunsalını da gündeme getirmektedir. Diğer bir ifadeyle, gazeteciliği bir meslek olarak ele alınıp alınamayacağı meselesi, bu da tarihsel olarak tartışıla gelen bir olgudur. Bu konudaki literatürde, gazeteciliği bir meslek grubu olarak tanımlanabileceğini vurgulayanlar kadar, meslek grubu olmadığını ya da yarı meslektir şeklinde ifade edenlerin de olduğu ve mutlak bir konsensüsün sağlanmadığı, tartışmalı bir sürecin öne çıktığı görülmektedir (Cangöz, 2017).

Gazetecinin, medya dışı sermaye ve iktidar ilişkileri altında enkaza dönen ve aşındırılan kimliği (Kaya, 2016, s. 389), her şeye rağmen onun toplumsal, siyasal ve tarihsel olarak değişen ve dönüşen yapılar karşısında önemli bir alan olarak varlığını korumasını da kaçınılmaz kılmaktadır. Gazetecinin ve gazeteciliğin tarihsel olarak geçirmiş olduğu tezatlık ve gerilim içeren evrimine karşılık, Michael Schudson, *Gazetecilik Neden Önemli? (2022)* adlı eserinde, gazeteciliğin günümüzde tüm teknolojik ve ekonomik gelişmelerin dönüştürücü ve yok edici rüzgarına karşılık, aslında önemi ve ihtiyacı daha da artarak öne çıkan bir olgu olduğunu belirterek, şunları ifade eder:

“Gazetecilik, dünyanın çoğu yerinde uzun zamandır kaynayan bir krizin içinde: ekonomik olarak bocalıyor, popüler çekiciliği, eski ve yeni rakipleri tarafından aşındırılıyor, kendine güveni tökezliyor. İktidar için yarışan “otoriter liderlerin” onu elde ettikten hemen sonra, kendilerini eleştirmeye cüret eden medya kuruluşlarını zayıflatmaya veya yok etmeye çalıştığı küresel popülizm dalgası, gazeteciliğin devlet iktidarından bağımsızlığına saldırıyor. Dolayısıyla, mevcut koşullar altında, olguları her zamankinden daha iyi aktaran, ikna edici ve iddialı bir gazeteciliğe ihtiyacımız var. En önemli gazetecilik modeli budur: Olguları doğru aktaran, ikna edici ve iddialı” (Schudson, 2022, s. 5).

Bu anlamıyla gazeteciliğin önemi, toplumsal alan içerisinde bulanıklaştırılan ilişkilerin ve gerçeklik üzerinde gölgelenen her türlü manipülatif, söylem/eylemleri açığa çıkarmaktır. Yeni kapitalizmin, huzursuz kamusal alanı içerisinde önemli bir yer işgal eden popülist ve neo-muhafazakâr siyasi aktörlerin, sermaye, yargı ve yürütme gücüyle topyekûn bir şekilde arzuladıkları körleştirici bir kamusal alan tahayyülü, her şeyden evvel bilgi ve enformasyon akışı üzerinde kurdukları bir iktidar gücüyle mümkün hale dönüşür. İktidar ve bireyler arasında kurulu ilişkilerin belirlenimci bir çizgide ilerlemesi, sağlıklı veya demokratik bir sembolik/iletişimsel akışın oluşabilmesinde engelleyici, dahası bir tür ambargonun ortaya çıkmasına neden olur. Bilgi ve enformasyon süreçlerinde uygulanan her türlü ambargo, ancak ve ancak profesyonel gazetecilik eylemi ile aşılabılır. Zira gazeteci, iktidar ve yurttaşlar arasında bulunan farklı mecra/yapılar ile doğrudan ya da dolaylı olarak iletişime geçebilen bir kimliği taşımaktadır. Gazeteci, bu özelliğiyle toplumsal bir sorumluluk dairesi içerisinde hareket ettiğinde, değiştirici ve dönüştürücü bir sürecinde öznesi haline gelebilmektedir. Bu durumdan ötürü, modern dünyanın inşasından bu yana gazeteciliğin özgürlükle ve iktidar yapılarıyla olan ilişkisi sorunlu ve gerilim dolu bir ilişki biçimini oluşturmuştur.

Gazeteciliğin tarihi, büyük ölçüde imkânsız bir özerkliğin öyküsüdür. Gazetecilerin ürettiği haberler her zaman içinde bulunduğu toplumun sosyal, ekonomik ve politik koşulları tarafından belirlenirken, modern bir meslek olarak gazeteciliğin meslek olma süreci aynı zamanda onun özerk olma mücadelesin de tarihidir. Gazeteciliğin bu mücadele tarihi, Batıdaki aydınlanma, reformasyon, demokrasi mücadeleleri, emek ve sermaye arasındaki çatışmalardan ayrı düşünülemez (Durna vd, 2020, s. 9).

3.3. Dijital Teknolojiler ve Gazeteciliğin Dönüşümü

Dijital teknolojilerin tarihsel olarak ortaya çıkıp serpilmesi veya gelişimi, bir dizi kurumsal ve meslek/uzmanlık alanlarında bazı yararlar sağladığı gibi; aynı zamanda olumsuz durumlarında yaşanmasına ortam hazırlamıştır. Dijital teknolojilerin tarihsel olarak izlediği seyirden, en çok etkilen yapıların başında da medya endüstri geldiği gibi; özelde de gazetecilik alanı gelmektedir. Gazeteciliğin doğasını şekillendiren ve etkileyen en önemli olgulardan birisini de kuşkusuz kullandığı/haber ürettiği ve dolaşıma koyduğu araçların (medium) niteliği belirlemektedir. Dijital teknolojiler, geleneksel gazeteciliğin yapısal unsurlarını dönüştürerek, bilgisayar ve ağ tabanlı olarak gelişen yeni bir gazeteciliğin ortaya çıkmasına zemin oluşturdu: İnternet/online gazetecilik. Çevrim içi ya da elektronik gazetecilik olarak da adlandırılan internet gazeteciliği, 1990'lı yıllardan itibaren hızla gelişim gösteren bir gazetecilik olgusudur. Özellikle bilgisayar teknolojileri aracılığıyla haber endüstrisi ürünlerine gerçek zamanlı erişmek mümkün olmuştur ve çok büyük ölçekli haberlere, arşivlere, haritalara, video ve ses kayıtlarına veya haberi destekleyici unsurlara internet yoluyla ulaşılması mümkün hale gelmiştir (Tokgöz, 2019, s. 102). Geleneksel gazeteciliğin bir tür devamı olarak da işaret edilen internet gazeteciliği, birtakım özellikleri açısından geleneksel olandan ayrılmaktadır. “İnternet gazeteciliği çoklu medya kullanır. Bir haber metin, fotoğraf, ses ve video görüntüsü ile aktarılabilir. Etkileşimlidir. Okur, geleneksel gazetecilikten farklı olarak haberlere yaptığı yorumlarla, blog ve tweet gibi sosyal medya araçlarıyla gazeteye katkıda bulunabilir ve tepkisini anlık olarak iletebilir” (Alemdar ve Uzun, 2019, s. 271). İnternet gazeteciliği bu özellikleri sayesinde, üretilen haberleri anlık olarak yayınlayabilmekte ve sürekli güncellemelerle gelişmeleri canlı tutmaktadır. Haberleri ve her çeşit sınırsız verileri arşivleyerek, kullanıcıların kolayca erişebilmesine imkân sunduğu gibi; verilerin saklanabilmesine de imkân sunmaktadır, aynı zamanda veri ya da haberle ilgili konularda, farklı web sitelerine geçiş sağlayan linkleri vererek, diğer medyada verilmeyen bir haberi bir başka medyada bulabilmesine erişim sağlamaktadır (Karaduman, 2005, s. 146-147).

Dijital teknolojilerin sağlamış olduğu bu imkânlar sayesinde, kullanıcıların da aynı zamanda “kendi medyanı kendin yap” mottosunda olduğu gibi; kendi medyasını kurabilmesi mümkün hale gelmiştir. İnternet gazeteciliği, görünürde ve pratikte yarar sağlayan gelişmelere sahip olsa da süreç içerisinde farklı sorun ve krizlerin de ortaya çıkmasına zemin oluşturmıştır: Gazeteciler için özgün bakış açısı geliştirme zorluğundan profesyonel gazetecilik formasyonun gözden düşmesine, yanlış ve eksik bilgi aktarımından intihale, gizli hayatın ya da mahremiyetin ifşa edilışinden fikri mülkiyet haklarının gelişı güzel bir şekilde gasp edilışine, kaynağı doğrulanmamış haberin yol açtığı yıkımlara, nefret söyleminin kolayca dolaşıma koyulmasına, veri madenciliğinden troll dehşetine, uzaktan çalışan gazetecilerin yeni yarattığı gazetecilik standartlarına ve işçi-patron ilişkilerinin bulanıklaşmasına (Köse, 2016, s. 3) kadar sıralanabilecek, birçok sorunun ortaya çıkmasına ve yaygınlaşmasına neden olmuştur. Öte taraftan dijital çağda gazeteciliğın geçirmekte olduğu mesleki deformasyon ya da aşınmasına ilişkin genel sorunların neler olduğuna ve nelerden kaynaklandığına yönelik, Durna vd. (2020) şunları aktarmaktadır:

1. Dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte, gazetelerin ticari işletme olarak reklam gelirlerinden aldığı payın ciddi oranda daralması ve bunun da istihdamda ve haber üretimi için gerekli olan bütçe de birtakım problemlerin oluşmasına yol açmaktadır. Bu da gazetecilik mesleğinde bir niteliksizleşme sorununu ortaya çıkarmaktadır.
2. Mesleğın niteliksizleşme durumu, gazetecilere olan güvenin sarsılmasına neden olmaktadır. Maddi imkânların kıt olmasından kaynaklı olarak nitelikli haberin üretilmemesi, gazetecilere olan güvensizliğin derinleşmesine neden olmaktadır.
3. Dijital teknolojiler, bir yandan gerçek haberlerin hızlıca dolaşımına imkân sağlarken, diğeri yandan da yalan (fake) haberlerin çoğalmasına da yol açmıştır. Bu durum gerçek bilgi ile manipölatif ve yanıltıcı haberlerin birbirinden ayrılmasını güçleştirmektedir. Dijital teknolojilerin yaratmış olduğu bu zıtlık da en az habercilik mesleğı kadar önemli hale geldi.
4. Dijital teknolojiler, gazetecilik piyasasında herkesin gazeteci olarak kendisini tanımlamasını kolaylaştırdı. Bu da gazeteciye itibarlı kılan “ilk bilen, kamuoyunu ilk bilgilendiren” olma misyonunu zayıflattı.

5. Otoriter yönetimlerin, gazeteciliği itibarsızlaştırması ve gazetecilere karşı baskı uygulaması, sektörel daralmanın da sonucu olarak birçok gazetecinin işsiz kalmasına neden olmuştur (Durna, vd. 2020, s. 46-47).

Dijital teknoloji alanında yeniliklerin ya da yeni yeni gelişmelerin kesintisiz bir şekilde devam etmesi, gazeteciliğin de bu süreç içerisinde radikal birtakım dönüşümleri yaşamasını kaçınılmaz kılmıştır, kılmaktadır. Öyle ki, bugün bakıldığında teknolojinin dönüştürmekte olduğu en önemli mesleki alanların başında gazeteciliğin geldiği görülmektedir. Bu durum gazetecilerin sürekli kendini geliştirmesini ve alana ilişkin yenilikleri takip etmesini zorunlu kılmaktadır ve aynı zamanda da gazetecilerin mesleki kaygı ve gerilim duygusunu da diri tutarak yeni bir baskı tekniği haline dönüşmektedir. Bu sürecin, bir başka tetikleyici dinamiğini de kapitalizmin otomasyon tabanlı yeni üretim sisteminde önemli bir yere doğru giden, algoritma temelli yapay zekâ ve robotik tasarımlar oluşturmaktadır. Teknolojik gelişmelerin bu şekilde ilerliyor olması, gazetecilik alanında hali hazırda mevcut olan yapısal krizleri daha da derin bir girdaba sokacağı endişesi giderek şiddetli bir görünürlük kazanmaktadır.

3.3.1. Gazeteciliğin otomasyona geçiş denemeleri

İnsanın makinalarla olan ilişkisi bugüne özgü bir ilişki biçimi değildir. Makinelerin insan yaşamının merkezinde önemli ve belirleyici bir faktör olarak yer edinmesi, modern kapitalist toplumun ortaya çıkmasıyla paralel bir döneme karşılık gelmektedir. Diğer bir deyişle makineler, insanın yaşamında özellikle son 250 yıllık bir süreçte çok önemli etkilere sahip olmuştur. Makineler yaşamı kolaylaştırdıkları kadar aynı zamanda ürkütücü bir kâbus olarak da toplumların karşısında belirmektedir. Eş deyişle, insan ve makine birlikteliği, tarihsel olarak hem korku hem konfor, bazen de toplumsal dehşetin (kitlesel işsizlik vb.) ana kaynağı olarak işaret edilmiştir. Makinelerin matematiğine ve insan yaşamına olan etkilerine ilişkin Byron Reese *Yapay Zekâ Çağı* (2022) adlı eserinde, şunları dile getirir:

“250 yıldır makineler işleri insanların elinden alıyorlar. İlk başlarda, makineler yalnızca en basit, temel işleri yapabiliyordu. Harika buhar makinesi, yıpratıcı işleri devraldı. Buhar gücünün yapabildiği şeyler insanlar ve hayvanlar için öylesine zahmetli işlerdi ki insanlık makineleri kollarını açarak karşıladı. Bu sanayi devrimiydi. Teknoloji makinelerimizi iyileştirdikçe makineler her ne kadar monoton olsa da daha karmaşık işlerimizi devraldılar. Dikiş makinelerini, yazar kasaları ve biçerdöverleri düşünün. Angaryadan kurtulan işçiler

bunları sevinçle karşıladılar... Ancak gelişimin hızı asla yavaşlamaz. Makineler ilerlemeye devam etti, ta ki birdenbire insanlar kendilerini hiç hayal etmedikleri bir durum içinde, kendi işleri için makinelerle rekabet ederken buluncaya dek... Gelişim acımasızdır. Bütün makine türleri sürekli daha da iyileştirilecek... Geçmişte oldu gibi, teknolojinin yarattığı kesintinin bir iş yaratması ile başka bir kesintinin bu işi yok etmesi arasında geçen süre giderek kısalacak, ta ki makinelerin yeni bir işi bir insandan daha iyi ve hızlı öğrenebildikleri zaman gelinceye dek. Bu bir tahmin değil sadece matematik” (Reese, 2022, s. 105-106).

Teknolojinin sosyo-kültürel mantığı, ilerlemeci bir ihtiras üzerinden var oluşunu kurgular. Teknolojinin günümüzde eriştiği, hayal dahi edilemeyecek devasa boyutları, yaşamın her noktasında kendisini hissettirir. Günümüz kapitalizmi bu anlamıyla da teknoloji merkezli otomasyona dayalı bir toplum olarak da tanımlanmaktadır. Kapitalizmin geleceği, teknolojiyi çalışanlardan daha fazla kullanmaya bağlıdır, yirmi birinci yüzyıl da kapitalizmin toplumlara sunduğu gelecek ise, otomasyona dayalı daha düşük vasıflı işlerin daha sıkı yöneltildiği ve daha yüksek işlerin az bulunduğu ve giderek daha çok karmaşıklaşan bir dünya sunmasıdır (O’shea, 2021, s. 190-191). Toplamların otomasyonlaşması, giderek insan işi becerilerin yerini makinelerin alacağı bir dünyanın görüngüsünü de oluşturmaktadır. Otomasyon başlangıçta “dört sıfattan” -sıkıcı, pis, zor veya tehlikeli- biri veya daha fazlası olan görevler için kullanıldıysa da çok yönlü makine öğrenmesi algoritmalarının ortaya çıkışı, profesyonel ve yönetimsel çalışmanın da hedefe girdiği anlamına gelmektedir ve otomatik sistemlerin yöneticilikleri veya “yaratıcı”lıkları görünürde dahi olsa, artık herhangi bir kişinin yaptığı işi elinden alabilecek niteliktedir (Greenfield, 2022, s. 222). Özellikle bu süreç, günümüzde sıkça kullanılan kavramlar olan, makine öğrenme teknikleri, yapay zekâ algoritmaları, büyük veri madenciliği/analizi, otomasyon/robotik teknolojiler yoluyla hızla gerçekleşmeye dönüşmektedir. İnsanın toplumsal üretim sistemi içerisinde atılacağına dair kehanetin yakın gelecekte ön habercisi olan bu gelişmeler, şimdiden gazetecilik gibi bazı iş kolları için tartışılır hale gelmiştir.

Medyanın haber üretim sistemi içinde önemli yer edinen bu teknolojik gelişmeler, dijital gazeteciliğin yeniden tanımlanmasına dönük bir dizi kavramların, -“robot gazeteciliği”, “algoritmik gazeteciliği”, “otomatik gazetecilik”, “makine bazlı gazetecilik” -medya endüstrisinde ve bilimsel çalışmalarda yer almasına neden olmuştur (Bulut, 2020, s. 300). Algoritmik temelli/robot gazetecilik, çeşitli verilerin insan müdahalesi olmaksızın yapılması işlemine verilen genel adı oluşturmaktadır (Narin, 2017, s. 82). Genel olarak algoritmik gazetecilik şu şekilde bir süreci izler:

“Otomatik gazetecilik algoritmaları, sırasıyla veri tabanlarındaki ve diğer veri kaynaklarındaki ilgili verileri tespit eder ve tanımlar; ham verileri temizler ve sınıflandırır. Verileri öncelik sırasına koyarken, karşılaştırırken ve bir araya getirirken temel bilgileri tanımlar; verileri bir anlatının anlamsal yapısı içerisinde düzenler ve çeşitli stillerde, dillerde ve gramer karmaşıklığı seviyelerinde mevcut olan metinsel (ve bazen de görsel) içeriğin gazetecilik çıktısını dağıtır ve yayınlar” (Montal ve Reich 2017 ‘den akt. Bulut, 2020, s. 300).

Bu sayede veri alanları içerisinde otomatik olarak işlenen enformasyon, zaman ve maliyet oluşturmada anlık olarak habere dönüşebilmektedir. Haberin bir tür otomatikleştirilmesi olarak da gerçekleşen bu işlem, gazetecinin bir haber için harcadığı zamanla neredeyse kıyaslanamayacak kadar kısa sürede; algoritmik gazetecilik aracılığıyla yüzlercesi yazılarak gerçekleşmektedir. Algoritmik gazetecilik, New York Times, Los Angeles Times ve AP (Associated Press) gibi medya kuruluşlarında giderek yaygınlaşmaktadır. Gazetecilik alanında gerek maliyetlerin gerekse de insana olan ihtiyacın azalmasına neden olacağı varsayılan algoritmik gazetecilik, nitelikli, özgün ve etik kaygı taşıyan gazetecilik pratiğinin yerini alıp alamayacağı, bir sorun olarak gözükse de gazetecilik açısından önemli bir gelişme olduğu kabul edilmektedir.

3.3.2. Gazeteciliğin Geleceğine Yönelik Bir İzlek

Küresel neoliberalleşme rejimde yaygın siyasal eğilim olan; otoriterleşme, neo-muhafazakarlaşma/popülist sağ siyasetin ve medya dışı sermayenin iş birliğiyle ablukaya aldığı ve değersizleştirmeye çalıştığı gazetecilik mesleğinde; nitelikli ve derinlikli haberin ortaya çıkması da bir o kadar zor ve meşakkatli hale gelmiştir. Bu da mesleğin gözden düşüşüne yol açmaktadır. Diğer yandan da gazetecilik, teknoloji alanındaki durmaksızın devam eden gelişmelere karşılık ciddi anlamda, geleceği açısından da sorgulanır ve tartışılır hale gelmiştir.

Tüm bu gelişmelere rağmen gazetecilik, gelecekte de önemini farklı düzeylerde de olsa koruyacaktır. İnsanın tarih boyunca bilgiye ve bilmeye olan ihtiyacı hiçbir şekilde ortadan kalkmamıştır. Özellikle de günümüz toplumunda enformasyon sağanağı altında, bireylerin yolunu bulması ancak profesyonel bir müdahaleyle mümkündür. Bu da gazetecilik edimini gerekli kılar. Haber, insanın toplumsallaşmasıyla paralel bir olgudur. Giderek karmaşılaşan küresel toplumsal akış içerisinde, siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal gelişmelere ilişkin insanların habere olan ihtiyacı; geçmiş yüzyıllara kıyasla daha çoktur. Çünkü içinde yaşadığımız dönem bir anlamıyla da belirsizlik dönemidir. Belirsizlik her yerdedir ve gündelik yaşamın somut mekânlarından sanal mekânlarına kadar yaşamı bütünüyle sarmalamıştır.

“Bilginin rasyonel ve akılcı düzenlenmesi konusunda modernitenin ısrarı göz önüne alındığında, belirsizlik kendi kalıntıları için problemleri artırmakta ve pek çok durumda toplumsal ve fiziksel dünyayı ihlali, sembolik ve maddi şeylerin beklenen muntazam düzenlenişini gizlemektedir... Günümüzde belirsizliğin her yerdeki varlığı, çevrenin, pazarın...” (Zelizer, 2017, s. 90).

Kısaca belirsizlik rejimi, etkileşimin gerçekleşebileceği her yerde hâkim bir süreçtir ve şemsiye gibi gerçeği kapatabilmektedir. Dolayısıyla yaşamın ve gündemin belirsiz; ama dinamik, hızlı ve akışkan karakteri içerisinde nitelikli ve sağlıklı habere olan ihtiyacı; ancak profesyonel gazeteciliğin karşılayabileceği açıktır. Bilhassa günümüz epistemoloji anlayışında, gerçeklikten ve hakikatten kopuşu tarifleyen; diğer bir deyişle gerçek ötesi, çarpık ve çarpıtılmış bir enformasyon kirliliği ortamını anlatan “post truth” kavramını ve bu kavramın en çok üreticisi, satıcısı ve kullanıcısı olan bir avuç siyasi figürün yapıp ettiklerinin bütünü; ancak profesyonel gazetecilik edimiyle, anlaşılabilir ve açıklanabilir. Bir başka söyleyişle; popülist siyasi liderlerin, toplumun sorunlarını çözmeye yönelik demagojik söylemleri, sorumluluk almaktan kaçmaları, her şeyi geçiştirme çabaları ve saklı gündemlerinin artalanında yatan bütün karmaşık süreçleri deşifre /ayyuka etmek, gazetecilik edimini gerekli kılar. Bu açıdan gazeteciliğin misyonu, sınıf ya da iktidar çıkarlarından ziyade daha çok toplumun çıkarlarını önceleyerek, tarihsel bir sorumluluğu ifade eder. Aksi durumda: siyasetçiler ve iş insanları yalan söylüyorsa, bunu bildikleri için gazetecilere teşekkür edilmeli, eğer gazeteciler yalan söylüyor yahut gerçeği deşifre etmede başarısız oluyorsalar, kamuoyunun demokratik bir alan olması imkânsız hale dönüşür (Hargreaves, 2006, s. 189).

Her ne kadar teknolojik gelişmeler, yurttaşların da olayları ve gelişmeleri bir gazetecilik edasıyla ya da kimliğiyle kamuoyuna aktarmasına veya sanal mecralarda dolaşıma koymasına imkân sağlasa da bu durum, gazeteciliğin profesyonel kodları çerçevesinde enformasyonu işleyip, bilgiye dönüştürüp ve bunu kamuoyuyla paylaşmasına benzer pratikleri içermediği için bir güven krizi yaratmaktadır. Salt teknolojilerin sağladığı kolaylıkla herkesin kendini gazeteci olarak tanımlaması, gazeteciliğin itibarına da gölge düşüren bir hadisedir. Uzun ve Alemdar’ın da dediği gibi: Günümüzde teknolojik gelişme sayesinde herkes haber verme olanağına kavuşmuş olsa da bu herkesin gazeteci olduğu anlamına gelmemektedir, gelişmeleri anlayabilmek, doğru ve yanlış olarak ayıklayabilmek için nitelikli bir şekilde yetişmiş insan kaynağına ihtiyaç vardır. Bu nitelikli insan kaynağını oluşturan kişiler de gazetecilerdir. Gazeteciler, neyin

nasıl ve ne şekilde olduğunu araştırır, bulur, analiz eder ve açıklar (Uzun ve Alemdar, 2019, s. 10).

Gazeteciliğin geleceği açısından en önemli tehdit/yapısal sorunların başında gelen bir başka olguda; siyaset kurumunun, baskıcı, yasakçı ve anti-demokratik uygulamaları normalleştirme eğilimidir. “Gazeteciliğin geleceğine dair bazı konular, sadece ekonomik nedenlerle değil, aynı zamanda politik nedenlerle de karanlık görünüyor. Dünyanın belirli bölgelerinde, görünüşte demokratik olan ülkelerde bile gazetecilik, tehlike altındaki türlerden biri haline geldi” (Schudson, 2022, s. 80). Öyle ki, anti-demokratik ülkelerde gazeteciler doğrudan şiddet politikalarının hedefi haline gelmekte dahası vurularak öldürülmekte ya da ağır suçlamalar altında uzun hapis cezalarına çarptılmaktadır. “Dünyanın diğer bölgelerinde sorun, yoğun baskı veya sansürün ötesinde, gazetecilere yönelik doğrudan şiddettir. Muhabirler saldırıya uğruyor, kaçırılıyor ve öldürülüyor” (Schudson, 2022, s. 80).

Gazetecileri Koruma Komitesi (CPJ: Committee to Protect Journalists) 1 Aralık 2022 itibariyle otoriter liderlerin gazeteciliği hedef göstererek, suçlu ilan etmesi sonucu 363 gazetecinin özgürlüklerinden mahrum bırakıldığını belirtmektedir. Dünyada gazetecileri tutuklayan ülkelerin siyasi yönetimine bakıldığında daha çok otoriter rejimler olduğunun altını çizen CPJ, tutuklu gazetecilerin dünyadaki sıralamasını şu şekilde belirtir: 1. Sırada İran yer almaktadır. Özellikle Mahsa Amini’nin öldürülmesinden sonra ortaya çıkan protestolardan dolayı yaklaşık 47 gazeteci gözaltına alınmıştır. 2. Sırada Çin 43 gazeteciyle İran’ı takip etmektedir. Baskıcı rejimin yoğun sansür politikaları altında olan Çin medyası ile ilgili yeterince bilgi alınamadığını belirten CPJ, katı ve sert politikalardan dolayı tutuklu gazeteci sayısının daha çok olabileceğini belirtmektedir. 3. Sırada Myanmar gelmektedir. Darbe rejiminin yasakçı politikaları sonucun 42 gazetecinin hapiste olduğu belirtilmektedir. Bazı medya ajansları, çalışanlarının birçoğunun tutuklu olduğunu ve korktuklarından dolayı gerçek sayıyı açıklayamadıklarını ifade etmektedir. 4. Sırada Türkiye gelmektedir. Türkiye’de yaklaşık 40 gazeteci tutuklu bulunmaktadır. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası, Türkiye’de bazı medya kurumlarının kapatılması ya da kurumlara el konulmasının ardından çok sayıda gazetecinin sürgüne gitmesi veya mesleği bırakması sonucunda medya ortamının büyük zarar ve kayıp yaşadığına dikkat çeken CPJ, bu sürecin devam etmekte olduğunu belirtmektedir. CPJ özellikle 2022 yılının Ekim ayında mecliste kabul edilen 40 maddelik dezenformasyonla mücadele yasası olarak da bilenen, basın kanunu ile ilgi genel görüşün;

gelecek yıl yapılacak seçimler öncesinde basın özgürlüğüne karşı başlatılacak yeni bir saldırının haberci olduğundan endişe edildiği yönünde olduğunu vurgulamaktadır. Sırada yer alan Belarus’da 26 gazetecinin tutuklu olduğunu belirten CPJ, bu tutuklamaları Lukashenko’nun tartışmalı 2020 seçimlerinin ardından yaşananları haberleştirenlere karşı süregelen öfkesinin bir göstergesi olduğunu ifade etmektedir.

Toparlayıcı bir ifadeyle; gazeteciliğin yaşadığı kriz, salt bugüne özgü bir durum olmamakla birlikte, muhtemelen gelecekte de var olmaya devam edecektir. Bütün bu krizin varlığına rağmen gazetecilik önemini bir şekilde korumaya devam edecektir. Günümüz otoriter siyasetinin en çok korkup ve çekindiği kesimin başında gazetecilerin gelmesi, gazeteciliğin bu anlamda önemini doğrular niteliktedir. Schudson’un da belirttiği gibi: “Gazetecilik için benim tahminim ne aydınlık, güneşli bir gün ne de şiddetli sağanak yağış... Umut edilebilecek en iyi şey, gazeteciliğin yapabileceği şeyi önemseyen insanların kararlı ve cesur olmalarıdır” (Schudson, 2022, s. 84). Diğer bir deyişle cesaretini yitirmiş bir çağda, gazeteciliğin türlü abluka ve derdest politikaları karşısında var oluşunu sürdürmesi; ancak toplumsal özgürleşim etiği ile mümkün olabilir.

4. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Çalışmanın bu kısmında araştırmanın yöntemi, evren ve örnekleme, veri toplama tekniği, verilerin nasıl analiz edildiği anlatılmaktadır.

4.1. Araştırmanın Yöntemi

Salt nicel araştırma yöntemi artık şüpheyle karşılanmaktadır, insanları ve olguları anlamaya veya niteliklerini kavramaya yönelik her hangi bir çaba göstermeksizin onları test eden, ölçen veya hesap konusu yapan bir anlayış sergilemektedir (Mayring, 2011, s. 15). Nitel araştırma yöntemindeyse, ele alınan soruna ilişkin, eleştirel, yorumlayıcı ve sorunu/problemi kendi ekolojisi içerisinde anlama çabası, esas hareket prensibini oluşturur (Klenke, 2016). Nitel araştırma yönteminde toplumsal gerçekliğe, kültürel anlama, etkileşim süreçlerine ve olaylara odaklanmak, bağlama giderek konuya açıklık kazandırmak belirleyici aşamalar olarak kendisini gösterir (Neuman, 2022, s. 53). Nitel araştırma yöntemi, varsayımlar çerçevesinde bireylerin ve grupların bir toplumsal veya insana ilişkin atfettikleri anlamlara değinen ve araştırma problemlerinin incelenmesini içeren yorumlayıcı/kuramsal çerçevelerin kullanılmasıyla başlar (Creswell, 2020, s. 45). Bu yöntem, genellikle katılımcıların kendi ortamlarından veri toplanması, özel koşullardan genel temalara erişerek, tümevarımsal veri analizi yapılması ve araştırmacının verilerin anlamını yorumlaması şeklinde bir dizi aşamaları içermektedir (Creswell, 2016, s. 4). Çalışma için nitel araştırma yönteminin belirlenmesinin nedeni; gazetecilerin üretim pratikleri içerisinde karşılaştıkları zorlukların, sorunların ve yaşadıkları deneyimlerin anlaşılmasında nicel yöntemle göre daha açıklayıcı olduğunun düşünülmesidir.

Nitel araştırma yöntemi, kendi içerisinde çeşitli yaklaşımları barındırır ve çok katmanlı bir yapı olarak, çeşitli araştırma biçimlerine sahip bir şekilde ilerler. Bu durum, nitel araştırmanın zenginliğini ve çok boyutluluğunu göstermektedir. “Nitel araştırma yöntemleri; karmaşık, değişken, tartışmalı –birçok yöntem ve araştırma uygulamalarının olduğu- bir alandır” (Punch, 2005, s. 132). Örneğin bunlar: Etnografik, etnometodoloji, fenomenolojik, eylem araştırması, kültürel araştırmalar, post-marksist araştırmalar, feminist araştırmalar gibi çeşitli araştırma yaklaşım ve türleridir (Erdoğan, 2012, s. 117).

Araştırma süreci içerisinde çalışmasını yürütmek isteyen araştırmacı, sadece nicel, nitel ya da karma yöntem çalışmaları arasında bir seçim yapmaz, aynı zamanda bu üç yöntem içerisinde bir araştırma çeşidi üzerinde de karar kılar (Creswell, 2016, s. 11). Nitel

yöntemde belirtildiği gibi çeşitli araştırma desenleri mevcuttur. Fenomonolojik desende kişilerin günlük hayatındaki öznel tecrübeleri ve yorumları ele alınarak, bilinmek istenen hakkında ayrıntılı bilgi toplamak amaçlanır (Erdoğan, 2012, s. 157-158). Fenomonolojik çalışma birkaç kişinin ya da grubun bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamını keşfeder (Creswell, 2020, s. 79). Gazetecilerin çalışma yaşamı içerisinde deneyimledikleri, güvencesiz, esnek, belirsiz ve temsil güvencesinden yoksun iş süreçlerine ilişkin deneyimlerini anlamak ve betimlemek için bu araştırma, bizzat onların çalışma evreni içerisinde konuya ilişkin hazırlanmış sorular yoluyla, anlaşılmasını mümkün kılmak amacıyla fenomenolojik desene gerçekleştirilmiştir. Bir başka deyişle, araştırmada nitel araştırma deseni olarak fenomenoloji tercih edilmiştir.

4.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma sürecinde evren, sorunun çıkıp geldiği veya sorunun bulunduğu, bu sorunun herhangi bir sebeple parçası olan insanlar, olgular, fenomenler veya temalar bütünüdür (Erdoğan, 2012, s. 201). Araştırmacılar, araştırma konularıyla ilgili bütün birimleri araştıramayacakları için onlardan oluşturulmuş örneklemle çalışmak zorundadırlar (Geray, 2017, s. 117). Dolayısıyla, “Herkesi, her yeri, her şeyi incelemeyeceğimizden örneklem, nicel araştırmada olduğu kadar nitel araştırmada da önemlidir” (Punch, 2005, s. 182). Nitel örneklemede, örnekleri/birimleri seçer, ardından bunları toplumsal yaşamın boyutlarının taşıyıcıları olarak kabul ederiz (Neuman, 2022, s. 395). Nitel bir araştırmada örneklem seçiminde amaç, evreni temsil etmekten ziyade daha çok araştırmanın konusuna uygunluktur (Baltacı, 2018). Nitel ve nicel araştırma süreçlerinde örneklem seçilimi yaygın olan iki tür ekseninde yapılmaktadır. Olasılıkçı örneklem ve olasılıkçı olmayan örneklem şeklindedir. Olasılıkçı örnekleme gelişigüzel (rastgele) seçim teknikleri uygulanır. Olasılıkçı olmayan örnekleme ise daha çok “amaçlı” seçim tekniklerini kullanır. Olasılıkçı örnekleme, genellemeye daha uygun bir imkân oluştururken, amaçlı örnekleme konuya ilişkin detaylı ve derinlemesine bilgi sahibi olduğu düşünülen kişiler ya da durumların keşfedilmesini kolay kılar (Denzin ve Lincoln, 2008). Amaçlı örnekleme, araştırma sürecinde problemin doğrudan muhatabı olarak görülen kişi ya da grupların probleme ilişkin zengin ve ayrıntılı bilgi vereceğini düşünerek tercih edilir. Bu noktada çalışmanın yaklaşımına uygun düşeceğinden hareketle, çalışmanın örnekleme amaçlı örneklem olarak seçilmiştir. Fenomonolojik araştırma yaklaşımının en önemli unsurlarından birisini de çalışmanın seçilen örnekleme oluşturur. “Veriler fenomen ile ilgili deneyimi olan bireylerden toplanmaktadır”

(Creswell, 2020, s. 83). Burada deneyimi belirleyen dinamik, araştırmacının fenomen olarak gördüğü sürecin yaşayıcısı olan kişilerdir. Bir başka ifadeyle, fenomenle doğrudan ilişkili olduğunu düşündüğü kişilerdir. Araştırmada sağlıklı veri elde edebilmek ve evreni sınırlandırmak için bu noktada, amaçlı örneklem tercih edilmiştir. Bu bağlamda medya endüstrisinin çeşitli mecralarında çalışan gazetecilerden yalnızca ulusal ve yerel yazılı basında çalışan gazeteciler amaçlı örnekleme uygun düşüğü kabul edilerek, araştırmanın gerçekleşmesi sağlanmıştır.

4.3. Araştırmanın Veri Toplama Tekniği

Nitel araştırma sürecinde genellikle kullanılan üç farklı veri toplama tekniği bulunmaktadır. Bunlar; görüşme, gözlem ve doküman/metin incelemesidir. Fenomenoloji temelli bir araştırma yaklaşımında, verilerin toplanma tekniğinin araştırma yaklaşımının mantığını tamamlayacak nitelikte olması önemli bir aşamadır. Çalışmanın merkezinde yer alan gazetecilerin deneyimlerini ve yaşadıkları sorunları en iyi anlamanın ve fenomene ilişkin derinlikli bilgi elde etmenin yolu doğrudan iletişim kurmakla mümkündür. Bu doğrultuda veri toplama tekniği olarak nitel çalışmalarda bulunan görüşme tekniği önemli bir ayrıcalık sunmaktadır.

Görüşme tekniği, araştırılan konuya ilişkin bireylerin deneyimlerini, düşüncelerini, tutumlarını, yorumlarını ve niyetlerini açık etmesine imkân sunar (Seidman, 2006). Görüşme tekniğinin pek çok çeşidi mevcuttur, yapılandırılmış görüşmeler, yarı-yapılandırılmış görüşmeler, yapılandırılmamış görüşmeler (Punch, 2005, s. 166-167). Araştırma süreci içerisinde verilerin esnek bir zeminde yürütülebilmesi için en uygun görüşme tekniği olarak yarı-yapılandırılmış görüşme tercih edilir (Altunay vd. 2014, s. 64). Yarı-yapılandırılmış görüşme sırasında, görüşülen kişi serbest bir söyleşi için tamamen özgür bırakılır, araştırmacı yalnızca ilginin sorun üzerinde devam etmesi, konuya dönülmesi hususunda dikkatli davranır, ne var ki görüşme konusu araştırmacı tarafından önceden analiz edilerek, görüşmeler sırasında hangi evrelerin takip edileceği belirli bir plana bağlanmıştır (Mayring, 2011, s. 73). Bu anlayış doğrultusunda, araştırmanın veri toplama tekniği yarı-yapılandırılmış görüşme olarak belirlenmiştir. Araştırmanın literatür/kuramsal yapısı ve önceden hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış (açık uçlu) sorular ekseninde derinlemesine görüşme yapılarak gazetecilerden veriler çekilmiştir. Derinlemesine görüşme: “İnsanların ne düşündüğünü bilmek istiyorsan onlara sor” (Geray, 2017, s. 150) anlayışından hareket etmektedir.

Araştırma sırasında oluşturulan soruların, anlaşılır ve konuyla ilişkili olması önemli bir adımı oluşturmaktadır. Araştırmanın yürütülmeden öncesinde belirlenen sorular, alanında uzman kişilere danışılmış, soruların daha anlaşılır ve net ifadelerle sahip olması için bir dizi düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın ilk yürütülmesi sürecinde, soruların anlaşılır olup olmadığı sınanmak amacıyla ilk üç görüşmeciyile pilot görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Pilot görüşmeler süreci içerisinde anlaşılmayan ya da tekrara düştüğü görülen sorular tespit edilip, düzenlemeye tabi tutulmuştur. Sorular görüşmecilerin tamamına hiçbir değişiklik barındırmayan bir şekilde sorularak çalışma tamamlanmıştır. Araştırmanın soruları ekler kısmında sunulmuştur.

4.4. Araştırmanın Veri Toplama Süreci

Çalışmanın bilimsel etik ve normları taşıyıp taşımadığına ilişkin 13.04.2023 tarihinde Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kuruluna başvuru yapılmıştır. Yapılan başvuru neticesinde 02.05.2023 tarihli 515794 protokol kodlu geri dönütle çalışmanın bilimsel ve etik açıdan olumlu olduğu görülmüştür. Araştırmanın gerçekleşmesi için gerekli olan izinlerin alınmasının akabinde veri toplama sürecine geçilmiştir.

Verilerin toplanma süreci, araştırmanın fenomenini deneyimleyen yazılı basında çalışan gazeteciler olarak belirlendikten sonra araştırmanın gerekli olan planlamaları oluşturuldu. Araştırma sürecinde veriler, ses kayıt cihazı, mail ve Zoom üzerinden toplandı. Görüşmecilerin konuya ilişkin aktaracakları bilgilerin ses kayıt cihazıyla toplanacağını, uygun görmedikleri takdirde ses kayıt cihazı kullanılmayacağı, görüşme öncesinde sorularak, rızaları alınmıştır. Araştırmaya katılan görüşmecilere çalışmanın bir doktora tezi çalışması olduğu ve bu noktada aktaracakları bilgilerin tezde yayınlanacağı bildirilerek, gerekli onayları alınmıştır.

Veri toplama sürecinde toplam 26 kişiyle görüşme gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalarda örneklem sayısı genelde az ve küçük gruplarla gerçekleştirilir (Baltacı, 2018). Örneklemenin dar bir alanda küçük sayılarda tutulması araştırmacıya zaman ve maliyet açısından kolaylık tanırken, araştırmaya ilişkin ayrıntılı veri oluşturmaya da imkân sağlar (Kvale, 1994).

Araştırmanın veri toplama süreci 1 Haziran 2023’de başlayarak 22 Aralık 2023’de tamamlanmıştır. Çalışmanın veri toplama sürecinin uzun aralıklı olmasının sebebi; görüşmecilere erişim noktasında çeşitli zorlukların yaşanmasından kaynaklanmaktadır.

Gazetecilerin hem mesleki yoğunlukları hem de görüşme taleplerini hemen kabul etmemeleri gibi teknik ayrıntılardan kaynaklı olarak veri toplama süreci uzun bir zaman aralığına yayılmıştır. Zaman ve maliyet açısından çalışmanın veri toplama yerleri Kocaeli, Eskişehir, Ankara ve İstanbul'dur.

Araştırmacı verilerin toplaması için ilk olarak çeşitli iletişim stratejileri belirlemiştir. Yazılı basın faaliyeti yürüten gazetelerin kurumsal adresleri belirlenerek, doğrudan kurumlara gidilmiştir. Araştırmanın konusu ve amacı belirtilerek görüşme talep edilmiştir. Bu sayede Kocaeli'nde yerel yazılı basında çalışan 9 gazeteciye erişilmiştir. Daha sonrasında benzer strateji Eskişehir'de uygulanarak, yerel yazılı basında çalışan 6 gazeteciye erişilmiştir. Araştırmacı, ulusal yazılı basında çalışan kişilere erişmek için merkezi Ankara'da bulunan Gazeteciler Cemiyeti'ne giderek, örnekleme uygun kişilerle görüşmek istediğini belirterek, bu sayede ulusal yazılı basında çalışan 6 gazeteciyle görüşmüştür. Daha sonrasında İstanbul'da bulunan ulusal yazılı basında çalışan 5 gazeteciye erişilmiştir. Çalışmanın yeterli miktarda veriye ulaştığı düşünülerek, görüşmeler tamamlanmıştır. Görüşmeye katılım gösteren kişiler (G) harfiyle kodlanarak, görüşme sırasına göre numaralandırma verilmiştir. Görüşmeye katılım gösteren kişilerin demografik özellikleri ekte sunulmuştur.

4.5. Araştırmanın Veri Analizi

Nitel araştırma süreçlerinde elde edilen veriler genel olarak betimsel, içerik, söylem ve metin analizi gibi çeşitli işlemlere tabi tutulurlar (Baltacı, 2019, s. 377). Araştırmada 26 gazeteciden elde edilen verilerin, literatürde belirtilen kavram ve temalar ekseninde betimsel analizi yapılmıştır. Betimsel analiz, görüşme ve gözlem sonucu elde edilen verilerin düzenlenerek, yorumlanmış bir biçimde paylaşılmasıdır. Betimsel analiz için araştırma sorularından, araştırmanın kuramsal yapısından ya da görüşme veya gözlemlerde yer alan boyutlardan hareketle bir çerçeve oluşturulur, bu çerçeveye göre verilerin hangi kategori ve temalar altında toplanacağı, hangi temaların hangi kategorilere göre düzenleneceği ve sunumun nasıl yapılacağı tayin edilir (Baltacı, 2019, s. 379). Bu noktada görüşmecilerden elde edilen veriler, betimsel analizde sık sık alıntılar şeklinde metin içerisinde paylaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 239).

Toplam 20 ses dosyası, 5 mail ve 1 Zoom üzerinden yapılan görüşmeden elde edilen veriler, Word sayfasına aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerin en kısası 13 dakika en uzununu 1 saat 37 dakikadır. Toplamda 120 sayfalık bir doküman elde edilmiştir. Daha sonrasında bu dokümanlar çeşitli düzeyde okumalara tabi tutularak, açık kodlama şeklinde betimsel

analiz ilkeleri çerçevesinde sunulmuştur. “Açık kodlama, çözümlemenin, verilerin yakından incelenmesi yoluyla özellikle olgunun isimlendirilmesi ve kategorize edilmesi ile ilgilidir. Açık kodlama sırasında; veriler farklı parçalara ayrılır, yakından incelenir, benzerlikler ve farklılıkları açısından karşılaştırılır” (Punch, 2005, s. 201).

Gazetecilerin çalışma yaşamı içerisinde karşılaştıkları zorluklar ve sorunlar, kuramsal çerçeve etrafında tartışılan yeni kapitalizmin üretim pratiklerine ilişkin kavramlara karşılık gelip gelmediğine göre kategorize edilmiş ve temalar oluşturulmuştur. Daha sonrasında kategorilere uygunluğu tespit edilen veriler üzerinden tekrar geçilerek ikinci bir incelemeye tabi kılınmıştır. Araştırmacının bu noktada kategorilere ilişkin oluşturduğu temalar, araştırmanın kuramsal ekseninde açıklanmış ve yorumlanmıştır. Yorumlama sürecinin öncesinde araştırmanın bulguları doğrudan aktarılmıştır.

Araştırmanın nitel temelli olması, araştırmanın geçerliği ile ilgili bir tartışmayı da ortaya çıkarmaktadır. Araştırma süreci içerisinde toplanan verilerin detaylı bir şekilde metne dökülmesi, verilere nasıl ulaşıldığının açıklanması gibi süreçler, nitel araştırmanın geçerliği noktasında önemli adımları oluşturur (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 270). Araştırma süreci içerisinde gazetecilere nasıl ulaşıldığının belirtilmesi, verilerin nasıl toplandığının anlatılması, verilerin doğrudan alıntılanması, araştırmanın geçerlik (doğrulanabilirlik) sağlayan aşamalarıdır. Araştırma sırasında elde edilen, sonrasında deşifre edilen verilerin diğer görüşmecilere sunulması, deşifre edilmiş verilerde aktarılanların, mesleğin icrasında karşılaşılan yapısal sorunlar olup olmadığının sorulması ve verilerin bir birini destekleyici nitelikte olması çalışmanın iç geçerlik (inandırıcılık) boyutunu oluşturmaktadır. Araştırma sürecinde ulusal ve yerel yazılı basın alanında çalışan gazetecilerin amaçlı örneklem ekseninde belirlenerek 26 kişi ile gerçekleşmesi, çalışmanın dış geçerliğini (aktarılabirlik) oluşturmaktadır. Araştırmanın yöntem ve yaklaşımının belirlenmesi, neden tercih edildiği ya da nasıl kullanıldığı gibi süreçler, mevcut araştırmanın güvenilirliğini oluşturmaktadır.

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLARI

Endüstriyel toplumların emek sınıfına ilişkin makro düzeyde gerçekleşen güvenceleri temel de yedi önemli politik göstergeden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla şu şekildedir: Emek piyasası güvencesi, istihdam güvencesi, iş güvenliği güvencesi, çalışma koşullarına ilişkin güvence, vasıfların yeniden üretimine dönük süreçler, gelir mekanizması, temsil ve örgütlenme haklarına dönük kazanımlar (Standing, 2019, s. 26). Fakat endüstriyel toplumda görece emeğin kazanımları olan bu göstergeler; yeni kapitalizmin beraberinde getirmiş olduğu çalışma kültürüyle birlikte ortadan kalktığı ve bunun yerine güvencesiz ve belirsiz bir çalışma yaşamını hâkim kıldığı ifade edilebilir (Sennett, 2017). Çalışmanın bu kısmında, mevcut göstergelerin yeni çalışma yaşamının dayattığı koşullar ekseninde gazetecilik sektöründeki yansımalarının nasıl işlediğinin, bulgu ve analizleri belirtilmektedir. Daha sonrasında yeni kapitalizmin çalışma hayatında, emeğin karşılaştığı ve deneyimlediği süreçlerin, gazetecilerin yaşamında nasıl cereyan ettiği mevcut bulgular ekseninde analiz edilmektedir.

5.1. Gazetecilerin Tam İstihdamına Yönelik Politikalar

Gazetecilerin tam istihdamına yönelik politikaların gerçekleşmesi sürecinde, mesleği icra eden gazeteciler ve medya sektöründe hâkim aktörlerin etkisi neredeyse yok denilebilecek bir noktadadır. Bu süreç daha çok idari veya kurumsal erk mekanizmalarının yasalar çerçevesinde yaptıkları, düzenlemeler ve yönetmeliklerle gerçekleşmektedir. Örneğin; Basın İlan Kurumu'nun 1 Şubat 2023 tarihli Resmi İlan ve Reklam Yönetmeliği, yerel haber kuruluşlarında en az 12+1 sayıda, ulusal haber kuruluşlarında da en az 24+1 sayıda gazetecinin, haber kuruluşlarında istihdam edilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu yönetmeliğe göre, gazete ve internet haber sitelerinin resmi ilan alabilmesi için istihdam edilen gazetecilerin maaşlarının gününde yatırılması, iş sözleşmelerinin 5953 sayılı kanuna uygun bir şekilde yazılı ve tam zamanlı yapılması zorunlu kılınmaktadır. Öte taraftan çalıştırılacak gazetecilerin vasıflarıyla ilgili de şunlar belirtilmektedir; istihdam edilecek gazeteciler, iletişim fakültelerinden veya iletişimle ilgili meslek yüksekokulu bölümlerinin birisinden mezun olmak zorundadır. Bu düzenlemeyle birlikte, iletişim fakültesi veya iletişimle ilgili meslek yüksekokulu mezunlarının istihdam sorununu görece iyileştirilmesi amaçlanmaktadır.

Tablo 5.1. İstihdam Politikalarına İlişkin Temalar

Temalar	Temaları Oluşturan Gazeteciler	Genel Görüşler
Basın İlan Kurumu’nun yeni düzenlemelerle birlikte sendika işlevi görmesi ve sektörde istihdam artırıcı rol oynaması.	G2, G3, G7, G22	İnternet yasasının medyada istihdamı arttıracak bir işlev olarak görülmesi.
Sermaye ve siyaset ilişkisinin medyada mevcut çalışma ikliminde yarattığı zorlayıcı tabiiyet; gazetecinin susması, boyun bükmesi şeklinde gerçekleşmektedir.	G1, G4, G5, G19	Mevcut iktidarların gazete patronuyla ilişki kurduktan sonra gazetecilerin çalışma yaşamına karşı duyarsızlaşması.

Gazetecilerin, medya sektöründe istihdam edilmelerine yönelik süreçlere ilişkin genel düşünce ve deneyimleri ana hatlarıyla şu şekildedir:

“21 yıldır iş başında olan mevcut iktidar, basın kuruluşlarının büyük bir bölümünü dolaylı ya da doğrudan kontrol edebilmektedir. Burada tabi, gazete patronlarının iktidara olan yakınlıkları, beklentileri, ticari yaşamlarındaki ortak hareket noktaları ve çıkarları da söz konusudur. İktidar, gazete patronuyla yakın ilişki kurduktan sonra sektörün sorunlarına pek karışmıyor. Ancak gazete patronun üzerinden basın emekçilerine, belirgin bir şekilde baskı politikası uygulanabilmektedir. Basın emekçileri de işlerini kaybetmemek için büyük bir bölümü; boynunu bükerek mevcut işini yapmaya mecbur bırakılmaktadır. Şimdi Basın İlan Kurumu’nun, yeni internet yasasını yürürlüğe koyması ile birlikte 1 Nisan 2023 tarihi itibarıyla Basın İlan Kurumu’ndan resmi ilan alan veya almak isteyen, gazete ve internet siteleri bir şekilde yeniden düzenledi. Şöyle ifade edeyim; Basın İlan Kurumu özellikle yılbaşından bu yana adeta gazetecilik sendikası gibi işler yapmaya başladı. Gazetecilerin iş güvencesini, özellikle gününde maaşlarının yatırılmasını, bizzat kendisi yeni düzenlemelerle sağlamış oldu” (G1).

Görüşmecilerden G1, medyada istihdam politikalarına ilişkin genel olarak siyaset ve sermaye ilişkisinin, basın emekçileri üzerinde bir dizi baskılar oluşturduğunu belirtmektedir. Basın İlan Kurumu’nun yeni düzenlemesiyle birlikte, gazetecilerin çalışma yaşamında belli birtakım iyileştirmelere gidildiğini ve bunun bir sendikal eyleme muadil bir yön taşıdığına dikkat çekmektedir. Öte taraftan görüşmecilerden G2, medyada istihdam politikalarına dair şunları aktarmaktadır:

“Genel olarak hükümetler medya sektörüne alttan değil, üstten bakıyorlar. Diğer bir deyişle çatısından doğru bakıyorlar. Kendi politik çizgilerine ne kadar yakın ya da kendisine dönük ne haber var veya kendisini rahatsız eden haberler var mı yok mu, diye başlayan bir anlayışla medya sektörüne yaklaşıyorlar. Oysa sektörün kendi içine doğru geldikçe farklı dinamikler

devreye giriyor. Şahsen ben, medyada çok ciddi bir emek politikası görmedim şu zamana kadar. Ama şu son internet yasasındaki istihdam sayıları, medyada istihdamı arttırabilecek niteliktedir. Sektörün biraz daha standartlarını oturtabilecek çok sayıda madde var. Kamuoyunda konu daha çok 29. madde üzerinden özellikle sosyal medya üzerinden tartışıldı. Yaptırımlara evet, ama yapılan işle doğru orantılı cezalar olması gerekir. Bugün sektörde bir başıbozukluk var. Haber dediğiniz şeyin altı boşaltılmış durumda. Ne haber, ne yorum, ne dedikodu, ne hakaret, ne eleştiri belli değil. Bir belirsizlik var. Bunlara bir standart gelmesi önemli ama bunu yaparken bir liralık işe on liralık ceza ya da işte o cezanın nasıl uygulanacağına dair yöntemler doğru değil. Son internet medyasını düzenleme yasasıyla gazetelerde sekizer kişiyi istihdam etme zorunluluğu getirdiler. Resmi ilan alabilmek için. Ondan sonra da gazeteci alımı yaptık”(G2).

G2'nin de aktardığı gibi mevcut düzenlemenin uygulamaya koyulmasıyla birlikte, birçok gazete veya medya işletmesi resmi ilan alabilmek için personel sayılarını arttırmaya gitmiştir. Fakat bir başka gazeteci olan G22, bu sürecin istihdam noktasında olumlu bir izlenim uyandırmakla birlikte aslında kendi içerisinde bir dizi sorunları olduğunu ifade etmektedir:

“Bu düzenlemeler ilk bakışta olumlu gibi görünüyor. Medya alanında ciddi sorunlar olan istihdam ve gelir gibi başlıklara katkı sunuyor ilk etapta. Fakat ilan desteği alabilmenin şartları özellikle yerel medya için çok kolay değil. Muhtemelen birçok site kapanacaktır. Bu durumda da istihdam edilerek gazetecilik yapılacak bir medya ortamından bahsetmek mümkün olmayacaktır. Ayrıca bu çerçevede; Türk Ceza Kanunu'na eklenen 217/A maddesi “Halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma” başlığı, gazetecilerin kamuoyunu bilgilendirme haklarına bir engel olarak “oto sansüre” sebep olabilecek bir ortama da zemin oluşturmaktadır” (G22).

Bir anlamıyla gazetecilerin istihdamına yönelik düzenlemeler, olumlu olmakla birlikte medya endüstrisinde çalışan gazetecilerin çeşitli yasal haklar ve güvenceler alabilmelerinin halen daha askıda olduğunu ve mevcut belirsizliğin devam ettiğini belirtmek gerekir. Örneğin, istihdam alanın genişletilmesi beraberinde istihdam güvencesinin nasıl sağlanacağı sorunsalını da önemli kılan bir başka olgu olarak kendisini göstermektedir.

5.1.1. Gazetecilerin Sektörde İstihdam Güvencesi

Gazetecilerin çalışma yaşamında istihdam güvencesi kâğıt üzerinde gerçekleşen bir sözleşmeye bağlı olarak gözükmektedir de pratikte yaşanan süreçler daha çok işveren ve yönetici mekanizmalarının tasavvurunda oluşan soyut bir sözleşme ekseninde gerçekleşmektedir. Bir başka güvenceyi oluşturan unsurda, siyasi güç yapılarıyla kurdukları ilişkiler gazetecilerin, çalıştıkları kurumda var olup olmamasını belirleyen bir başka faktörü

oluşturmaktadır. Dolayısıyla gazeteciler, bir belirsizlik rejimi içerisinde varlık göstermektedirler.

Tablo 5.2. Gazetecilerin İstihdam Güvencesine İlişkin Temalar

Temalar	Temaları Oluşturan Gazeteciler	Genel Görüşler
Yapay sözleşmeler, soyut güven akdi.	G2, G17, G4, G7	Güvencesizliğin en zayıf halkası medya sektörü, işverenin iki dudağı arasındasınız, teşekkür ederiz dediğinde ertesi gün iş akdinizin fesih gündemde.
Belirsizlik, Güvencesizlik, Patron isterse gidersiniz, her an her şey olabilir.	G3, G6, G18	Birinin ardınızda olması gerekiyor. Tam bir belirsizlik, yarın bu kapıdan içeri girip girmeyeceğimizi bilmiyoruz.

Gazetecilerin mesleki çalışma hayatı içerisinde istihdam güvencesine ilişkin süreçlerin nasıl işlediğine yönelik görüşler, ana hatlarıyla şu şekildedir:

“Keyfi işten çıkarma çok basit bir şey. Çünkü bizim işverene hiçbir maliyetimiz yok. Nasıl hiçbir maliyetimiz yok en azından şöyle bir şey var. Atıldığımız zaman Türkiye’de bu basın kanunu veya basın hukuku ile ilgili kendini donatmış, avukatlar çok az. Çalışanlar bu kanunların bu hükümlerin farkında değiller. Olsalar bile patronlar bir şekilde arkadan dolanarak bütün hak ve taleplerimizi reddedebiliyorlar. Kıdem tazminatın var içeride. Bir dava açıyorsun 5 yıl sonra kıdem tazminatını aldığın zaman hiçbir değeri kalmıyor. Bundan dolayı patronlara zaten maliyetimiz çok az ve şu anda çoğu muhabir asgari ücretle çalışıyor. İşin acı tarafı herkes gazeteci olabiliyor. Avukatlık bitirmiş, matematik öğretmenliği okumuş veya lise mezunu, ortaokul mezunu herkesin eline bir fotoğraf makinesi verip habere yollayabiliyorsun. Prestij olarak da bir kaybı var mesleği. Gazetecilikte eskiden bir kişiyi işten çıkardığın zaman bunun bir prestij kaybı olup olmayacağı tartışılırdı. Şimdi bu da tartışılmıyor. Patron açısından artık hem maddi hem de manevi olarak patronunun işçisini veya gazetecisini işten çıkarmanın hiçbir kulfeti bulunmamaktadır. Bundan dolayı çok kolay işten çıkarmalar yaşıyor”(G17).

G17 gazetecilerin güvencesiz istihdam edilmesine dönük süreçlerde sektörün genel karakterinin herkesin gazeteci olabilmesine imkân sağladığını ve dolayısıyla çalışacak kişinin kolayca bulunabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca gazete işverenlerinin gazetecileri işten çıkarmasında gazetecilerin her hangi bir yasal güvenceden yoksun olmasının dezavantaj olduğunu belirtmektedir. G3 ise güvencesiz çalışma koşullarına yönelik şunlara işaret etmektedir:

“Sadece benim çalıştığım kurumda değil, Türkiye’nin hiçbir yerinde hiçbir kurumda güvence yok. Şu anda çalıştığımız kurumların tamamına yakını liyakat usulüyle çalışmıyor zaten. Daha doğrusu liyakat usulüyle gelmiyoruz kurumlarımıza. Yerel basının en küçük biriminden ulusalın en uç noktasına kadar çok iyi çalıştığımız için gelmiyoruz bulunduğumuz pozisyonlara. Elbette çok iyi çalışan, çok düzgün çalışan, çok büyük emek harcayan bazı arkadaşlarımız elbette liyakatle geliyorlar ama güvencemiz biraz torpil oluyor açıkçası. Arkanızda birisi varsa o sayede sektörde durabilirsiniz. Ama mesela benim arkamda kimse yok ve bu yüzden de bugün veya yarın işten çıkartılmayacağımın hiçbir garantisi yok maalesef. Tam bir belirsizlik, hiçbirimizin bir güvencesi yok. Yarın bu kapıdan içeri girip girmeyeceğimizi bilmiyoruz” (G3).

G3 aynı zamanda bir sendika temsilcisi ve aktif gazeteci olarak, çalışma güvencesinin tamamen ikili ilişkilerle belirlendiğine dikkat çekerek, bir belirsizlik ikliminde varlık gösterdiklerini ifade etmektedir. G11’in de belirttiği gibi: “İşimizi yapmadığımız zaman patronun insafına kalmış her şey, patron bizi isterse işten çıkarabilir, isterse devam ettirir. Diğer deyişle patrona kendinizi sevdirmekle alakalı bir durum”. Gazetecilerin çalışma yaşamındaki güvencesizliğinin bir başka yönünü yapılan haberlerin niteliği ve içeriğinin de belirlediğini belirten G15, şunları aktarmaktadır:

“Ne yazık ki, artık günümüz gazeteciliğinde kurumlar, muhabirlerin veya gazetecilerin arkasında çok fazla durmuyorlar. Dolayısıyla yaptığımız haberler bir yere dokunduğu zaman bunun sonuçları özellikle sahada çalışan, işin emek boyutunda yer alan alan muhabirler bakımından hiçte iyi olmuyor; bu durumdan ötürü çok daha fazla zorda kalıyorlar. Çünkü kurum muhabirleri çok rahat gözden çıkarabiliyor. Yerine birini bulmak çok kolay olduğundan ötürü. Bir de çok fazla gazetecilik mezunu işsiz var. Sonuçta işin niteliğinin de artık maalesef çok bir önemi kalmadı. Sadece kadro doldurmak için bile işe alınan insanlar oluyor artık yeni kanundan dolayı. Dolayısıyla bir istihdam güvencesinden bahsetmemiz söz konusu değil” (G15).

G15 kurumsal yapıların şemsiyesi altında çalışan gazetecilerin, yaptıkları haberlerin merkezinde her hangi bir güç odağı işleniyorsa, bu durum karşısında kurum kolaylıkla gazetecileri gözden çıkarabildiğini belirtmektedir. Öte taraftan G14 gazetecilerin çalışma yaşamında genelde bir sözleşme esasına dayalı olarak çalışmadığını belirterek, şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Genel olarak neredeyse kimse sözleşme yapmıyor. Yapan sayısı da çok az. Bir gazetede eğer yazı işleri müdürü gibi bir pozisyonda çalışacaksanız yaparlar. Çünkü orada yasal sorumluluklar daha da artıyor. Çünkü gazetede çıkacak bütün haberler sizin kontrolünüzde ve sorumluluğunuzda. Orada o tarz kişilere yapıyorlar. Ama ben bir gazetede kadrolu muhabir olarak çalışıyorum. Yani sigortamın yattığı yer orası. Şu anda muhabirim orada ama

benimle bir sözleşme yapmadılar. Sadece sigortam yatıyor ve beni işten çıkarmak için elbette ki mevcut SGK da görünen o sosyal güvenlik yasasına göre maddelerden birini keyfi olarak tabiki uygulayabilirler” (G14).

Gazetecilik sektöründe genel olarak çalışma güvencesinin zayıf bir bağ ile gerçekleşen bir süreç olduğu kendisini göstermektedir. G14’ün de belirttiği gibi sözleşmeler daha çok üretilen haberlerin olası hukuki sonuçları karşısında sorumlu olacak kişilerle yapılmaktadır. Bu bağlamda, gazetecilerin her ne kadar güven eksenli bir dizi kararlarla çalıştırıldığı var sayılsa da aslında çalışma koşulları güvencesizlik üzerine inşa edilmiş bir iklimdedir.

5.1.2. Gazetecilerin Statü Açısından Dikey Hareketliliği

Gazetecilerin statü ve dikey hareketliliği mesleki yaşamları içerisinde önemli bir noktayı temsil eder. Gazetecilerin her hangi bir mevki elde etmesi hem pozisyonları açısından hem de maaş oranlarının yukarıya doğru seyretmesi için önemli bir basamağı oluşturmaktadır.

Tablo 4.3. Statü ve Dikey Hareketliliğe İlişkin Temalar

Temalar	Temaları Oluşturan Gazeteciler	Genel Görüşler
Patronla kurulan ilişki ya da oluşturulan bağ, statü ve maaşın belirleyici faktörü olmaktadır.	G17, G18, G9, G4	Patronun ticari ve siyasi ilişkilerinde ne kadar yarar gösterdiğinizle alakalı bir durum.
Emekli olan gazetecilerin mevcut statülerini kaybetmemek için mesleğe devam etmeleri, genç gazetecilerin mesleki olarak mevki elde etmelerini engelleyen bir durumdur.	G15, 14, G5,	Yaşı ileri olan gazeteciler, mesleğe emekli olduktan sonra da devam ettikleri için oturdukları koltukları çok rahat boş bırakmıyorlar.

Statü ve dikey hareketlilik, mesleki yaşamın hiyerarşisi içerisinde gerek pozisyon açısından gerekse de maaşların iyileştirilmesi açısından önemli bir süreç olarak görülmektedir. Bu bağlam içerisinde gazetecilerle yapılan görüşmelerde, G17 gazetecilerin bu hareketliliğine ilişkin şunları aktarmaktadır:

“Ben çalıştığım pek çok kurumda, bazen 30 yıllık bir gazeteciden daha fazla maaş aldım. Bazen de yeni girmiş bir meslektaşımın daha az maaş aldım. Bunu belirleyen şey, patronun seninle kurduğu diyalog, patronun işine yarayıp yaramaman ve patronun ticari ilişkiler kurduğu insanlarla senin ilişkin. Bu belirleyici olan bir faktör, Türkiye genelinde de bu

böyledir. Gazeteci olarak patronun siyasi, iktisadi menfaatlerine uygunsan en fazla maaş alman gayet doğaldır”(G17).

Medya ve sermaye arasındaki organik ilişkinin bir tezahürü olarak da görülebilecek bu ifadeler, gazetecilerin maaş miktarının oranını belirleyen temel dinamik, işverenin ticari ilişkileri içerisinde ne kadar yarar sağladığıyla orantılı olduğu yönündedir. Bir başka görüşmeci olan G4, dikey hareketliliğe ilişkin sektörün açmazlarını şöyle belirtmektedir:

“Mesele çalışanın performansı ile alakalı değil, o göreve getirilecek kişinin söyleneni yapıp yapmayacağına bağlı. Kişi işini ne kadar doğru ve iyi yaparsa yapsın. İşveren, yarın öbür gün kendisine sorun olarak gelecek birini işin başına getirmez ya da yetki vermez. Mesela genel yayın yönetmenimi olacaksın, işverenin tercihidir. Bu işveren eğer sindirebileceği biri olduğunu düşünüyorsa seni başa getirir. Ama yarın öbür gün kendisinin karşısına hak mücadelesi ile gelebilecek biri olduğunu düşünüyorsa, o zaten her zaman en altta kalacaktır ve kendi küçük savaşını vermeye devam edecektir” (G4).

Diğer yandan meslek içerisinde statü açısından ilerlemeye dönük fırsatların olup olmadığına ilişkin G14 Şunları ifade etmektedir:

“Dikey hareketlilik sektörde çok önü açık bir süreç değil. Çünkü yaşı ileri olan gazeteciler, emekli olduktan sonra da mesleği devam ettirdikleri için oturdukları koltukları çok rahat boş bırakmıyorlar. Dolayısıyla genç arkadaşlarımızın önünün açılması daha zor bir süreç olarak gözükmemektedir. Özellikle son birkaç yılda çok genç kadın arkadaşlarımız yazı işleri müdürü olarak çalışmaya başladılar. Bu önemli ancak bunun maaş konusunda çok belirgin bir yansıması yok. İş yükleri artıyor haliyle. Ama maaş konusunda öyle bir dikey hareketlilikten bahsetmek pek de mümkün değil” (G14).

G14, gazetecilerin statü ve maaş ilişkisinde sektörde her hangi bir doğrusal eğilimin olmadığını söyleyerek, emekli olduktan sonrada mesleği devam ettiren gazetecilerin mevcut statü kazanımlarını terk etmemesinin, dikey hareketliliğin ilerlemesini sekteye uğratan bir sorun olduğunu belirtmektedir. G13 ise dikey hareketliliğin işleminin köklü medya kurumlarında pek mümkün olmadığını gerekçelerini şu şekilde açıklamaktadır:

“Kökleri geçmişe dayanan, yapısı çok önceden kurulmuş gazetelerde bu işin duayen isimleri ya da tecrübeli isimleri çalışıyor. Oralarda bir yerlere gelmek için onları aşmanız gerekiyor. Onların işi bırakması gerekiyor. Ama açıkça söyleyeyim, gazeteler sonuçta belli bir noktada özellikle yerel gazetelerde ideolojiyle hareket ediyorlar. Yani gelir kaynakları az ve patronla aynı ideolojiye sahip olmanız gerekiyor. Biraz kalemşörlük yapmak gerekiyor. Bu işlerde başka türlü tutunamazsınız. Hangi işte olursa olsun gazetenin politikalarına ya da yatkin olduğu siyasi tarafa yönelik bir şey yazmazsanız bir yayın yönetmeni olamazsınız. Bu imkânsız bir durumdur. O yüzden gazetecilik finansal olarak zengin olacağım diyen biri için yapılacak bir iş değil. Çilesi çekilmez. Hiç öyle beklendiği gibi paralar yok sektörün genelinde” (G13).

Statü konusunda yukarı doğru hareketliliğin köklü kurumsal medya kuruluşlarında zorluğuna dikkat çeken G13, maaş noktasında da sektörde uygulanan politikaların

yetersizliğine dikkat çekmektedir. G9’da bu durumu açıklayan benzer sürecin yalnızca kâğıt üzerinde olduğunu fiiliyatta söz konusu olmadığını söylemektedir:

“Çalıştığım kurumda dikey personel hareketliliği çok fazla istenilmemektedir. Çalışanlarının yıllarca aynı şeyi tekrar tekrar yapması istenmektedir. Çalışanların dikey yönlü kariyer planlaması sadece kâğıt üzerinde veya sözlü olarak bulunmaktadır” (G9).

G8, maaş politikalarının yukarıya doğru hareketliliğine dair süreçte ücretlerin beklentinin altında olmasına ilişkin olarak şunları belirtmektedir:

“Asgari ücret 11.400 TL ondan sonra bakıyorsun açlık sınırı 11.500 civarında. Yoksulluk sınırı 35.000 liraya dayandı. Eğer bir memlekette yoksulluk sınırı varsa en azından bir yoksulluk sınırı seviyesinde maaş almanız lazım. En azından dersiniz ki, yoksulluk seviyesinde biz maaş alıyoruz. Onun dışındaki maaşlar düşüktür. Ama bir de şu var, gazetenin bu gücü yok. Gazete kendi kendini döndürmeye çalışıyor. Durum böyle olunca da dengeyi sağlamak için asgari ücret veriyorlar. Bir de asgari ücretle çalışan gazeteci, birkaç ay ya da birkaç yıl sonra başka iş arayışında oluyor. Buraya iş başvurusu ile geliyor. Asgari ücrete çalışmaya başlıyor. Sadece durumu idare etmeye çalışıyor. Başka bir yere nasıl giderim, başka bir iş koluna nasıl geçerim diye düşünüyor. Durum böyle olunca da çalışanlardan çok fazla verim alamıyorsun”(G8).

Medya endüstrisinde, statü ve maaş açısından dikey hareketliliğin imkânlarına ilişkin yaşanan süreçlerin, oldukça sorunlu bir konu olduğu ve keyfi politikaların uygulandığı görülmektedir. Statü ve maaş açısından belirleyici dinamikler kurumun mevcut yayın politikasına uygun bir çizgide bulunmak ve işverenle kurulan ilişkinin niteliği önemli bir olgu olarak gözlenmektedir. Çalışan gazetecilerin bu minvalde önünün açık olduğu bir süreç işlememektedir.

5.1.3. Gazetecilerin Çalışma ve İş Sağlığına İlişkin Mevcut Güvence Koşulları

Gazetecilerin çalışma mesailerinin önemli bir kısmı, haber ofislerinin dışında haber peşinde ya da haber kaynaklarıyla yaptıkları görüşmelerle geçmektedir. Gazeteciliğin özel koşullarının bir parçası olan bu süreç, kendi içerisinde de çeşitli riskleri beraberinde getirmektedir. Örneğin olası bir toplumsal gösteri veya toplumsal arbedede hedef alınan ilk kesimin başında da genelde gazeteciler gelmektedir. Mesleğin zorlukları arasında en dikkat çeken olgulardan birisi de bu tür durumlarda, gazetecilerin yaralanma veya fiziksel olarak sakatlanma olasılıkları oldukça yüksek bir meslek grubu olduğudur. Dolayısıyla gazetecilerin çalışma ve iş sağlığına ilişkin sahip olduğu güvence ya da hakların niteliği oldukça önemli bir noktayı oluşturmaktadır.

Tablo 5.4. Çalışma ve İş Sağlığı Güvence Koşullarına İlişkin Temalar

Temalar	Temaları Oluşturan Gazeteciler	Genel Görüşler
Çalışma ve iş güvencesi konularında, yeterli düzenlemelerin ve uygulamaların bulunmaması.	G3, G15,	Gazeteciler, yalnız masa başında ya da bir kapalı alanda değil, hem masa başında hem de sokakta çalışan insanlardır. Medya sektörüne dair bir iş sağlığı ve iş güvenliği düzenlemesi yok.
Olası bir meslek kazasında ne olacağını öngörememek.	G4, G11,	Sözlü olarak her kurum senin arkanda duracağını vaat eder, ama fiiliyatta neyle karşılaşacağını kestiremiyorsun.

Gazetecilerin çalışma ve iş güvencesine ilişkin yeterli haklara sahip olmadığını, bununla ilgili birtakım eğitimlerin verilmediği ve hukuki süreçlerin nasıl işlediğine yönelik yeterince bilgilendirilmediklerini belirten G4, şunları söylemektedir:

“Çalıştığımız kurumlarda iş sağlığı ve iş güvenliği eğitimi almadık. Örneğin, çalışmış olduğum burada da almadım. Başka yerde de veya başka bir kurumda da almadım. Hatta orada bir kere iş sağlığı ve güvenliği uzmanı geldi bize. O sıra hükümetin bir çalışması vardı. Ondan dolayı her kurumda eğitim veriliyordu. Bize geldiklerinde bir fabrikadaki iş sağlığı ve güvenliği koşullarını anlattılar. Ben dedim ki, ben sokakta çalışıyorum, yolda yürürken birinin balkonundan saksı düştü kafama, o iş kazası olarak geçiyor mu, geçmiyor mu? Bana bunu anlatın dedim. Bizim iş kolumuzda bir iş sağlığı ve iş güvenliği çalışması yok. Şimdi biz masa başında ya da bir kapalı alanda değil, hem masa başında hem sokakta çalışan insanlarız ve bizim sektörümüze dair bir iş sağlığı ve iş güvenliği düzenlemesi ve çalışması bulunmamaktadır. Açıkçası, ne olursa iş kazasına girer bizim sektörde ne olmazsa o iş kazasından sayılmaz bunu bilmiyoruz. Bunun dışında değişen yasalar, örneğin, sağlık alanında değişen yasalar da bize dair çok bir şey söylemiyor. Basına dair bir şey yok. Evet, tırnak içinde bir statümüz var 212 sayılı yasaya tabi çalışıyoruz. Onun getirdiği belli ayırıcı özellikler var iş koşullarıyla alakalı, fakat iş sağlığı ve iş güvenliği konusunda gerçekten her hangi bir düzenleme sektörde bulunmamaktadır “(G3).

G3, gazetecilik mesleğinin kendine özgü özel koşullarından kaynaklı olası bir kazada yaralanma ya da buna benzer bir vaka/olay yaşandığında net olan bir düzenlemenin söz konusu olmadığını belirtmektedir. G15’de böylesi bir durumda ne tür bir sürecin işleyeceğini bilmediğini belirterek şunları aktarmaktadır:

“Henüz mesleki bir kaza yaşamadım, daha önceki çalıştığım gazetede yaşayan bir arkadaşım vardı. Bir açılışta fotoğraf çekerken, henüz inşaat halinde olan yüksek bir yerden düşüp sanırım burnunu kırmıştı. Fotoğraf makinesi burnuna çarpmıştır. O zamanki çalıştığım kurum o arkadaşımızın arkasında durdu. Onu hatırlıyorum. Hastane masraflarını karşıladılar,

aracı oldular, izin aldılar. Onun dışında henüz böyle bir örneğim yok. Tek örneğim var elimde onda da o zamanki çalıştığım kurum o arkadaşımıza destek olmuştu. Onu söyleyebilirim. Şu an gerçekten haber çekerken başıma bir şey gelse, kurumumun bana ne gibi fayda sağlayacağı konusunda her hangi bir fikrim yok açıkçası, hiç konusu geçmedi bu zamana kadar” (G15).

G4, gazetecilik mesleğinin kendi içerisinde taşıdığı olası riskleri; tehdit, saldırı vb. gibi durumlardan doğacak olası sonuçların karşılanması noktasında sektörde bir belirsizliğin olduğunu, bunun yaşanmış örneklerinin de bulunduğunu ifade ederek şunları belirtmektedir:

“Bir işçi sigortasının bize vadettiği şey neyse biz de ona tabiyiz, bize ekstra bir şey sunulmuyor. Güvenlik olarak bakıldığında sözlü olarak her kurum seni her hâlükârda savunacağını vadini verir. Özellikle hukuki yollarda ya da aldığın tehditlerde senin her zaman arkanda duracağını ifade eder ama bunu gerçekte yaşadığında, bu sözlü olarak verilen sözün gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini hiçbir zaman bilemezsiniz. Öyle yazılı kâğıda dökülmüş bir kural yok. Tepedeki yöneticilerin insafına ve cesaretine kalmış bir durum. Bir gün tehdit edilirsin. Seni tehdit eden kişi onların uğraşmaktan çekinmediği birisidir. Senin en büyük savunucun onlar olur. Ama bir gün daha güçlü biri tarafından tehdit edilirsin örneğin; iktidar erki tarafından tehdit edilirsin. Bu olay görmezden gelinir. Çünkü onların uğraşmak istemeyeceği şeylerdir. Yaşadım bunları, örneklerim de var bununla ilgili olarak” (G4).

G11, çalıştığı gazetenin Basın İlan Kurumu’na tabi olmamasından kaynaklı olarak sağlık güvencesinden ve diğer birtakım haklardan yararlanamadıklarını ve bu güvencesiz koşullar altında mesleğini icra ettiğini belirterek şunları kaydetmektedir:

“SSK’nın bize sağladığı sağlık sigortasından yararlanıyoruz. Onun dışında gazetenin şu yerde şu hastane size indirimlidir şeklinde bir uygulaması söz konusu değil. Örneğin; belli kurumlarda indirim alabilmemiz için Basın İlan Kurumu’na tabi olmanız gerekiyor. Eskişehir bazında konuşuyorum. Belli sağlık kurumlarından indirimler alabilecektik. Meslekte bir yıldan sonra bir aylık yıllık iznim olacaktı ama şu an böyle şeyler yok” (G11).

Çalışma yaşamının en önemli sacayaklarından birini oluşturan çalışma ve iş güvencesi süreçleri, gazetecilik sektöründe çalışanlar için hayati bir noktayı temsil etmektedir. Fakat yapılan görüşmelerde de anlatıldığı gibi bu konu sektörün çok da fazla ciddiye almadığı ya da görmezden geldiği bir durum olarak kendisini göstermektedir.

5.1.4. Gazetecilik Alanında Vasıfların Yeniden Üretim Süreçleri

Vasıfların yeniden üretimi, stajyerlikle başlayan ve sonrasında istihdam edilmeye uzanan süreci ifade etmektedir. Ayrıca çalışan kişilerin, kendi becerilerini geliştirmesi ve bunları da kullanmasına dönük sürecin önünün açık olduğu bir çalışma iklimini imler. Bu durum gazetecilikte de önemli bir basamağı oluşturur. Gazetecilik, her şeyden önce

stajyerlik eğitimiyle başlayıp sonrasında da mesleki anlamda gelişme gösterilen bir alandır. Dolayısıyla gazeteciliğin başlangıç noktasında kritik bir eşiği oluşturan unsur stajyerliktir.

Tablo 5.5. Vasıfların Yeniden Üretimine İlişkin Temalar

Temalar	Temaları Oluşturan Gazeteciler	Genel Görüşler
Eğitim hayatının yeterli düzeyde mesleki anlamda vasıf kazandırıcı nitelikte olmadığı ve bu durumun uzun süre iş öğreniyorsun baskısıyla gazeteler tarafından ücret verilmeden çalıştırıldığı.	G16, G11, G7,	Staj dediğimiz şey ne yazık ki bizim mesleğimiz de parasız bir şey eğitim hayatında mesleğin gerekli becerileri kazandırılmadan sektöre giriyoruz.
Kurumsal bir politikadan ziyade daha çok mesleğin yetişmiş kişilerinin hoşgörü ve anlayışı ekseninde vasıf ve beceri kazandırma girişimi.	G15, G5, G10, G3,	Yeni mezun bir gencinin mezuniyetinden hemen sonra neler yaşadığını maalesef çok iyi biliyoruz. Biz biraz daha bu arkadaşlarımıza o yollardan geçtiğimiz için, daha hoşgörülü davranıp biraz daha bir şeyler öğrenmelerini sağlamaya çalışıyoruz.

Vasıfların yeniden üretilmesi, gazetecilik sektöründe kurumsal bir politikadan ziyade mesleğin yetişmiş kişileri tarafından yeni başlayanlara işin nasıl yapıldığı bilgisi aktararak gerçekleşen bir süreçtir. Bu durum, bazen de gazeteci adayının kendi bireysel performansına indirgenerek, kendi çaba ve gayretiyle gerçekleşmektedir. Diğer taraftan stajyerliğin bu meslek için önemi ve ciddiyeti hakkında G16 şunları dile getirmektedir:

“Bir gazeteci kesinlikle staj yapmalı. Gazetecilik mezunu bir öğrenci staj yapmazsa, gazetecilik yapamaz. Kesinlikle yapamaz. Üniversitemden mezun oldum. Benim üniversite hayatım boyunca haber toplama ve yazma sınavında notlarım CC. Çünkü oradaki standarda göre yazmaya çalışıyorsun. Orada bir kalıba sokuluyorsun. Şunu şöyle yazacaksın. Ben İhlas Haber Ajansı’na geldim. Birkaç haber yazdıktan sonra müdürüm dedi ki, biraz özgün ol. Sen kendin ne yazabiliyorsun? Bunu göster. İkinci ay geldiği zaman haber müdürümüzün yaptığı toplantıda ben daha 2 aylık olmama rağmen benden çok daha eski arkadaşlara örnek teşkil etmeye başladım. Bu da neydi, staj görmeyen arkadaşlarım hâlâ üniversite öğrencisiydi. Belli bir kalıbın içindeydi. Ben üniversiteden mezun olduktan sonra staj yaptığım için maddi olarak çok zor bir durumla karşılaştım. İletişim Fakültesinden mezun olduktan sonra kalkıp mağazacılık da yaptım. Elektrikçilik de yaptım. Ben aşçılık da yaptım. Farklı sektörlerde çalıştığın zaman tokat yiyorsun. Sen aslında bir gazetecisin, üniversite hayatında belli başlı şeyler başarmışsın. Ama geliyorsun kendi sektöründe iş bulamıyorsun. O yüzden staj

kesinlikle olmalı. Hatta son sınıfta tamamıyla öğrenci okuldan kopartılıp sadece staja bırakılmalı. Çünkü gerçekten 4 yıllık bir gazetecilik eğitimi zaman kaybı. Mesleği iki yılda üniversitede öğretebilirsin. Ama çalışmayı sınıfın içinde öğretemezsin. Ben asayiş muhabiriyim. Sınıfın içinde bana nasıl asayiş haberi yazacağım söylenmedi. O yüzden staj yapmak, üniversiteden sonra insanı çok daha zorluyor. Çünkü staj dediğimiz şey ne yazık ki bizim mesleğimizde parasız yapılıyor” (G16).

Stajyerliğin mesleğin gerekliliklerini öğrenmede en iyi deneyim süreci olduğuna dikkat çeken G16, aynı zamanda kendi içerisinde maddi anlamda çok fazla olumsuz koşullarla da karşılaştığını belirtmektedir. G7 stajyerliğin bu olumsuz tablosunun nedenini şu şekilde belirtmektedir:

“Stajyerlerle çalışmak bir kere gazete yöneticilerinin ve gazete patronlarının işine geliyor. Ucuz işçi olmuş oluyor. Asgari ücretin sana maliyeti 15.000 TL. Stajyer geliyor diyorsun ki işte senin yol masrafını karşılarım, yemek masrafını karşılarım, üç beş kuruş harçlık veririm ve her tarafa koştururum. Bu da çok adaletsiz bir durumu ifade ediyor” (G7).

Stajyerliğin ucuz emek gücü olarak işverenlerin işine yaradığını belirten G7, bir gazetecinin güncel maliyetleri hesaplandığında stajyer çalıştırmanın daha uygun olduğunu vurgulayarak, sektördeki mevcut adaletsiz duruma değinmektedir. Gazeteciliğin kendi içerisinde bir başka zorluğu da mesleği öğrenme süreçlerinde yaşanmaktadır. G15, konuya ilişkin şunları aktarmaktadır:

“Yeni mezun bir gencin mezuniyetinden hemen sonra neler yaşadığını maalesef çok iyi biliyoruz... Ama ben kendi çalışma arkadaşlarım için konuşuyorum daha ziyade. Burada asıl iş çalışma arkadaşları olarak bizde bitiyor. Biz bu arkadaşlarımıza, o yollardan geçtiğimiz için, daha hoşgörülü davranıp biraz daha bir şeyler öğrenmelerini sağlamaya çalışıyoruz” (G15).

Gazetecilik mesleğini öğrenme ve vasıfların iyileştirilmesine ilişkin beceri kazandırma sürecinin kurumsal anlamda olmadığına dikkat çeken G3, şunları ifade etmektedir:

“Çalıştığımız kurumlar bize asla böyle bir olanak sağlamıyor. Açıkçası biz hiç denk gelmedik. Biz sadece bağlı bulunduğumuz sendikanın toplu iş sözleşmesini imzalamıyoruz. Maalesef böyle çoğunluk elde edilmiyor. Ama biz sendikaya üyeyiz bireysel olarak. Sendikanın eğitim süreçlerine kendimiz katılıyoruz ya da Avrupa Birliği projeleri yapıyoruz. Derneklerin yaptığı etkinliklere katılıyoruz ama bireysel olarak kurumun bize sunduğu ya da olanak sağladı bir süreç yok. Arkadaşlar gidip eğitim alın dendiğinde biz kendi yıllık izinlerimizden alıp gidip o eğitimlere katılıyoruz. Onun dışında işte fotoğrafçılık dersi gibi ya da işte gelişen teknolojiyle birlikte basın sektöründe yaşanacaklarla ilgili herhangi bir eğitime dair hiçbir şey yok” (G3).

Mesleği öğrenmenin ya da kendini geliştirmenin genelde bireysel mücadele eksenli olduğunu anlatan G3, bir nevi kurumların gazetecileri; bu anlamda kendi başına bıraktığını belirtmektedir. Bu durumu G11, şu şekilde açıklamaktadır:

“Ben Mesleğe ilk başladığımda bu alanda deneyimim yoktu. 10 günlük gibi bir deneyim süresi verildi bana. Bu 10 gün içerisinde bana editöryel alanda ne yapıldığı ve ne edildiği iş arkadaşlarım tarafından gösterildi. Ayrıca bir eğitim verilmedi. Şöyle ki, işin arka mutfağı öğretilmedi” (G11).

Bir başka görüşmeci olan G10, mesleği öğrenmede bireysel çabanın önemli olduğunu, diğer türlü haber üretim sürecinin nasıl işletildiğinin yeterince aktarılmadığını şu ifadelerle anlatmaktadır:

“Bu süreçte gazetenin tanıtılmasında bile beni yönlendiren biri yoktu. Ne denir? Hani üniversiteye başlayan öğrencilere bir oryantasyon süreci vardır ya öyle bir süreçten dahi geçemedim. İş arkadaşlarım yardım etti. O konuda tek bir kişiyle muhatap oluyordum. Yani sabah 9’da başla gibi bir cümleyle işe başladım, başladığım dakikadan itibaren masamın yanında ki iş arkadaşımınla zaten çok dirsek temasında çalışıyoruz. Genellikle ona sorarak süreç ilerledi. Gazetecilik mezunu da değilim. Çok basit bir haber örneğinin yazılmasının dahi eğitimi verilmedi. Kendim hala deneyerek tecrübe ederek öğreniyorum” (G10).

Diğer yandan gazeteciliğin stajyerlik evresinde karşılaştığı bir başka süreci G5, şu şekilde açıklamaktadır:

“Herkes pek kabul edemiyor stajı. Okulda okurken bir ay staj yapacak. Ben nerede yaptım? İstanbul radyosunda yaptım, oradaki stajlar farklı. Şimdi yeni mezunsun. Çalışmak istediğini söylüyorsun ve karşımıza geliyorsun. Biz seçici oluyoruz biraz, ben, yazı işleri müdürüm, meslektaş alırken birincisi bu işimize yarar mı? İki nerede çalıştı? Bir de herkes birbirini biraz tanır, hiç kimse sıfırdan bir şey yapmıyor. Sadece farklı kurumlarda çalıştığı için yeni geldikleri kurumun iç dinamiklerine alışmak kalıyor. Bu da dayanışmayla çözülüyor. Herkes bir şey öğretme gayretinde oluyor, biz şunu isteriz bunu isteriz gibi. Gelen arkadaş da tabiri caizse ortamın psikolojisine ve iklimine çabuk adaptasyon sağlıyor. Her gazetenin kendine göre yayın politikası var buna adaptasyon sağlıyor. Bunu süreç içinde anlıyor zaten. Eğer sıfırdan yeni aldysak, tanımadığımız biriye ona arkadaşlarımız yardımcı oluyorlar. Bir mesleki dayanışma ürünü olarak kiminle iletişim kuruyorsa ya da çalışıyorsa o arkadaşlar ona tolerans gösteriyorlar, onun daha çabuk mesafe almasına ön ayak oluyorlar. 30 sene önce alaylılar daha fazlaydı o zaman. Bir hastaneye gittiğinde stajyeri tanıtmaz, nasıl ilişki kuracağını söylemez, mutlaka bir bilgiyi söylerken eksik bırakır, dolayısıyla bir usta çırak ilişkisi vardı. Onun getirdiği zorluklar ve dayattığı şeylerin ürünü olarak saklıyorlardı, çok nadir vardır yetiştiren. Kurumsal kültür çok fazla yok, bu bir realitedir. Bu bahsettiklerim daha çok kurumla özdeşleşmiş yöneticilerin yaklaşımıyla alakalı bir durum” (G5).

Gazetecilerin mesleğe başladıkları sürede vasıf ve beceri kazanması veya önün açılması gibi süreçler tam olarak sınırları belirlenmemiş bir çalışma ortamı içerisinde gerçekleşmektedir. Mesleği öğrenme bireysel performans ve mesleğe ilk adım atılan kurumda hali hazırda bulunan mevcut gazetecilerin yaklaşımı/öğretmesi doğrultusunda daha çok yol kat edilmektedir.

5.1.5. Gazetecilerin Gelir Güvencesi

Çalışma yaşamının en önemli parametrelerinden birisini de yapılan işin karşılığında alınan ücretin miktarı oluşturmaktadır. Bu noktada emeğin en karanlık yüzünü oluşturan temel dinamiklerden birisi de kuşkusuz, emek piyasasında emeğin karşılığının nasıl ödendiğidir. Gazeteciliğin emek piyasasında yaptığı işin karşılığını nasıl, ne şekilde ve hangi koşullar altında aldığı da bir başka önemli konuyu oluşturmaktadır. Görüşmelerden elde edilen bulgulara göre gazeteciler genellikle emek piyasasında kayda değer bir ücret almamaktadır.

Tablo 5.6. Gazetecilerin Gelir Güvencesine İlişkin Temalar

Temalar	Temaları Oluşturan Gazeteciler	Genel Görüşler
Asgari ücret almak meslekte bir başarı olarak kabul ediliyor. Asgari ücretin üzerinde bir ücret almak sektörde yaygın bir politika değil.	G1,G3, G4,G8	Bu mesleğin acımasız yönlerinden birisi hatta belki de en acımasızı budur: Gelir. Aç kalmaya mahkûmsun, fazlasını isteyemezsin. Eğer maaşını gününde zamanında alıyorsan bu lütuf olarak sunuluyor.
Gazetecilik mesleği refah içinde yaşanabilecek bir meslek grubu olmadığı.	G16, G15, G6	Türkiye şartlarında 30 yıl evvel de gelirimiz sıkıntılıydı, bugün de maalesef gelirimiz sıkıntılı. Çok refah içinde yaşayacak bir gelirimiz yok. Ancak kıt kanaat geçinebileceğiniz ya da ek iş de yaparsanız yetecek kadar.

Gazetecilerin aldıkları ücretin genel olarak asgari ücret olduğu ve asgari ücrette yaşanan dalgalanmalara endeksli bir şekilde artış gösterdiğini belirten G1, sektörde belirli bir ücret politikasının olmadığını ve sektörde yüksek maaşla çalışan gazeteci bulmanın zor olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Şimdi çalıştığım kurumun ve diğer kurumların da herhangi net bir ücret politikası olamaz. Çünkü son 2 yıldır asgari ücrete 6 ayda bir zam gelmeye başladı. Yani personelin maaşını asgari ücret 3.000 TL patron olarak 5.000 TL yapıyorsun. Diyorsun ki ben sana zam yaptım 2.000 TL. 6 ay sonra hükümet diyor ki, asgari ücreti 5.500 TL yaptım. Tekrar asgari ücret seviyesine gelmişim. Maaşım 5.500 TL patron olarak diyorsun ki ben senin maaşını 3.000

TL daha yükselttim. 6 ay sonra diyor ki hükümet, asgari ücreti 11. 500 TL yaptım. Yani son 2 yıldır asgari ücret düzenlemelerinin 6 ayda bir yapılması nedeniyle zam olayı ufkunu kaybetmiş durumda. Ne işveren ne yapacağını biliyor ne de çalışan ne alacağını biliyor. Açıkçası basın mesleğinde ben 35 senedir çok yüksek maaşlar alan gazeteciler olduğunu hiç görmedim. Tanık olmadım. Basın emekçileri, kendim de dâhil olmak üzere ancak işte kendilerini idare edebilecek kıt kanaat ailelerini geçindirebilecek maaşlar alır. Bunun daha fazlasını alan gazeteci sayısı bir elin beş parmağını geçmez” (G1).

Düşük ücretlerle çalıştırılan gazetecilerin, refah düzeylerinin geride kalması nedeniyle alternatif olarak başka işlerde de çalışarak, gerekli ihtiyaçlarını karşıladığını belirten G6, sektörün genel olarak refah sunan bir tarafı olmadığını vurgulayarak, sektörün öncesi ve sonrasında maaş durumunu şu şekilde açıklamaktadır:

“İlk başladığınızda bu işten çok gelir kazanma şansınız yok. Çünkü sektörün en alt basamağında en az ücreti alıyorsunuz. Sonra kadememiz, sorumluluklarınız yükseldikçe gelirimiz artmaktadır. Türkiye şartlarında 30 yıl evvelde gelirimiz sıkıntılıydı, bugün de maalesef gelirimiz sıkıntılı. Çok yüksek paralar, çok refah içinde yaşayacak bir gelirimiz yok. Ancak kıt kanaat geçinebileceğiniz ya da ek iş yapmanızı gerektirecek durumlar var. Özellikle son 15 yılda çalışan arkadaşlarımız sektörün de gelişmesiyle ek iş yapmaktadır. Ben ek gelir elde etmek için düğün fotoğrafçılığı yapan muhabir arkadaşlarımı biliyorum. Gündüz gazetecilik yaparken gece de düğün fotoğrafçılığı yapan bu sektörde çok insan var. Daha farklı sektörlerin, özellikle internet haberciliğinin gelişmesinden sonra yazılı basında çalışan arkadaşlar internet sitelerine de destek amaçlı iş yapıp gelir elde etme peşindeler. Gazetecilik yapıp da çok refah içinde yaşayan kişiler değiliz” (G6).

Gazetecilerin emeğinin karşılığını tam olarak alamadığını dile getiren G3, genel olarak çalışan gazeteciler arasında ücret açısından dikey hareketlilikte çok büyük bir farkın olmadığını belirterek, aldıkları ücretin asgari ücret olduğunu ve bunun üzerinde alanlara da cüzi tutarlar şeklinde ödemeler yapıldığını şu şekilde aktarmaktadır:

“Türkiye koşullarında emeğimizin karşılığını alamıyoruz. Zaten Türkiye koşulunda açlık sınırı ve yoksulluk sınırını aşan bir ücret alamıyorsunuz maalesef. Bu konuda özellikle yereldeki arkadaşlarımızın daha çok mağdur olduğunu düşünüyorum. Aynı zamanda statü konusu mesela, hani yazı üzerindeki statünüz? Yazı işleri müdürsünüz ama muhabirden bir tık fazla para alırsınız. Öyle çok fazla bir ücret almazsınız buralarda. Örneğin; Kocaeli genelinde bugün itibarıyla 20.000 TL alan bir genel yayın yönetmeni olduğunu düşünmüyorum. Gazetelerin genel yayın yönetmenleri 20.000 TL almıyordur. Muhabirler zaten asgari ücretle çalışıyor. Biraz kıdemli olanlar 1.000 TL, 2.000 TL asgari ücretin üzerinden para alıyorlar” (G3).

Gazetecilik sektöründe çalışan gazetecilere ödenen ücretler noktasında bir konsensüsün olduğunu ve bu yüzden ücretlerin birçok kurumda düşük tutulduğunu

belirten G4, sektörün her ne kadar nitelikli çalışanlara ihtiyaç duyduğu bir gerçek olsa da düşük ücretler yüzünden çalışan gazeteci bulmanın zor olduğunu belirtmektedir. Öyle ki, sektörde asgari ücret almanın ve maaşların gününde yatırılmasının da bir ayrıcalık olarak sunulduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Eğer asgari ücret alıyorsan, bu senin için bir lütuf oluyor. Maaşını gününde alabiliyorsan bu bir lütuf haline dönüşmüş oluyor. Gelirini yükseltmek istiyorsan bu alan dışında ek iş yapacaksın bu ve soran olursa da bu benim hobim diyeceksin. Ama aslında bir nevi gelir kaygısı. Şu anda çalıştığım kuruma yaklaşık 8 ay önce girdim. Aslında geçişimin sebeplerinden biri yola çıkma aşamasında piyasanın üstünde bir maaş ve haber özgürlüğü vaat edilmesiydi. Çalıştığım kurum, yeni açılmıştı. Gelir olarak aslında bir arz talep dengesi yok. Şu an piyasada ciddi manada kalifiye, işi bilen kişi sayısı çok az. Daha fazla kalifiye elemana ihtiyaç var. Ama ben kalifiyeli elamanları çalıştırmak için daha fazla ücret teklif ediyorum mantığı yok. Çünkü sektör tek bir ağızdan anlaşmış gibi çalışana çok vermemekte hem fikir” (G4).

Sektörün ücretleri düşük tutarak gazetecileri çalıştırdığı bir süreçte, mesleğin motivasyon kaynaklarının da ortadan kalktığını söyleyen G8, bu ücret politikaları karşısında gazetecileri çalıştırmanın zor olduğunu ve haklı olarak çalışanların bir noktadan sonra başka meslek arayışında bulunduğunu şu şekilde belirtmektedir:

“Gazeteci 11.500 TL alıyor geçinmiyor. Haliyle başka bir sektörde kendisine iş arayabiliyor, daha fazla para kazanacağı bir alan olarak. Çok fazla kendisini mesleğe de veremiyor. Bu durumda biz de yönetici olarak zorluk çekiyoruz. Şimdi gazetecinin motivasyonu yoksa siz onu çalıştırmakta da zorlanıyorsunuz. Görev veriyorsunuz ve sürekli işi takip etmeniz gerekiyor. Durum böyle olunca da siz yönetici olarak rahat değilsiniz. Vereceksiniz ki parayı muhabire, yönetici olarak iş isteyeceksiniz. Belediyede hizmette çalışan bir kişi 20 ya da 25 bin maaş alıyor. İletişim fakültesi mezunu bir gazeteciyi asgari ücretle çalıştırırsanız ne kadar motivasyon sağlayabilirsiniz ki? Belediyede ya da fabrikada çalışanlar grev yapıyorlar hepsi gazetecilerden fazla maaş alıyorlar. Ben onun hakkını nasıl savunacağım. Zaten ben onların yarısı kadar maaş alıyorum. Mesela büyükşehir belediyesinde çalışanlar, eylemler yapıyorlar. İşçinin aldığı maaş en aşağı 25.000 TL. Bir de sendikal hakları var, sendika payı var, devlet payı var. Onun maaşı nerden baksan ortalama 30 bin lirayı buluyor. Bu adam 30 bin lira maaş alıyor sen 11.400 TL maaş alıyorsun. Gidiyorsun onun hakkını savunuyorsun. Aslında onun senin hakkını savunması lazım. Ortada bir dengesizlik var. Dediğim gibi gazetecilik çok güzel bir meslek, kutsal bir meslek. Gazetecilere, sağlık çalışanlarına ve öğretmenlere ekstra ücretler verilmesi lazım. Yani maaşlarının yüksek olması gerekir” (G8).

Gazetecilik mesleğinin en kayda değer sorunlarından birisini de düşük tutulan ücretler oluşturmaktadır. Açlık ve yoksulluk sınırı altında kalan mevcut asgari ücret

miktarı, medya sektöründe çalışan gazetecilerin çoğunlukla tabi tutuldukları emek değeri olarak uygulanmaktadır. Bu durum mesleğin niteliğini ortadan kaldırdığı gibi aynı zamanda mesleği cazip kılmayan bir gerekçe olarak da kabul görülmektedir.

5.1.6. Gazetecilerin Temsil ve Hak Arama Mücadelesi

Gazetecilik sektörünün en kırılgan halkalarından birisi de sendikal bir şemsiye altında birliktelik gerçekleştirememesidir. Bu durumun birden fazla gerekçesi bulunmaktadır. Siyasal politikaların tutucu yaklaşımı başta olmak üzere, sermayenin örgütlü bir mücadele karşısında ortaya koyduğu katı uygulamalar, emeğin örgütlenmesi noktasında engelleyici faktörler olabilmektedir. Gazetecilik alanının bireysel performansla yakından ilişkili bir meslek olması da bu sürecin gerekçeleri arasında olabilmektedir. Önemli bir diğer unsur da sendikal mücadele veren yapıların zayıf bir örgütlenme stratejisi izlemesidir. Gazetecilerin örgütlenememe nedenleri arasında sayılabilecek unsurlardır.

Tablo 5.7. Gazetecilerin Temsil ve Hak Arama Mücadelesi Temaları

Temalar	Temaları Oluşturan Gazeteciler	Genel Görüşler
Sendikal yapılara güven duyulmaması, mevcut siyasal politikalar, işverenlerin sendikal oluşuma fırsat tanınamaması.	G18, G17, G16, G15	Sendika il başkanı ayrıca gazete sahibi, şimdi ben ona nasıl güveneyim, neye dayanarak kendimi ona teslim edebilirim ki? Ben hiç sendikaya güvenmiyorum.
Mesleğin bireysel rekabete dayalı olması, hak arama mücadelesinin daha çok iş mahkemesi üzerinden yürütülmesi.	G2, G4, G8, G5, G7	Biz mesela sendika dediğimizde, örgütlenme dediğimizde kendini işçi olarak görmeyen bir durumları var.

Gazetecilik sektöründe sendikal veya örgütlü bir mücadelenin oluşmasında yapısal engellerin neler olduğuna ilişkin G3, şunları belirtmektedir:

“Türkiye’deki gazetecilerin gerçekten sendikalaşmaya dönük bilinçli farkındalıkları farklılık göstermektedir. Kendi hak arama süreçlerinde yetersiz kalıyorlar. Biz mesela sendika dediğimizde, örgütlenme dediğimizde, onların kendilerini işçi olarak görmeyen bir durumları var. Çünkü şöyle düşünün, gazeteci işte cumhurbaşkanıyla konuşabiliyor, başbakan ile konuşuyor, bakan ile konuşuyor. Vali ile muhatap, belediye başkanı ile muhatap, bir statüsü olduğu için kendini dışarıda herhangi bir işçi gibi görmüyor. Herhangi bir işçi gibi görmediği için de bir sendikaya üye olmak, hak arama mücadelesi vermek ona göre olmuyor. Aslında biz bu ülkede emeği en ciddi sömürülen kesimiz, işçi kesimiyiz. Bir başka deyişle en

diptekileriz aslında. Hele bunun muhabir kısmı, sokakta çalışan kısmı, gerçekten inanılmaz bir sömürü koşulları altında çalışıyor. Gecesi belli değil, gündüzü belli değil. Çalışma ve iş güvencesi yok. Hiçbir güvencesi olmadan çalışıyor. Buna rağmen örgütlenmiyor çünkü kendini biraz diğerlerinden yukarıda görüyor statü olarak. O yüzden de örgütlenemiyoruz. Mesela bizim sendikada ben sendikanın aynı zamanda temsilcisiyim. En büyük sıkıntımız bizim yerelde arkadaşlarımız, muhabirler elbette sendikaya üye oluyor. Ama içeride çalışan editörün, yazı işlerindekilerin ve onun dışında diğer arkadaşlarımızın hepsinin olması gerekiyor. Bunlar bu statülerinden dolayı olmuyor. Öyle bir mücadele verme gereği duymuyor. Kendini işçiyle eşit görmüyor. Bu yüzden de biz örgütlenemiyoruz. Bence bu gazetecilerin sınıfsal olarak düşünme biçimlerinden kaynaklı olduğunu gösteriyor. Hak arama mücadelemiz ne yazık ki işten çıkartıldığımız zaman başlıyor. O ilde kim sendikaya ya da sendikalara yakın olarak biliniyorsa, kim işçi avukatı tanıyorsa, kim sendikaya üyeysen ona gidiliyor. O da avukata götürüyor arkadaşı. Hak arama mücadelesi, dava süreci böyle yürütülüyor. Yoksa bir hak arama mücadelesi asla olmuyor” (G3).

Gazetecilerin kendi statülerinden kaynaklı olarak, sendikal bir örgütlenme içerisinde bulunmak istemediğini belirten G3, hak arama sürecinin çalışırken değil işten atılma ile başlayan bir durum olduğunu belirtmektedir. G7, rekabete dayalı bir meslek olan gazeteciliğin, sendikal örgütlenmeyi sekteye uğrattığını belirterek, sendikal oluşumun önünde temel engelin gazetecilerin bireysel tutumlarıyla ilgili olduğunu şu şekilde aktarmaktadır:

“Ben gazetenin ortağıydım, sahibiydim. Çalışanlara diyorum ki arkadaşlar gidin gazeteciler sendikasına üye olun. Sendikayla gelin karşıma, sendikalı olun, yapamadılar. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti biraz daha ciddi, organize bir kuruluştur. Kocaeli’ndeki gazetecilerin, haklarının koruması lazım. Cemiyet üyelerinin, onların da öyle bir derdi, çabası ve gayreti yok. Biraz bağırıp çağırsalar, organize olsalar... Gazeteciler Türkiye’de birbiriyle en çok rekabet eden meslek grubudur. Çekemezler birbirlerini. Eskiden bizim zamanımızda haberde rekabet vardı. Şimdi o da yok artık. İşte cemiyet lokali var. Bütün gazetelerin muhabirleri orada toplanıyor. Sen haber atlatmışsın, o haber atlatmış, öyle bir şey yok. Bir tanesi haberi topluyor. Hepsi kendi gazetelerine servis ediyor, patronlarının gözüne giriyor, haber yapmış gibi. Böyle bir dayanışma içindeler ama kendi haklarını korumak konusunda da birlik olamıyorlar. Olsalar, bağırıp çağırsalar, bir şey yapsalar; bütün gazetelerde sendika da olur, hakları da gelişir, her şey olur. Yani benim cebimde bir sarı basın kartı vardı. Her kapıyı açardı. Şimdi öyle bir şey yok. Şimdi gazeteci şehir içinde minibüse bedava binmeyi, imtiyaz zannediyor. Hâlbuki öyle değil. Ben İstanbul’da Tarabya otelinde %60 indirimli kalırdım. Uçağa, Türk Hava Yolları’na %50 indirimle binerdim. Yani bunların hepsi ortadan kalktı. Daha kısa sürede emekli olunurdu, gazetecilerin hakları çok geriledi. Devletten aldıkları haklardan hep kendi basiretsizlikleri nedeniyle mahrum kaldılar. Aman işimi koruyayım,

sesimi çıkartmayayım düşüncesinde oldular. Böyle ruh halindeki bir gazetecinin de gazetecilik yapması, zaten eşyanın tabiatına aykırı” (G7).

Gazetecilerin çalıştığı kurumların kendi iç dinamiklerinden kaynaklı örgütlenememe sürecini G4, şu şekilde açıklamaktadır:

“Ben bireysel olarak Türkiye Gazeteciler Sendikasının bir üyesiyim, üyeliğim yaklaşık 2 yıldır var ama tabii tek başına üyelik yetmiyor. İş yerinin yetki alması için burada da sistem çok basit. Eğer çok kalabalık kadroya sahip bir kurumda çalışıyorsan ve yerelde çalışıyorsan oranın ana kemik kadrosu vardır. Çalışanların büyük bir kısmı çok eskiden beri orada çalışıyordur, düzeni buradadır; başka gelirleri vardır, bazıları emeklidir ve çoğunun örgütlülük gibi bir derdi yoktur. Sadece zamanımı geçirmek için çalışıyorum diyebilmek için ve bu mesleği yapıyorum diyebilmek için gazetede çalışıyordur. O kişileri hiçbir zaman ikna edemeyeceğin için yetki alamıyorsun ve eminim hiç kimse, kendi çalıştığı kurumda kâğıt üzerinde kaç kişinin çalıştığını bilmiyordur. Kâğıt üzerinde çalışıyor gözüken kişilerin sayısı de çok fazla aslında. Bir örgütlülüğü oluşturmak bu bakımdan da oldukça zordur. Dedğim gibi sadece patron ne kadar zenginse belki bundan dolayı biraz daha fazla alırsın. Patronun zengin değilse yani gazetecilik dışında çok büyük gelirleri yoksa aslında gelirinde yok, gelirin patronun zenginliği ile doğru orantılı” (G4).

Diğer taraftan sendikal faaliyetlerin yeterince güçlü olmadığını ve bunun yerine hak arama süreçlerinin iş mahkemesi yoluyla gerçekleştiğini belirten G1, şunları ifade etmektedir:

“Gazeteciler sendikası Kocaeli’nde var gibi ama yok. Sendikaya çok az sayıda arkadaşımız üye. Sendikanın girdiği bir yayın kuruluşu şu anda ben bilmiyorum çünkü hiçbir patron buna müsaade etmez. Sendikaya olan güven de çok fazla değildir. Ama işte Kocaeli Gazeteciler Cemiyeti üyesidir arkadaşlarımız. Bir parça cemiyetin desteğini arkalarında görmek isterler ama o cemiyet de ne kadar güçlüdür tartışılır. Burada asıl olan yine bir devlet kurumu: İş mahkemeleri açılan bütün davalarda çalışanların lehine karar vermektedir. Burada çalışanların sosyal haklarını alamadan veya maaşlarını alamadan işten çıkartılmaları halinde en önemli güvenceleri iş mahkemeleridir. Buna herkes çok güvenir. Çünkü iş mahkemelerinin kararlarının neredeyse yüzde doksanında çalışanların lehine kararlar çıkmakta ve uygulanmaktadır. Bir sendika çabası yok, örgütlenme yok, patronun önünde sendika diye bir tehlike yok. Patron için en büyük tehlike iş mahkemesidir. İş kanunundan anlayan bir avukata gidersiniz. Benim 80.000 TL alacağım ödenmedi dersiniz, faiziyle 110.000 TL. Avukat der ki, ben bunun 40.000 lirasını alırım ve bir sene bir buçuk sene içerisinde o dava karara bağlanır o parayı alır” (G1).

Sendikal yapılara güven noktasında yeterince güçlü bağlayıcı durumun olmadığını belirten G1, sendikal bir çatı altında mücadele vermektense gazetecilerin daha çok iş mahkemeleri aracılığıyla kendi sorunlarını çözdüğüne dikkat çekmektedir. Sendikal

yapılara güvenmediğini belirten bir başka görüşmeci G18, durum hakkında şunları bildirmektedir:

“Çağdaş Gazeteciler Derneği’nin üyesiydim, hiçbir faydasını görmediğim için istifa ettim. Bir de sendikacılara zaten güvenmiyorum genel olarak. TGS’nin sendika il başkanı ayrıca gazete sahibi. Şimdi ben ona nasıl güveneyim. Neye dayanarak kendimi ona teslim edebilirim ki? Çünkü patron bakış açısıyla bakan bir temsilci. Bu sebeple ben de istifa ettim. Ben hiç sendikaya güvenmiyorum. Ben sendikasızım. Sendikalılar da var fakat benden hiç farkları yok. Toplu sözleşme imzalayamıyorsan o sendikanın katkısı ne olacak?” (G18).

Güven noktasında sendikal yapılara zayıf bir aidiyetinin olduğunu belirten G18, sendikalı olmakla olmamak arasında bir fark göremediğini, çalışma hayatında koşulların iyileştirilmesi açısından değişen bir şeyin olmayacağını söylemektedir. Benzer bir açıklamada G17, tarafından şu ifadelerle aktarılmaktadır:

“Ben burada TGS ile üyesi olmasam bile çok iyi bir bağım olduğunu düşünüyorum. Üye olmayışımın nedeni de Türkiye’de sendikacılığın çok zayıflamış olması. Ben sendikalı olsam ne patronumun ne de çalıştığım iş yerinin hiç birinin umurunda olmaz. Çünkü onlar da biliyor bir şey yapılamayacağını. Ama böyle hak arama mevzuu, bireysel performansla ilgili bir süreçtir. Senin meslek boyunca kazandığın statü ve prestijin, senin söylediklerini patronun aleyhine çevirebilirse şayet seni kolay kolay işten atamazlar. Diğer türlü birçok gazeteci tanıyorum işten çıkarılan, kurumsal olarak arkasında kimse durmadı” (G17).

Sendikaların yeterince etkili olmamasının ve güven oluşturmamasının nedeni olarak medyada artan yoğunlaşmaya ve iktidar politikalarının belirleyiciliğine işaret eden G8, şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Türkiye’de medya sendikaları var. Ama yeterince etkili olduklarını pek düşünmüyorum sendikal olarak. Tabii bu da hükümetin yönetim biçimiyle alakalı, iktidarın tutumuyla alakalı bir durumdur. Şayet iktidar iyi yasalar çıkartırsa, gazetecilere en azından maaş konusunda destek verirse, yardım sağlarsa, sendikaları ötekileştirmeyip, sendikalarla görüşme yaparsa, faydalı olacağını düşünüyorum. Ama şimdi mevcut iktidarın tutumu farklı. Gazetecilere bakış açısı farklı. Örneğin; Türkiye’de %95 oranında medyada tekelleşme oldu. Tekelleşme olunca ne yapıyor? Sendika üzerinde de çok fazla etkili olamıyorsunuz. Sendikalı olsanız da kendi hakkınızı çok fazla savunamıyorsunuz. Çünkü karışığınızda gazete sahipleri yok. Karşınızda devlet var. Karşınızda hükümet var. Yani neticede nereye gitseniz baksanız; hangi bürokrasiye hangi kaymakama gitseniz, hangi valiye gitseniz devleti yönetenler ne istiyorsa onu uyguluyorlar. Bir de bu unsurlar var. Siz böyle rahat olamadığınız zaman sendikalar çok fazla çalışma yapamıyor ve etkisiz kalıyor” (G8).

Genel olarak bakıldığında, gazetecilik sektöründe gazetecilerin sendikal bir oluşum içerisinde ortak bir ses yükseltmemesinin birçok dinamiği olduğu göze

çarpmaktadır. Bireysel süreçlerden kaynaklı olanlardan sektörün sahiplik yapısına kadar uzanan önemli bir dizi etkenler bulunmaktadır. Siyasal süreçlerin sendikaları zayıflatan ve faaliyetlerini boşa çıkartan politikaları ve bu noktada sendikaların yeterince güç toplayamamaları, gazetecilik alanında örgütlenme mücadelesini zayıflatan bileşenleri oluşturmaktadır.

5.2. Gazetecilik Sektöründe Belirsizliğin Emareri: Kısa Vadeli Çalışma

Gazetecilerin çalışma yaşamında kurumsal yapıların sürdürülebilir bir çizgide olmaması ve uzun vadede gazetecilerin bir kurumda istihdam edilmesi oldukça öngörülemez bir biçimde gerçekleşmektedir. Çalışma yaşamının nihai noktası, emekli olmayı hedefleyen bir amaç taşır. Fakat mevcut çalışma yaşamının krizi bu durumu sekteye uğratan bir niteliktedir. Çalışma yaşamında artık bireye istikrarlı bir alan, öngörülebilir bir kariyer, tutarlı bir kişisel ilişkiler bütünü sunulmamaktadır (Dardot ve Laval, 2012, s. 398-400). Dolayısıyla sektörde yeni başlayan birisinin emekli olabilmesi öngörülmez bir süreçtir. Meslek olarak gazetecilik, yıpranma payı en yüksek iş kollarından birisidir. Bu da mevcut çalışma yaşamında gazetecilerin emekli olabilmelerini zorlayan ve uzun vadeli olmayan çalışma koşulları içerisinde emeği kesintiye uğratan bir nitelik taşımaktadır.

Tablo 5.8. Gazetecilik Sektöründe Belirsizliğin Emareri: Kısa Vadeli Çalışmaya ilişkin Temalar

Temalar	Temaları Oluşturan Gazeteciler	Genel Görüşler
Emekli olmak, çalışma koşullarının ve kurumsal yaşamın sunamadığı bir sorun.	G17, G15, G5	Çalıştığım kurumda böyle bir şey asla öngöremiyorum. Sektör bazlı olarak söylüyorum, Türkiye'de bu şartlarda çalışıp emekli olabileceğimi de düşünmüyorum açıkçası.
Mesleğin emekli olunabilecek bir imkânı sahip olmaması.	G13, G12, G2	Gazetecilik kariyerinde ilerleyip sonrasında emekli olmak çok zor bir süreç bizler açısından.

Kurumsal yapıların istikrarsız ve öngörülemez bir süreç içerisinde olması, gazetecilik mesleğini icra edenlerin, uzun vadeli çalışma imkânlarını da elimine eden bir sorun olarak belirlemektedir. G15'in de vurguladığı gibi: "Çalıştığım kurumdan böyle bir şey asla öngöremiyorum. Sektör bazında söylüyorum, Türkiye'de bu şartlarda çalışıp emekli olabileceğimi de düşünmüyorum açıkçası". Kurumsal organizasyonların istikrarsız yapısı, gazetecileri alternatif arayışlara sürüklemektedir ve meslekten emekli

olarak ayrılabilmelerine fırsat sağlamamaktadır. G2, kurumların uzun erimli bir yapıda olmadığını şu ifadelerle aktarmaktadır:

“Sektörün geneli için kesinlikle aynı şeyi söyleyemem. Mesleğe yeni başlayan bir gazeteci bolca yer destirecektir. Açıkçası bir kurumun 30 yıl yaşama garantisini kim veriyor? Hadi çalışacağım sizinle de, ben 30 yıl çalışabilecek miyim o kurumda. Bir kere sektörde başlı başına bu sorun var. Bir başka deyişle, kurumların devamlılığı noktasında ciddi sorunlar var” (G2).

Kurumsal devamlılığın sağlanması noktasında bir belirsizliğin olduğunu aktaran G2, çalışan veya mesleğe yeni başlayan gazetecilerin meslek hayatı içerisinde çok fazla yer değiştirmek zorunda kalacağı bir süreç olduğunu belirtmektedir. G5’de konuya ilişkin şunları söylemektedir:

“Hangi kurumda emekliliğe kadar çalışabileceksiniz, kurumun o zamana kadar yaşayacağı belli değil ki, bizim gazetemiz 17 yaşında. Bizim burada bir tane gazete var 50 yılı buldu. İnternette yayın yapan gazeteleri saydığımız zaman 3-4 tane, onlarda daha yürümeye bile başlamadı. Hürriyet ve Milliyet gazetelerini saymıyorum. Kaldı ki şöyle bir şey var, kurumun ömrü çalışan gazetecilerin emekli olmasına müsaade etmiyor” (G5).

Gazetecilerin emekli olabilmemesinin yapısal koşullarından biri olan kurumsal yapıların organizasyonel mantığı, kısa vadeli ve kırılgan bir alanda var oluş sergilemesi, gazetecilerin alternatif işlere yönelmesini de beraberinde getirmektedir.

“2021 yılından beri bu gazetede çalışıyorum. Henüz daha 2 yıl olmadı. Bizim çalıştığımız mecralar emekli olmaya müsait değil. Çünkü biz burayı basamak olarak gören insanlarız. Mecburiyetten dolayı daha farklı kariyer alanları hedefliyoruz. Hem siyasi olsun hem de farklı şeyler olsun. Gazetecilik kariyerinde ilerleyip emekli olmak çok zorlu bir süreç oldu. Şu an ben 33 yaşındayım ama emeklilik yaşı 63. Bir gazetecinin aynı kurumda 30 yıl çalışması pek mümkün değil” (G13).

Gazetecilik alanında emekli olmak isteyen birinin çalışma koşullarına razı olması gerektiğini belirten G17, aynı zamanda mesleğin etik değerlerinden ziyade ekonomik koşullarının da tartışılması gerektiğini söylemektedir. Buna ek olarak da; gazetecilik mesleğinde geçim sağlamanın ek iş yaparak ya da başka alanlarda hizmet vererek ancak mümkün olduğuna dikkat çeken G17, şunları ifade etmektedir:

“Medya sektöründe emekli olmak, mevcut çalışma koşullarının zorluğuna razı olmakla mümkündür. Eğer razı olursanız, hayatınızın birçok evresinde muhakkak farklı işler yapmak zorunda kalıyorsunuz. Örneğin, düğün fotoğrafçılığı yapıyorlar. Bir kişinin basın danışmanı oluyorlar. Bir kurumun haberlerini yazıyorlar. Böylelikle o statü bu kapıları açıyor. Buradan da insanlar emekli oluncaya kadar gidiyor. Mesela pek çok gazetecinin ev sahibi olması mümkün değil ama eskiden olabiliyorlardı. Şu anda hiçbir gazeteci ev sahibi olamaz. Bu da

doğru gazeteciliği yapmanın maliyetini inanılmaz arttırmaktadır. Eskiden belki bir evin araban olmayabilirdi ama şimdi mutfak masraflarını karşılamakta zorluk çekiyoruz. Ancak bu sorunları çözerek, bu işi doğru bir şekilde yapabilirsin. Bir başka deyişle, etik ve ahlaki tartışmaların dışında biraz daha iktisadi bir tartışma gerekiyor. İşte doğru gazetecilik nedir? Şöyle bakıyor herkes meseleye, bütün ihaleleri birileri alıyor. Ondan sonra kalemini satma diyorlar. Gazetecinin satabileceği bir tek kalemi var, onu da satma diyorlar. Hadi o da kabul, ama bütün ihaleleri başkalarının alıp sonrada gazeteciden kahraman olmasını beklemek de akla uygun bir bekleyiş olmuyor” (G17).

Emeği, karşılığı olmayan çalışma yaşamına zorlayan yeni kapitalist düzen; gerçekte, hiç kimsenin uzun vadeli istihdam garantisine sahip olmadığı bir evredir (İlhan, 2007, s. 287). Çalışma hayatının dayattığı mevcut koşullar, gazetecilik sektöründe de ciddi tahribatları peşinden getirmektedir. Gazetecilerin bir kurumda uzun vadede istihdam edebilmesinin neredeyse imkânsızlıkla eşdeğer bir durumda olduğu ve bu durumdan kaynaklı olarak, emekli olabilmelerinin neredeyse mümkün olmadığı söylenebilir.

5.2.1. Gazetecilerin Sektöre ve kurumlara İlişkin Güven ve Aidiyet Duygusu

Çalışma yaşamının yarattığı krizin bir başka boyutunu oluşturan unsur; kurumsal yapıların yeni organizasyonel mantığında her an kapanma veya el değiştirme gibi süreçlerin, çalışanlar üzerinde yarattığı güvensizlik ve kurumlara karşı aidiyet duygusunu ortadan kaldırmasıdır. Bu durum, bir anlamıyla da güvensizlik krizine dönüşmektedir. Güvensizlik, aldığı ücret sayesinde geçinebilen bireyin toplumsal aidiyet ilişkisini tartışma konusu haline dönüştürür ve birey/bireylerin kendi kaynaklarından yola çıkarak kendi yaşamına hâkim olmakta yetersiz kalır, birey bu tür krizlere karşı güvende değilse şayet, güvensizlik içinde yaşamaya mecbur bırakılır (Castel, 2004, s. 31). Medya endüstrisinde yoğun olarak yaşanan kapanmalar, el değiştirmeler ya da yoğunlaşmalar (Kaya, 2016), çalışan gazetecilerin kurumlara karşı bir güvensizlik duymasını ve her hangi bir aidiyet duygusu taşımadan, güvensizliğin yarattığı kriz içerisinde varlık göstermeye zorlamaktadır. Gazetecilerin bu noktada kurumsal yapıların güvencesiz bir sürece dâhil olmasından kaynaklı sorunlara ilişkin söyledikleri, her şeyin belirsizliğe dayalı olduğu yeni kapitalist rejimi anlamada önemli veri seti sunmaktadır.

Tablo 5.9. Gazetecilerin Sektöre ve Kurumlara İlişkin Güven ve Aidiyet Temaları

Temalar	Temaları Oluşturan Gazeteciler	Genel Görüşler
Kurumların her an el değiştirmesinden kaynaklı güvensizlik.	G18, G14, G3	Gazete her an kapanabilir, her an el değiştirebilir. Her an yayın politikasını da değiştirebilir.
Kurumlara güven ve aidiyet karşılıklı gelişen bir süreç.	G15, G16, G5, G2	Kurumlarla olan ilişkinin sadakate dönüşmesi emek isteyen bir süreçtir. Hem kurum açısından hem de gazeteci açısından.

Medya sektöründe çalışan gazetecilerin, kurumsal yapıların her an el değiştirmesi ve her değişimle birlikte yayın politikasında ortaya çıkan farklılaşmayla ilişkili olarak mevcut gelişmeleri G18, şu şekilde belirtmektedir: “Kuruma en başta güven duyuyorsunuz. Ama süreç içerisinde güven duymamaya başlıyorsunuz. Yarına ilişkin ne olup biteceğinden emin olamıyorsunuz. Örneğin, yayın politikası değişse ben ne olacağım? Şimdi benim çizgim belli, siyasi görüşüm belli, öyle bir endişe oluyor” (G18).

Sektörün hızlı ve dinamik bir şekilde değişen, sahiplik yapısı ve yayın politikasına ilişkin G3, yaşadıkları belirsizliği şu şekilde aktarmaktadır:

“Çalıştığımız kurum her an kapanabilir, her an el değiştirebilir. Her an yayın politikasını değiştirebilir. Bugün işverenimizin belediye başkanı ile arası çok iyidir. Onun aleyhine haber yapmıyoruz ama yarın arası bozulabilir. Bu sefer durum, onun aleyhine haber yapalım şekline dönüşür. Bu yüzden medya sektörü bir güven ortamı oluşturmuyor. Gazeteciler olarak şuna bakıyoruz, bugün işverenimizin durumu nasıl acaba, bugün arası kiminle iyi kiminle kötü, ona bakarak yaşıyoruz” (G3).

Medya sektöründe kurumsal yapıların kırılganlığına ilişkin G14, şunları ifade etmektedir: “Basın sektörü yaşayan bir organizma. Günü gününü tutmayan ve ne olacağı belli olmayan bir sektör, o yüzden de her gün kapanma tehlikesi var” (14). Artan maliyetlerin getirmiş olduğu birtakım zorluklara dikkat çeken G6 ise, şunları ifade etmektedir:

“Sektörde ekonomik bir gerçeklik var. İşvereniniz ekonomik sıkıntıya düşmesin. Bu durum gazetenin el değiştirmesine neden olabilir. Türkiye'nin olumsuz ekonomik şartlarından ve gazete basımında maliyetlerin aşırı artmasından dolayı gazetenin kapanma konusu gündeme gelebilir. İkincisi her an her şeyle karşılaşabilirsiniz medya sektöründe. Yani ekonomik olarak bir kere gücünüzün olması gerekiyor. Çünkü son 15 yıllık maliyetler tamamen dövize endeksli maliyetlerdir. Döviz kurunun artması sizin de maliyetlerinizi bir anda iki ya da üçe katlayabiliyor. Bu da ekonomik sıkıntılara neden oluyor. Ama geçmişte böyle değildi.

Size yazılı basından kâğıt örneğini vereyim. Geçmişte Türkiye’de üretilen kâğıdı temin etmek ve maliyetini düşük tutmak mümkündü. Ama bugün bu şartlarda mümkün değil. En basit ürün yurt dışından geliyor ve o da dövize endeksli bir şekilde geliyor. Dövizin yukarı doğru hareketinde sizin maliyetleriniz yukarı doğru hareketleniyor. Bu şartlarda da ayakta kalmak ya da kurumu idame ettirmek çok zor” (G6).

Bu noktada kurumsal yapıların medya sektöründe uzun ömürlü olmadığını belirten G5, artık bir kurumda çalışmaya başlayıp orada uzun süre bulunmanın ütöpik olduğunu söylemektedir ve bu durumun sosyal dinamiklerle alakalı yaşanan bir süreç olduğunu şu şekilde belirtmektedir:

“Bir kurumda başladın ve emekli olacaksın, bu çok hayali ve ütöpik bir durum. Bundan 15-20 sene öncesinde bu gerçekleşebilirdi. Bugün başlamış olsam gazetecilik mesleğine, emekli olmam çok zor olurdu. Bugün o kapanacak bu kapanacak diye ulusal medyadan söz ediyoruz. Geçenlerde Milliyet ve Vatan gazeteleri kapanacak diye bir haber yayıldı. Kurumlar uzun ömürlü değil. Yarım asırlık kurumlar yok. Bu önümüzdeki süreçte daha da azalacak. Ön göremeyeceğimiz bir geleceğe doğru gidiyoruz... Kurumların geleceğine ilişkin bir belirsizlik var. Eskiden önemli bir hata yapmadıktan sonra çalışan gazeteci bir arkadaş, sadece ücret ve koşullardan şikâyet ederdi. Şimdi bu gazeteden emekli olurum umudu yok. Günümüzde hangi iş yerine girersen gir öyle bir şey yok. Biz bu toplumun parçasıyız. Toplumun içinde ne kadar hastalıklı yapı varsa bizim içimizde de var.”(G5).

Kurumsal süreçlerin medya sektöründe gazetecilerin anlatıları ekseninde olması, güven ve aidiyet duygusunu da ortadan kaldırmaktadır. G15, bu süreci şu şekilde ifade etmektedir:

“Kurumlara aidiyet aslında biraz da karşılıklı olmalıdır. Kurumun çalışanına nasıl baktığıyla da alakalı bir durumdur. Kurum çalışanına ne kadar sahip çıkarsa, çalışan da kuruma o kadar aidiyet duyar. Tabi biz gazeteciyiz ve kendi isimlerimizle iş yapıyoruz. Yaptığımız işin altında adımız var. Bir gazetecinin de aslında en onore edildiği şey budur. Aslına bakarsanız, yaptığın haberle, atlattığın haberle anılıyor olmak, bizim için en önemli şeydir. Ama kurumdan bu noktada sana maddi ya da manevi olarak bir destek, bir takdir veya bir teşekkür olmalıdır. Bunlar olmuyorsa çalıştığınız kuruma karşı siz de yavaş yavaş aidiyetinizi kaybetmeye başlıyorsunuz” (15).

Güven ve aidiyetin karşılıklı ilkesine bağlı olarak gerçekleştiğini belirten G15, kurumların çalışanlarına yaklaşımının, çalışanın kuruma bakış açısını bir anlamıyla belirlediğini ifade ederken, bir başka görüşmeci G2, konuya ilişkin şunları aktarmaktadır: “Kurumla ilişkinin sadakate dönüşmesi emek isteyen bir süreçtir. Hem kurum açısından hem de personel açısından. Kuruma sadakat diye öyle bir şey ne yazık ki yok, ama olmalı. Bunun sosyal, ekonomik dinamiklerle pekiştirilmesi gerekiyor” (G2). Güven ve aidiyet

duygusunun sosyal ve ekonomik dinamiklerle pekiştirilmesi gereken bir süreç olduğunu ifade eden G2, sektörün mevcut geldiği aşamada çalışan gazetecilere her hangi bir güven ve aidiyet sağlayacak bir yaklaşım göstermediğini ifade etmektedir.

5.2.2. Gazetecilerin İşe Yaramazlık Kâbusu/Atıllaşmasına Dönük Süreçler

Çalışma yaşamında emek açısından en önemli süreçlerinden birisi de kişinin mesleğinde sahip olduğu becerileri etkin bir şekilde kullanabilmesidir. Becerilerin kullanılmasını kesintiye uğratan durumlar, kişide “işe yaramazlık kâbusu” olarak kendisini gösterir. “İşe yaramazlık kâbusu” her şeyden önce becerilerin tükenişidir (Sennett, 2017, s. 73). Medya sektörü, sermayenin artan yoğunlaşması ve haber maliyetlerinin düşürülmesine dönük politikalarla birlikte, gazetecilerin mesleki becerilerini sınırlandıran dahası atıllaştıran bir ortam oluşturur. “Gazeteciliği etkin kılmak yüksek gelir gerektiren bir çabadır ve anonim şirket yöneticileri, kârlarını artırmanın en güvenilir yolu olarak, editör ve muhabirleri, korporatif gazeteler grubunda boş haberler çıkaran kişiler olmaya teşvik eder” (McChesney, 2003, s. 27). Diğer bir deyişle gazetecilik mesleğinde niteliksiz bir haber üretim sürecini meydana getirir. Bu durum, aynı zamanda gazeteciliğin doğasına yönelik bir yıkımı da peşinden getirir.

Tablo 5.10. Gazetecilerin İşe Yaramazlık Kâbusu/Atıllaşmasına Dönük Süreçlere İlişkin Temalar

Temalar	Temaları Oluşturan Gazeteciler	Genel Görüşler
Haber ya da köşe yazısı üretim süreçlerinde işveren hassasiyetini gözetlemek.	G1, G23	Yarına çıkacak bir makale patronun canını sıkımsı olabiliyor, bundan dolayı törpülemek zorunda kalabiliyoruz.
Kurumsal yapının siyasal konjoktüre bağlı yayın politikası.	G2, G3,	Sektörde baskı grupları var ve bunları aşamıyorsunuz, o yüzden otokontrol mekanizması var.

Medya çalışma hayatı içerisinde üretilen ürünlerin niteliği ve kapsamını belirleyen temel dinamiklerden birisini de işveren ve işverenin sahip olduğu ilişkiler ağının yapısı oluşturmaktadır. Bu durum, tecrübe gibi meslekte olgunlaşma ve yetkinleşmeyi ifade eden süreçleri ve buna bağlı olarak, gazetecilerin sahip olduğu belli becerileri de yer yer dumura uğratabilmektedir. Örneğin G1, deneyimlediği süreci şu şekilde ifade etmektedir:

“Zaman zaman kendi patronumla da ters düşebiliyorum. Yarına çıkacak makale canını sıkımsı olabiliyor. Yazıyı kaldırı demiyor ama azıcık törpüle de diyebiliyor, ben zaten patronun

çıklarına ters düşecek sivrilikte bir makale yazmam, yani sonuçta bile bile kahramanlık taşıyorsan ceketinizi alıp gidirsiniz” (G1).

Medya çalışma yaşamında bir başka süreç de baskı gruplarının, medya içeriğinin oluşmasında ya da gazetecilerin nerede ne yapması veya ne yazmasında belirleyici dinamik olarak ortaya çıkmasıdır. G3, sektörün kalın duvarları var diyerek, süreç hakkında şunları belirtmektedir:

“Genel olarak sektörde ve haber üretim süreçlerinde kalın duvarlar var. Buna okur, reklam verenler, baskı grupları, işveren, aklınıza gelebilecek birçok şey var. Bunların her biri bir set oluşturmaktadır. Siz o setleri aşmaya çalışmıyor musunuz? Diye sorulabilir. Evet, ama o setleri de aşmak çok kolay olmamaktadır. O yüzden otokontrol mekanizmasını çalıştıran bir sürece dönüşüyorsunuz” (G2).

Sahip olunan mesleki becerilerin kullanılması noktasında, gazetecilerin mevcut yeteneklerini gerçekleştirmesinde engelleyici faktörlerinin başında, kurumların ideolojik ve politik yapısının geldiğini belirten G3, yetenekli olmanız bir anlam ifade etmiyor diyerek şunları belirtmektedir: “Yetenekli olmamız, iyi bir gazeteci olmamız yetmiyor. Çünkü şöyle; şu an Türkiye basınında birçok kişinin yaşadığı problem, eğer kurumunuzun yakın olduğu ideolojik yapı veya siyasal yapı, seni istemiyorsa çalıştığın gazete tarafından kolayca vazgeçilebilirsin” (G3).

Sansür ve oto sansür mekanizmalarının medya sektöründe işletilmesi, mesleğin niteliğini düşürürken, gazetecilerin de atıllaşmasına neden olan bir durum olarak işlemektedir. Gazetecinin becerilerini ve mesleğinin doğasına uygun bir şekilde çalışmasını da engelleyen bir sorun olan bu süreç hakkında G4, şunları anlatmaktadır:

“Gazetecilik mesleğini hakkıyla yapmak istiyorsan, motivasyonun çok önemli. Motivasyonu kırıncı şeyler nelerdir; haberlerinin sansürlenmesi, mobbinge uğraman ve ekonomik olarak zorluklar içinde yaşıyor olmandır. Bu meslek, risk barındıran bir meslektir. Eğer o riski alırken sonuçlarını düşünüyorsan, o riski alırsın. Ama hakikaten almadığını düşünüyorsan arkanda durulmayacağını hissediyorsan bu yaptığın şeyin zararının bir tek sana, faydasının kuruma olduğunu düşünüyorsan, ondan biraz uzaklaşıyorsun. Aslında çok büyük bir haber bulursun vurgun niteliğinde bir haber. Çok ses getirecek bir haberdir. Bir o kadar da riskli haberdir. Çalıştığın kurumdan hakkını aldığını düşünüyorsan, bunun senin iş olduğunu düşünerek o topun altına giriyorsun. Şayet yöneticin; bu haberi yaptıktan sonra seni bütün suçlamalarla baş başa bırakıyorsa, yanında durmuyorsa gazeteden de uzaklaşıyorsun” (G4).

Hâkim üretim yapısı içerisinde emeğin sahip olduğu becerilerin giderek ortadan kaldırılması, medya sektöründe de kendisini güçlü bir şekilde göstermektedir. Gerek kurumların ideolojik ve politik tutumları gerekse de çeşitli baskı grupları nedeniyle

gazeteciler, bir nevi sansür ve oto-sansür mekanizmalarının gölgesinde mesleğin gerektirdiği; sorgulayıcı, eleştirel ve nitelikli haber üretimini de ortadan kaldıran bir süreçle karşılaşmaktadırlar. Diğer bir deyişle, sahip oldukları beceriler yavaş yavaş törpülenmektedir.

5.2.3. Gazetecilere Yönelik Performans Baskısı

Çalışma yaşamında üretimin, hız ve büyüme eksenli olması, dur durak bilmez bir şekilde ilerlemesi, emeğin daha fazla çaba ve gayret göstermesiyle paralel ilerleme kat eden bir süreçtir. Yeni çalışma hayatının en önemli gündemlerinden birisini de performans baskısı oluşturmaktadır. Emeğin göstereceği performans, onun mesleki yaşamını nasıl idame ettireceğini de belirleyen bir etkidir. Performans baskısının yarattığı patoloji, üretimde bir tür öz sömürüye dönüşür (Chul Han, 2016, s. 20). Medya hayatının dinamik gündemi her an değişmeye ve başkalaşıma oldukça elverişli bir ortam sunar. Bu noktada gazeteciler, gündemin hızlı ve akışkan doğasına ilişkin yoğun bir performans baskısıyla karşılaşmaları kaçınılmaz hale gelir.

Tablo 5.11. Gazetecilere Yönelik Performans Baskısına İlişkin Temalar

Temalar	Temaları Oluşturan Gazeteciler	Genel Görüşler
Sürekli yeni bir haber ve konu bulma beklentisi.	G18, G16	Bir başarı gösterdiyseniz, bunu devam ettirmeniz çok daha önemli.
Okuyucu sayısını dinamik tutmak için sürekli ilgi çekici içerik üretme.	G5, G14	Okuyucuyu tutmak ve haberi tıklatmak zorundasın. Bu da haberin kalitesini düşüren bir unsurdur.

Gazetecilere yönelik sektörün bir başka sorunlu tarafını da gazetecilerden sürekliliği olan bir performans isteniyor olmasıdır. Bu durum, sektörün yarattığı baskı iklimini yansıtmaktadır. Kurumsal ya da idari mekanizmalar bu beklentilerini gazeteciler üzerinde açık ederler. G18, performans baskısına ilişkin deneyimlerine yönelik şunları ifade eder:

“Özel haber bulunca yönetim memnun oluyor ya da yayın politikasına uygun bir haber getirdiğim zaman herkes memnun oluyor. Ama tabi sürekli olmadığı zaman o baskıyı da hissediyorsun. Mesela o atmosferi, kendini böyle baskılanmış hissediyorsun. İyi bir haber bulmak istiyorsun. En azından yayın politikasına uygun veya iyi bir haber yapayım diyorsun kendi kendine ” (G18).

Performans baskısının gazetecilerin çalıştıkları yapı içerisinde bir beklenti şeklinde gerçekleştiğini söyleyen G16, konuya ilişkin şunları belirtmektedir:

“Gazetecilik mesleği her zaman doyumsuz bir meslektir. Zaten doyumsuz olmazsa da bir anlamı kalmaz. Yarın kapına kilit vururlar. Bir başarı gösterdiyseniz, bunu devam ettirmeniz çok daha önemli. Örnek veriyorum; ben kimsede olmayan bir tane cinayet haberi getirdiysem 2 gün sonra acaba bir daha getirir mi şeklinde beklenti oluyor” (G16).

Performans baskısına ilişkin bir başka gazeteci olan G15, özel haber ve özel içerik üretmenin sürekli bir beklenti olduğunu ve bunun da bir baskı oluşturduğunu şu şekilde açıklamaktadır:

“Gazetede şöyle bir durum var; gazetecilerden en çok beklenen özel haber ve özel içerikler üretmesidir. Standart basın açıklamaları ya da standart basın toplantılarının yerine daha özel ve gündemde yankı uyandıracak işler yapmamız bekleniyor. Dolayısıyla bu da biz gazeteciler üzerinde bir baskı oluşturuyor. Eskişehir olarak şöyle bir dezavantajımız var, Eskişehir aslında küçük bir şehir. Dolayısıyla asayiş olaylarını bir kenara bıraktığımız zaman gündemi belirleyen kişi ve öge sayısı çok fazla değil. Dolayısıyla belli bir süre sonra kısır döngüye girmeye başlıyorsunuz. 10 günde bir aynı insanı mutlaka tekrar gazetelerde görüyorsunuz. Dolayısıyla bizim için özel içerik üretmek bu noktada biraz zor oluyor. Bizim daha farklı uçlara dokunup, farklı kişilerle özel içerikler üretmemiz gerekiyor. Diğer bir ifadeyle özel haberler yapmamız gerekiyor. Evet, sadece şu an biraz şanslıyız. Seçim dönemindeyiz. Her açıklama biraz çarpıcı oluyor. Dolayısıyla bizden özel içerik bekleme baskıları var” (G15).

Hız ve rekabet ekseninde dinamik bir alan olan medya çalışma yaşamında gündemin canlı ve akışkan olmasından kaynaklı olarak gazeteciler, maruz kaldıkları performans baskından dolayı, haber içeriklerinin niteliği ve içeriğinde düşüş olduğunu belirtmektedir. G4, bu durumu şu şekilde aktarmaktadır:

“Performanstan beklenti aslında işin niteliğinden ziyade sayılar ve rakamlardır. Kaç haber aldın, kaç haber yazdın veya siteye kaç haber girdin. Bugün zaman diliminin ne kadarı sürekli haberle geçti. Aslında bizim meslekte böyle olmaması gerekiyor. Yani bir haber yaparsın, bütün gününü alır. Önemlidir ya da önemli olduğunu düşünürsün. Sahada aynı etkiyi görmezsin haberi yayınladıktan sonra. Bu önemli olabiliyor ama sen bunu düşünürken, senden bekledikleri şey sayısal veri. Bugün kaç haber girdin”(G4).

Bir başka görüşmeci olan G5, yaşanan bu sürecin haber kalitesine ilişkin sonuçlarını şu ifadelerle aktarmaktadır:

“Sektör olarak acımasız bir döngü içindeyiz, okunma sayısı, tıklanma sayısı, böyle bir çelişkiyle karşı karşıyayız. Çok düzgün bir gazetecilik yapacağım diyorsunuz ama okur bunu talep etmiyor. En kötüsü yaptığımız iyi haberler okunmuyor. Ne kadar sansasyonel haber varsa onlar okunuyor, dedikoduya daha çok değer veriliyor. Bu koşullarda nasıl ayakta

kalacaksınız? Bizim başarı ölçümüz; birincisi gazete ne kadar satıyor, ikincisi gazetenin kredibilitesi nedir, son olarak da şimdi internet geldi, kaç tık alıyordur. Bunlara göre reklamlar geliyor. Patron diyor, senin tık sayın az ona göre reklam geliyor. Gazete çok satılsın ona göre reklam gelsin. Bunları sağladığım kadarıyla başarılıyım. Sağlamadığım sürece değilim. Şu bir gerçek, algı yönetimi deyin ne dersiniz deyin; sansasyonel diyebileceğimiz, gerçeğin üzerine çıkan haberlere toplumun ilgisi çok daha fazla. Hakikati halka anlatmayı nasıl başaracaksınız. Yeni kurulan sistem diyor ki, kaç tane tık aldın ona göre ilan vereceğim, 5n1k ya göre haber yapsan okur, okumuyor seni artık. Nasıl yapacaksınız bu işi peki? Gazeteciliğin en büyük sorunlarından birisini de bu oluşturmaktadır. Arkadaşlar haberi iki dakika geç girelim ama doğru girelim. Özetle 5n1k kuralı da bitti. Bizim gibi düşünen gazeteciler koruyor bu kuralı” (G5).

Okuyucu sayısı artırmak ve haberin ne kadar tıklandığı, aynı zamanda okuyucunun haber içerisinde ne kadar süre kaldığı çeşitli algoritmalarla bilinmekte ve ölçülmektedir. Bu sayede, gazete kurumlarının reklamlardan alacakları payların oranı belirlenmektedir. “Her dakika Google analitikten sürekli tıklanmalarımızı gördüğümüz bir ekran var karşımızda ve biraz tıklanmamız düştüğünde patronumuz çalışma alanımızda dolaşmaya başlıyor. Ve bu vesileyle biz anlıyoruz ki daha fazla çalışmalıyız. Daha iyi haber çıkarmalıyız” (G10). Bu durumdan kaynaklı olarak ortaya çıkan baskıyı G13, şu şekilde belirtmektedir:

“Bizden saatlik başarı bekleniyor. Bırakın günlüğü veya aylığı. Şu an mesela, arkadaşım internet sitemizde kaç kişi haber okuyor onu takip ediyor. Bu sebepten bölgesel ve ulusal bazda rekabet halinde olduğumuz internet siteleri var. O yüzden online tıklanma sayımızı çok yüksek tutarak ve bunu habercilik kalitemizi düşürmeden yapmaya çalışıyoruz. Tabi ki bu da bizim üzerimizde bir baskıya sebep oluyor” (G13).

Performans baskısı aynı zamanda bir sömürü tekniği olarak, medya kurumlarında hali hazırda çalışan gazeteciler üzerinde mesleki anlamda, çeşitli yıpranmaları da beraberinde getirmekle birlikte, giderek yaygınlaşan nitelikten ve gerçeklikten uzak haberlerin daha fazla görünür olmasına da ortam oluşturmaktadır.

5.2.4. Gazetecilerin Yaptığı İşin Sonucuna Dönük Beklenti: Takdir

İşin sonucunda üretilen ürünün karşılığı soğuk bir geribildirim aracı olarak ücretle ödenir. Zanaatkâr; kendi içinde bulunduğu ve kendisi içinde yer aldığı ve kendisi için yaptığı bir işle ilgilenir; yaptığı işten duyduğu memnuniyetler kendi ödülleri (Sennett, 2019, s. 54). Endüstriyel üretime geçişle birlikte çözülmeye başlayan zanaatkârlık, makine ve tekniğin yarattığı baskın üretim biçimiyle ezilmeye başlamıştır. Ayrıca bu durum, emeğin takdir edilme mekanizmasını da ortadan kaldıran bir sürece karşılık düşer.

Takdir, aynı zamanda üretimde yapılan işin değerini soyut bir şekilde yansıtmaya biçimidir. Gazeteciler ürettikleri haber ya da içerikle, hem bilişsel hem de maddi temelli bir emekte bulunarak ortaya koydukları ürünün karşılığında takdir beklentisine sahiptir.

Tablo 5.12. Gazetecilerin Yaptığı İşin Sonucuna Dönük Beklenti: Takdire İlişkin Temalar

Temalar	Temaları Oluşturan Gazeteciler	Genel Görüşler
Kurumsal olarak bir takdir mekanizması işletilmemektedir.	G4, G9, G11	Kurumsal olarak çalışan ne kadar iyi haber yaparsa yapsın takdir edilmez.
Takdir mekanizması okuyucular tarafından işletilen bir süreç.	G8, G5, G15	Kurumun ve gazetecinin özerk olması yaptığı haberin takdir almasını sağlıyor, bu da motive edici.

Kurumsal olarak bir takdir mekanizmasının işletilmemesi ve yapılan işin değerinin yansıtılmaması ile ilgili G4, şunları aktarır:

“Kurum sizi takdir etmez. Kurum içerisinde adaletle önem veren kişiler sizi takdir eder. Kimi zaman o takdiri hak ediyorsunuz ama o söylemez, çünkü bir rekabet vardır. Üst her zaman altı bir tehdit olarak görebilir kendine. Neden görmesin? Bütün iş yerlerinde bu böyledir. Yöneticiler ve idareciler, bütün başarılı işleri bugün yapmıyor olsa bile zamanında yaptığıyla övünür. Bugün pes etmiştir. Bugün cesaretleri yoktur. Ama zamanında biz de yaptık deyip sözü oraya getirir ve senin yaptığını başarı olarak görmez” (G4).

Kaliteli bir haber yapmanın ya da iyi bir fotoğraf karesi yakalamamızın her hangi bir karşılığı yansıtılmamakta diyen G9, şunları ifade eder: “En iyi haberi yapsak da en güzel görüntüleri çekmiş olsak da gerçek bir takdir almıyorsunuz. Sadece çok önemli bir iş olduğu zaman sözlü olarak bir takdir oluyor, ama sizi mesleğinizde ilerletecek düzeyde bir takdir yok” (G9).

İyi iş çıkarmanın, her hangi bir takdir belirten bir davranışı tam olarak doğurmadığını belirten G11, yöneticilerin sadece sizinle biraz daha iyi iletişim kurmasını sağladığını ve yeni bir ürün ortaya koyulmadığında da bunun yerine soğuk bir iletişim oluştuğunu, şu şekilde belirtmektedir:

“Takdir yok. Maddi açıdan da bir takdir yok. Şöyle bir durum var; üstleriniz sizinle daha yakın iletişim kurmaya başlıyor. Sizi sevdiklerini belli ediyorlar ama işler iyi gitmeyince o yakınlık soğukluğa dönüşüyor. Bu tarz şeyler var. Bir takdir sistemi açıkçası yok. Ödülü yok ama negatif tarafı da belirttiğim gibi; yöneticilerinizin o mesafeyi koymaları oluyor” (G11).

Köklü bir gazetede, her hangi bir sermaye yapısı olmadan ayakta kalmaya çalışan bir gazetede çalışan G8, bu durum sayesinde herkese karşı mesafeli, ölçülü ve doğru

habercilik yapabiliyoruz diyerek, bu da toplumda güven oluşturuyor, şeklinde tanımladığı takdir sürecini şu şekilde anlatmaktadır:

“Biz gazete olarak ne muhalifiz ne de iktidar yanlısıyız. Şimdi durum böyle olunca da halk nezdinde bir güven oluşuyor. Mesela valilikle ilgili bir sorun olduğu zaman ya da büyükşehirle ilgili bir sorun olduğu zaman veya kendi mahallesinde sorun olduğu zaman ya da sağlıkla ilgili sorun yaşadığı zaman, hangi gazetenin yazacağı hangi gazetenin yazmayacağı aşağı yukarı bellidir. İnsanlar biliyorlar zaten şu gazeteler iktidar yanlısı, biz bunu arasak yazmazlar. Ne yapıyor? Bizi arıyor. Biz vatandaşın her türlü sorunlarını yazıyoruz. Bu şekilde her şeyi yazdığını zaman gerek hükümet aleyhine gerek belediyeler aleyhine vatandaşın sorunlarını direk yazdığınız zaman karşılığını alıyorsunuz. Arıyorlar ve teşekkür ediyorlar. Bizim en büyük şansımız, gazetenin gazetecilik kökenli bir sahibi olmasıdır. Özgürce yazabildiği için ve toplumsal sorunu dile getirdiği için de halk nezdinde bir karşılığı oluyor. Siz de manevi olarak bir mutluluk yaşıyorsunuz” (G8).

Takdir edilmenin mesleki olarak insanı motive eden bir süreç olduğunu belirten G5, takdir görmek için işimizi yapmıyoruz, neticede makine de değiliz ama insan buna da ihtiyaç duyuyor diyerek, şunları aktarmaktadır:

“Güzel bir röportaj, iyi bir haber, etkili bir manşet attık ve herkes bunu konuşuyor. Bundan ötürü onore oluyorsun. Ya da bir yazı yazıyorsun. Bir bakıyorsun telefonlar geliyor. En nihayetinde biz de insanız, makine değiliz, bizim de seilmeye takdir edilmeye, hoş görülmeye ihtiyacımız var. Onun için mi yapıyoruz, yapmıyoruz ama bu gelince insan seviniyor. Bunca yıldır hala bunun heyecanını yaşıyorum. Bu hoşuma gidiyor ama zaten o da olmazsa bu iş yapılmaz ki. Parası yok statüsü var. Bir heyecanı tatmıyorsan, yaşam biçimine dönüştürmüyorsan, bunları yaptığın zaman yetiyor. Bunların getirdiği haz anlık da olsa yetiyor” (G5).

Öte taraftan kurum bazlı bir takdir edilme sürecinin olmadığını belirten (G15), yapılan işin sonucuna dönük takdir beklentisini okuyucudan aldıklarını, şu şekilde ifade etmektedir:

“Kurum bazlı olarak takdir söz konusu değil. Ama biz ödülümüzü nasıl alıyoruz? En basit örneğini vereyim. Dün yaptığım bir özel haber, Fox TV’nin sabah haberlerinde İlker Karagöz tarafından okundu. Bu bir ödülse evet karşılığını bu şekilde alıyoruz. Ama eğer kurum bazlı maddi ya da manevi bir ödül; böyle bir şey asla yok” (G15).

Yapılan işin sonucuna dönük bir beklenti olarak takdir, medya çalışma yaşamında kurumsal ve idari mekanizmaların göstermesiyle değil, daha çok yapılan nitelikli işlerin okuyucu nezdindeki geribildirimleriyle gerçekleşen bir durumdur. Kurumsal dinamiklerin işin soyut değeri olan takdir mekanizmasını işletmediği, bunun da yeni

kapitalizmin üretim formasyonuna denk gelen, emeği değersizleştirme biçimi olarak ifade edilebilir.

5.3. Gazetecilik Mesleğinin Dinamik ve Değişken Olan Yapısına Uyum Süreçleri

Emek piyasasında üretimin esnek ve dinamik olan yapısı, çalışanlardan sürekli bir gelişim hali içerisinde bulunmasını talep eder. Çünkü emeğin, teknoloji ve tekniğin gelişimiyle ekarte edilişi ve tamamen otomasyona dayalı bir üretim sisteminin hâkim olması (Ritzer, 2020, s. 130) emeğin de mevcut değişimlere uyum sağlamasını zorunlu kılar. Bu durum gazetecilik mesleğinin hali hazırda değişime içkin olan yapısında da çeşitli şekillerde kendisini göstermektedir.

Tablo 5.13. Gazetecilik Mesleğinin Dinamik ve Değişken Olan Yapısına Uyum Süreçlerine ilişkin Temalar

Temalar	Temaları Oluşturan Gazeteciler	Genel Görüşler
Mesleğin gerekliliği olarak gelişime açık olmak.	G3, G9	Bizim mesleğimizde gelişim ve yenilik sürekli olan bir şeydir.
Dile ilişkin güncel olan her şeyi takip etmek.	G10, G5	Özellikle yeni kelime ve kavramları takip etmek, dahası bilmek zorundasınız.

Mesleğin akışkan doğasını, sürekli takipte kalmak gerektiğini belirten G10, bu sürece ilişkin deneyimlerini şu şekilde ifade ediyor:

“Bazen sosyal medyada paylaşım yapıyoruz ve mevcut tasarımlarımızı bazen değiştirmemiz gerekiyor. Farklı metotlar deniyoruz. Google CEO uzmanlarıyla bağlantılı çalışıyoruz ve CEO uzmanları bizi yönlendiriyor. Örneğin sitemize; hava durumunu eklememiz şeklinde birtakım öneriler sunuyorlar. Örneğin analitik dedim, onu öğrenmek zorundayım. Google Adex dedim, onu da öğrenmek zorundayım. Bu tarz şeyleri öğrenmek zorundayım. Çünkü her şey bizim önümüzden geçiyor. O yüzden sürekli kendimizi geliştirmek zorundayız. Her şeyi öğrenmek gerekiyor ve daha dinamik olmalıyız. Öğrendiklerimizin üstüne de daha çok şey katmak durumunda kalıyoruz” (G10).

Medya dilinin, özellikle dijital ortamlarla birlikte dinamik olan kavramsal haritası, anlaşılır ve doğru bir iletişim kurmada önemli olduğu için güncel kavram ya da terimlerin bilinmesi için gelişime açık olunması gerektiğini G4, yaşadığı örnek olay üzerinden şu şekilde aktarmaktadır:

“Yeni kavramlar geliyor, geçen bir örneğini yaşadık. Yeni kavramlar yaşamımıza geliyor çünkü biz o yeni kavramları öğrenmek zorundayız. Dünya da değişiyor; ekonomi değişiyor,

ticaretin dili değişiyor. Onun dışında basının dili de değişiyor. Çünkü yeni terimler geliyor. Buna dair sürekli bir okuma yapma gereği duyuyorsunuz. Örneğin kuru liman diye bir kavram var. Kuru liman çok yeni bir kavram değil aslında, 2010'dan sonra literatüre gelen bir kavram. Kocaeli'nde kuru liman yapılacak diye bir açıklaması vardı yeni bakanın. Bizim genel yayın yönetmenliği yapan meslektaşlarımız Körfez limanla doldu, denizi limanla doldurdunuz, artık liman yapılmasını istemiyoruz diye yazı yazdılar. Ama kuru liman öyle bir şey değil. Kuru liman karada, iç bölgelerdeki ticareti daha da canlandırmak ve orada gümrük kurarak, kara ve demiryoluyla işi daha da hızlandırmayı ifade ediyor. Ama bunu bilmedikleri için de farklı yazdılar. Kendinizi geliştirmedığınız ve o kavramları okumadığınız sürece sıkıntı yaşayacağınız durumlar söz konusu" (G3).

Medya ortamlarının giderek dijital bir boyuta dönüşmesi, gazeteciler açısından da dijital alanı kullanma becerileri geliştirmesi gerekliliğini doğurduğunu belirten G5, bu sürecin kendi içinde haber açısından da birtakım sorunlar yarattığını şu şekilde söylemektedir:

"Dijital becerinizi geliştireceksiniz. Haberin kendisi önemliydi eskiden, evet sunum da önemliydi ama şimdi nasıl sunduğun önemli. Olmadık bir haberi sansasyonel bir haber haline getir ve sat. Giriyor okuyor, şaşıyor ama sonu yok. Haberin eskiden özünü verirdik, şimdi o yok. Burada mesleğin hangi kuralını çalıştıracaksınız? Dolayısıyla mesleki kodlar da değişti. Biz eskiden muhabir arkadaşla bağırırdık, kişinin adını niye getirmedin diye. Bunlar daha fazla okunuyor, bu da bir realite. İki üç sene önce bir açılışa gittik. Biz de her habere her toplantıya ulaşamayabiliriz. Arkadaştan aldığımız zaman diyorum ki haberi alın; içine girin, bir emek harcayın, hataları düzeltin, kendi içinizden bir şey katın o habere, farklı bir şey katın, alın teri akıtın diyorum. İki sene önce pandemide bir habere gittik, muhabir arkadaşımınla beraber. Muhabir arkadaşım dedi ki gazetemiz genel yayın yönetmeniyle birlikte katıldık. Şimdi bunu kes kopyala, bütün internet siteleri İzmit'te bu haberi aynı şekilde yazdı. Bu trajikomik bir şey ama bu böyle, böyle yaşıyor. Bizde haberi teyit etme olayı bitti. Haber doğru mu değil mi, araştırır ve sorgulattırın. Bu tarz gazetecilik şimdi bitti" (G5).

Sektörün gelişime açık doğası, her ne kadar kendi içinde bir dizi zorluk ve sorunları da beraberinde getirse de bir gazetecinin mevcut gelişmeler içerisinde mevcut becerilerini sürekli geliştirmesi ve aktüel olan süreçleri yakından izlemesini gerektirmektedir.

Öte taraftan gazetecilik mesleğinin hız eksenli bir karaktere sahip olması da çalışanların mevcut becerilerini kullanmasında bir engel olarak kendisini göstermektedir. Örneğin G24, bu konu hakkında şu görüşleri ifade etmektedir:

"Ağır çalışma koşulları ve uzun mesai saatlerinden kaynaklı olarak, mevcut yeteneklerimizi tam anlamıyla kullanamamaktayız. Baskıya yetiştirme hızı bir haber üzerindeki araştırma, düşünme ve doğrulama süreçlerini kesintiye uğratmaktadır. Bundan ötürü de haberleri istediğimiz gibi çıkartamıyoruz" (G24).

Bir başka görüşmeci G9'un da vurguladığı gibi: “Bizim mesleğimizde gelişim ve yenilik sürekli olan bir şeydir” (G9). Özellikle her geçen gün dijitalleşmeyle medya sektöründe ortaya çıkan yakınsamayla beraber; istihdamın daralmasını ve gazetecilerin de daha fazla yeniliği bilmesini zorlayan bir süreci hâkim kılmaktadır.

5.3.1. Gazetecilerin Alternatif Meslek Arayışları

Yeni kapitalizmin çalışma kültürü içinde emek, birçok kurumda çalışmak mecburiyetindedir (Sennett, 2017). Kurumsal yapıların kısa vadeli oluşu, emeğin güvencesiz bir şekilde istihdam edilişi, yine kurumların sürekli el değiştirmeleri ve kapanmaları, emek sınıfını alternatif meslek arayışlarına sürükleyen bir cendereyi oluşturmaktadır. Bu durum gazetecilik sektöründe de kendisini gösteren bir süreç olarak işlemektedir.

Tablo 5.14. Gazetecilerin Alternatif Meslek Arayışlarına İlişkin Temalar

Temalar	Temaları Oluşturan Gazeteciler	Genel Görüşler
Mesleğin yeterince refah ve gelecek sunan bir yapısı olmaması.	G17, G15, G8	Maddi olarak tatmin edici bir meslek değil, sevmek yetmiyor.
Mesleğin yıpratıcı ve ağır koşullara sahip olması.	G13, G11, G3	Bu çalışma temposunda bir ya da iki yıl daha çalışmam.

Sektörün sembolik statü olarak değerli ve önemli olduğunu belirten G17, uzun vadede mesleğin, yaşamı maddi olarak iyileştirecek bir tarafı olmadığını belirterek, alternatif meslek arayışına ilişkin mevcut çalışma kompozisyonunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Bu meslek en sonunda size şunu dayatıyor: Sen yaşlanacaksın ve yaşlandığın zaman hiçbir şey yapamayacaksın ve senin kazandığın para senin ömrünü tamamlamaya yetmeyecek. Yani bizim böyle çocuğumuza bir şey kalsın değil ama en azından yaşayabilelim. Tırnak içinde böyle hedeflerimiz var. Ama bunu sağlayabilecek bir meslek değil. Şu anki şartlar değişir mi? İnanın değişecek, değişmeye mecbur. Defalarca düşünmüşümdür. Farklı bir iş yapayım diye, yapabilirdim de o işleri, ama bu meslekte şöyle bir şey var; toplum sana farklı bir anlam yüklüyor. Kişilerin ve toplumun zaman içerisinde sana bakışı farklı olduğu için sen de meslekte güzel bir konfor alanı sağlıyorsun kendine. Bundan ötürü, başka bir meslek yapmayı defalarca düşünmüş olsam da hep vazgeçtiğim bir konudur” (G17).

Gazetecilik sektörünün mesleki olarak tatmin edici koşullara sahip olmadığını, buna bağlı olarak gazetecilerin sürekli alternatif işler ve meslekler aradığını söyleyen G8, konuya ilişkin şunları anlatmaktadır:

“Yeterli maaş vermezseniz yeterince çalışma koşullarını iyileştirmezseniz, çalışanların koşullarını iyileştirmezseniz, doğal olarak ne oluyor? Gazetecileri çalıştırmak zor oluyor. Gazetecinin kafası rahat olacak. Maddi yönden kafası rahat olacak. Mesela bir öğretmeni düşünün, öğretmen geçinemiyor. Geçim sıkıntısı var, sabahleyin okula gidiyor. Öğrencilere ders verecek. Öğrencilere nasıl ders verir? Hangi kafayla ders verecek. Çünkü motivasyonu eksik. Kafasında düşündüğü şey elektrik faturası ne olacak ve doğalgaz faturası ne olacak. Öğrencilere ne kadar çok şey anlatabilir. Aynı şey gazetecilikte de geçerli. Muhabiri motive etmezseniz, muhabirlere iyi para vermezseniz ne yapıyor muhabir? Sadece günü kurtarmaya bakıyor. Habere gidiyor, haberden geliyor. Tabi gazeteciliği seviyor ama kuruma karşı saygısı var ama alternatif meslek arayışında oluyor. Kuruma maaş konusunda güvenmiyor. Diyor ki bu gazete bana ne yapacak? Gazete bana şu anda 11.000 TL veriyor. Kurum da çok güçlü değilse, arkasında bir holding yoksa, o da çok fazla maaş veremiyor. Mesela birçok arkadaşımız buradaydı, iş başı yaptılar, çalıştılar. İşi öğrendikten sonra da belediyelere ya da danışmanlıklara geçiyorlar. Daha paralı alternatif meslekleri yapıyorlar. Para kazanması lazım, para kazanması içinde farklı alternatifler geliştiriyorlar” (G8).

Özellikle, pandemi döneminde maaşlarının düşürülmesi birçok çalışanın koşullarını etkileyen bir süreçti. Bu dönemde yaşadığı deneyimi aktaran G15, mesleği yapıp yapmama arasında halen daha kararsızlığı olduğunu ve alternatif olarak düğün fotoğrafçılığı yapmayı düşündüğünü şu şekilde anlatmaktadır:

“Pandemi döneminde de keza meslek değiştirmeyi çok düşündüm. Çünkü o zaman uzaktan çalışma meseleleri oldu. Aldığımız maaşlar düştü. Bundan ötürü mesleği bırakmayı çok düşündüm. Aslında fotoğrafçıyım. Fotoğraf eğitimi de aldım. Yüksek lisans eğitimim sırasında da düğün fotoğrafçılığı vesaire yapmayı çok düşündüm. Çünkü geliri çok daha yüksek bizim şu anda kazandığımız paralardan, ama öğrenciyken oluşturduğum network benim gazetecilikte kalmama yol açtı. Dolayısıyla, oluşturduğum network beni bu piyasanın içinde tutuyor. Demek ki hala sabrım tükenmemiş” (G15).

Mesleğin ağır ve yıpratıcı temposu içerisinde çalıştığını belirten G11, mevcut çalışma koşulları içerisinde daha fazla çalışmayı, uzun vadede düşünmediğini ve alternatif iş alanlarına yönelmek istediğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Şartlar şimdi ne getirir? Tabi bilemiyorum. Fakat mevcut tempoda çalışmak da biraz yorucu olmaktadır. En fazla bu tempoda bir ya da iki sene çalışabilirim gibi geliyor. Daha sonrasında biraz daha Türkiye şartlarına göre ve gelen tekliflere göre geleceğimi şekillendirmem gerekiyor. İş başvurularım oldu. Bağlantı kurarsam başka şirketlere geçmek isterim, akademiye de bir ara düşünüyordum. Fakat bir yola girdiyse, o yoldan ilerliyorsunuzdur.

Türkiye'de gazetecilik olmaz da bir kurumun basın danışmanlığı olur. Bir kurumda basın alanında hizmet verirsiniz ya da bir siyasiye basın alanında destek verirsiniz. Bu tarz bir şey olmasını istiyorum ve bu alanda ilerlemek istiyorum” (G11).

Gazetecilik sektöründe her çalışanın alternatif işlere geçiş yapmak istediğini belirten G13, gazetecilik bizler için devamlı yapılacak bir işten ziyade bir basamak olarak işlev görmektedir diyerek, şunları ifade eder:

“Meslek değiştirmeyi sürekli düşünüyoruz ama daha geri planda bir şey olarak değil. Yani biz daha böyle idari, yerel yönetimler kısmında siyasi alanda hedefleri olan insanlarız. Gazetecilerin pek çoğu da bu hedefleri söylemese de taşırlar. Bir milletvekili danışmanı olmak, bir belediyede özel kalem müdürü olmak veya müdür olmak. Bu tarz şeyleri düşünüyoruz” (G13).

Gazetecilik sektörünün mevcut sahip olduğu çalışma iklimine ilişkin, alternatif bir iş arama durumu hakkında “Gazeteciliği benim için ömrümün sonuna kadar yapacağım bir iş olarak asla görmüyorum” şeklinde görüş belirten G3, gazeteciliğin uzun vadede gerek refah gerekse de soyut değerler açısından bir fırsat alanı sunmadığını belirtmektedir. Mesleğin ekonomik ve siyasal olarak yaşadığı kriz, mesleğin değer ve itibarını da dibe çeken bir süreç olarak işlemektedir. Mesleki olarak 36 yıllık bir tecrübesi olduğunu belirten G1, mesleğe yeni başlayanlara ilişkin şunları anlatmaktadır: “Daha çok ben bir süre burada çalışıyım diyerek, Kpss ve Ales vb. sınavına gireyim düşüncesindeler. Buradan daha iyi bir yere geçeyim isteğinde olan ve sektöre yeni başlayan gazetecilerin hiçbiri gazetenin kendilerine bir istikbal vaat edeceğine inanmıyor” (G1).

5.3.2. Gazetecilerin 7/24 Çalışma İkliminde Gözetim ve Kontrol Pratikleri

Teknolojik araçların gelişmesi ve çeşitlenmesi durumu, ondokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında çalışanları toplu halde gözetleme ve kontrol etme biçiminden uzaklaştırarak, gözetim ve kontrolün daha çok bireyselleşmesine neden olmuştur (Lyon, 2006, s. 81). Çalışanlar, dizüstü bilgisayar, tablet, çağrı cihazları ve cep telefonlarından oluşan elektronik araçlarla donatılmaktadır ve bu durum çalışanların elektronik yolla denetlemeye mahkûm kılmaktadır (Meiksins, 2003, s.177-188). Gazetecilik mesleğinin en önemli sorunlarından birini de uzun çalışma saatleri oluşturmaktadır. Bir gazeteci 7/24 her an aktif ve ulaşılabilir olmak zorundadır. Gazetecilik mesleğinde sabah 08:00 akşam 17:00 mesai kavramı, kabul edilen bir çalışma zaman aralığı değildir. Çalışma yaşamının uzun saatlere yayılması, gazetecilik sektöründe bir başka sömürü durumu olarak

gözlenmektedir. Aşırı mesaiden doğan kayıpların ücret açısından karşılığının ödenmemesi sektörde yaygın bir uygulama olarak kabul edilmektedir. Bu noktada, gazeteciler her an her yerde zaman fark etmeksizin ulaşılabilir olmak zorundadırlar. Gazetecilerle yapılan görüşmelerde mevcut çalışma biçiminin, mesleğin doğasına yapışıp kalan bir anlayış olduğu belirtilmektedir.

Tablo 5.15. Gazetecilerin 7/24 Çalışma İkliminde Gözetim ve Kontrol Pratikleri İlişkin Temalar

Temalar	Temaları Oluşturan Gazeteciler	Genel Görüşler
Uzun çalışma saatleri ve karşılığı ödenmeyen mesai ücretleri.	G17, G15, G5	Bir mesai ücreti kavramı yok ama bir mesai kavramı da yok maalesef.
Kurumların iş için verdiği araçlar, takip cihazlı. Her an her yerde erişilebilir olmak kurumsal bir talep.	G3, G13, G1, G26	Teknolojinin yarattığı bir başka baskı, sizi her yerde takip edebiliyor olması, gazeteci takip edilmesi gereken birisi değildir.

Gazetecilerin çalışma yaşamında mesai kavramının olmadığını belirten görüşmecilerden G4 ve G3 şunları kaydetmektedir: “Bizim meslek 24 saat yaşayan bir meslek. Her an her yerde bir şey olabiliyor ya da kalkıp gidebiliyorsunuz” (G4). “Gecesi gündüzü olmayan bir iş yapıyoruz. Bunun bir karşılığının olması gerekiyor ama karşılığı yok” (G3). Karşılığı olmayan bir süreç olarak tanımlanan mevcut uzun çalışma saatleriyle ilgili bir başka görüşmeci olan G6 şunları ifade etmektedir:

“Gazetecinin her an erişilebilir ve kontrol altında olması, kurumlarla alakalı. Kurum sizi kontrol etmek istiyorsa, elinin altında tutmak istiyorsa bunu yapabilir. Bu son dönemdeki internet sitelerinin gelişiminden sonra daha da etkili olan bir durum. Yazılı basında bu biraz daha az ama internet haberciliğinde gece olay oluyor. Patronun önüne düşen bir haber oluyor. Arıyor muhabiri. Şunu ilk biz girmiş olalım. Ama sen evinde misin, ailenle misin, düğünde misin? Birini mi ağırlıyorsun, biriyle yemek mi yiyorsun, onu sorgulamıyor. Direkt çektiği haberin girilmesini istiyor işverenin ya da amirin. Ama gazete basıldıktan sonra gece 12:00 de çok ünlü birinin vefat etmesi sizi çok fazla ilgilendirmiyor. Çünkü gazete basılmış, geri dönüşü yok. Dönse bile çok büyük maliyetler. Bu şartlarda o maliyetleri kaldırma şansınız yok. Gazete baskıya gittikten sonra artık biraz daha özgürsünüz. Nadiren şöyle bir şey duydum, yarın bir araştırır mısınız gibi, size telkinde bulunabiliyor yöneticiniz. Onun haricinde özellikle internet üzerinden yayıncılık yapanlar ile yerel basılı gazeteciler arasında biraz fark var. İnternet haberciliği yapanlar biraz daha sıkıntılı. Yani hem zaman hem de rekabet ortamından dolayı haberi önce girme, farklı girme ve geniş girme gibi rekabet içinde oldukları için onların biraz daha zaman mefhumu gibi bir durumu yok” (G6).

Uzun ve yıpratıcı mesai saatlerinin mesleğin ayrılmaz bir parçası olarak var olduğunu ve bunun karşılığında da her hangi bir ücret ödenmediğini belirten G17 şunları söylemektedir:

“CHP’nin kongresi vardı. Saat gece 03.00’e kadar çalışan insanlar vardı orada. Onlar bunun karşılığını almadılar, mesai ücretlerini almadılar. Almayacaklar da çünkü şu anda asgari ücret kaç lira oldu; 11.000 TL. Şu anda bazı kanallar o asgari ücreti bile vermiyorlar. Televizyon kanallarından bahsediyorum. Biliyorum çünkü gazeteci beni görüyor ve 8.500 lira maaş alıyorum diyor” (G17).

Bir başka görüşmeci olan G5, gazetecilik mesleğinde mesai kavramı yok diyerek aynı zamanda bunun bir karşılığının da olmadığını ifade ederek, şunları aktarır:

“ Gece 24.00’da haber giriyorum. Bizim meslekte mesai diye bir mefhum yok. Zaten öyle bir şey olursa sen bu meslekte iş yapamazsın, memur derler. Bu kötü mü, değil ama bizi biz yapan bir değerdir. Gazeteci olarak 08.00-17.00 saatleri arasında sınırlanmayacak bir çalışma mesaimiz var. Gece 12.00’de düğüne gidiyoruz ya da cenazeye gidiyoruz. Geliyor yazıyoruz, o haber çünkü. Böyle normal çalışan insanlardan farklı olmalıyız. Gönül isterdi ki gece 4 saat çalış, mesain yazılsın ama çoğu yerde yok böyle bir uygulama” (G5).

Çalışmanın, mesai saati boyutunun gazetecilik sektöründe nasıl olduğunu G13 şu şekilde açıklar: “Bizim resmi olarak çalışma saatimiz 8 saat ama bu meslek grubunun çalışma saati uyanınca başlar, uyuyunca biter” (G13). Dolayısıyla emek süreçlerinin en önemli koşullarından birini oluşturan çalışma saatleri, gazetecilik sektöründe belirsiz bir zaman aralığında gerçekleşir. Bu noktada, uzun ve belirsiz çalışma saatlerine sahip olan gazetecilerin, her an ulaşılabilir olması ve yerinin biliniyor olması kurumsal yapıların talep ettikleri bir zorunluluk olarak kendi göstermektedir. G3 konuya ilişkin şunları söylemektedir:

“Yönetim, ben gece aradığımda ulaşmış olmam gerekiyor diyor. Yoğun baskısını hissetmiyorsunuz ama sonuçta telefonunuz 24 saat açık olacak arkadaşlar, demeleri bile yetiyor. Tabi şunlar da oluyor aynı zamanda; kurumun verdiği bilgisayarlar, telefonlar, takip sistemli mesela, arkadaşlarımız neredeyse görebiliyorlar. Birçok gazetede kurumun verdiği telefon ve bilgisayarda takip sistemleri de oluyor. Mail üzerinden zaten takip edebiliyorlar. Bu tabi inanılmaz bir baskı yaratıyor. Arkadaşlarımızla bir yerde oturduğumuzda, ‘ben burada çok oturdum şu an işveren bu kadar çok oturduğumu görürse problem yaratır’ diyerek, kalkıyor mesela oradan. Sonuç itibarıyla biz gazeteciler şöyle çalışıyoruz; özellikle de sokakta haber yapan muhabirler olarak biz gidiyoruz mesela bir sendikaya bir belediyeye veya bir kuruma orada yetkili kişilerle sohbet ediyoruz, konuşuyoruz çünkü haber kaynaklarımız onlar ve ziyaret ediyoruz. Haber sohbetlerden çıkıyor. Mesela o bizimle gelen, takip sistemi olan arkadaşlarımız, biz orada 2 saat oturuyorsak onlar yarım saat oturup

kalkmak zorunda kalıyor. Çünkü diyor, çok oturdum. Bundan dolayı sıkıntı yaşıyorum diyor. Bu teknolojik gelişmeler bizde başka bir baskı unsuru oluşturuyor” (G3).

Gazetecilerin 7/24 erişilebilir olması süreçlerinin en yoğun olarak haber editörlerinde uygulanan bir süreç olduğunu belirten G4, şunları belirtmektedir:

“GPS gibi bir takip sistemi ya da 7/24 buna bağlısın diye bir şey editörlerde olabiliyor çünkü editörler sürekli haber girişiyle uğraşıyorlar ve mailleri kaçırmamaları lazım. Ajansı ve muhabirin hattını kaçırmamaları gerekiyor. Aynı zamanda ihbar hattını sürekli kontrol etmesi lazım ve bununla yaşamak zorundalar” (G4).

Çalışmanın 7/24 işlediği bir alan olarak var olan gazetecilik, belirsizliğe dayalı mesai düzeni içerisinde emek açısından ciddi ölçüde bir yıkıma maruz bırakılmaktadır. Diğer yandan gelişen teknolojiler yoluyla gazetecilerin özel/mahrem alanları da çalışmanın bir parçasına dönüşebilmektedir. Bir başka gazeteci olan G26, bu konuya ilişkin şunları ifade etmektedir: “7/24 kontrol altındasın. Her şey idarenin denetiminde, hatta özel hayatımız da idarenin elinde”(G26).

Emeğin karşılığının ödenmemesi süreci, sektörde kanıksanan bir durum olarak kendisini ortaya çıkarmaktadır. Aynı zamanda gazetecilerin mevcut çalışma düzeni içerisinde her yerde kontrol edilmesi ve gözetlenmesi, bir başka deyişle 7/24 erişime açık olması bir mecburiyet olarak belirlemektedir: “Patronum gece gördüğü bir trafik kazasını görüntülemişse WhatsApp grubuna atar ve talimat verir, bunu girin diye. Bu işin doğasında var” (G1).

5.3.3. Teknolojik Gelişmeler Karşısında Gazetecilerin Mesleki Deneyimleri

Gazetecilik alanında yaşanan dijital teknoloji temelli gelişmeler, sektöre yönelik kolay bir şekilde uygulanabilir bir nitelik taşımaktadır. Teknolojik gelişmelerin sektörde birçok kolaylığı beraberinde getirdiği gibi birtakım zorlukları da söz konusudur. Habere ulaşımın kolay olması ve maliyetlerin azalması gibi bir dizi gelişmeler gerçekleşmektedir. Medya alanında ortaya çıkan, iletişim teknolojileri sayesinde habere erişmenin maliyetinin ucuzlaması, gazetecilerin emeklerinin de görece değersizleşmesine neden olmuştur (Salcatti, 1995). Haberin ucuz ve kolay elde edilmesi haberin niteliğini de ortadan kaldırmakta ve sorgulanır hale getirmektedir.

Tablo 5.16. Teknolojik Gelişmeler Karşısında Gazetecilerin Mesleki Deneyimlerine İlişkin Temalar

Temalar	Temaları Oluşturan Gazeteciler	Genel Görüşler
Teknolojik gelişmeler ve haberin niteliği, habercinin kendisini değersizleştirmektedir.	G18, G7	Eskiden haber ve haberci çok değerliydi. Şimdi habere erişim kolaylaşınca haber de değersiz oldu. Haberci de değersiz oldu. Mesleğin özgünlüğü kalmadı.
Teknolojinin istihdam alanını daraltacak sonuçlar doğurması.	G3, G8	İstihdamda da azalma olacaktır mutlaka. İş tamamen artık internet gazeteciliğine dönüşecektir.

Dijital teknolojilerin kullanımının, gazetecilik alanında yaygınlaşmasıyla birlikte haberin dolaşıma koyulma süreci de kısalmaktadır. Bir haberi dakikalar içerisinde milyonlarca okuyucuya erişirmek maliyet ve hız açısından kolay bir hale dönüşmüştür. Bu durumun olumsuz yönü, haberin niteliği açısından birtakım sorunları da gündeme getirmektedir. G18, haberin sindirilmesi gereken bir süreç olduğunu belirterek, dijital teknolojilerin bu anlamda sorunlu olduğunu ifade etmektedir: “Tek sıkıntı hızlılık. Açıkçası çok da iyi bir şey değil. Haberin biraz sindirilmesi gerekiyor, bazen bekletilmesi gerekiyor bu anlamda” (G18).

Dijital teknolojilerin haber üretim sürecinde gazetecilerin işini kolaylaştırdığını ancak haberin ve haberi ulaştırmanın mevcut haber üretim ağı içerisinde özgünlüğünü ortadan kaldırdığını söyleyen G1, şunları aktarmaktadır:

“Mesleğe, sarma film ve mekanik fotoğraf makinesi ile başladım. Orada çektiğiniz bir kare fotoğrafı kimseyle paylaşamazdınız. Zaten film de sizde, karta basılmış hali de sizdedir. Şimdi internet var. Bir trafik kazasının gece ikide çekilen fotoğrafını biri bir tuşa basıyor, bütün herkeste o fotoğraf oluyor. Özetle söyleyeceğim şu, eskiden haber ve haberci çok değerliydi. Şimdi habere erişim kolaylaşınca haber de değersiz oldu. Haberci de değersiz oldu. Mesleğin özgünlüğü kalmadı” (G1).

Teknolojik gelişmelerin sektöre kolaylıklar getirdiğini söyleyen G3, öte taraftan mevcut gelişmelerin özel haber anlayışını da ortadan kaldırdığını ve yaptıkları işin kendilerini değersiz hissetmelerine neden olduğunu belirterek, şunları ifade eder:

“Teknolojinin gelişmesi bir taraftan bizim işimizi çok kolaylaştırırken diğer taraftan da çok zorlaştırıyor. Çünkü özel haber kavramı biraz daha daralıyor. Teknoloji çok gelişkin, insanlar her yerden haber alabiliyor. Her yerde bir anda aynı haber, sizin 5 dakika önce yaptığınız haber var, yakaladım dediğiniz haber, 5 dakika sonra o her yerde çıkabiliyor. Mevcut teknoloji bir anda sizin bütün yeteneklerinizi ortadan kaldırıyor ve sizi başka bir şekilde

evrilmeye yönlendiriyor. Çünkü şöyle; bir şey yapıyorsunuz, günlerce uğraşıyorsunuz, bir şey bulmak için. Onu buluyorsunuz. Tam yaptım diyorsunuz. Bir bakıyorsunuz yapmaya çalıştığınız şey her yerde ve bu anlamsız geliyor. Emeğiniz zayi oluyor. Açıkçası bu da kendinizi işe yaramaz hissettiriyor” (G3).

Gazetecilerin geçmişte kullanmış olduğu teknolojik araçların zorluklarını anlatan G7, bugün sektörde hâkim olan dijital teknolojilerin haber üretim süreçlerinde sağladığı faydaların önemli olmakla birlikte, sektörde mesleği icra eden gazetecilerin niteliğini de ortadan kaldırdığını belirterek şunları aktarır:

“Bizim zamanımızdaki gazetecilik kavramıyla şimdiki gazetecilik kavramı çok değişti. Teknolojilerin faydaları da var. Şimdi öyle bir şey ki eskiden faks diye bir makine vardı, 20 kiloluk bir bavul da bir makine. Biz Kocaeli Spor ile birlikte Diyarbakır'a maça gidiyoruz. Bizim muhabir onu yüklenir. Diyarbakır'da pazar günü maç oynanacak, Diyarbakır'ı bilmezsin etmezsin, buradan gitmişsin. Cumartesi sen orada bir fotoğrafçı bulacaksın, ona parasını vereceksin ve diyeceksin ki Pazar günü benim için dükkânımı aç. Sen Diyarbakır'daki maça gideceksin, fotoğrafını çekeceksin. O fotoğrafla maçın devre arasında o fotoğrafçıya gideceksin. Stadın yakınlarındaki fotoğrafçıdaki, o fotoğrafı bastıracağını. O faksı telefona bağlayacaksın. Kazıyarak ışıkla yakarak siyah beyaz bir tane fotoğraf kullanmak için yani gazetede renk olsun. Biz Diyarbakır'a gittik. Bak muhabirim gitti de fotoğraf bile geçtim sana. Ey okur senin için nelere katlanıyorum. Şimdi Diyarbakır'dan gazeteyle fotoğrafı çekiyorsun. Matbaadaki baskı makinesinin kalıbına fotoğrafı koyuyorsun, kalıp baskıya geçiyor. Yani bu inanılmaz bir şey. Bizim zamanımızdan düşününce tabi bunların faydasını bunların mesleğe getirdiği kolaylıkları kimse inkâr etmiyor. Ama bu da gazeteciliğin özündeki insan kalitesini ortadan kaldırdı. Yani teknolojinin kaliteli olmasından çok bu işi yapan insanın da kaliteli olması gerekir” (G7).

Diğer yandan, medya alanında dijital teknolojilerin baskın bir karakter olmasının, sektörde istihdam alanında da ciddi daralmalara neden olacağını ifade eden G8, şunları aktarır:

“İstihdamda da azalma olacaktır mutlaka. Tamamen artık iş, internet gazeteciliğine dönüşecektir. Az eleman çalıştıracaksınız o zaman. Mesela şu anda gazetede diyelim ki 5 kişi çalışıyorsa, internet kısmında 2 kişi yeterli olacaktır. Sektör tamamen internete döndüğünde diyecekler ki işte 2 kişi yeterli olacak ya da 3 kişi yeterli olacak. Bu iş tamamen artık teknolojiye döndü” (G8).

Dijital teknolojilerin gazetecilik alanında getirmiş olduğu kolaylıklar, her ne kadar kabul edilen bir gerçeklik olsa da aynı zamanda birtakım dezavantajlı durumları da beraberinde getirmektedir. Haberin değer ve niteliği başta olmak üzere, sektörde istihdam açısından da önemli anlamda bir daralma meydana getireceği yaygın bir endişe olarak kabul edilmektedir.

5.3.4. Gazetecilerin Gazetecilik Mesleğinin Geleceğine İlişkin Öngörülleri

Teknolojinin artan tehdidi karşısında nasıl bir geleceğe evrilebileceği hakkında gazetecilik mesleğine ilişkin bir dizi söylemler bulunmaktadır. Daha çok kehanet eksenli olan bu söylemler, gazeteciliğe ya da bir başka deyişle, profesyonel bilgi uzmanı olarak gazetecilere gelecekte ihtiyaç olunmayacağı yönündedir. Fakat insanlık her çağda olduğu gibi gelecekte de damıtılmış gerçek bilgiye ihtiyaç duyacaktır. Bu noktada toplumsal kitleye ve bireylere, bilgi aktarıcı rolünü yine gazeteciler yapacaktır. “Gazetecilik bu ortamda yok olmayacaktır, çünkü pek çok sosyal, siyasi ve kültürel düzeyde ona ihtiyaç duyulmaktadır. Gazeteciliğin bir geleceği var. İlk haber kitaplarının antika üsluplarından modern ana haber bültenlerinin parlaklığına ve ışıltısına kadar zaten evrim geçirdiği gibi evrim geçirecektir” (McNair, 2009, s.21).

Tablo 5.17. Gazetecilerin Gazetecilik Mesleğinin Geleceğine İlişkin Öngörülleri

Temalar	Temaları Oluşturan Gazeteciler	Genel Görüşler
Gazetecilik biçim değiştirerek var olmaya devam edecek bir alandır.	G8, G2, G9	İnternet gazeteciliği inanılmaz derecede yükselecektir. Gazeteciliğin hiçbir zaman öleceğini düşünmüyorum.
Haber, insanın gelecekte de ihtiyaç duyacağı bir bilgi biçimidir.	G7, G4, G25	İnsanlar habere aç olduğu sürece, yemek kadar gerekli haber almak.

Gazetecilik mesleğinin geleceğine ilişkin, sektör çalışanları mesleğin gelecekte de değişerek de olsa var olacağını belirtmektedirler. Çünkü insan ve haber ilişkisi bütünleşik bir yapı olarak bir birini besleyen dinamik bir süreçtir.

“Gazetecilik mesleğinin kısa vadede sonlanacağı gibi distopik bir tabloya şimdilik inanmıyorum. Dünyada hala geleneksel gazeteciliğin ciddi anlamda değer gördüğü çok sayıda ülke var. Elbette bu kurumlar da tamamen yerlerinde saymıyor, teknolojiye kendi değerleri, yayın çizgileri ölçeğinde uyum sağlamaya çalışıyorlar. İçerik üreticiliği her ne kadar gazeteciliğin yerini alıyor gibi görünse de gerçek haberciliğe her zaman ihtiyaç olacağını düşünüyorum. Bu basılı bir gazetede olmak zorunda değil. Mecrası, boyutu vs. değişebilir ancak gazeteciliğin daha uzun vadede yaşayacağına inanıyorum” (G25).

İnsan her zaman bilmek ve öğrenmek isteyecektir. Bu yüzden de gazeteciliğin gelecekte de var olacak bir alan olduğunu G2, şu şekilde ifade etmektedir:

“Gazetecilik ölmeyecek işlerden birisidir. İnsanlar artık dünyanın en uzak ucundan bile haberi almak istiyor. Şili’de deprem olmuş. Nasıl olmuş? Bilgi almak istiyor. Habere çok ihtiyacımız var artık. Mesleğin öleceğini zannetmiyorum, düşünmüyorum, sadece şekil

değiştirir. Mesela büyük kurumlara çok önemli siyasal baskılar ve ekonomik baskılar vardı; serbest gazetecilik türedi. Öldürebiliyor musunuz? Öldüremezsiniz” (G2).

Sektörde gelişen teknolojilerin her ne kadar istihdam noktasında bir daralma yaşatması kaçınılmaz olsa da doğru bilgiye olan ihtiyacın her zaman duyulacağını belirten G4, bu noktada da gazetecilere ihtiyaç duyulacağını şu şekilde açıklamaktadır:

“Sayımız çok azalacak. Kadrolar küçülecek ama her zaman doğru bilgiye ulaşacak diğer bir deyişle işi bilen birilerine her zaman gereksinim olacak, onlar da gazeteciler olacaktır. Geleneksel gazetecilik bir noktada bitecek. Ama bu çok hızlı dolaşıma sokulan haberler için birileri muhakkak lazım olacak” (G4).

İnsan doğasında merakın hiç bitmeyeceğini ve dolayısıyla yemek içmek kadar habere de ihtiyaç duyulacağını belirten G7, toplumların demokratikleşmesiyle gazeteciliğin de gelişip, gelecekte de devam edeceğini şu ifadelerle aktarmaktadır:

“İnsanın doğasında merak etme var. Yemek kadar gerekli haber almak insanlar için. Bu süreçte gazetecilikte mutlaka devam eder ama şimdiki gibi devam etmesi mümkün değil. Tam demokrasiye geçerse gerçekten, demokrat ve özgürlükçü, birbirine saygı duyan bir toplum haline gelirse, ondan sonra bu gazetecilikte mutlaka var olmaya devam eder” (G7).

Gazeteciliğin biçimsel özelliklerinin değişime uğrayacağını, az kadrolarla sürecin ilerleyeceğini ve mesleğin bir şekilde gelecekte de yaşayacağına vurgu yapan G9, süreci ilişkin şunları kaydetmektedir:

“Gazetecilik geçmişte ve günümüzde bildiğimizden biraz daha farklı bir konuma doğru gitmektedir. Dijitalleşme, sosyal medya ve teknolojik araçların minimalleşmesi ile birlikte habercilik de mekân, zaman ve ekonomik bakımlardan değişimlere uğrayacaktır. Daha küçük ekiplerle daha hızlı ve daha farklı haber formatları oluşturularak aynı anda birden fazla mecrada bunlar sosyal medya, televizyon, radyo ve gazete gibi alanlara hızlı bir şekilde iletelebilecektir. Gazetecilik mesleği temelde haber alma ve haberdar olma üzerine kurulu olduğu için meslek devam eder. Fakat çalışan sayısı, çalışma biçimi, çalışma ortamı, çalışma mecraları hızlı bir şekilde değişecektir” (G9).

Gazetecilik bütün teknolojik ve toplumsal gelişmelere karşı, bir şekilde var olma direncini canlı tutacak bir meslek olarak anlaşılmaktadır. İnsan ve haber ilişkisi geçmişte olduğu gibi gelecekte de bir şekilde varlığını sürdürecektir. Bu bağlamda gazeteciliğin artan enformasyon kirliliği içerisinde ve manipülasyona açık olan kitleleri doğru bilgilendirme işlevini korumaya devam edeceği söylenebilir.

Öte taraftan gazetecilik alanı, her ne kadar çeşitli ekonomik, siyasal ve teknolojik gelişmeler karşısında ciddi yaralar olsa da toplumun bilgiye olan ihtiyacına bir şekilde

karşılık vermeyi sürdürecektir. Mesleğin doğasında ayrılmaz bir parça olarak görülen çalışma yaşamının zorluklarına rağmen, bu mesleği kendileri için bir yaşam biçimi olarak tanımlayan gazetecilerin, tutkuları ve bilinçli farkındalıkları sayesinde, gazetecilik var olma mücadelesini farklı koşullarda farklı mecralarda olsa da yine de kendini var etme kararlılığını sergileme cesaretinden imtina etmeyecektir.

Özellikle son dönem medya ortamlarında ciddi bir tehdit ve aynı zamanda tartışma konusu haline gelen insansızlaşım (yapay zekâ, algoritma temelli gazetecilik veya robotik gazetecilik vb.) temelli haber üretim süreçlerinin sektörde yaygınlık kazanması, haberin duygu ve düşünceden sıyrılarak sunulmasının hedeflenmesi, sektörde bir başka kriz olarak belirmektedir.

Haber tarihsel olarak ticaretin, siyasetin ve göçlerin hareket bilgisini içeren bir unsur olarak, insani olanın aktarılması işlevini yerine getirmiştir. Bu bağlamda, modern haberci olarak gelişim gösteren gazetecilik mesleği de karmaşık modern yaşamın, yapısal süreçlerine ilişkin gelişmeleri incelikli birtakım ilkeler ve süzgeçlerden geçirerek topluma ve bireylere sunma sorumluluğunu yerine getirmektedir. Dolayısıyla; haber ve insan ilişkisinin tarihsel birlikteliği, her ne kadar gelişen teknolojiler tarafından aşındırılmaya maruz bırakılsa da soğuk ve mekanik olan bir habercilik anlayışının toplum nazarında bir karşılık bulması söz konusu olmayacaktır.

SONUÇ

Gazetecilik mesleği, tarihsel ve toplumsal olarak önemli bir işleve karşılık gelmektedir. Modern toplumların gelişip serpilmesinde kritik bir dönemeç olan kitle iletişim ağlarının/araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte kamusal alanın merkezi dinamiklerinden birisi olarak ortaya çıkan gazetecilik edimi, modern yaşamın sofistike yapısı karşısında, yönetilen kütlenin olaylar/olgular ve süreçler hakkında sağlıklı bilgi almasında ciddi birtakım sorumlulukları yerine getirmiştir ve halen daha da getirmektedir. Fakat bu süreç, tarihsel olarak aynı zamanda ticari bir ilişkiler ağı içerisinde değerlendirilen medya kurumlarının, gelişen ekonomik ve siyasal süreçlerden etkilenmesini de kaçınılmaz kılmaktadır. Medya alanının, her ne kadar öncelikli görünüşleri ve söylemleri, toplumsal yönetim mekanizmalarını veya güç yapılarını yakından izleyerek, denetleyerek, sorgulayıp ve eleştirerek, toplumsal kütlenin gelişmelerden haberdar olmasını sağlamak olsa da özünde ticari çıkarları hedefleyen ve

buna göre faaliyet yürüten kuruluşlardır. Bu çerçevede, medyayı aynı zaman endüstriyel bir organizasyon olarak düşünmek gerekir.

Modern ücretli emeğin gelişimiyle paralel bir zaman diliminde ortaya çıkan gazetecilik mesleği; medya endüstrisinde ücret karşılığında emeğini satan fikir işçilerinin icra ettiği bir pratik olarak ifade edilir. Bir başka söyleyişle; gazeteci belli bir miktarda ücret karşılığında emeğini satan fikir işçisidir. Dolayısıyla, sermaye ve emek arasındaki tarihsel dalgalanmalardan kaynaklı olarak cereyan eden bütün gelişmeler veya kapitalizmdeki yapısal değişimler, medya endüstrisini etkilediği gibi gazetecilerin çalışma koşullarını da ciddi anlamda etkileyebilmektedir. Bu bağlamda; gazetecilerin çalışma yaşamında yaşadığı ve karşılaştığı zorlukları ele alan mevcut araştırmanın problemini, kapitalizmin her değişim evresinde çalışma yaşamı üzerinde derin dönüşümleri de beraberinde getirdiği ve emeğin söğürülmesi noktasında ciddi tahripler yarattığı oluşturmaktadır. Endüstriyel bir üretim alanı olarak medya sektörünün de kapitalizmdeki bu gelişmelerden, bağımsız olmadığı kabul edilmektedir. Özellikle medya endüstrisinde çalışan gazetecilerin emek süreçlerinde yaşadığı problemler, kapitalizmin değişen güncel biçimlenmiş yapısıyla da yakından ilişkilidir.

Çalışma temelde üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; kapitalizmin tarihsel değişim ve dönüşüm süreçlerinde yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Kapitalizmin tarihsel olarak ne tür bir ekonomi politik sistem olduğu, kendisini nasıl inşa ettiği ve bu insanın tarihselliğinde hangi aşamalardan geçtiği ilk olarak ele alınan ekseni oluşturmaktadır. Diğer yandan, kapitalizmin çalışma yaşamında yarattığı krizin, yeni mekânsal kurulumunda, ideolojik ve teknolojik gelişmelerin nasıl bir merkezi konumda olduğu da bu bölümün bir başka incelediği başlığı oluşturmaktadır. Bilhassa, kapitalizmin tarihsel olarak ideolojik ve politik değişiminin göstergesi olarak neoliberalizmin temel mitlerini savunurken ne tür vaat ve söylemlerde bulunduğu, hangi karar ve pratiklerle toplumsal refahı ve istikrarı sarstığı tartışılmaktadır. Daha sonrasında küreselleşme sürecinde, sermayenin önünde beliren yapısal engellerin nasıl kaldırıldığı ve bu süreçte neoliberalizm ile dijital iletişim teknolojilerinin ne tür katkılar sunduğu ele alınmıştır. Son olarak da yeni kapitalizmin yarattığı parçalı, esnek, kırılgan ve güvencesiz emek süreçleri ve bu süreçlerin emeğin karakteri üzerinde yarattı patolojik çıktılarına ilişkin teorik tartışmalar incelenmiştir. Bu süreçte emek, gerek maddi gerekse de psikolojik boyutlarıyla tartışılmış olup, yaşanan hak ve güvence kayıpları ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde; yeni kapitalizmin önemli bir çıktısı olarak kabul edilen küreselleşme ve neoliberalizmin, gerek ulusal gerekse de küresel anlamda medya ve iletişim endüstrisinde ortaya çıkardığı tekelleşme süreçlerinin artalanı belirtilerek, bunun gazetecilik alanına yansımaları tartışılmıştır. İlk olarak küresel iletişim olgusunun tarihsel açıdan hangi gelişmeler ışığında ortaya çıktığı ve zaman içerisinde nasıl bir gelişme seyrettiği ele alınmıştır. Örneğin; denizaltı kablolu iletişim süreçlerinden, uluslararası haber ajanslarının ortaya çıkışı ve yer küreyi nasıl bölgelere ayırarak, küresel haber akışında/ağında söz sahibi oldukları öncelikli konu başlığını oluşturmaktadır. Sonrasında dijital platformların küresel iletişim akışında ne tür etkilere sahip olduğu çeşitli kuramcıların yaklaşımları çerçevesinde tartışılmaktadır. Küresel iletişimin en önemli süreçlerinden birisi de küresel medya ve iletişimin ekonomi politik yapısıdır. Bu bölümde küresel medya ve iletişim süreçlerinde söz sahibi olan çok uluslu şirketlerin ucuz ve risk barındırmayan bir yatırım alanı olarak gördükleri medya sektörünü nasıl dönüştürdükleri ve ne tür yapısal sorunları ortaya çıkardıkları incelenmektedir. Sonrasında çeşitli medya tezleri bağlamında, küresel iletişim süreçlerinde hâkim ekonomi politik yapıya yönelik, eleştirel paradigmalara genel yaklaşımlarının neler olduğunun bilgisi aktarılmaktadır. Diğer yandan, küresel iletişim alanında yaşanan gelişmelerin, medya endüstrisinde yarattığı değişim ve bu değişimlerin gazetecilik mesleği üzerine getirdiği birtakım zorlukların neler olduğu da bu bölümün ele aldığı bir diğer önemli konuyu oluşturmaktadır. Son olarak, gazetecilerin çalışma yaşamında mevcut bir dizi güncel gelişmeler ve bu gelişmelerin, gazetecilik mesleğinin geleceği açısından ne tür olası riskler oluşturacağına dair yaklaşımlar incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünü; araştırmanın saha kısmı oluşturmaktadır. Araştırma sosyal bilimlerde içerisinden nitel yöntem olarak kabul edilen bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir. Nitel çalışmaların araştırmacıya esneklik sağlaması ve olgu/sorun olarak kabul edilen sürecin anlaşılmasında detaylı veri sunması, süreç olarak saptanan fenomeni anlamayı kolaylaştıracağı düşünülmüştür. Araştırmada nitel yöntem içerisinde bulunan farklı araştırma desenlerinden birisi olan, fenomenolojik desenli bir araştırma motifi tercih edilmiştir. Fenomenolojik araştırma deseni, bireylerin süreçlere ilişkin, deneyim ve düşüncelerinin ne olduğunun bilgisinin açığa çıkmasında oldukça işlevsel bir yarar sağlamaktadır. Bu bağlamda, kuramsal çerçeve ekseninde oluşturulmuş araştırma soruları hazırlanmış ve yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği ile Ankara, İstanbul, Kocaeli ve Eskişehir’de yazılı basında çalışan toplam 26 gazeteciyle yüz yüze görüşme

gerçekleştirilmiştir. Medya endüstrisinin yazılı basın mecrasında çalışan gazetecilerin karşılaştıkları sorunlar ve yaşadıkları zorlukların neler olduğu bu sayede belirli derecede de olsa belirlenmeye çalışılmıştır.

Medya endüstrisinde gazetecilerin çalışma ve istihdam koşullarını iyileştirmeye dönük, yapıcı ve iyileştirici çalışmaların ciddi manada söz konusu olmadığı söylenebilir. Özellikle gazetecilerin istihdam edilmesi için uygulanan son dönem Basın İlan Kurumu (BİK) aracılığıyla resmi ilan ve reklam alabilmenin şartları yerel haber kuruluşlarında ise 12+1 ulusal haber kuruluşlarında 24+1 olmak üzere gazeteci (fikir işçisi) çalıştırma koşuluna bağlanmıştır. Görünürde istihdam açısından oldukça yapıcı bir yönetmelik olsa da bu araştırma kapsamında yüz yüze görüşülen bir gazetecinin deyiimiyle, bazı işletmeler için “nylon kadro” şeklinde ilerleyen bir süreç olarak düşünülmektedir. Bazı yerel ve ulusal köklü basın kuruluşları, belirtilen istihdam sayılarını uygularken, sektörün diğer mecralarında bunun pek mümkün olmadığı görülmektedir. Bu durumun ana sebebi, sürecin sadece yazılı olarak ilerliyor olmasından kaynaklanmasından dolayıdır. İdari ve kurumsal mekanizmaların yeterli bir şekilde kararların uygulanıp uygulanmadığını takip edici adımları atmaması/işletmemesi de diğer nedenler arasındadır.

Medya endüstrisinde gazetecilerin çalışma hayatına ilişkin en önemli sorunlarının başında istihdam güvencesi gelmektedir. Çalışma yaşamının dayattığı zorlu koşullar altında beliren diğer önemli bir sorun da gazetecilerin çalışırken her hangi yasal veya sözleşme temelli bir güvenceden yoksun olmasıdır. Gazetecilerin çalıştıkları kurumlarda istihdam güvencesinin niteliğini ve süresini belirleyen tek kaide, yasalardan ziyade işverenle kurulan ya da idari yöneticilerle oluşturulan bağın derecesidir. Gazeteci, sözlü olarak oluşturulan bir güven akdinde çalışmaktadır. Bu akdin koşulları tamamen işverenin inisiyatifiyle belirlenmekte, gazetecinin yalnızca bu koşullara tabii olması beklenmektedir. Dolayısıyla medya sektöründe gazetecilerin istihdam güvencesi sözlü ve ikili ilişkiler yoluyla gerçekleşen bir süreçtir. Bu durum sektörde aynı zamanda yoğun bir belirsizlik olduğunu da göstermektedir.

Medya sektöründe gazetecilerin istihdam güvencesinin güçlü bir alt yapı üzerine inşa edilmemesi, sektöre olan ilginin azalmasını da peşinden getiren bir sorundur. Statü ve gelir açısından sağlıklı bir mekanizmanın işlemesi için sağlıklı bir çalışma ortamının bulunması gerekir. Medya sektöründe statü ve gelir açısından gazetecilerin dikey bir hareketliliğe sahip olmaması, sektörün kendi iç dinamikleriyle ilintili bir durumdur. Görüşülen gazetecilerin de sıkça belirttiği gibi medyanın sahiplik yapısından kaynaklı

olarak siyaset ve sermaye ilişkisi, bir gazetecinin sektörde ne kadar maaş alacağını ya da statü açısından nereye gelebileceğini belirleyen süreçlerden birisi olabilmektedir. Medya sektörü bu anlamıyla da diğer başka sektörlerden ayrılmaktadır.

Gazeteciler, mesai saatlerinin önemli bir kısmını, çoğu zaman ofis dışında haber kaynaklarıyla görüşerek veya bir dizi haber takipleri yaparak geçirmektedirler. Tehdit, saldırı veya yaralanma gibi olumsuz fiillere maruz kalınabilecek meslek grubunun da başında gelen gazetecilik, bu anlamda her hangi bir yasal korumaya veya düzenlemeye sahip olmadığı belirtilebilir. İşin doğasından kaynaklı olası yaralanma, sakatlanma, güvenlik veya sağlıkla ilgili her hangi bir sorunla karşılaşıldığında bu duruma ilişkin sağlıklı bir sürecin işletilmediği ifade edilebilir. Konu çerçevesinde görüşme yapılan gazetecilerinde dikkat çektiği üzere; olası bir kazada ya da sağlıkla ilgili bir sorunda, gazeteci tamamen kendi başına mücadele etmesi gereken bir çalışma iklimiyle karşı karşıya kalabilmektedir. Medya sektörü bu açıdan da gazeteciler için bir başka sorunlu noktayı oluşturmaktadır.

Gazetecilerin teorik ve pratik açıdan mesleki gelişimlerini ilerletebilmeleri, medya mecralarında yapacakları staj ya da görecekları eğitimler seti ile mümkündür. Medya sektöründe bireysel çalışma kültürünün de hâkim bir çalışma biçimi olmasından dolayı, mesleğe yeni başlayan birisinin kendini geliştirmesi ya da kurumda istihdam edilmesi tamamen kişinin sorumluluğuna bırakılmış bir şekilde işlemektedir. Araştırma sürecinde belirlenen bulgulardan birisi de sektöre yeni adım atan bir gazeteci ucuz iş gücü olması açısından hali hazırda çalışan gazeteciler için patron tarafından bir tehdit olarak kullanılabilir. Bu yüzden sektörde mesleki tecrübesi olan gazeteciler, yeni başlayan gazeteci adaylarına mesleğin inceliklerini öğretme noktasında oldukça isteksiz davranabilmektedir. Zira kurumsal anlamda gazetecilerin mesleki becerilerini geliştirmesi ya da iyileştirmesine dönük imkânların olmaması da sektörde nitelikli gazeteci yetişmesini sektöre uğratan bir başka faktörü oluşturmaktadır.

Medya sektörünün yapısal sorunlarından birisini de kuşkusuz gelir güvencesinin niteliksel ve niceliksel boyutları oluşturmaktadır. Niteliksel anlamda sektörün daralması, bütçe kısıtlamalarının yaygın kurumsal politika olması vb. süreçlerden kaynaklı olarak maaş güvencesi açısından, araştırma kapsamında görüşülen gazetecilerin görüşleri ve beyanlarına dayanarak şu ifade edilebilir: Sektörde çalışan gazetecilerin ezici çoğunluğu açlık sınırı altında ücretlerle çalışmaktadır. Mesleğin icra edilmesi için gerekli maddi doyumu sağlayamayan sektör dinamikleri, gazetecileri ucuz fikir işçisi olarak kabul

ederek, mesleğin çekiciliğini ve asıl toplumsal işlevini yerine getirmesi gereken pratikleri de tedricen yok eden bir sorunu ortaya çıkarmaktadır.

Gazetecilerin örgütlenememe sorunu da medya sektöründe karşımıza çıkan önemli yapısal sorunlardan bir diğerini oluşturmaktadır. Görüşme yapılan gazetecilerinde en sık dile getirdikleri sorunların başında, sektör çalışanlarının sendikal bir oluşum altında örgütlenememesine ilişkin birçok farklı düzeyde zorluklar bulunduğu yönünde olmuştur. İlk olarak medya patronlarının sendikal oluşumları engellemeye dönük girişimleri; gazetecileri işten atma tehditleri şeklinde birtakım uygulamaları gündeme getirmesi ya da işten atarak örgütlenmeyi bastırması şeklinde engellemesidir. Gazetecilik alanında sendikal faaliyet yürüten yapıların işlevlerini gerektiği gibi yerine getirememesi, örgütlenme pratiklerini zayıflatan ve dahası sektör çalışanlarını pasif kılan bir başka boyuttur. Sermayenin aracısız bir şekilde çalışanla muhatap olması, çalışanların sendikal faaliyetlerde bulunmasını engelleyen bir diğer etkidir. Gazeteciliğin örgütlü hareket edebilen bir yapıdan ziyade ikili ilişkiler sayesinde kurulan süreçlere daha çok bağımlı mesleki kültürde olması da sendikal bir yapının parçası olmayı kesintiye uğratan nedenlerin başında gelmektedir. Gazetecilik mesleğinin örgütsüz bir şekilde var olması önemli birtakım yapısal riskleri ve sorunları da beraberinde getirmektedir.

Medya sektöründe kısa vadeli ve güvencesiz bir ikliminde varlık gösterme çabası içinde olan gazetecilerin, bir başka sorunu da çalıştıkları kurumlardan emekli olarak ayrılacakları bir ortamın olmamasıdır. Araştırma kapsamında görüşülen gazetecilerin, yakındıkları en önemli süreçlerden birisi de her an kurumların el değiştirme, her an işten atılabilme gibi risklerin olması ya da mesleğin ağır çalışma koşulları dolayısıyla, gazetecilerin bu çalışma koşulları içerisinde çok fazla çalışabilmeyi düşünmedikleri yönündedir. Bu bağlamda medya sektöründeki kurumsal yapılar, çalışan gazetecilere emekli olabilmeye yetecek bir zaman tanımadan veya gerekli imkânları oluşturmadan onların iş akdini sonlandırabilmektedirler. Mevcut durum, gazetecilerin çalıştıkları kurumlara aidiyet ve sadakat duygusunu da dinamitleyen, dolayısıyla işin niteliğini de değersizleştiren bir çıktı olarak geri dönmektedir.

Ağır bir çalışma ikliminde varlık gösteren gazetecilerin birçoğu, çalışma yaşamı içerisinde gelir elde etmek için ek işler yapmaktadır. Örneğin bunlar; düğün fotoğrafçılığı, grafik tasarımcılığı vb. gibi işlerdir. Ayrıca, Basın İlan Kurumu'nun yeni düzenlemesi ile birlikte internet haber sitelerinin de çoğalmasıyla, gazeteciler yeni kurulan bu haber platformlarına belirli miktarda ücretler karşılığında, dışardan içerik

retmektedir. Ekonomik Şiddetin ve çalışma rejiminin belirsizliği altında çalışan gazetecilerin, alternatif meslek arayışları içerisinde olması güncel bir düşünce olarak kendini göstermektedir. Araştırma kapsamında görüşleri alınan gazetecilerin bu noktada sıkça alternatif işler aradıklarını belirtmesi ve mevcut maaşlarının bir düzen kurmak ve geçinmek için yeterli olmadığı yönünde ifadelerde bulunması, sektörün çalışma koşullarının zorluğunu da göstermektedir.

Medya sektörünün hemen hemen her şeyiyle magazinsel veya gösteri şovuna indirgediği habercilik pratikleri/kodları ve düşük ücretlerle gazetecileri alıştırma politikaları, gazetecilerin mevcut yeteneklerini ve motivasyonunu oluşturan dinamikleri de tek tek ortadan kaldırmaktadır. Gazeteciler mesleki doğaları gereği, yeteneklerini aktif olarak kullanabilmeleri gerekir. Çünkü doğru ve nitelikli haberin inşa edilmesi gazetecinin yetenek ve niteliğiyle yakından ilişkilidir. Bir de yapılan işin sonucuna dönük takdir beklentisi, kurumsal yapıların niteliksizleşmesiyle de ilişkilidir. Gazetecilerin zel haber yapması ya da bir konuya ilişkin açıklayıcı ve özgün bir haber oluşturması, kurumsal yapıların bütçe politikalarıyla yakından ilişkili bir süreçtir. Dolayısıyla yeteneklerin işlevsiz bırakılmasının bir boyutunu da gazetecinin yaptığı işin/ortaya koyduğu ürünün takdire veya bir değere tabi tutulmaması oluşturmaktadır.

Emeğin değer açısından karşılıksız bir sürece tabi olması, gazetecilerin sektörde yoğun olarak yaşadıkları bir sorundur. Emeğin değersizleşmesi süreci, gazeteciler açısından kolayca işten atılabilme ya da kurumların her an onlardan vazgeilebilecekleri bir durumu da canlı tutması şeklinde gerçekleşmektedir. Bu durum altında çalışan gazeteciler, ekseri olarak sektörde tutunabilmenin koşulunu beceri geliştirmekte görmektedir. Dijital teknolojilerin baskın bir üretim aracına dönüşmesi medya sektöründe, gazetecilerin de konvansiyonel becerilerini bir anlamda atıllaştırmakta ve buna bağlı olarak yeni beceriler kazanma baskısı, gazeteciler üzerinde kendisini sıkça göstermektedir.

Becerileri geliştirme baskısı, sektörde özellikle performans baskısını da tetikleyen bir süreçtir. Dijital teknolojilerin de etkisiyle medyanın anlık değişen gündemine bağlı olarak, zaman ve hız kavramları da meslekte daha çok ne çıkarmaktadır. Haberin demlenmeden sunulması, nitelikten ziyade niceliğin vitrine çıkması, sektörde yoğun bir performans baskısı oluşturmaktadır.

Basın İlan Kurumu'nun son düzenlenmesiyle birlikte, gazeteler haber sitelerine belli sayıda haber girilmesini zorunlu kılmaktadır. Örneğin bu haber kotası günlük olarak en az 60 haber şeklinde belirtilmektedir. Gazetecilerden günlük olarak bu kotanın minimum 10 âdetinin özel haber olarak yapılması istenmektedir. Geriye kalan diğer haberleri de günlük olaylardan yapmaları noktasında bir baskıyla karşılaştıkları haber üretim süreci söz konusudur. Haberin niceliğindeki artışın şiddeti, haberin niteliksel düşüşünü de beraberinde getirmektedir. Araştırma kapsamında bir görüşmecinin de belirttiği gibi: “Haber sindirilmesi gereken bir şey”. Performans baskısının yoğun şiddeti, haberin kalitesini ortadan kaldıran bir tablo ortaya koymaktadır. Bu noktada haberi işleyen gazeteci, yoğun bir idari kontrol mekanizması içerisinde çalışmak mecburiyetine teslim edilmektedir.

Bu araştırmada gazetelerin özellikle internet kısmına bakan gazetecilerin sıkça belirttiği ifadelerden birisi de “Her an haber girmemiz için hazır olmak zorundayız” şeklindedir. Artan rekabet ortamından kaynaklı olarak bir haberin önce duyurulması ve tıklanması için yoğun bir çabaya dayalı ortam söz konusudur. Bu da gazetecilerin her an ulaşılabilir olmasını gerektiren bir durumdur. Dolayısıyla özel hayat ve iş hayatı arasındaki mesafe ortadan kalkarak, işin yapısının yaşamın bütününe yayılması gibi bir durumu hâkim kılmaya başlamıştır. Gazetecilerin çalışma yaşamında 7/24 çalışıyor olmak bir norm olarak kodlanan pratiktir. Sürecin zor olan tarafıysa emeğin bir değere ya da ücrete konu olmamasıdır. Uzun çalışma saatleri gazetecilerin çalışma hayatında yaygın bir durum olarak görülmektedir. Fakat çalışma saatlerinin uzun ve yıpratıcı doğası karşısında her hangi bir mesai ücretinin ödenmiyor olması, emek sömürü çelişkisi açısından gazetecilerin yaşadığı krizi ve sömürüyü anlatan önemli bir olgudur.

Medya sektörünün teknolojik gelişmelere sıkı sıkıya bağlı olması, mesleğin hali hazırda sahip olduğu pratikleri de önemli ölçüde etkilemektedir. Habere erişim ve haberin dolaşıma sokulması süreçlerini kolaylaştıran sektördeki dijitalleşme olguları, gazetecilerin kendilerini değersiz ya da “işe yaramazlık kâbusu” gibi birtakım süreçleri deneyimlemesini de beraberinde getirmektedir. Dijital haber platformlarında ya da ekranda sıkça gösterime sunulan haberlerin daha çok yurttaşların ihbar hattına gönderdikleri görüntü, video vb. durumlardan oluşması, medya ekranlarında bu haberlere sıkça yer verilmesi, gazetecinin nitelikli haberi sunması ya da inşa etmesini de örseleyen bir sorun olarak belirmektedir. Nitelikli haber, uzun zamana yayılan bir süreçtir. Maliyet ve bütçe açısından da güç gerektirdiği için haberin kendisi ve haberin formatı da dijital

teknolojilerle birlikte ciddi değişime uğramaktadır. Araştırma kapsamındaki gazetecilere bu konu hakkında ne düşündükleri sorulduğunda ortaya çıkan sonuç; dijitalleşme, mesleğin kolaylaşmasını sağlarken, gazetecinin, dolayısıyla da haberin niteliksiz ve değersizleşmesini beraberinde getirmektedir. “Ne dedi haberciliği” dijitalleşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni haber formatı olarak kodlanmaktadır. Dijitalleşme konusu, bu araştırma sürecinde en çok karşılaşılan ve gazetecilerin en çok şerh düştükleri başlıklardan birisini oluşturmaktadır. Topluma sunulan haberin, sorgulayan ya da düşünmeye sevk eden/soru sorduran bir haber formatından daha çok görüntü ve olgunun salt sunumu üzerinden gerçekleşmesinin, dijitalleşmeyle oluştuğu ve yaygınlaştığına dikkat çekilmektedir.

Sektörün önemli anlamda dijital platformlara evrilmesi, az kişiyle çok iş yapılmaya başlanması, sektörel daralma endişesini de beraberinde getirmektedir. Gazetecilerin yaygın sorunlarının başında dijitalleşmeyle beraber işsiz kalmanın sektörde yoğunlaşmaya başlaması gelmektedir. Bu gelişmeler, ciddi bir süreç olarak kendisini göstermektedir. Medya sektöründe dijitalleşme bir yandan gazetecilerin kendi platformlarını kurmasını sağlarken, uzun vadede sürdürülebilir koşulları sağlayamamaları neticesinde tekrar başlangıç noktasına dönmelerine de neden olmaktadır. Çünkü dijitalleşme sektörde çeşitliliği artırdığı gibi aynı zamanda yoğun bir rekabeti de öne çıkarmaktadır. Sektörde tutunabilmenin en önemli yolu güçlü bir sermayeye sahip olmaktır. Görünürlük ve tanınırlık medyanın reklam alması ve okuyucu sayısını artırması demektir. Gazetecilere dijitalleşmeyi bir fırsat olarak sunan “Kendi medyanı yarat” mottosu, gerçek koşulların basıncı altından çok da mümkün gözükmemektedir. Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre; dijitalleşme sonrası sektörün daralma yaşıyor olması, gazetecilerin kendi aralarındaki rekabeti de ciddi olarak arttırmıştır.

Gazetecilerin ağır bir yıkım içerisinde gerçekleşen var olma mücadelesine yönelik sorulması gereken en önemli soruyu: “Gazeteciliğin geleceğine ilişkin ne düşünüyorsunuz?” oluşturmaktadır. Sektörün yoğun zorlu çalışma koşullarına sahip olması, bu mesleği tercih edenlerin de azalmasına neden olurken, dijitalleşmenin de yaygınlaşması sektörün yukarıda bahsedilen edilen boyutlara evrilmesini beraberinde getirmektedir. Bu araştırmada gazeteciliğin gelecekte de bir şekilde var olacağı ve insanın habere olan ihtiyacının kesintisiz devam edeceği sıkça ifade edilen bir noktayı oluşturmaktadır. Profesyonel haberci olarak gazeteci, günümüz dünyasının enformasyon

kirliliği içerisinde, artan belirsizliği aşmak için varlığını bir şekilde devam ettirecektir. Yalan haber, kurgu haber vb. habercilik pratiklerinin ciddi manada gündem oluşturduğu bir dönemde, hakikat haberciliğinin ve profesyonel gazeteciliğin öneminin anlaşılacağı ifade edilebilir. Haber, salt bir olgu sunumundan ziyade aynı zamanda bir fikir ve bir duyguyu da içinde taşıyan canlı bir sunumdur. GPT (Generative Pre-Trained Transformer) gibi yapay zekâ ya da çeşitli algoritmalarla yazılan haberler, niceliksel olarak var olacaklar, fakat niteliksel olarak mesleğin erbabı olan yetişmiş gazetecilerin elinden çıkan haberler gibi olmayacakları da kesindir. Gazeteciler varlığını her zaman korumaya devam edecektir. Çünkü insan merak edendir, merak bitmeyen bir şiiir olarak var oldukça haber de habere olan ihtiyaçta devam edecektir.

Özetle, kapitalizm toplumsal bir formasyon olarak harekete içkin bir karakter sergilemektedir. Kapitalizmde her değişim her başkalaşım, ilk üretim pratikleri üzerinde başlayarak daha sonrasında toplumsal yapılara doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etki etmektedir. Kapitalizmin kendi içerisinde yaşadığı her değişimin ağır bilançosu, emek sınıfı üzerinde kendisini göstermektedir. Kapitalizmin yeniden organizasyonuna, kendi içerisinde bir dizi değişime, dönüşüme ve paradigma anlayışına karşılık gelen yeni kapitalizm ifadesi, bu noktada emek açısından önemli bir yıkım reçetesi oluşturmaktadır.

Yeni kapitalizmle birlikte emeğin doğası muazzam bir sömürü girdabına hapis edilerek, hiçliğe sürüklenmektedir. Emeğin değersizleşmesi, belirsizlik ağına takılması, güvenceden yoksunlaştırması, tarihsel olarak kazanımlarının tek tek gasp edilmesi, örgütlü mücadelenin yerine bireysel mücadeleyi öne çıkarması, yeni kapitalizmin emeğe yaklaşımını ifade eden temel ilkeleri oluşturmaktadır.

Kurumsal yapıların kısa vadeli ve esnek bir şekilde organize olması, emeğin her an vazgeçilebilir nitelikte olmasını da normalleştiren bir başka çıktıdır. İş yaşamında performans baskısının yoğun şiddeti, emeğin sürekli becerilerini geliştirme mecburiyeti, mevcut çalışma düzeni içerisinde her daim alternatif başka bir meslek arayışında olunması, girdiği bir işin vadesinin kısa olması gibi süreçlerin olağan kabul edildiği yeni kapitalizmde, emeğin güvenli ve sığınabilecek bir limanı artık söz konusu değildir.

Yeni kapitalizmin çalışma kültürü salt bir üretim mecrasına özgü olmamakla birlikte, toplumsal alanın bütününe yayılan bir süreçtir. Artık kamusal kurumlar da şirket mantığına bürünerek hareket etmektedir. Dolayısıyla üretim dinamiklerinde gerçekleşen her değişim bir şekilde toplumsal yapıları görece değişime zorlayabilmektedir. Bu

perspektif açısından hareketle, bu araştırmanın esasını oluşturan sav; medya endüstrisinde çalışan gazetecilerin yeni kapitalizmin emek politikalarından ayrıksı bir karaktere sahip olmadığıdır. Yapılan araştırmanın gerek kuramsal okumaları gerekse de çalışmanın araştırma kısmında bulgularanan veriler göstermektedir ki, gazetecilerin çalışma süreçleri yeni kapitalizmin emek politikalarından çok da uzak olmayan bir iklimde ağır bir yıkımı tecrübe ettiği yönündedir.

KAYNAKÇA

- Adaklı, G. (2006). *Türkiye'de Medya Endüstrisi*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Adaklı, G. (2009). Türk Medyasında AKP Etkisi. İ. U. Duru içinde, *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu* (s. 61-98). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Adaklı, G. (2014). Medya Sermayesi ve Ultra-çapraz Bütünleşmeler. *Perspectives*(8), 18-24.
- Ahmad, F. (2012). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Alan, Ü. (2015). *Saray'dan Saray'a Türkiye'de Gazetecilik Masalı*. İstanbul: Can yayınları.
- Albert, I. (2012). *Kitabın Tarihi*. (I. Ergüden, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Albo, G. (2015). Çağdaş Kapitalizm. B. F.-A. Filho içinde, *Marksist İktisad Kılavuzu* (İ. Akkuzu, Çev., s. 131-139). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Arent, H. (1994). *İnsanlık Durumu*. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Artun, A. (1999). Fordizmin ve Mühendisin Dönüşümü. *TMMOB Yayınları*.
- Aşkın, A. C. (2015). *Küresel ve Yerel Dezenformasyon*. Ankara: Epos Yayınları.
- Bali, R. N. (2020). *Tarz-ı Hayat'tan Life Style'a Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar*. İstanbul : İletişim Yayınları.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Bauman, Z. (2012). *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *Akışkan Modernite*. (S. O. Çavuş, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Bauman, Z. (2019). *İskarta Hayatlar*. (O. Yener, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Beaud, M. (2018). *Kapitalizmin Tarihi 1500-2010*. İstanbul: Yordam Kitap.

- Bell, D. (1976). *The Coming of Post-Industrial Society: A venture in social forecasting*. New York: Basic Books.
- Bellek, İ. (1999). *Postkapitalist Paradigmalar*. İstanbul: Sorun Yayınları.
- Bourdieu, P. (2017). *Karşı Ateşler Neoliberal İstila Karşı Direniş Hizmet Edecek Sözler*. (S. Canbolat, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Boyd-Barret, O. (2006). Ekonomi Politik Yaklaşım. L. Yaylagül içinde, *Kitle İletişimin Ekonomi Politikası* (L. Yaylagül, Çev., s. 1-17). Ankara: Dalbaz Yayıncılık.
- Bulut, Ç. K. (2019). *Sınıfın Sınırlarında Gazeteciler ve Proleterleşme*. İstanbul: NotaBene Yayınları.
- Bulut, G. Y. (2016). Medyanın Sınıfsal Temelleri: Emegin Gerçekleri ve Sermayenin İllüzyonları. *Toplum Ve Hekim*, 85-95.
- Bulut, S. (2020). Dijital Çağda Medya: Makine Öğrenmesi, Algoritmik Habercilik ve Gazetecilikte İşlevsiz İnsan Sorunsalı. *Selçuk İletişim*, 13(1), 294-313.
- Cangöz, İ. (2017). *Değişen Anlam ve Değerleriyle Gazetecilik*. Ankara: Sınırsız Kitap.
- Castel, R. (2004). *Sosyal Güvensizlik*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Castells, M. (2005). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür 1.Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi*. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2005). *Kimliğin Gücü / Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür (Cilt 2)*. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Chevron, N. T. (2014). *Küresel İletişim*. İstanbul: Eklibris.
- Crary, J. (2015). *7/24 Geç Kapitalizm ve Uyukların Sonu*. (N. Çatlı, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Creswell, J. W. (2016). *Araştırma Deseni Nitel Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. (Selçuk Beşir Demir Vd., Çev.) Ankara: Eğiten Kitap.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. (Selçuk Beşir Demir vd., Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- D. Held, A. M. (1999). *The Global Transformations Reader An Introduction To The Globalization Debate*. U.S.A: Stanford Universty Press.
- David Held, A. M. (1999). *Global Transformatios: Politics, Economics and Culture*. Stanford Universty Press.

- Dijk, J. V. (2018). *Ağ Toplumu*. (Ö. Sakin, Çev.) İstanbul: Kafka Kitap.
- Dowd, D. (2008). *Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadî- Eleştirel Bir Tarih*. (C. Gerçek, Çev.) İstanbul: Yordam Yayıncılık.
- Edward S. Herman, R. W. (1997). *The Global Media: The News Missionaries Of Corporate Capitalism*. London : Bloomsbury Academic.
- Elliott, A. (2017). *Çağdaş Sosyal Teoriye Giriş*. (İ. Y.-A. Baran, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Emma Walters, C. W. (2006). *The Changing Nature of Work:A global survey and case study of atypical work in the media industry*. The International Federation of Journalists.
- Erdoğan, İ. (2012). *Pozitivist Metodoloji ve Ötesi*. Ankara: Erk Yayınevi.
- Esen Altunay, G. O. (2014). Eğitim Kurumlarında Mobbing Uygulamalarına İlişkin Nitel Bir Araştırma. *Sakarya University Journal of Education*, 4(1), 62-80.
- Faulkner, N. (2014). *Marksist Dünya Tarihi- Neandertallerden Neoliberallere*. (T. Öncel, Çev.) İstanbul: Yordam Yayıncılık.
- Fortunati, L. (2007). Immaterial Labor and Its Machinization. *Ephemera: theory, politics in organization*, 7(1), 139-157.
- Franklin, B. (1997). *Newszak and News Media*. London: Arnold Publishers.
- Friedrich Engels, K. M. (2012). *Komünist Manifesto*. (K. Ülker, Çev.) İstanbul: Versus Yayınları.
- Fuchs, C. (2014). *Digital Labour and Karl Marx*. New York: Routledge.
- Fuchs, C. (2015). *Dijital Emek Ve Karl Marx*. (T. E. Oğuz, Çev.) İstanbul: Notabene Yayınları.
- Fülberth, G. (2014). *Kapitalizmin Kısa Tarihi*. (S. Usta, Çev.) İstanbul: Yordam Yayınları.
- George, R. (2021). *Sosyolojiye Giriş*. (T. Banguoğlu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Geray, H. (2005). İletişim Ağları ve Masaüstü Sömürgecilik. H. G. Başaran içinde, *İletişim Ağlarının Ekonomisi* (s. 179-205). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Geray, H. (2017). *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

- Ghosh, J. (2015). Sermaye. B. F.-A. Filho içinde, *Marksist İktisat Kılavuzu* (A. Özmen, Çev., s. 51-58). Ankara: Dipnoy Yayınları.
- Gillespien, T. (2018). *Custodians Of The İnternet platforms, content moderation, and hidden decisions that shape social media*. London: Yale University Pres.
- Gorz, A. (2001). *Yaşadığımız Sefalet*. (N. T. Cheviron, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gökalp, E. (2019). Medya, Kitle İletişimi ve Toplum. N. Suğur içinde, *İnsan ve Toplum* (s. 24-58). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Greenfield, A. (2022). *Radikal Teknolojiler: Gündelik Hayatın Tasarımı*. (M. Kutun, Çev.) Ankara: Epos Yayınları.
- Habermas, J. (2007). *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*. (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Haiven, M. (2018). *Radikal Hayalgücü ve İktidarın Kriz*. (K. Kelebekoğlu, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Han, B. -C. (2020). *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*. (H. Barışcan, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Han, B.-C. (2020). *Şiddetin Topolojisi*. (D. Zaptçioğlu, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Hargreaves, I. (2006). *Gazetecilik*. (Y. Özkan, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Harvey, D. (1999). *Postmodernliğin Durumu*. İstanbul : Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2011). *Umut Mekanları*. (Z. Gambetti, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Marx'ın Kapital'i İçin Klavuz*. (B. O. Doğan, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. (A. Onacak, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2015). *On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu*. (E. Soğancılar, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2019). *Sermaye Muamması*. (S. Savran, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Herman, E. V. (1997). *Global Media: The New Missionaries Of Global Capitalism*. Delhi: Madhyam Books.
- Huisman, D. (2000). *Sokratesten İnternet'te*. (K. Eksen, Çev.) İstanbul: Güncel Yayıncılık.

- İlhan, Ö. A. (2008). Yeni Kapitalizmin Kaotik Evreni: Belirsizlik, Sömürü ve Ahlâki Kriz. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 182-210.
- İlhan, S. (2007). Yeni Kapitalizmin Karanlık Yüzü: İnsanlık ve Ahlakilik Söyleminin Sahiciliği Üzerine. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 283-306.
- Jameson, F. (1990). Postmodernizm ya da geç kapitalizmin kültürel mantığı. N. Zeka içinde, *Postmodernizm* (N. Zeka, Çev., s. 59-116). İstanbul: Kıyı Yayınları.
- Jin, D. Y. (2020). *Globalization And Media In The Dijital Platform Age*. New York: Routledge.
- Karaduman, M. (2005). İnternet ve Gazetecilik. S. Alankuş içinde, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya* (s. 141-153). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Karahisar, T. (2012). *Türkiyede Medya Sektörü ve Gazeteciler*. İstanbul: Ekin Yayınları.
- Karatani, K. (2019). *Dünya Tarihinin Yapısı Üretim Tarzlarından Mübadele Tarzlarına*. (A. Karatay, Çev.) İstanbul: Metin Yayınları.
- Kaya, A. R. (2016). *İktidar Yumağı Medya-Sermaye-Devlet*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Klenke, K. (2016). *Qualitative Research in the Study of Leadership*. Emerald Group Publishing.
- Koşar, A. (2018). Marx'ta 'Maddi Olmayan Emek' Kavramının Bağlamı. A. Koşar içinde, *Maddi Olmayan Emek Teorisi- kuramsal bir eleştiri-* (s. 97-115). İstanbul: Kor Kitap.
- Köse, H. (2016). Teknolojik Yetkinlik Çağında Gazetecilik: Etkili Bir Mesleğin Kör Noktaları ve Bazı Sınırlılıklar. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 1-15.
- Kumar, K. (1999). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern*. (M. Küçük, Çev.) Ankara: Dost Yayınları.
- Kvale, S. (1994). *Interviews: An introduction to qualitative research interviewing*. Sage Publications.
- Labarre, A. (2012). *Kitabın Tarihi*. (I. Ergüden, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Lafargue, P. (2018). *Sermaye Dini*. (A. Er, Çev.) İstanbul: Sel yayıncılık.
- Lafargue, P. (2019). *Tembellik Hakkı*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Laval, P. D. (2012). *Dünyanın Yeni Akli Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Lazzarato, M. (2005). Maddi Olmayan Emek. P. V. vd. içinde, *İtalya'da Radikal Düşünce* (S. Ö. Göbelez, Çev., s. 227-251). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Lévy, G. D.-D. (2009). *Kapitalizmin Marksist İktisadi*. (S. Pelek, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lévy, G. D.-D. (2015). Neoliberalizm. B. F.-A. Filho içinde, *Marksist İktisat Kılavuzu* (Ç. Dölek, Çev., s. 351-358). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Lincoln, N. K. (2008). *The Landscape of Qualitative Research*. Sage, 1.
- Lyon, D. (2006). *Gözetlenen Toplum Günlük Hayatı Kontrol Etmek*. (G. Soykan, Çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Lyon, Z. B. (2016). *Akışkan Gözetim*. (E. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lyotard, J. F. (1990). Postmodern Nedir Sorusuna Cevap. N. Zeka içinde, *Postmodernizm* (D. Sabuncuoğlu, Çev., s. 45-58). İstanbul: Kıyı Yayınları.
- MacBride, S. (1980). *Many voices, one world : towards a new more just and more efficient world information and communication order / [report by the International Commission for the Study of Communication Problems]*. UNESCO.
- Maigret, E. (2021). *Medya ve İletişim Sosyolojisi*. (H. Yücel, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mandel, E. (1998). *Marksist Ekonomi Kuramına Giriş*. (A. Ünlü, Çev.) İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. A.-D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marshall, P. (2019). *Anarşizmin Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Marx, K. (2011). *1844 El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe*. (K. Somer, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2013). *Kapital 1. Cilt*. (M. S.-N. Satlıgan, Çev.) İstanbul: Yordam Yayıncılık.
- Mattelart, A. (2013). *İletişimin Dünyasallaşması*. (H. Yücel, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mavioğlu, E. (2012). *Cenderedeki Medya Tenceredeki Gazeteci*. İstanbul: İthaki Yayınları.

- Mayrinnig, P. (2011). *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*. (A. G. Durgu, Çev.) Ankara: Bilgesu.
- McChesney, R. W. (2003). Küresel İletişimin Politik Ekonomisi. E. M. Robert W. McChesney içinde, *Kapitalizm ve Enformasyon Çağı* (E. B. Nil Senem Çınga, Çev., s. 7-39). Ankara: Epos Yayınları.
- McChesney, R. W. (2008). Yeni Küresel Medya. D. H. McGrew içinde, *Küresel Dönüşümler* (s. 311-320). Ankara: Phoenix.
- McNair, B. (2009). The transformation of media and journalism in central and eastern Europe after 1989: from control to chaos? . J. a. În *Média dvacet let poté (Media Twenty Years After)* (s. 12-23). Praha.
- Meiksins, P. (2003). İş Hayatı Yeni Teknoloji ve Kapitalizm. R. W. vd. içinde, *Kapitalizm ve Enformasyon Çağı Küresel İletişim Devriminin Politik Ekonomisi* (N. S. vd., Çev., s. 177-193). Ankara: Epos Yayınları.
- Michael Hardt, A. N. (2011). *Ortak Zenginlik*. (E.-B. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Michael Hardt, A. N. (2015). *İmparatorluk*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Michael Hardt, A. N. (2019). *Meclis*. (A. E. Pilgir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mosco, V. (1995). Rethinking and Renewing the Political Economy of Information. *Canadian Journal of Information and Library Science*, 20(2), 10-29.
- Murdock, P. G. (2014). Kültür, İletişim ve Ekonomi Politik. S. İrvan içinde, *Medya Siyaset Kültür* (B. Kejanlıoğlu, Çev., s. 49-75). Ankara: Pharmakon.
- Narin, F. B. (2017). Uzman Görüşleri Bağlamında Haber Üretiminde Otomatikleşme: Robot Gazetecilik. *Galatasaray İletişim Dergisi*(27), 79-108.
- Neuman, W. L. (2022). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. (Ö. Akkaya, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- O'Shea, L. (2021). *Geleceğin Tarihleri*. (A. Ay, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- O'Donnell, P. (2017). Beyond Newsrooms: Younger Journalists Talk About Job Loss And Re-Employment in Australian Journalism. *Australian Journalism Review*, 2(39), 163-175.
- Offe, C. (1985). *Disorganized Capitalism*. Cambridge: The MIT Pres.

- Ollman, B. (2015). *Yabancılaşma Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı*. (A. Kars, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Outhwaite, W. (2019). *Sosyal Teori*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Öke, M. K. (1994). *Gazeteci: Türkiye'de Basın Çalışanları Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları.
- Özdemir, Ö. (2005). İnternetin Ticarileşmesi ve Uluslararası Veri Akışları. H. G. Başaran içinde, *İletişim Ağlarının Ekonomisi* (s. 205-237). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Özgün, A. (2007). Kılçıksız Emek Yağsız Sermaye: Gayrı-maddi Emek Tartışması. *Birikim*(217), 31-45.
- Özkan, E. İ. (2018). *Gazeteciliğin Prekerleşen Emeği: Eskişehir'de Bir İnceleme (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Paulussen, S. (2012). Technology And The Transformation Of News Work: Are Labor Conditions In (online) Journalism Changing. *The Handbook Of Global Online Journalism*, 192-208.
- Pencole, M. A. (2021). Dijital Emek. K. J. Kurulu içinde, *Kıydan Köşeden Marksizm Kılavuzu* (A. k. Gülen, Çev., s. 101-105). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Punch, K. F. (2011). *Sosyal Araştırmalara Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Reese, B. (2022). *Yapay Zeka Çağı*. (M. Doğan, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Richard Sennett, J. C. (2017). *Sınıfın Gizli Yaraları*. (M. K. Çoşkun, Çev.) Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Ritzer, G. (2014). *Klasik Sosyoloji Kuramları*. (H. Hülür, Çev.) Ankara: De Ki Yayıncılık.
- Ritzer, G. (2016). *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*. (F. Payzın, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ritzer, G. (2020). *Toplumun McDonaldlaştırılması*. (Ş. S. Kaya, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ritzer, G. (2021). *Sosyolojiye Giriş*. (T. Banguoğlu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Salcatti, M. (1995). The Emergence of the Reporter: Mechanization and the Devaluation of Editorial Workers. B. B. Hanno Hardt içinde, *In News Workers: Towards a*

- History of the Rank and File* (s. 48-74). Minneapolis:: University of Minnesota Press.
- Sayers, S. (2018). Emek Kavramı: Marx ve Eleştirmenleri. A. Koşar içinde, *Maddi Olmayan Emek Teorisi -kuramsal bir eleştiri-* (s. 23-53). İstanbul: Kor kitap.
- Schiller, H. (2006). Ulus-aşırı Medya ve Ulusal Gelişme. L. Yaylagül içinde, *Kitle İletişiminin Ekonomi Politikası* (L. Yaylagül, Çev., s. 241-264). Ankara: Dalbaz Yayıncılık.
- Schudson, M. (2022). *Gazetecilik Neden Önemli*. (G. Adaklı, Çev.) Ankara: Umag Yayınları.
- Seçkin, G. (2004). *Ulusal Medyada Haber Üretim Sürecinde Çalışan Gazetecilerin Ekonomik ve Sosyal Statüsü Üzerine Bir Alan Araştırması (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. Ankara : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Seidman, I. (2006). *Interviewing As Qualitative Research*. Teachers College Press.
- Sennett, R. (2016). *Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2017). *Yeni Kapitalizmin Kültürü*. (A. Onocak, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2019). *Zanaatkar*. (M. Pekdemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sherwood, M. O. (2018). Once A Journalist, Always A Journalist? Industry Restructure, Job Loss And Professional Identity. *Journalism Studies*, 7(19), 1021-1038.
- Soner, Ş. (2003). Türkiye'de Gazeteciliğin Örgütsel Sorunları: Büyüyen Medya Küçülen Örgütler. L. D. Tılıç içinde, *Türkiye'de Gazetecilik Eleştirel Bir Yaklaşım* (s. 355-389). Ankara: Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları.
- Sönmez, M. (2010). *Medya Kültürü Para ve İstanbul İktidarı*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Standing, G. (2019). *Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf*. (E. Bulut, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Standing, G. (2017). *Prekarya Bildirgesi Hakların Kısılmasından Yurttaşlığa*. (S. D. Çınar, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. (O. Akınhay, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şaylan, G. (2016). *Postmodernizm*. Ankara : İmge Kitabevi Yayınları.

- Şimşek, A. Y. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Tezcan Durna, Z. Ö. (2020). Dijital Çağda Gazeteciliğin Geleceği ve Eğitimi. Z. Ö. Tezcan Durna içinde, *Sayısal Eşitsizlikler ve Gazeteciliğin Geleceği* (s. 3-55). Ankara : Umag Yayınları.
- Thompson, J. B. (2008). İletişimin Küreselleşmesi. D. H. McGrew içinde, *Küresel Dönüşümler* (s. 287-295). Ankara: Phonex Yayınevi.
- Thompson, J. B. (2013). *İdeoloji ve Modern Kültür- Kitle İletişim Çağında Eleştirel Toplum Kuramı-*. (İ. Çetin, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Thompson, J. B. (2019). *Medya ve Modernite*. (S. Öztürk, Çev.) Ankara: Kırmızı Yayınları.
- Thomson, J. B. (2008). *İdeoloji ve Modern Kültür Kitle İletişim Çağında Eleştirel Toplum Kuramı*. (İ. Çetin, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Toffler, A. (1980). *Üçüncü Dalga*. (S. Yeniçeri, Çev.) İstanbul: Koridor yayıncılık.
- Tokgöz, O. (2019). *Temel Gazetecilik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tomlinson, J. (2013). *Küreselleşme ve Kültür*. (A. Eker, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Topuz, H. (2003). *2. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Urry, J. (1995). Örgütlü Kapitalizmin Sonu. S. H.-M. Jacques içinde, *Yeni Zamanlar* (A. Yılmaz, Çev., s. 95-104). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Urry, S. L.-J. (1987). *The End of Organized Capitalism*. Cambridge: Polity Pres.
- Uzun, K. A. (2019). *Herkes İçin Gazetecilik*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Uzunoğlu, S. (2017). *Gazetecilikte Preker Emegün Türkiye'deki Durumu (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üçer, N. (2020). Medya İşletmelerinde Çalışanların Yaşamı. E. Dağtaş içinde, *Medya Ekonomisi* (s. 206-229). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Ülkü Şahin, İ. C. (2020). *2019-2020 Türkiye Basın Özgürlüğü Raporu*. İstanbul: Türkiye Gazeteciler Sendikası.
- Weeks, K. (2014). *Çalışma Sorunu*. (T. Tosun, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Yaşar, H. Topuz. (2021). *Yakın Dönem Türk Basın Tarihi*. Ankara: NotaBene Yayınları.

Yılmaz, Y. (2015). *Türkiye'de Gazetecilik Mesleği*. Ankara: Nobel.

Yüksel, F. B. (2013). Uluslararası İletişim Eleştirel Ekonomi-Politiği: Soğuk Savaş'tan Yeniden Yapılandırılmalara. M. Bostancı içinde, *Uluslararası İletişimin Ekonomi Politiği İletişim Politikalarında Küreselleşme* (s. 13-67). İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.

Zelizer, B. (2017). *What Journalism could be*. Malden: Polity Press.

Zürcher, E. J. (2018). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Y. Gönen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

EKLER

Ek 1: Araştırma Soruları

- 1) Basın İlan Kurumu'nun kamuoyunda internet yasası olarak bilinen ilgili maddeleri hakkında ne düşünüyorsunuz? Örneğin, kurumdan resmi ilan alabilmek için gazete ve internet haber sitelerinde istihdamda belli sayısının olması ile ilgili?
- 2) Çalıştığınız gazetede istihdam güvenceniz nasıl sağlanmaktadır?
(Keyfi işten çıkarmalara karşı koruma, işe alım ve işten atılmalar konusunda düzenlemeler, kurallara karşı uymayan işveren/kurumlara karşı hukuki ve mali yaptırımlar.)
- 3) Çalıştığınız gazetede iş güvencenizin imkânları nasıl sağlanmaktadır?
(İş güvenliği: Statü ve gelir açısından dikey hareketliliğin sağlanmasına yönelik imkânlar.)
- 4) Gazeteci olarak çalışma güvencenizin yasal ve kurumsal boyutları nelerdir?
(Güvenlik ve sağlıkta yapılan düzenlemeler, çalışma saatlerinin sınırlandırılması, iş kazalarına ya da iş nedeniyle ortaya çıkan hastalıklara karşı koruma ve iş kazalarından doğan maliyetlerin karşılanması gibi süreçler.)
- 5) Çalıştığınız gazetede vasıfların yeniden üretimi güvenliği nasıldır?
(Stajyerlik ve istihdam eğitimi gibi yöntemlerle vasıf kazanmaya ve gazetecinin sahip olduğu yeteneklerin kullanılmasına dönük fırsatlar.)
- 6) Çalıştığınız gazetede gelir güvenliğiniz nasıl sağlanmaktadır?
(Gelir güvenliği: Asgari ücret mekanizması, gelir sınıflandırması, kapsamlı sosyal güvenlik, gelir eşitsizliğini azaltmak ve düşük gelirliilere destek olmak.)
- 7) Bir gazeteci olarak temsil güvenliğiniz ve meşru hak arama süreçleriniz, ne şekildedir?
(Bağımsız sendikalar ve grev hakkı gibi yöntemlerle emek piyasasında ortak bir ses yükseltebilmek.)
- 8) Çalıştığınız gazeteden emekli olarak ayrılmayı mümkün görüyor musunuz?
- 9) Çalıştığınız mevcut gazeteye yönelik bir aidiyet/sadakat duygusu taşıyor musunuz?
- 10) Çalıştığınız gazeteye yönelik bir güven duygusu taşıyor musunuz?
(Her an çalıştığınız gazetenin kapanması/kapatılması ya da el değiştirmesi durumlarına yönelik süreçlere ilişkin düşünceleri ölçmektedir.)
- 11) Çalıştığınız kurum için kendinizi işe yarar ya da vazgeçilmez bir kişi olarak görüyor musunuz?
- 12) Çalışma koşullarınız mesleğinizi icra ederken mevcut olan yeteneklerinizi kullanabilmenize imkân sağlıyor mu?
- 13) Çalıştığınız gazetede sizden sürekli başarı ve performans sergilemeniz talep ediliyor mu? Ediliyorsa şayet bu ne şekilde ifade edilmektedir?
- 14) Mesleğinizi icra ederken gerekli olan becerileri ne sıklıkla yenilemeniz/geliştirmeniz gerekiyor?
- 15) Gazetecilik mesleğinden ayrılıp bir başka alanda meslek sahibi olmayı düşünüyor musunuz?
- 16) Gazeteci olarak yaptığınız işin sonucunda takdir görüyor musunuz?
- 17) Çalıştığınız gazetede esnek çalışma süreçleri uygulanmakta mıdır?
- 18) Esnek çalışma anlayışının (Şayet mevcutsa) sizde yarattığı psiko-sosyal etkisinden bahsedebilir misiniz?

19) Gazetecilik alanında yaşanan teknolojik temelli değişim ve dönüşümler, sizin bu süreçlere yaratıcı katkınızı olumsuz etkiliyor mu?

(Mevcut teknoloji temelli değişim ve dönüşümler, gazetecilerin mesleki pratiklerinde “işe yaramazlık kâbusu” şeklinde bir düşünce ya da endişeye neden olup olmadığını ölçmeye yönelik.)

20) Çalıştığınız kurumun üzerinizdeki idari kontrolü yeni teknolojiler kullanılarak ne ölçüde sağlanıyor?

(Yeni teknolojiler şirketlerin idari iktidarının her yerdeliğini kameralar, e-postalar ve 7/24 açık olması zorunlu olan mobil cihazlar ile gerçekleştirmektedir. Bu yolla çalışanlar her yerde izlenilebilir ve erişilebilir durumdadır.)

21) Gazetecilik mesleğinin geleceğine ilişkin ne düşünüyorsunuz?

Ek2: Görüşmecilerin Demografik Yapısı

Görüşmeciler	Cinsiyet	Yaş	Mesleki Tecrübe	Unvan	Mezuniyet Durumu
G1	Erkek	67	36 yıl	Yazı İşleri Müd.	Lise Mezunu
G2	Erkek	56	32 yıl	Genel Yayın Yönetmeni	İşletme YL.
G3	Kadın	39	17 yıl	Muhabir	Üniversite Terk
G4	Erkek	28	6 yıl	Muhabir	Gazetecilik
G5	Erkek	71	41 yıl	Genel Yayın Yönetmeni	Siyasal Bilgiler
G6	Erkek	53	32 yıl	Yazı İşleri Müd.	Gazetecilik
G7	Erkek	73	45 yıl	Yazı İşleri Müd.	Elektronik Müh.
G8	Erkek	58	30 yıl	Genel Y Yönetmeni	Lise Mezunu
G9	Erkek	34	8 yıl	Muhabir	Radio T. Sinema
G10	Kadın	30	3 yıl	Muhabir	Gazetecilik
G11	Kadın	24	1 yıl	Muhabir	Halkla İlişkiler
G12	Erkek	32	10 yıl	Muhabir	Gazetecilik
G13	Erkek	33	7 yıl	Yazı İşleri Müd.	Gazetecilik
G14	Erkek	30	8 yıl	Muhabir	Bankacılık
G15	Erkek	32	6 yıl	Muhabir	Basın ve Yayın
G16	Erkek	33	2 yıl	Muhabir	Biyoloji
G17	Erkek	43	18 yıl	Yazı İşleri Müd.	Basın ve Yayın
G18	Kadın	32	10 yıl	Yazı İşleri Müd.	Gazetecilik
G19	Erkek	38	12 yıl	Yazı İşleri Müd.	Gazetecilik
G20	Erkek	36	10 yıl	Muhabir	Basın ve Yayın
G21	Erkek	52	18 yıl	Muhabir	Üniversite Terk
G22	Erkek	27	3 yıl	Muhabir	RT ve Sinema
G23	Erkek	41	14 yıl	Muhabir	Yeni Medya YL
G24	Kadın	24	2 yıl	Muhabir	Basın ve Yayın
G25	Kadın	31	7 yıl	Muhabir	Gazetecilik
G26	Erkek	59	36 yıl	Muhabir	Basın ve Yayın

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERÎ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	Doktora Tez Çalışması
KONU:	Sosyal Bilimler
BAŞLIK:	Yeni Kapitalizmde Emek Politikaları ve Medya Çalışma Hayatındaki İzleri: Gazeteciler Üzerine Bir İnceleme
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Prof. Dr. Nejdett ATABEK
TEZ YAZARI:	Ferhat GÖÇER
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-
KARAR:	Olumlu